

Trias Politica
&
Centraal Planbureau

Thomas Cool

1994

Trias Politica & Centraal Planbureau

Een pleidooi voor een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid en met name naar de rol van het Centraal Planbureau, in het licht van zowel de massale werkloosheid van de afgelopen twintig jaar als de ontwikkelingen in Oost Europa na de val van de Berlijnse Muur en de ecologische uitdaging van de volgende eeuw.

Met een voorbeeld hoe momenteel verkeerd wordt omgegaan met wetenschappelijk verantwoorde informatie.

Mede ter nagedachtenis van Jan Tinbergen

Samuel van Houten Genootschap 1994

Copyright © 1994 bij Thomas H.A.M. Cool

Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, cq. de uitgever van deze uitgave die door de rechthebbende(n) is gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, electronica of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op gehele of gedeeltelijke bewerking.

Eerste uitgave, versie 1.02, november 1994

Uitgegeven door

Samuel van Houten Genootschap

Wetenschappelijk bureau van het Sociaal Liberaal Forum
Postbus 686 2501 CR 's-Gravenhage Giro 450623
Tel 070-3555404 Fax 070-3542912

ISBN 90-802263-1-9

Nederlandse uniforme genre indeling (NUGI)

654, 681 & 693

(601, 611, 639, 642, 656, 659, 661, 663, 664, 665, 667,
685, 695, 696, 714, 758, 819, 825, 851, 952)

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK 'S-GRAVENHAGE

“War has several causes. Dictators and others such, to whom war offers, in expectation at least, a pleasurable excitement, find it easy to work on the natural bellicosity of their peoples. But, over and above this, facilitating their task of fanning the popular flame, are the economic causes of war, namely the pressure of population and the competitive struggle for markets. It is the second factor, which probably played a predominant part in the nineteenth century, and might again, that is germane to this discussion.”

John Maynard Keynes, “The General Theory of Employment, Interest and Money”, 1936:381-382

“In his biography of Keynes, Sir Roy Harrod reports a widely acclaimed speech delivered by his subject to the House of Lords in 1946, the year of his death. ‘But Keynes had been talking in this style ... for some twenty-seven years. Why had his words not been listened to .... ?’ (...) Unemployment as a problem in economic theory may have been sufficient to produce a revolution in the discipline; unemployment was not a sufficient problem to society to produce a revolution in political ideas. If it was not the prolonged experience of mass unemployment that finally broke the hold of nineteenth-century ideas, what was it ? A strong case can be made out for war. ‘Normal’ life could coexist with unemployment; it could not with modern war.”

Robert Skidelsky, “The reception of the Keynesian revolution”, in *Milo Keynes*, “Essays on John Maynard Keynes”, CUP 1975:89 & 102-103

“The Global Crisis scenario (...) explores the risks and dangers of a neglect of, and late response to regional and global challenges (...) the world may end up in the throes of widespread distress, an eco-crisis, which can only be corrected at high cost. The policy message conveyed by this scenario is abundantly clear. Dismissing this scenario as unduly gloomy and pessimistic is in our view, absurd; such a statement would be tantamount to a complete denial of large segments of twentieth-century history.”

Centraal Planbureau, “Scanning the future”, SDU 1992:211

“Het is een politiek probleem: hoe Rusland te integreren in de wereldeconomie. De oplossing van dit probleem overstijgt alle deelbelangen.”

Michael Ellman, de *Volkskrant* 24 september 1994:45

“De werkloosheid in Rusland is vijfmaal hoger dan de regering in officiële cijfers meldt. Naar schatting een derde van de werknemers in de industrie zit zonder werk. Dat heeft de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties (ILO) maandag bekend gemaakt. (...) Veel werklozen krijgen geen staatsuitkering, omdat ze formeel nog een baan hebben. De ILO becijferde dat de helft van alle Russische bedrijven werknemers te laat, te weinig of helemaal niet betaalt. Volgens Moskou stijgen de reële lonen in Rusland, maar daarbij gaat de regering uit van de officiële lonen en niet van de lagere salarissen die in werkelijk[heid] worden betaald.”

AP, de *Volkskrant*, 1 november 1994:2

Inhoud

Inhoud	6
Voorwoord	8
Inleiding	10
Overzicht	19
Het falen van de Trias Politica, en de gewenste uitbreiding met een Economisch Hof	26
Aan de directie van het Centraal Planbureau	34
Een brief aan de collega's	42
Vragen	44
Acties	46
Gedachten over "Couzy"	48
Beroepscode en Casus CPB	49
Omgangsvormen in Politiek en Wetenschap en het Niemandslaan daartussen	57
Wie wat waarheid	65
In reactie op: Overheid en markt in het maatschappelijk debat	76
Sociaal liberale aanpak van de werkloosheid	82
Belastingbeleid van Baron von Münchhausen	84
Wat stampen we lekker, zegt muis	87
De wig weg ! Maar welke wig ?	94
Van Robin Hood en de rand	101

Nuances bij de minimumloon-discussie	106
Verlaging van de minimumloonkosten is de koninklijke weg	111
Banen op Maat ?	114
Mensen die andere gasbel wijzen	117
Soms loopt het zo	120
Aangestoken Mossel	136
Baby Boom Beledigingen	140
Een memo	144
Enkele reacties van een ander karakter	148
De breekbare samenleving	152
Naar een betere democratie	154
Het sociaal liberalisme	159
In Memoriam Jan Tinbergen	171
Homo Homini Lupus	175
Aan de wetenschappelijke collega's van het Centraal Planbureau	180
Ander werk van de auteur	229
Over de auteur	232
Personenregister	233
Uitgebreide inhoudsopgave	235
Bijlage: BiZa(r)	239

Voorwoord

Recentelijk had een medewerker van de Rijksuniversiteit te Groningen een verwant artikel in Trouw,¹ maar zoiets is een druppel op de gloeiende plaat wanneer (het equivalent van) een parlementaire enquête nodig is.

Van de eerste versie van deze bundel (versie 1.00 van 21 augustus 1994) zijn er 60 exemplaren verspreid waarvan 40 verkocht voor f 36 aan kopie- en verzendkosten, aan wetenschappers, journalisten, (oud-) politici, een vakbond en andere belangstellenden. Het artikel *Homo homini lupus* is overgenomen door Gras, een blad van de Groenen.² Het artikel *De wig weg ! Maar welke wig ?* wordt overgenomen door LEF, een blad van de JOVD. Op econometrisch terrein zijn de artikelen Cool (1994a&c) onlangs aangeboden voor een colloquium aan UvA, EUR en DNB. De analyse heeft een rol gespeeld op een congresje van het Samuel van Houten Genootschap en Magnana Mu Publishing & Research (MMP&R), van 15 september jl. in perscentrum Nieuwspoort, en begint zijn weg te vinden.³

De onderhavige versie 1.02 van de bundel verschilt op een paar plaatsen van de eerste versie 1.00. De brief aan de collega's van het CPB is verplaatst naar achteraan, omdat deze lap tekst van 50 pagina's bij velen het leesritme bleek te onderbreken. De artikeltjes *Acties*, *Van Robin Hood en de rand*, *De breekbare samenleving* en *Mensen die andere gasbel wijzen* zijn toegevoegd. Ze hadden geschreven kunnen zijn vóór 21 augustus, en dus kan dit de effectieve sluitingsdatum van deze bundel blijven. De auteur zegt derhalve niets over het nieuwe kabinet.⁴

De Kamer van Toezicht ten aanzien van de beroepscode van de NVMC - Nederlandse Vereniging voor Maatschappij- en Cultuurwetenschappen - heeft zich over de publicatiekwestie gebogen. Er ligt inmiddels een conceptrapport.

Ik kwam het interessante boekje "Het gezag van de rechter" tegen.⁵ Daar worden meer argumenten genoemd om de Trias Politica te zien als een bruikbaar denkschema voor een levend organisme dat dynamisch kan groeien en bloeien - en dus niet als een statisch en scherpomlijnd eindproduct waaraan niets meer te veranderen valt.

---

¹ F. Schuurmans, "Betuwelijk werd er doorgedrukt; Centraal Planbureau is minder onafhankelijk dan men denkt", Trouw 15 oktober 1994

² Gras, 9e jaargang no 5 p 4-6

³ Ed Lof, "Zo komen we er niet", Intermediair 30 september 1994. Ton Barning & Ed Lof, "Het onzichtbare circuit", Intermediair 21 oktober 1994. MMP&R, discussieverslag, nog te verschijnen.

⁴ Overigens kan men beter spreken over een PvdA-VVD-D66 coalitie, zoals ook Kok terecht sprak over een "gewoon" kabinet. Het SLF hanteert de term "sociaal liberaal" sinds eind 1991 (zie de Haagse Courant 10/3/92) en ziet met enige verrassing dat dit kabinet vaak "sociaal-liberaal" (met streepje) wordt genoemd. De gratis reclame wordt op prijs gesteld maar is ook riskant voor de beeldvorming wanneer er beleid wordt gevoerd waarvoor het SLF geen verantwoordelijkheid draagt.

⁵ Leny de Groot - Van Leeuwen e.a. (red), "Het gezag van de rechter", SISWO 1994

Tot mijn verrassing berichtte de NRC dat Marein van Schaaijk het CPB verlaat.⁶ Hij voelde zich blijkens het artikel in een 'gouden kooi' zitten en wilde de 18 jaar tot zijn pensioen wel wat anders. Het is een signaal dat e.e.a. de krant haalt.

Inmiddels is Henk Don benoemd tot directeur van het CPB. Ik heb hem vanzelfsprekend gefeliciteerd, met name daarmee, dat een aantal van zijn kwaliteiten nu ook 'officieel' erkenning krijgen. Mensen zijn geneigd om te denken dat waar je op één punt afstand neemt, je dit wel op alle punten zult doen: en dat is dus niet aan de orde.⁷

Mijn dank gaat uit naar het Sociaal Liberaal Forum, in het bijzonder naar Eric van Stappershoef en Paul Harland, voor de morele steun en inhoudelijke opmerkingen.

15 november 1994

---

⁶ Frank van Empel, "Micromacro man", NRC 5 november 1994

⁷ Voor het begrip van de situatie moet men mogelijk weten dat Henk en ik vroeger wel eens uit eten gingen, en dat soort details. Het was om die reden pijnlijk dat de gebeurtenissen in 1990 niet spontaan tot een nader gesprek leidden. (Afgezien van een technisch gesprek, waarin Henk stellig koos voor het belang van de marginale belastingtarieven en ondergetekende daarover sceptisch was en een rol van de gemiddelde tarieven zag. Mogelijk herinnert hij zich dit nog, eventueel met het geheugensteuntje dat we het even hebben gehad over een schroefje dat ik los op zijn vensterbank zag liggen.) Het initiatief tot een gesprek kon destijds niet van mij uitgaan omdat Den Hartog & Zalm hier het beleid toch bepaalden. Ik heb Henk nu wel om een gesprek verzocht en hij heeft dit inmiddels vriendelijk doch beslist afgewezen - met helaas (dus) onjuiste argumenten (Don, CPB, brief 94/D/86, 4 november 1994).

Voor de hoofdtekst lijkt ook het volgende relevant. In recente EZ-journaals, het huisblad van het ministerie van EZ, erkent Henk (1) dat managementsverbeteringen op het CPB mogelijk zijn, en (2) dat individuele medewerkers van het CPB in de buitenwacht niet de erkenning en reputatie krijgen die op de plaats zouden (kunnen) zijn.

(1) Don: "Tot een jaar geleden dacht ik bij management-training aan duurbetaalde agogen die (...) een paar simpele schema's (...) proberen (...) te verkopen aan ijdele leidinggevendenden. (...) Toch knaagde het idee dat een aantal van de problemen die we in de sfeer van personeel en management tegenkwamen beter konden worden aangepakt. (...) De naam Krauthammer valt tegenwoordig dan ook regelmatig binnen het CPB. Een teken dat er serieus wordt gewerkt aan beter management." 8/10/94

Ten aanzien van mijn managementsachtergrond is het misschien nuttig op te merken dat ik rond 1988 in een commissie zat voor reorganisatie van de Hobby Computer Club (toen 40000 leden).

(2) EZ-journaal: "Het CPB werd de afgelopen jaren sterk geïdentificeerd met z'n directeur. Het leek soms wel een éénmansbedrijf, constateerde Zalm zelf. 'Dat heeft me zeer verbaasd en dat is natuurlijk een volstrekte verdraaiing van feiten. Er werken hier zo'n 150 mensen en zij hebben allemaal een belangrijk steentje bij te dragen,' benadrukt Don. Het verkeerde beeld ontstaat echter bijna onvermijdelijk, stelt hij vast. 'De directeur is in belangrijke mate het visitekaartje van het bureau. Hij treedt het meest naar buiten, trekt de meeste aandacht van de pers. Het heeft misschien iets met de functie te maken, met de status die daarbij hoort. De buitenwereld heeft kennelijk behoefte aan de associatie van het bureau met één gezicht.'" 29/10/94

Bewust beleid van de directie is hier echter ook van belang. Er is bijvoorbeeld de interne regel dat medewerkers bij vragen van buiten eerst naar de directiesecretaris doorverwijzen.

Martin Fase, onderdirecteur van De Nederlandsche Bank en hoogleraar monetaire economie aan de UvA, schrijft in "De jongens van Tinbergen" (NRC 20/8/94), zijn recensie over het boek van Passenier (zie onder): "Mogelijk is dit verhullen van vaststaande historische feiten een gevolg van een andere (...) karaktertrek van veel CPB-medewerkers, voor wie er wetenschappelijk niets anders bestaat dan hun bureau." E.e.a. wordt mijns inziens mede door bewust directiebeleid in de hand gewerkt. Anderzijds moet ook Fase meewegen dat universiteiten vaak te academisch zijn en zwak tegenspel geven, zie de studie van Van Bergeijk cs. naar de kloof tussen academische en praktische economie (o.a. EZ-journaal, datum verloren).

Inleiding

In het Staatsblad van 21 april 1947 (H127) verscheen de wet “inhoudende de voorbereiding van de vaststelling van een Centraal Economisch Plan”. Artikel 2 lid 1 stelt bondig:

“Er is een Centraal Planbureau, dat ressorteert onder Onzen Minister van Economische Zaken.”

De nadere taak en plaats van dit Centraal Planbureau (CPB) heeft in het sociaal-economische debat altijd veel aandacht gekregen. Het eigenlijke maatschappelijke debat is breder en gaat fundamenteeler over de vraag of de overheid op enigerlei wijze het economisch proces zou moeten ‘sturen’, en zo ja, hoe dan. De oprichting van het CPB was een fase-overgang in dat debat, geen fundamentele verandering daarvan. De ervaring met bijna 50 jaar CPB betekent vooral dat het fundamentele debat met rijkere argumenten gevoerd kan worden.⁸

Er bestaan veel misverstanden omtrent het CPB. Bij de kabinetsformatie 1994 meldde schrijver Harry Mulisch in de NRC van 17 augustus 1994:

“Uiteindelijk is het de Rekenkamer, of hoe heet dat, het Planbureau, dat het allemaal uitrekenet en dat is het dan. Daar zit de macht, lijkt me.”

Dit citaat dient slechts ter illustratie van een gangbaar misverstand.

In het kamerdebat van 5 februari 1947 stelde verantwoordelijk minister Huysmans nl. vooral, en in de context van deze bundel zeer relevant (Handelingen 180 p 1128-1130):

“Ik zie in het Centraal Planbureau, ik herhaal het, een zuiver adviseerend technisch-wetenschappelijk instrument, (...) dat van dienst is aan de Regeering (...) ik geloof en ik ben er van overtuigd, dat degenen, die van den staf van het Centraal Planbureau deel uitmaken (...) in de eerste plaats en uitsluitend wensen te zijn medewerkers aan een wetenschappelijk-technisch instrument, een hulpmiddel, dat de Regeering bij de behartiging van het algemeen belang van dienste kan zijn.”

“Van de zijde van dit instituut zal men zeer zeker den eisch van zelfcritiek in acht nemen en inacht blijven nemen.”

“Verder heeft de geachte afgevaardigde de heer Nederhorst gevraagd: zorgt u er voor, Minister, dat de functionarissen van het Centraal Planbureau goed worden gesalarieerd, want het zijn zeer intellectuele krachten, die daar nodig zijn; (...) maar ik kan zeggen, dat bij de vaststelling van de salarieringen bij het Centraal Planbureau, dat toch een soort laboratorium voor wetenschappelijke arbeid is, wordt uitgegaan van het standpunt, dat de daaraan verbonden goede krachten ook een behoorlijke salariering waard zijn.”

---

⁸ Zie bijv. Passenier, “Van Planning tot Scanning. Een halve eeuw Planbureau in Nederland”, Wolters-Noordhoff 1994. Van den Berg, Both & Basset (eds), “Het Centraal Planbureau in Politieke Zaken”, Wetenschappelijk Bureau Groen Links 1993. Dit is maar een topje.

De onderhavige bundel is te plaatsen binnen dat maatschappelijk debat en de vraag naar de machtsverdeling. Hoewel namelijk niet beweerd kan worden dat het CPB langzamerhand *de* macht heeft gekregen, blijft de vraag naar de sturingsmacht relevant, geldt dat 'kennis is (*een*) macht', en vervult het CPB als "laboratorium" een belangrijke rol. Het evenwicht is toch wat zoek. Anders gezegd, waar de huidige constellatie tamelijk stabiel is, is er nog geen sprake van het beste evenwicht.

In deze pagina's wordt de stelling opgeworpen dat de taakverdeling in de Trias Politica - de scheiding van wetgevende, uitvoerende en gerechtelijke macht - ontoereikend is, en dat het beter is het CPB met de nodige wijzigingen te laten promoveren tot een vierde macht, namelijk die van een Economisch Hof.

Zo opgeschreven maakt de analyse natuurlijk gebruik van relatief simpele denkschema's, terwijl de praktijk vanzelfsprekend veelzijdig en veelvormig is. Hoe dan ook, in die praktijk is er toch het gewicht van een wijziging van de grondwet.

In het verleden zijn al economische taken verzelfstandigd zoals bijvoorbeeld door de creatie van De Nederlandsche Bank. Enkele wetenschappers bepleiten reeds varianten van "ambtenarenzelfbestuur"⁹ en we trekken de redenering hier een stap door. De voorbereiding van het economisch beleid is dusdanig belangrijk dat het hier zou gaan om een fundamentele herschikking - en verbetering - van de democratie.

Door de kwestie te zien in het licht van de Trias Politica overstijgen we de specifiek Nederlandse situatie met het "eigen" CPB, en kijken we over tijd en ruimte naar de inrichting van de Westerse democratie. De Westerse democratie heeft in het interbellum op economisch terrein gefaald, hetgeen een grondoorzaak was voor de tweede wereldoorlog. De laatste 30 jaar heeft het systeem weer gefaald. Herhaling van de Grote Depressie is voorkomen maar er is wel de Grote Stagflatie¹⁰ en sinds 1972 tóch weer een grote werkloosheid. Terwijl Amerika bittere armoe toestond, koos West Europa voor de welvaartsstaat, waarvan nu echter de grenzen ontdekt worden - althans van de huidige (onverlichte, non-Tinbergeniaanse) vormgeving daarvan. Aldus over tijd en ruimte vertoont de Westerse democratie een op zijn minst twijfelachtig resultaat, en het is niet irrationeel om de oorzaak juist in het politieke stelsel te zoeken.

Het leerstuk of denkschema van de Trias Politica was een bruikbare ladder om aan het feodale stelsel en de absolute vorst te ontstijgen. Een ladder is geen doel op zich. Democratie is een levend iets dat zich ontwikkelt. Zijn we bereid te concluderen dat de Trias Politica gefaald heeft ten aanzien van de eisen die we eigenlijk aan de democratie stellen, dan moeten we serieus verandering gaan overwegen. De uitdagingen van volgende eeuw, wanneer de wereldbevolking groeit van 5 naar 10 miljard mensen, zijn gigantisch, en wanneer het systeem nu al faalt, wat moet het in een dergelijke situatie wel niet worden ?

---

⁹ J. van den Doel & B. van Velthoven, "Democratie en welvaartstheorie", Samson 1990. Zie ook Cool (1994b) voor hoe op het werk van Van den Doel voortgebouwd wordt.

¹⁰ Stagflatie is een ongunstige 'uitruil' van inflatie en werkloosheid (eventueel doch niet noodzakelijk gecombineerd met stagnerende groei). In de jaren 1960/70 accepteerden politici hogere inflatie ten behoeve van lagere werkloosheid, in de jaren 1980/90 ligt de nadruk op lage inflatie ook al is daar voornamelijk hoge werkloosheid mee gemoeid. Er zijn mogelijkheden die 'uitruil' over de hele linie te verbeteren - zoals in de jaren 1950/65 in de gehele Westerse wereld reeds het geval was.

Econometrie

Voorgaande argumentatie is reeds eerder beschreven in de econom(etr)ische artikelen en de wiskundig-economische definitie, stellingen en bewijzen in mijn publicaties bij MMP&R (1992n, 1994a). Wat mij betreft zit daar de werkelijke overtuigingskracht. De kwestie is complex van aard en kan alleen op die manier recht gedaan worden.

Mocht deze bundel de publieke aandacht krijgen waarop ik hoop dan is het belangrijkste eerste effect toch vooral dat collega econometristen van het eigen werk zouden gaan opkijken en de moeite nemen deze vakpublicaties te lezen en te bespreken. Het is in de econometrie geen usance om het functioneren van de Trias Politica te onderzoeken, en hoewel de collega's als geen ander over de bekwaamheden beschikken mijn bevindingen te controleren, blijken ze in de praktijk niet de tijd daarvoor te hebben, danwel de achtergrond te hebben om gemakkelijk in te zien dat er een algemeen belang mee gemoeid zou kunnen zijn.

Ik breng hier in herinnering dat voor de rechtbank is vastgesteld dat er - gelukkig - geen discussie is over mijn kwaliteiten als econometrist.¹¹

Democratie voorop

Het spreekt voor zich dat de politieke beslissing om eventueel iets met genoemde (econometrische) bevindingen te doen een democratische moet zijn. Dat is een ander forum en een ander proces. Deze bundel verschaft dan een toelichting voor een breder publiek. Het is een toelichting met beperkingen, want ik acht mezelf niet journalistiek of voorlichtingsmatig geschoold. Naar beste vermogen probeer ik tegemoet te komen aan eisen van verantwoording en toegankelijkheid - doch, het blijft proberen.

Ter versterking van die democratische context zijn mede enkele politieke pagina's opgenomen. Echter, hoewel de doelstelling hier is om 'breed' en 'ook politiek' te gaan, blijft het fundament toch een wetenschappelijke. Bijvoorbeeld de twee hier opgenomen brieven aan CPB directie en collega's zijn alleen in het kader van de wetenschappelijke beroepsethiek te duiden. Bij de behandeling van de 'politiek' ligt de nadruk toch vooral op de rol die de wetenschap voor de politiek kan spelen.

Waar enkele argumenten meer politieke formuleringen kiezen en minder die van een neutraal beleidsadvies, zijn zij altijd neutraler te herformuleren, en zijn zij aldus geen belemmering voor de inhoudelijke discussie waar het mij fundamenteel om gaat.

Eigen positie

De auteur is een "enthousiast CPB-er" en het zou kunnen dat de relevantie van de eigen werkomgeving overschat wordt. Argumenten om dat toch niet zo te zien en daar anders over te denken zijn de volgende.

---

¹¹ Brief aan de directie, paragraaf 2. Brief aan de collega's, paragraaf "I. De Aanleiding" punt Ia. Overigens is het vervelend dat ik hier zelf de aandacht op moet vestigen. Bijlage: BiZa(r), p4.

- Ten eerste is de keuze voor het vak en de werkplek ingegeven door het belang van econometrie en ook CPB, en niet andersom. (Wanneer er geen wereldproblemen waren geweest was ik archeologie gaan studeren.)
- Ten tweede hameren opleiding en beroepsbeoefening op wetenschappelijke deugden als bescheidenheid, voorzichtigheid, eenvoud, controleerbaarheid e.d..
- Ten derde zijn er die genoemde econometrische publicaties die de bevindingen m.i. logisch onvermijdelijk maken - en dat geheel is voor anderen controleerbaar.

De eigen positie is ook in een ander opzicht relevant. In december 1989 onthield de CPB-directie mij een deel van een normale salarisverhoging, en mijn afdelingschef, die de boodschap overbracht, verwees hierbij naar de inhoud van een interne notitie die ik in november had geschreven.

Dat is toch niet wat minister Huysmans voor ogen stond bij zijn “laboratorium”. Hier werd de inhoudelijke discussie namelijk gestuurd met arbeidsrechtelijke middelen.

Iemand die zoiets overkomt kan op verschillende manieren reageren. Het probleem met de auteur is dat hij veel gestudeerd heeft op het vraagstuk van de economische orde.¹² Terwijl een tandarts in zijn werk niet veel aanleiding zal zien om de grondwet kritisch te beoordelen, kan een econometrist op het CPB in de schaduw van Tinbergen beseffen dat een ‘klein verschil’ op kennisgebied grote gevolgen kan hebben. De auteur kent de “Public Choice” benadering, waarvoor Buchanan in 1986 de Nobelprijs kreeg, waarin het gedrag van politici en ambtenaren geanalyseerd wordt in het licht van individuele en groeps-motieven in plaats van dat wordt aangenomen dat het algemeen belang voor iedereen wel duidelijk is - en als beleid efficiënt uitgevoerd wordt. De auteur weet uit zijn vakliteratuur onder meer van het bestaan van een boek van Hirschman met in de titel “Exit, Voice and Loyalty”. De auteur kent voorbeelden van CPB-collega’s die af en toe problemen met de interne gang van zaken hebben. Sommigen kiezen voor “Exit” en anderen voor “Loyalty” (dat moet eigenlijk “Compliance” zijn). Zinnvolle economische discussies zijn op deze manier gefrustreerd. Alles afwegende vond ik dat het tot mijn verantwoordelijkheid behoorde de weg van “Voice” te gaan. De correcte weg hiervoor is het gebruiken van de interne beroepsprocedure die de overheid voor zijn ambtenaren heeft ingesteld. In de praktijk leidt zo’n “Voice” tamelijk zeker tot een gedwongen “Exit”, doch dat hangt ook weer af van de kwaliteit van de rechtsspraak - en meer in ruime zin van de vraag wat voor een overheid de burgers willen hebben.

Door deze aparte eigen positie gebruik ik op deze pagina’s vaak het eerste persoonlijke voornaamwoord. Dat zou misverstanden kunnen oproepen. De aanduiding is neutraal. De artikelen hebben toch vooral zichzelf geschreven. Ook al is de context gelijk willen krijgen, waar hebben nog niet voldoende is. Dat mensen gelijk willen krijgen is niet verkeerd, het gaat op de manier waarop, en de auteur denkt dat hij het op een nette en controleerbare wijze doet.

Een goede manier voor de lezer om grip op de positie van deze auteur te krijgen is te controleren of de analyse ten aanzien van de werkloosheid van CPB-medewerkers Van Schaaijk 1983, Bakhoven 1988 en Cool 1989 inderdaad zinvol is.¹³ Het is in principe

¹² Breed te zien. In 1972/3 in de VS las ik Robert A. Dahl, “A preface to democratic theory”, Chicago 1956, 1965, en “Modern political analysis”, Prentice-Hall 1963. Later gekocht is Dahl & Lindblom, “Politics, Economics and Welfare”, Chicago 1953, 1976. Bedrijfsblindheid kan altijd bestaan maar de lezer moet met concrete argumenten komen.

¹³ Betreffende artikelen van deze collega’s zijn als klassiekers te beschouwen. Van Schaaijk, “Loondifferentiatie en werkloosheid”, ESB 21/9/83, Bakhoven, “Een marktgerichte oplossing voor het

natuurlijk onjuist om procedurele correctheid te beoordelen op de inhoud van een voorstel, maar wanneer het voorstel deugt dan zijn mensen toch iets eerder bereid om die andere stap te zetten en te controleren of de goede procedures ook zijn gevolgd. Want procedures, daar gaat het om in de Trias Politica. Zoals loodgieters leidingen leggen, kent de staatsinrichting procedures - hoe voorzichtig we daar heden ook mee zijn.

Ontstaan van de bundel

Deze bundel is aldus een open poging om gelijk te krijgen. Gangbaar wordt gedacht dat iemand die hard probeert gelijk te krijgen wel ongelijk zal hebben. Laat ik daarom toelichten hoe de bundel ontstaan is.

Toen ik in juni het eerste concept van de brief aan de CPB collega's componeerde - schrijven is het nauwelijks noemen - en toen een drietal achterliggende economische artikelen nuttig bleken om deze voor het betere begrip van de collega's toe te voegen, ontstond een interessante combinatie, en ontstond pas de gedachte aan deze bundel. Een paar maanden geleden nog achtte ik me niet geschikt, en was ik welbeschouwd niet in staat, om zelf veel over de ervaringen van de laatste vijf jaar te schrijven. Ik vond dat anderen dat moesten doen, en met name een parlementaire enquêtecommissie. Argumenten hiervoor zijn distantie, geloofwaardigheid, het vele werk, en, niet te vergeten, dat ik me persoonlijk niet geroepen voel. De laatste maanden verbaasden me. Terwijl juli 1994 in Nederland prachtig was - en natuurlijk Ruanda om politieke redenen stierf en toeristen de wereld overvlogen - groeide deze bundel bijna moeiteloos en voor mij met enig plezier. Een verklaring daarvoor is vermoedelijk dat het toch wel prettig bleek om aan die eerder genoemde eisen van verantwoording en toegankelijkheid tegemoet te komen. De parlementaire enquête waartoe ik adviseer ontstond maar niet, en bij gebrek aan anderen moest ik veel werk zelf doen. Na bijna vijf jaar is dat geen overdreven inspanning.

Beroepsethiek en politiek

Deze bundel heeft, naast de handicap van het econometrische fundament dat voor velen ontoegankelijk is, door deze ontstaansgeschiedenis ook nog het didactisch nadeel van veel autobiografische kwesties op het vlak van beroepsethiek en 'politiek'. Voor de lezer kan de bundel op het eerste gezicht weinig anders lijken dan alléén maar die laatste kwesties en verder niets. Door zijn samenstelling zondigt deze bundel snel tegen een van de eerste vereisten van de retorica: geloofwaardigheid.

De auteur schuifelt hier langs een afgrond, en het is nuttig er een blik in te werpen.

Iemand die verslag doet van een rechtszaak met zijn werkgever heeft bij voorbaat reeds het odium van ongeloofwaardigheid, en kan zich beter afvragen waarom hij die moeite überhaupt neemt. Dat hij die moeite neemt, krijgt gangbaar de uitleg van blikvernauwing, en wordt daarmee al tot indicatie dat die werkgever vermoedelijk wel gelijk had.

---

werkloosheidsprobleem”, ESB 13/1/88. Voor de goede orde: Cool 1989 is met toestemming van de directie gereproduceerd in Cool (1992n).

Vervolgens, een wetenschapper die een beroep doet op wetenschappelijke normen heeft misschien nog een interessante positie. Wanneer hij een seconde later ‘kritiek levert op de politiek’, en een bepaalde partij en personen gaat vergelijken met wezens uit het dierenrijk, dan kan hij het vermoedelijk wel vergeten. Het sujet zal wel ontslagen zijn omdat hij ook op het werk iedereen met beesten liep te vergelijken.

Het probleem met dergelijke reacties is dat ze geen rekening houden met de nuance.

- 1) De hele wereld *heeft* 30 jaar lang een Grote Stagflatie gehad. Er *is* verstarring in de voorbereiding van het economisch beleid. Die verstarring geschiedt in sommige landen zus, elders zo, en in Nederland, omdat we een CPB hebben, eventueel in het CPB. Het bureau heeft een coördinerende taak en het moge niet verrassen dat daar iets fout kan gaan. “Het CPB” is toch vooral een plaatsaanduiding en netwerk, en de term moet niet verward worden met sec de huidige directie van het CPB. De directie van het CPB is niet onfeilbaar. Vervolgens is de arbeidsrechtelijke positie van ambtenaren zwak. Die positie wordt door velen ‘sterk’ genoemd, maar is dit alleen in de zin dat je mogelijk makkelijker naar wachtgeld en WAO mag afvloeien wanneer je verder je mond maar houdt. De Nederlandse overheid kent veel wachtgelders en WAO-ers.

Door de aard van de materie en de structuur van de beleidsvoorbereiding begeven relatief weinig mensen zich op het terrein van deze bundel, en zijn ontwikkelingen snel gerelateerd aan personen. CPB-er Van Schaaijk heeft de materie als weinig vruchtbaar laten rusten en bemoeit zich in de vrije tijd met de economie van Suriname¹⁴ - wat een indicatie moge zijn hoe hopeloos de kwestie in Nederland is. CPB-er Bakhoven is om hem moverende redenen naar Brussel vertrokken en met een borrel uitgewuift. Tevens heeft een collega, die nog steeds op het CPB werkt, expliciet tegen me gezegd met intimidatie te maken gehad te hebben. Dat ik ervoor gekozen heb beroep aan te tekenen is alleen de volgende stap in dit verhaal.¹⁵ Enkele op personen betrekking hebbende aspecten zijn in deze constellatie aldus binnen de orde van het debat.

Mijn bezwaar tegen de huidige directie van het CPB is bondig dat men arbeidsrechtelijke middelen misbruikt om de inhoud van de discussie te sturen. In plaats van de bal speelt men de man.¹⁶ Dat ik a.h.w. nu in de modder lig en bij scheidsrechter en publiek appelleer, maakt mijn positie daardoor niet onmiddellijk zwak. Het had een mooi doelpunt kunnen zijn en ik wil de bal op de stip ! Mensen houden niet van modder, maar zullen mij toch moeten schoonwassen waar ik dat logischerwijs niet zelf kan.

Waar een andere analogie is dat een coach een speler uit het team zet, doen ARAR en de wetenschappelijke beroepsethiek hun intree, en blijkt de coach zich niet aan het contract te houden. Deze bundel zoekt niet naar diepere motieven en geeft slechts de feiten (zoals door mij gezien). Waar deze bundel aldus melding maakt van arbeidsrechtelijke kwesties, dan is de achtergrond toch vooral dat die vervelende context mij is aangedaan, en dat het een onheuse handicap is in de inhoudelijke

---

¹⁴ Van Schaaijk, “Een macro-model van een micro-economie”, proefschrift RUG 1991 (zie overigens stelling 3 daarin).

¹⁵ Ten aanzien van een wat ander onderwerp is begin jaren ‘80 een collega, met een niet geheel oninteressante analyse ten aanzien van bedrijfsduurverlenging, ‘terechtgekomen’ in de WAO.

¹⁶ Toen Cruijff nog bij Ajax speelde, werd ‘werken bij het CPB’ in economenland vaak vergeleken met ‘voetballen bij Ajax’.

discussie - maar ook een voorbeeld van het falen van huidige procedures. De lezer zal zijn best moeten doen deze nuance te blijven zien.

- 2) Vervolgens is de combinatie van wetenschap en politiek historisch ter zake. De Engelse vertaling van “Staatshoudkunde” is “Political Economy”. De denkfiguur van een wetenschapper die over de Grote Stagflatie schrijft en deze in verband brengt met een weeffout in de institutionele vormgeving van de democratie, en die zelf een heilige afstand tot het politieke zweet heeft gehouden: *dat* komt m.i. juist wat ongeloofwaardiger over. Aanlokkelijker is toch de denkfiguur van de wetenschapper die beide werelden kent, die ontdekt heeft hoeveel moeite het kost om de intellectuele zuiverheid te bewaren, en die dat dan met verve probeert te doen. Daarbij het volgende. Gangbare economische analyses leggen de nadruk op het markt- en prijsmechanisme als manier om informatie door te geven. Prijzen en prijsontwikkelingen signaleren - onder aannames - tekorten en overschotten op markten. Een ruimere economische analyse houdt ook rekening met niet-prijs informatie. Dit laatste is hier de relevante invalshoek. Een relevante vraag is: welke bescherming heeft de wetenschapper in rijksdienst die met blijkbaar onwelgevallige niet-prijs informatie naar voren komt ?
- 3) De kritiek op een bepaalde politieke partij is ook te plaatsen. De scheiding tussen wetenschap en politiek is inhoudelijk en niet persoonlijk van aard. Een wetenschapper heeft alle rechten van de mens en mag zich in het publieke domein uitlaten over politiek en in politieke zin. Vanzelfsprekend heb ik in de functie op het CPB niet aan politiek gedaan. Vanzelfsprekend heb ik me daar betamelijk gedragen. De problematiek op het CPB speelde in 1989/91 met een nadruk op de eerste drie maanden van 1990. De problematiek met de PvdA ontstond vooral in de loop van 1991 (bijv. de “WAO-zomer”). Vóór 1990 had ik een beperkte positie in de PvdA en dan met name in de gemeentepolitiek, daarna móest ik wel het landelijk platform op omdat de onderhavige analyse dit belang heeft. Men merke derhalve de correcte volgorde:
  - De analyse t.a.v. de werkloosheid is eerst binnen het CPB aan de orde gesteld.
  - Toen de directie in juli 1990 interne verspreiding, discussie en mogelijke publicatie weigerde, is betreffend artikel aan de Tweede Kamer gestuurd, zodat alle partijen erover konden beschikken.
  - Daarmee waren de handen vrij voor de eigen partij, destijds de PvdA.
  - Een jaar later brak de “WAO-zomer” uit.

In politiek opzicht acht ik de gang van zaken nog steeds verbijsterend.

Verder, dat rechters voor simpele zaken belachelijk lang de tijd nemen, kan iemand toch niet veroordelen om politiek maar op een houtje te gaan bijten.

Dat ik hieronder een incidentele vergelijking met wezens uit het dierenrijk maak, is in het publieke domein een retorisch nuttig stijlmiddel. Het lijkt me nuttiger dat we concluderen dat de PvdA hypocriet dooraderd is dan dat we de bringer van die boodschap en dat verlossende inzicht om het leven brengen. Handige politieke operators die de zaak flessen kunnen alleen binnen het publieke debat ontmaskerd worden. Dat is juist het wezen van de democratie. Ik vermoed dat mijn geestesgesteldheid eerder ondemocratisch was gebleken wanneer ik, op zoek naar didactische helderheid, *geen* greep in het dierenrijk zou doen.

Hier past een toelichting ten aanzien van mijn oproep, samen met inmiddels 21 anderen, tot vorming van een nieuwe politieke partij, het Sociaal Liberaal Forum. Vorming van

een nieuwe partij is een hoogst inefficiënt project en niet mijn eerste prioriteit. Wel valt te constateren dat er voldoende redenen zijn om afstand van de ‘oude’ politiek te houden:

- De politieke situatie lijkt me precair. De PvdA lijkt me intellectueel en moreel failliet. Het CDA heeft ex-minister Andriessen en de VVD heeft blijkbaar minister Zalm die beiden een wetenschappelijk artikel breidelden en een wetenschapper met oneigenlijke middelen ontsloegen. D66 kamerleden weten een beetje van de affaire en doen niets. Kleine partijen komen wat mij betreft niet in beeld.¹⁷ Geen bestaande partij heeft kamervragen gesteld terwijl iedereen wel de informatie heeft gekregen.¹⁸
- Schrijver dezes is natuurlijk niet belangrijk, maar, zou hij van een bestaande grote partij lid worden, dan is er een *uphill* pad (in plaats van *downhill*) om mensen te leren kennen en voldoende reputatie op te bouwen, voordat zijn economische analyse serieuze aandacht zal krijgen. Hoe zou u reageren wanneer een mislukte kandidaat voor het voorzitterschap van de PvdA uit die partij stapt, lid wordt van uw partij, en vervolgens een parlementaire enquête vraagt, waarin men toch enige kritiek op voorlieden van uw partij kan vermoeden? Zolang mijn analyse niet breder gedragen wordt, is er toch altijd de handicap dat de boodschap en de boodschapper parallel optrekken. Mijn inschatting is dat je op grond van je capaciteiten en zo’n achtergrond op zijn minst gevraagd moet worden. In deze omstandigheden moet een nieuwe partij vanaf het begin een open klimaat scheppen waarin de analyse vanaf het begin serieus wordt genomen.

Het SLF is voor mij op dit moment vooral een ‘parkeerplaats’. Het is koffiedik kijken of dit echt alleen maar parkeren is, of dat de hele zaak in beweging komt, zoals de landingsplaats van een helikopter op een vliegdekschip. - Ik spreek hier overigens voor mijzelf en niet over de motivatie van andere SLF-ers, die hun eigen redenen hebben om afstand tot andere partijen te houden. - Immers, in het algemeen zijn weinig mensen politiek actief, en de mensen die actief zijn in bestaande partijen vormen blijkbaar het materiaal waarmee we het moeten doen. Velen in die andere partijen zijn bovendien niet onredelijk - zie ook de welvaart die inmiddels toch gerealiseerd is. Met die redelijke mensen zijn bestaande grote partijen eventueel te hervormen of te transformeren. Evenwel, de situatie geeft in dat het voor mij persoonlijk verstandig is even afstand te houden. Ondertussen wil ik natuurlijk wel een politieke positie innemen en het SLF biedt hiertoe een excellente omgeving.

Het schrijven aan deze bundel werd goeddeels afgesloten op 21 augustus 1994.¹⁹ Op 22 augustus trad een nieuw kabinet aan. Het is een ironische speling van het lot dat het ‘paarse’ kabinet, waarvoor het Sociaal Liberaal Forum oorspronkelijk (in januari 1993) mede is opgericht, ook enkele personen bevat die in deze bundel een minder opwekkende rol spelen. Misschien moet de ondertitel hier luiden “Een voetnoot in de geschiedenis”, ... Misschien ontstaat er een raar proces van meeliften met een grotere belangstelling, ... Waarschijnlijker is het, dat de fundamentele politieke en economische krachten gewoon blijven doorwerken en dat we op den duur toch die enquête of zijn equivalent krijgen. De

¹⁷ Alleen een kleine partij als het SLF (dat is opgericht mede op grond van de informatie in deze bundel) geeft m.i. redelijke groeikansen voor het echte werk. Het kan echter altijd dat een grote ‘oude’ partij voldoende van die informatie verwerkt en zijn programma aanpast. Eigenlijk ook aan te bevelen.

¹⁸ Via de ingekomen stukken, de Commissie voor de Verzoekschriften, een apart schrijven aan economische commissies van fracties, en een verzoek aan de gezamenlijke kamervoorzitters. Dit geldt ook voor de splinter “De Nieuwe Partij” met een (ex-PvdA) kamerlid in 1993/94.

¹⁹ Zie het voorwoord t.a.v. de huidige druk.

liberaal zegt: “we zien wel”, maar sociaal gezien is het jammer dat het allemaal nu net zó loopt.

Ter Afronding

Na deze inleiding volgt een *Overzicht* met korte beschrijvingen van de artikelen en met enkele diagrammen van kernbegrippen. Er zijn enkele tijdassen opgenomen in de brief aan de collega's. Deze figuren mogen de beeldvorming vergemakkelijken.

De Bestorming van de Bastille is van een discutabele gedenkwaardigheid en ik wil niet meewerken aan de Bestorming van het Centraal Planbureau, hoezeer zoiets ook in de geschiedenis van de democratie kan passen. Het blijft het beste dat het parlement en mijn collega's mijn bevindingen controleren, en de burger is aan te raden dit te bevorderen.

Samenvatting

“J.L. Heldring citeert in NRC Handelsblad van 14 juni Drees over Colijns crisispolitiek: "de crisisopvattingen van economen van die tijd als Keynes (genoten) onvoldoende bekendheid in de leidende kringen uit die jaren. (...) het was dus bepaald niet de fout van Colijn alleen". Het Verenigd Koninkrijk verliet de gouden standaard in september 1931. Nederland wachtte tot september 1936. Het is een gotspe om te stellen dat Keynes' voorstellen in die tijd onbekend waren. Nota bene het Verenigd Koninkrijk, een grootmacht, had het voorbeeld gegeven, en Keynes was reeds een bekend econoom en publicist. We moeten concluderen dat voor latere lezers de nadruk bij Drees ligt op *in de leidende kring* en op *fout*. Wat Colijn deed, bleef voor Drees fout, en de leidende kringen hadden onvoldoende belangstelling voor nieuwe economische argumenten. Dat je iets niet weet, is geen excuus wanneer je je doof en blind hebt gehouden. Dit spoort natuurlijk met de conclusie van Skidelsky, een biograaf van Keynes, dat er een oorlog nodig was voordat op het cruciale punt naar Keynes geluisterd werd. Idem dito Tinbergen. Helaas, huidige beleidsmakers zijn net zo erg. Massale werkloosheid en verloederding van de WAO zijn maar een paar voorbeelden. Zoals in de jaren dertig faalt ons democratisch bestel. Mij is het risico van een nieuwe oorlog met Zjirinovski te groot, of denk maar aan 8 miljard mensen op deze planeet in 2020. Er is alle reden voor een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid. Dit zal de argumenten verhelderen voor de uitbreiding van de Trias Politica met een werkelijk onafhankelijk en wetenschappelijk gefundeerd Economisch Hof, in plaats van het huidige gemankeerde CPB.”

Thomas Cool, NRC Handelsblad 23 juni 1994, p 8²⁰

---

²⁰ Voor de goede orde: Keynes 1931 over de gouden standaard is heel wat anders dan Keynes 1936 over zijn nieuwe economische theorie. Het verschijnen van de General Theory in 1936 kan dus niet gebruikt worden om de beleidsfout ten aanzien van de wisselkoers 1931-1936 te rechtvaardigen.

Overzicht

In deze bundel wordt nogal wat overhoop gehaald. De gevaren van de volgende eeuw en de actuele risico's van nieuwe Cherbobyl's in de voormalige USSR worden verbonden aan de massale werkloosheid in de Europese Unie, worden verbonden aan het fundament van onze staatsorde - de Trias Politica - hetgeen wordt verbonden aan de rechtspositie van een eenvoudig econometrist op een overheidsbureautje in Scheveningen, en het geheel wordt verbonden aan gebeurtenissen binnen een bepaalde politieke partij.²¹

Met een korte bespreking van de artikelen en met enkele diagrammen proberen we een gevoel van overzicht te creëren.

De artikelen

De artikelen zijn opgenomen, en vertonen hun samenhang, om de volgende redenen.

Het eerste artikel is een nadere uitwerking van bovengenoemd argument ten aanzien van het falen van de Trias Politica. Het schept het kader voor de bundel, met de verklaring voor de werkloosheid, de rol van het CPB, de taak van de staathuishoudkunde, de beroepsethiek en de zinvolheid van studie door het parlement.

Daarop zijn er twee brieven:

- één aan mijn directie van 1 februari 1994, naar aanleiding van de beslissingen van de ambtenarenrechter van 15 december 1993
- en één aan de wetenschappelijke collega's van 21 augustus 1994, naar aanleiding van de kennelijke weigering van de directie, danwel de minister, om voor een vernietigd besluit binnen de termijn van een half jaar, dus voor 16 juni 1994, een hernieuwd besluit te nemen.

De eerste brief leest als een samenvatting voor de tweede - en de tweede behandelt de kwestie in groter detail. De brieven geven een praktisch voorbeeld van hoe anno 1989/94 een nette wetenschappelijke inbreng nog steeds gefrustreerd kan worden, ook door hoedanigheden bij de gerechtelijke macht.

Voor de goede orde:

- Hoewel ik gelijk meen te hebben en beroepsprocedures dus met recht en reden heb ingesteld, was van te voren te voorzien dat deze toch niet zouden werken, en ze zijn alleen gebruikt omwille van het praktische argument dat me nu niet verweten zou kunnen worden dat ik de weg van de bestaande procedures had moeten bewandelen. Dat toch een beetje blijkt te werken is meegenomen.

---

²¹ Om misverstanden te vermijden: de economische analyse is eerst aan de CPB-directie voorgelegd en aan de Tweede Kamer gezonden en pas daarna in de eigen politieke partij aan de orde gesteld.

- Ik gruw van die procedures. Dat de processtukken inmiddels een stapel van een meter vormen lijkt bij velen de indruk te geven dat ik het allemaal leuk zou vinden. Niets is minder waar. De grote Nederlandse wiskundige L.E.J. Brouwer schijnt in zijn leven veel geprocedeerd te hebben. Associatie hiermee en stereotypering zijn in alle aspecten incorrect.
- De brief aan D (de CPB directie) heb ik in februari 1994 ter integrale publicatie aangeboden aan NRC-Handelsblad, de Volkskrant, ANP en GPD. Mijn voorwaarde voor publicatie was dat de zaak systematisch aandacht zou krijgen en dat het niet bij een eendagsvlug zou blijven. De voorpagina van vandaag dient tenslotte om de vis van morgen te verpakken. De journalistiek had helaas geen interesse.
- De brief aan de collega's is een lap tekst van 50 kantjes en blijkt het leesritme zodanig te doorbreken dat het verstandig bleek om hem te verplaatsen, van de plek vlak achter de brief aan de directie, naar achteraan als een soort bijlage.
- Ik ga er niet van uit dat de (alle) collega's de brief aan hen werkelijk zullen lezen. De brief is geschreven vanuit een Aristotelische conceptie van de wetenschappelijke beroepsethiek, en in hoeverre de goegemeente daar een boodschap aan heeft is een tweede. Het stukje *Een brief aan de collega's* beschrijft hoe de brief onder de collega's ter kennis is gesteld.
- Ik vermoed dat de brief aan de collega's het duurzame bestanddeel van deze bundel zal zijn. Analyses over de werkloosheid en het argument voor de herziening van de grondwet aangaande een Economisch Hof zullen al dan niet hun weg naar de economische en mogelijk juridische leerboeken vinden, waarna deze bundel alleen nog maar referentiële betekenis heeft. Eventueel wordt ook de juridische positie van wetenschappers in rijksdienst in het algemeen beter geregeld. Op den duur blijft alleen de brief over als een altijd actuele casusbeschrijving. Het onderhavige is welbeschouwd toch vooral een 'studie in reputatie'. Mijn inbreng in de discussie gaat tot heden vooral verloren doordat ik in de ogen van anderen blijkbaar onvoldoende reputatie heb. Pas wanneer iemand enige reputatie heeft, is men bereid om bij het horen van iets ongehoords de noodzakelijke nadere vragen te stellen en op de antwoorden te studeren. Zo'n les blijft ook in de toekomst relevant.

De twee daaropvolgende stukjes heten *Vragen* en *Acties*. In de context van deze twee brieven is het nuttig nog eens bondig de sleutelvragen te memoreren welke regering en parlement zich zouden kunnen stellen. Burgers willen misschien op actievere wijze de aandacht van hun volksvertegenwoordigers stimuleren.

In *Gedachten over "Couzy"* opper ik dat ambtenaren en zeker militairen toch niet kunnen gaan beweren dat "er grenzen zijn aan de loyaliteit". Loyaliteit kan betekenen dat je je stem verheft, en loyaliteit aan een zaak kan inhouden dat je een falende organisatie verlaat. Van ambtenaren mag een loyaliteit verwacht worden, zelfs bij (en na) een eventueel onheus ontslag.

Het volgende artikel over *Beroepscode en casus CPB* geeft een algemene visie op de wetenschappelijke beroepsethiek. Als concrete casus kan onderzocht worden dat de CPB-directie claimt dat het CPB een wetenschappelijk instituut is terwijl zulks qua wet en praktijk dubieus is. De casus is vermoedelijk interessant voor bijv. wetenschappers in de moraal, methodologie, bestuurswetenschappen, sociologie en antropologie.

Het artikel *Omgangsvormen in Politiek en Wetenschap en het Niemandslaan daartussen* vertrekt vanuit de constatering dat we gelukkig al zover zijn dat politiek en wetenschap hun eigen instituties en waarborgen hebben. Er bestaat gelukkig een soortement van democratie en liberale rechtsstaat. Daarop is echter wel te constateren dat tussen Politiek en Wetenschap nog een niemandslaan of jungle bestaat waarin gebeurtenissen afhankelijk zijn van omgangsvormen. De keerzijde van de institutionalisering is het gevaar dat de beroepsgroepen zich op hun eilandjes - ivoren toren, Haagse kaasstolp - terugtrekken. Dit verschijnsel kan het beste in alle openheid besproken en onderzocht worden.

Het artikel *Wie wat waarheid* is relevant voor de kloof tussen economen en de rest van de wereld. Economen worden vaak “machtig” gevonden en ze worden even vaak geridiculiseerd. Er bestaat een publieke argwaan. Zijn economen nog wel wetenschappelijk bezig? Het weerwoord is hier dat veel economische inzichten valide zijn, dat de voortdurende werkloosheid niet aan de economische wetenschap ligt, en dat de beeldvorming over economen vooral te wijten valt aan bestuurlijke verstarring.

In 1991/92 hielden NRC-Handelsblad, SMO en ESB een “Nationaal Economiedebat”. (Dat is nagevolgd door president Clinton en later weer door minister Andriessen.) Voor de aardigheid heb ik mijn analyse ingebracht. De bespreking daarvan in ESB toont de vooroordelen die in die periode nog bestonden.

Het artikel *Sociaal liberale aanpak van de werkloosheid* is mede ondertekend door Eric van Stappershoef en Fred Kromhout, voor het Sociaal Liberaal Forum. Het is medio 1993 aangeboden aan vele media en gepubliceerd in Trouw, Algemeen Dagblad en Haagsche Courant, terwijl het Parool meldde dat het graag had willen publiceren als de anderen niet vóór waren geweest.²² Ook vanuit een senaatsfractie kregen we een gunstige reactie. Het artikel geeft een bondig overzicht van het argument van deze bundel. Eerdere krantenartikelen zijn overigens reeds gereproduceerd in Cool (1992n).

De artikelen *Belastingbeleid van Baron von Münchhausen - Wat stampen we lekker, zegt muis - De wig weg! Maar welke wig? - Van Robin Hood en de rand - Nuances bij de minimumloon-discussie - Verlaging van de minimumloonkosten is de koninklijke weg - Banen op Maat? - Mensen die andere gasbel wijzen* geven meer toelichting op het partiële economische argument ten aanzien van de Grote Stagflatie. Er worden overigens varianten voor de aanpak van de werkloosheid besproken. Soms wordt een aanpak benadrukt die niets kost, soms worden varianten gegeven die iets kosten maar per saldo toch weer niets. Omdat partiële rationaliteit niet aan te bevelen is, sluiten deze stukjes gewoonlijk af met het overkoepelende argument voor een parlementaire enquête - wat voor redacties vaak een reden is van publicatie af te zien.

De artikelen *Soms loopt het zo* en *Aangestoken mossel* geven een beeld van gebeurtenissen in de PvdA van 1989-91, met een geringe overloop naar recente tijden. Voor een beoordeling van de situatie is immers ook de politieke context nuttig. Uit andere mediabronnen is al veel bekend omtrent de “WAO-zomer”. Ik kan niet helpen te denken dat ook mijn ervaringen een licht op de kwestie werpen. Politiek, sociaal-economisch, belangenbehartigend en journalistiek Nederland heeft, bij de stortvloed van publicaties, helaas onvoldoende aandacht geschonken aan mijn stukje in Trouw van 10 augustus 1991²³ en het verhaal dat daarachter besloten ligt.

---

²² Het Parool publiceert niet voor de eigen lezers, maar voor mensen die die andere kranten ook lezen?

²³ Dit is een goede plaats voor dankzegging aan prof. dr. A. van den Tempel (uit de afdeling Scheveningen van de PvdA) voor zijn commentaar destijds als proef-lezer.

Een theorie die vaak genoemd wordt voor de verklaring van ontwikkelingen ten aanzien van werkloosheid en veranderingen in de politiek en de politieke cultuur - ook in de context van de PvdA - is die van de opeenvolging van generaties. In *Baby Boom Beledigingen* ondersteun ik de indruk van Frans Geraedts dat er waarschijnlijk vooral iets gemeenschappelijks bijzonders is bij de kinderen opgegroeid tijdens en kort na WO II. Een oorlogssituatie is een minder stabiele omgeving voor de vorming van de persoonlijkheid. Voor (politiek-) economische ontwikkelingen komen we toch bij de economie terecht. Het is niet aan te raden uw stem ongezien aan 'een jongere generatie' politici te geven.

In 1992 kwam ik een lid van D66 tegen die wel iets in mijn analyse zag en die daarop een eigen variant op een partijcongres ingebracht heeft. Het D66 bestuur heeft de fractie gevraagd daarnaar kijken. Op verzoek heb ik een memo geschreven dat hier is afgedrukt in *Een memo*. De fractie schijnt besloten te hebben dat zij geen onderzoekinstelling is. Het memo verduidelijkt bij voorbaat dat het allemaal genuanceerder ligt.

Diverse inhoudelijke misverstanden, bijvoorbeeld ten aanzien van technologie, concurrentie vanuit lage lonen landen, minimumloon e.d., zijn reeds behandeld in de economische artikelen. Daarnaast krijgt mijn analyse ook niet-inhoudelijke reacties. In *Reacties van een ander karakter* wordt de prullemand omgekeerd. Het is een nogal rare collectie, want het gaat blijkbaar om een taboe, en bij taboes is werkelijk alles mogelijk. Na ampel beraad heb ik deze opsomming toch maar opgenomen. Mogelijk val ik hiermee in de afgrond. Het slachtoffer van een taboe wordt immers geacht te zwijgen en zich zo klein mogelijk te maken. Ieder geluidje, ook het krassen van de pen, zal worden uitgelegd als protest en onaangepast gedrag. De neutrale persoonsaanduiding "ik" roept het beeld op van een wildeman die met bloeddoorlopen ogen aan de huisdeur rammelt. Aan de andere kant is het binnen het geheel van deze bundel niet meer dan correct óók aandacht te geven aan de niet-inhoudelijke reacties. Zie immers het artikel over de omgangsvormen. Het stukje helpt bij de historische verklaring voor de vertraging de laatste vijf jaar bij de doorrekening van enkele praktische voorstellen ten bate van het algemeen nut. In *De breekbare samenleving* wordt één zo'n reactiepatroon nader uitgewerkt en geconcludeerd dat de discussie over de niet-maakbaarheid van de samenleving te ver is doorgeschoten.

In *Naar een betere democratie* wordt het argument ten aanzien van de Trias Politica omkaderd met een algemeen argument ten gunste van een betere democratie. Eind 1993 voerde de Kamer een welbeschouwd mislukt debat over staatkundige hervorming. De toen besproken mogelijke hervormingen van referenda en een gekozen premier zijn m.i. niet zo effectief, bijvoorbeeld kijkend naar Amerika, maar er zijn meer mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld jaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen. Bij afweging van de diverse mogelijkheden blijkt het zwaartepunt te blijven liggen bij herziening van de Trias Politica middels een uitbreiding met een Economisch Hof.

Het sociaal liberalisme beschrijft de wetenschappelijke voeding en de rol van de wetenschap voor - mijns inziens - goede politiek.

Het *In Memoriam Jan Tinbergen* herinnert een van grote helden in de menselijke geschiedenis. Het was een voorrecht Jan gekend te hebben en ik geef graag uiting aan het hier gestelde.

De bundel sluit af met het opstel *Homo homini lupus* - de mens is de mens een wolf. In de wetenschap dat de mens dergelijke mogelijkheden in zich heeft, en zo kan verworden,

leidt een afweging van het materiaal in deze bundel tot een *oproep*. Nederland is een van de duurzaamste democratieën ter wereld en zou mogelijk bereid kunnen zijn tot het moeilijkste dat er is: dat de politieke wereld bereid is tot zelfkritiek. Want dat is toch de betekenis van een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid.

Dit laatste opstel geeft mijn persoonlijke motivatie voor dit project: de zorg voor de ontwikkelingen in Rusland en Midden en Oost Europa (en indirect voor heel Europa). De lezer moet hier overigens goed onderscheiden:

- Ik meen - zoals gezegd - in mijn recht te staan op de punten waar ik gebruik heb gemaakt van de regeling bezwaarschriften van het ministerie van EZ. Ik gebruik die regeling niet voor een persoonlijke hobby.
- Mijn positie is vooral bescheiden: ik wil graag dat oneigenlijke besluiten ongedaan worden gemaakt zodat ik ook als CPB-er kan publiceren en analyses kan voorleggen aan het wetenschappelijk forum. Het is een tweede punt of andere wetenschappers zullen overnemen wat ikzelf heden reeds verantwoord en te verdedigen acht.
- Wel moet geconstateerd worden, en is genoegzaam bekend, dat beroepsprocedures in het interne domein gewoonlijk niet werken, of juist averechts werken - als de spreekwoordelijke rode lap op de stier.

Pragmatisch als ik ben, is mijn eerste houding dan als volgt. Nederland is een open democratie, en wanneer de minister besluit, en geen weerwerk van de kamer ondervindt, dat wetenschap gebreideld mag worden (en dat aldus werkloosheid mag voortduren slechts door onkunde bij een groter publiek), dan ben ik in eerste instantie geneigd het hoofd te buigen. (Dus “Compliance” of “Exit”.)

Maar de val van de Berlijnse Muur en de zorg in het stukje *Homo homini lupus* (en het gebreidelde paper Cool (1990h)) geven me een puur persoonlijke motivatie om het onbegrip te trotseren dat ontstaat wanneer je intern beroep aantekent. (“Voice”) ²⁴ Beroep aantekenen is ook een logisch noodzakelijke stap waar andere wegen, door collega’s bewandeld (“Compliance” en “Exit”), niet blijken te werken.

De dossiers overziend, hebben de procedures hoe dan ook voldoende documentatie naar boven gebracht om eventueel het externe domein in staat te stellen om beargumenteerd te besluiten tot nader onderzoek. ²⁵

Voor de documentatie dienen *Ander werk van de auteur* en *Over de auteur*, terwijl in *Bijlage: BiZa(r)* een brief van het ministerie van Binnenlandse Zaken (ingekomen bij de Arrondissementsrechtbank 29 juni 1994) een bondig beeld geeft van de officiële visie op mijn functioneren en ontslag. Interessant is de invalshoek dat mij de tekortkoming verweten wordt dat ik niet vrijwillig ben vertrokken terwijl ik toch had moeten kunnen begrijpen dat hierdoor ontslag zou volgen.

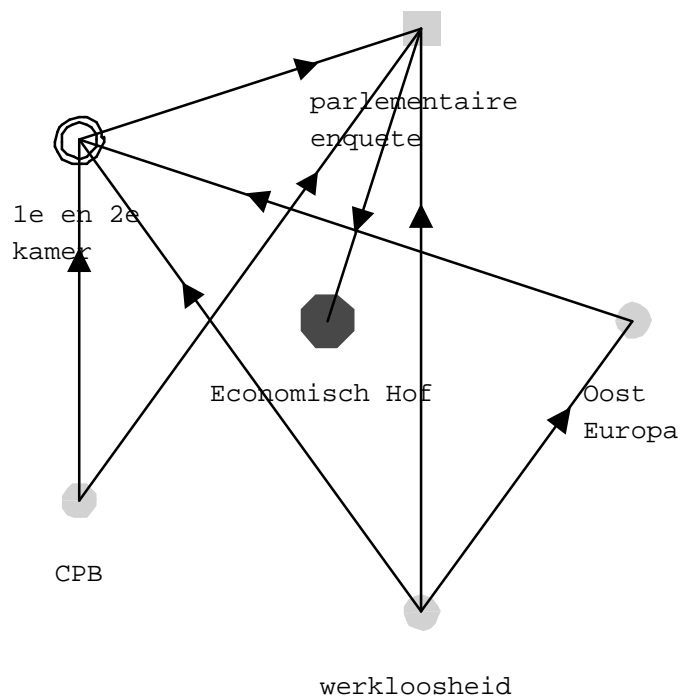
²⁴ Mijn motivatie wordt zelden begrepen. Een belangrijke ‘reactie van een ander soort’ is dat mij ‘(de schijn van) rancune’ toegeschreven wordt. Nu is mijn motivatie expliciet de situatie na de val van de Muur, dus ik weet niet wat men nog verder wil. Iedereen mag alles van me denken, maar wanneer iemand iets tot onderwerp van debat maakt, dan wel graag met bewijzen onderbouwd.

²⁵ Het argument dat de (Eerste of Tweede) Kamer geen zaken onderzoekt die aan de rechter voorliggen (of voorgelegd kunnen worden), geldt hier niet. Immers (a) de rechter heeft reeds gesproken (breidel en *detournement de pouvoir*), (b) de minister is partij, steunt op de Kamer die hem op standpunten kan aanspreken (ontslag, analyse niet doorrekenen, e.d.), dus is de Kamer partij, en kan zij heroverwegen.

Niet opgenomen want nog te schrijven zijn stukjes “Geluiden uit de wachtkamer”, “De bureaucratie en het plan Bakhoven”, “Ik wil geen tweede Wilman worden”, “Loflied op Pauline”, “Typisch Terpstra”, “Lucifer droeg een toga” en “Humor, heren !”.

Enkele diagrammen

Voor een dramatisch/diagrammatisch overzicht kunnen we gebruik maken van enige programmatuur van Korsan.²⁶ De volgende twee prenten geven elk afzonderlijk een meer samenhangende probleemgebied, de laatste combineert deze, en geeft de kluwen waarin alles overhoop wordt gehaald. Korsan gebruikt een ordeningsalgorithme dat hier toevallig de verwarring bevordert. Hou bij de laatste prent in de gaten dat de teksten onder de knooppunten staan.

²⁶ R.J. Korsan, “Decision Analytica: An example of Bayesian inference and decision theory using Mathematica”, in Varian (ed), “Economic and financial modelling with Mathematica”, Telos Springer 1993

Het falen van de Trias Politica, en de gewenste uitbreiding met een Economisch Hof

Geadviseerd wordt tot een parlementaire enquête naar de al meer dan 20 jaar voortdurende massale werkloosheid en de voorbereiding van het economisch beleid, en in het bijzonder naar de rol van het Centraal Planbureau. Economische analyses maken al langer duidelijk dat we de werkloosheid aan onszelf te wijten hebben. Ook in de crisisjaren '30 faalde het Westerse democratische model. Er was een oorlog voor nodig voordat naar mensen als Keynes en Tinbergen geluisterd werd. De oprichting na de oorlog van semi-wetenschappelijke instituten zoals het CPB heeft erger voorkomen, maar is niet toereikend gebleken. Een herijking van de politieke machtsverdeling en uitbreiding van de Trias Politica met een werkelijk wetenschappelijk gefundeerd Economisch Hof is gewenst. Er ontstaat dan een *high definition democracy* waarin beter rekening wordt gehouden met de vrijheid en bestaanszekerheid van de burger. In het licht van de demografische en ecologische uitdaging van de 21e eeuw is deze uitbreiding van de Trias Politica cruciaal. Dit geldt ook op korte termijn, gezien de situatie in Rusland en Oost Europa.

Massale werkloosheid

Cohen Stuart gaf in 1889 de analogie dat een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij verder belast kan worden. Op soortgelijke wijze moet een mens eerst het eigen bestaansminimum kunnen verdienen, voordat hij voor belasting in aanmerking komt.²⁷ Deze wijze raad wordt in het Nederland van 1994 niet opgevolgd.

Het is goed de cijfers te noemen, want zij blijven verrassen. Het wettelijk minimumloon is bruto 28 duizend gulden per jaar, en door de werkgeverspremies stijgen de loonkosten naar 34 duizend gulden. Van dit bedrag houdt een alleenstaande netto 21 duizend over, en een kostwinner 24 duizend. Van dit “netto” bedrag gaat vervolgens een deel naar BTW, accijns, en andere heffingen. Iemand die 18 duizend zou kunnen verdienen en daarmee in het eigen onderhoud voorzien, krijgt zo een overbelasting van bijna 100%. Vervolgens zijn minimumschalen in CAOs gangbaar hoger. Iedere overbelasting, ook vanaf 1%, maakt in principe al werkloos. De grote en hardnekkige werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt mag dan niet verbazen.

In 1889 had Cohen Stuart zijn omgeving niet mee. Armoede was normaal zoals nu in Afrika. Juist omdat het overal bestond, werd het niet gezien. De verpaupering behoorde tot ieders geestelijke bagage, en liet zich moeilijk wegredeneren of wegdenken. De

---

²⁷ Prof. mr. H.J. Hofstra, “Inkomstenbelasting”, Kluwer, Deventer, 1975

analogie van de brug was didactisch minder effectief. Een mens kan heel wat lasten dragen voordat hij echt instort. En instorten betekent niets wanneer een mensenleven niets waard is. De levensduur van arbeiders in 1889 was kort, maar de toehoorders van Cohen Stuart waren dat van arbeiders gewend, en wanneer de ene werkman het begaf, dan was er weer een andere, dus wat was het probleem eigenlijk ?

In 1994 is Nederland een welvaartsstaat. Van toehoorders wordt niet meer gevraagd om vanzelfsprekende verpaupering weg te denken. Cohen Stuart's grootste didactische probleem lijkt zo overwonnen. Zijn analogie krijgt nu betekenis en wint aan overtuigingskracht. In de welvaartsstaat betekent overbelasting immers daadwerkelijke uitschakeling. Een overbelaste werknemer wordt werkloos. Overbelasting is nu *inefficiënt*. Een overbelaste brug wordt door de staat ondersteund, en is daarmee duurder dan een onbelaste brug. De analogie van Cohen Stuart kan velen tot de verbeelding gaan spreken. Moderne toehoorders worden rechtstreeks geraakt, mogelijk niet in het hart maar wel in de portefeuille. Hierdoor is de kans groter dat men inziet dat de situatie nogal dom is. Het is dom, want belasting heffen in dat lage gebied is niet effectief en leidt toch niet tot het binnenkomen van belastinggelden. Kwijtschelden van "lasten" levert juist geld op. Het verhogen van de belastingvrije voet levert werk op, bespaart uitkeringen, en komt tegemoet aan breed gewenste maatschappelijke doelstellingen van economische vrijheid en bestaanszekerheid.

Voor het goede begrip: er zijn allerlei vormen van werkloosheid. Werkloosheid door het minimumloon verschilt bijvoorbeeld van werkloosheid van kunsthistorici, en verschilt van de WAO. Niet alleen de vormgeving van het minimumloon kost ons geld, ook andere wonderlijke regelingen doen dat. Toch is er reden de minimumloonproblematiek centraal te stellen. Vandaaruit blijkt het generieke probleem van de welvaartsstaat het best te belichten. Is de werkloosheid door het minimumloon doorzien, dan zijn de andere kwesties hanteerbaarder.

Het kernpunt waar het om gaat is, dat het *in een welvaartsstaat* goedkoper is mensen in staat te stellen te blijven werken - want anders kost het je uitkeringen. Zo'n principe geldt voor alle varianten van werkloosheid, hoe je verder ook de maatregelen per deelveld invult.

Er zijn anderhalf tot twee miljoen mensen in Nederland die zouden willen werken maar dat niet mogen. Dit is 25% van een arbeidsmarkt van 8 miljoen mensen. De poorten naar de WAO zijn opengezet omdat Nederland het probleem niet doorzag. De stijgende sociale uitgaven noodzaakten meer en meer heffingen, en meer en meer mensen werden werkloos. Het verhaal begint bekend te raken. Het effect op de eigen portefeuille is wat minder bekend. Een ruwe maar voorzichtige berekening komt op 1000 gulden per Nederlander. Dat is dus 4000 voor het gezin met twee kinderen, *per jaar*. Neem een conservatief aantal van een miljoen gedwongen inactieven met een uitkering van zo'n 15 duizend gulden per jaar. Dat is 15 miljard gulden aan uitkeringen. Met 15 miljoen Nederlanders is dat zo'n 1000 gulden per Nederlander. Deze miljoen mensen *kosten* dit nu, terwijl zij dit zouden *opleveren* wanneer zij zouden werken. Dan zwijgen we nog over de beheerskosten, criminaliteit, ongemotiveerde leerlingen, en dergelijke. Het ruwe en voorzichtige bedrag van 15 miljard is, voor de goede orde, niet een normale "bezuiniging" zoals we van de laatste decennia gewend zijn geraakt, maar vormt een drastische breuk met dat verleden - *de betere term is "ontdomming"*.

Nadere verklaringen

Dat iets bij nader inzien “dom” is, wil niet zeggen dat het onmiddellijk ingezien wordt. Hoe traag het gaat voordat het inzicht doorbreekt, wordt duidelijker wanneer we de minimumloonkwestie nader beschouwen. De moderne politieke discussie over het voorstel tot vrijstelling van lasten op minimumniveau kent frappante momenten.

Het regeerakkoord van het kabinet Biesheuvel uit 1971 noemt: ²⁸

“Optrekken belastingvrije voet (in de richting van gelijkstelling belastingvrij bedrag voor gehuwden met één kind aan het minimumloon...”

De betreffende MvT 1971/72 legt uit:

“(...) behoeft geen nader betoog dat de huidige belastingvrije voet te laag is. De omvang ervan voldoet niet aan de grondgedachte van de belastingvrije voet, het van belastingheffing vrijstellen van het gedeelte van het inkomen, dat redelijkerwijs nodig is voor het financieren van in het licht van de heersende maatschappelijke opvattingen noodzakelijke levensbehoeften.”

Het concept van een bruto = netto minimumloon blijkt in de moderne tijd echter verlaten door het kabinet Den Uyl rond 1974. Het argument was:

“De regering (...) wees er op dat het sociaal minimum in de voorliggende jaren dermate verhoogd was dat het inmiddels geacht kon worden draagkracht te verschaffen tot het betalen van belasting.”

Dit laatste argument is verbijsterend. Het sociaal minimum is logischerwijs een netto bedrag, en dan ontbreekt per definitie draagkracht voor belasting. Hier toch draagkracht zien, impliceert dat iemand eerst tot de bijstand veroordeeld wordt voordat hij die “draagkracht” heeft (waar belastingen pro forma toegerekend worden).

Het verbijsterende van dit argument viel in die periode niet op. In die periode maakte een alternatieve verklaring voor de werkloosheid furor, het zgn. “Vintaf” model, dat inmiddels - althans voor de buitenwacht - een geruisloze dood is gestorven.

Een aanvullende reden voor het kabinet Den Uyl om de hoge voet te laten varen, was dat het tarief van de eerste schijf 50% zou worden. Als “bezwaar” spoort dit niet met het wetenschappelijk onderzoek. In de publieke discussie is het belang van marginale belastingtarieven stelselmatig verkeerd voorgesteld. Econometrisch onderzoek wijst op het belang van het gemiddelde tarief.

Een belangrijk effect hier laat zich het best met cijfers illustreren. Bij een inkomen van 40 duizend, een voet van 20 duizend en een tarief van 50% betaalt men bijvoorbeeld gemiddeld 25%. Bij een inkomen van 100 duizend is dit gemiddeld 40% belasting. Relevant is vervolgens het effect wanneer tarieven met de inkomens meegroeien. Bij een inkomensgroei met 5% stijgt de voet dan met 1000 gulden. Wie 100 duizend verdient en 5% meer krijgt, krijgt er 5000 bij, en betaalt daarover maar 40% (want 50% over (5000 minus 1000)). Kortom, wanneer de belastingen met de inkomens meegroeien, is ieders feitelijke marginale tarief gelijk aan zijn gemiddelde tarief. Dat is dus heel wat anders en genuanceerder dan het officiële tarief (van 50%).

---

²⁸ Henk Vording, “Koppelingen in de sociale zekerheid 1957-1992”, Thesis Publishers, Amsterdam, 1993 (p83)

Vervolgens is voor een goed beeld op de massale werkloosheid een internationale invalshoek nodig. De groei van werkloosheid en armoede is internationaal, en alleen een verklaring die hiermee rekening houdt, kan voldoen. Voor een deel heeft ieder land zijn eigen factoren, maar verrassend genoeg is er een internationaal gelijkkluidende factor. Er bestaat de internationale conventie dat belastingtarieven worden aangepast voor de inflatie. Dit geldt “dus” ook voor de belastingvrije voet. Tegelijkertijd heeft het sociaal minimum de neiging te stijgen met de algemene welvaart. Het gevolg is internationaal een excessieve stijging van de loonkosten op minimumniveau, en dus werkloosheid en/of armoede. Vaak wordt de oorzaak bij de technologische groei gezocht, of de internationale concurrentie, maar dit miskent dat technologie en handel juist productiviteit verhogen, en dat de verwoestende werking van het belastingsysteem hierdoor dus juist tegengewerkt en gematigd is. We mogen concluderen dat het wijze advies van Cohen Stuart internationaal van belang is, en internationaal in de wind geslagen is.

Collectieve verstandsverbijstering

Wanneer er werkloosheid is, mankeert er blijkbaar iets aan het bestuur. Werkloosheid speelt immers tussen mensen, en is afhankelijk van regels waar we zelf invloed op hebben. Werkloosheid is dus te zien als een indicator van de kwaliteit van het landsbestuur. Het probleem verschuift van werkloosheid naar de kwaliteit van het bestuur. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, dr. Bert de Vries, is zich van het bestuursprobleem bewust. De Volkskrant van 3/4/93 citeert hem:

“Ik troost mij met de gedachte dat er geen natuurwet is, die voorschrijft dat er maar x miljoen arbeidsplaatsen kunnen zijn. Als er niet meer dan x miljoen arbeidsplaatsen zijn, komt dat omdat we met z’n allen niet in staat zijn, de samenleving zo te organiseren dat er meer reguliere arbeidsplaatsen zijn.”

De vraag naar het organisatievermogen is een vraag voor de *staathuishoudkunde*. Deze constateert een collectieve black-out. Bepaalde psychologische aspecten van aandelenbeursen, hausses en crashes, behoren tot het economisch object, en soortgelijk geldt dan voor het huishouden van de staat en de betreffende kunde.

Een groot probleem bij een collectieve black-out is dat mensen niet kunnen geloven dat het zo erg is. Politici en ambtenaren lijken zich consciëntieus te gedragen, zijn aantoonbaar druk bezet, en verkeren in elkaars gezaghebbende aanwezigheid. De toehoorder raakt verdoofd, en berust. Een Chinees constateerde ooit: de situatie was onhoudbaar, hij duurde al driehonderd jaar. Ook nu zoiets. Ondanks de herinnering van De Vries beschouwen de meeste mensen werkloosheid als een natuurramp waar je maar mee moet leren leven. Feitelijk kent de econoom van 1994 eenzelfde didactisch probleem als Cohen Stuart in 1889. De toehoorders wordt gevraagd zich het onvoorstelbare voor te stellen. Het onvoorstelbare, dat was vroeger dat menselijk lijden beperkt kan worden, en vandaag dat werkloosheid zich laat aanpakken.

Neem als voorbeeld de veel voorkomende vraag, waar het werk vandaan moet komen, wanneer die loonkosten verlaagd worden. Die vraag klinkt redelijk, maar is het nauwelijks, want het betreft een deel van de arbeidsmarkt dat kunstmatig gefrustreerd wordt. In Nederland werken 6 miljoen mensen, en klaarblijkelijk werkt de arbeidsmarkt voor hen dus wel. Dat is de afstemming van vraag en aanbod middels de prijs van

arbeid.²⁹ Werk dat nu gewoon is, liet zich een paar jaar geleden niet eens verzinnen. De markt regelt het. Alleen voor de anderhalf tot twee miljoen mensen die kunstmatig en met aantoonbaar domme regels van de markt worden gehouden, alleen voor hen, wordt de vraag gesteld of de markt wel zou kunnen werken. Met zo'n vraag kunnen we de microfoon eigenlijk beter aan Youp van 't Hek doorgeven.

Een medewerker van het Centraal Planbureau gaf in 1992 als stelling bij zijn proefschrift:

“Een bouwer van een economisch model die zich verdiept in het Nederlandse belasting- en sociale zekerheidsstelsel gaat gaandeweg een sterke affiniteit ontwikkelen met Alice in Wonderland.”³⁰

Deze woorden zijn beleefd gekozen. Het is de vraag of zo'n beleefdheid nog wel didactisch verantwoord is en of de boodschap niet wegzinkt in promovendi-humor. Het punt komt beter over door gewoon te zeggen dat Nederland al jaren schreeuwend gek is.

De verwante stelling van premier Lubbers was:

“Nederland is ziek”.

Een betere diagnose is dat het collectieve coördinatievermogen faalt. Het moet dus luiden “Nederland is geestesziek”. Gewoon collectief gestoord. Dit is vanzelfsprekend niet beledigend bedoeld. Het behoort tot de competentie van de moderne staathuishoudkunde om collectief onvermogen te diagnosticeren.

Met de kabinetsformatie in zomer 1994 beginnen de gedachten in beweging te komen. Juist op zo'n moment is het nuttig te constateren hoe muurvast alles tot voor kort zat. De verkiezingsprogramma's van de grote partijen bij de verkiezingen van 3 mei falen op het punt van de werkloosheid. De opstellers van die programma's, de topmensen uitgeselecteerd door ons democratisch proces, hebben de argumenten in diverse publicaties blijkbaar niet doorzien. Enkele jaren geleden was de situatie nog erger. In 1989 was gewoon sprake van een regelrecht *taboe*.

Een effectieve manier waardoor collectieve gekte en maatschappelijke stagnatie zich bestendigen, is het taboe laten zijn van de relevante aspecten. Taboes hebben bijna onvoorstelbare gevolgen voor het menselijk gedrag. Betamelijkheden en procedures die anders normaal zijn, verdwijnen als sneeuw voor de zon, en het valt buitenstaanders en mensen van een later tijdstip nauwelijks uit te leggen wat de ware gang van zaken is geweest. Door en *middels* het taboe zijn ambtenaren en politici verkeerd omgegaan met wetenschappelijke analyses over en suggesties voor de werkloosheid. Dat is een realiteit. Dat dit zo werkt is een cruciaal inzicht. Het heeft gevolgen voor de wijze waarop we tegen het democratisch proces aankijken en voor een advies tot een parlementaire enquête (daarnaar).

Reddende wetenschap

Wanneer politici de wereld zien als het strijdtoneel voor preferenties, dan komt het zwaartepunt te liggen bij de wetenschap - bij mensen als Jan Tinbergen - om middels kennis en inzicht problemen uit de wereld te helpen.

---

²⁹ Ik onderschrijf overigens het motto van de ILO: “Labour is not a commodity.” Arbeid met bepaalde condities omkleed acht ik wel geschikt voor de marktwerking.

³⁰ G.M.M. Gelauff, “Taxation, social security and the labour market”, Wibro, Helmond, 1992

Inderdaad is de wetenschap al in een eerder stadium reddend toegeschoten voor de verklaring voor de almaar voortdurende werkloosheid. Kijken we naar de publicaties, dan moeten we concluderen dat het voortduren van de massale werkloosheid niet aan de wetenschap heeft gelegen. Zie bijv. publicaties van CPB medewerkers Van Schaaijk in 1983 en Bakhoven in 1988 in het blad ESB (Economisch Statistische Berichten). Zie ook de vele andere referenties in mijn boek van 1992.³¹

Voor de goede orde: verschillende studies hebben rekenschap gegeven van de vele aspecten, zoals de marginale tarieven, inflatie, scholing, emancipatie, etcetera. Aangegeven is dat 20 jaar ontsporing niet zomaar ongedaan kan worden gemaakt. Actieve participatie van de sociale partners is gewenst om alles in goede banen te leiden, met bijvoorbeeld ook een positieve benadering van de “algemeen verbind verklaring” (AVV). Benadrukt zij hoe dan ook dat in het bestek van dit korte opstel niet alles behandeld kan worden. Hier is vooral van belang, *dat de informatie bestaat*.

Informatie is echter een kwetsbaar goed. Het maatschappelijke en politieke taboe was in 1983 sterker dan de wetenschap. Dat geldt ook tot heel recent. Recente bijdragen en publicaties zijn even goed genegeerd. Zie bijvoorbeeld mijn bijdrage in 1989/90 binnen het Centraal Planbureau aan de CPB-studie *Nederland in Drievoud*, en vervolgens tijdens de “WAO-zomer” in Trouw 10/8/91, daarna de Volkskrant 24/4/92, Trouw 5/6/93 en AD 25/6/93.

Bekijk ook als voorbeeld de WAO, een puur Nederlandse complicatie die in het internationale beeld ontbreekt. Wetenschappers hebben hier regelmatig gewaarschuwd en de ontsporing van de WAO voltrok zich zeker na 1985 in het volle daglicht. Ondanks al zijn bizarheid heeft deze affaire voor de discussie toch het voordeel dat de *kosten* extra benadrukt worden. De ontsporing van de WAO is zo gigantisch duur dat het inzicht eerder doorbreekt. In ESB van 18 mei jl. nemen Aarts & De Jong mijn voorstel uit 1989/91 over, WAO uitkeringen efficiënter te benutten, en wel voor loonkostencompensatie. De enige serieuze vraag is alleen, waarom het zo lang moet duren voordat dit inzicht doorbreekt. Waarom wordt de reddende informatie steeds genegeerd ?

Ook hier schiet de wetenschap reddend toe. Het is immers vooralsnog de wetenschap en niet de politiek die concludeert: (i) werkloosheid valt aan te pakken, (ii) het is al langer bekend, en (iii) het ligt dus niet aan gebrek aan kennis dat het nog niet is gebeurd. Deze conclusies worden in toenemende mate door de wetenschap opgepakt. Dezelfde wetenschap die dus al de oplossing voor de werkloosheid op de arbeidsmarkt aanwees, onderzoekt ook de instituties waarin de besluitvorming plaatsvindt, en wijst hier op wegen om de collectieve gekte te bestrijden.

Parlementaire enquête & herziening Trias Politica

Een kernvraag voor politici, publiek en media is hoe te bepalen wat wetenschappelijk verantwoord is. Niet iedere econoom heeft de kwaliteiten van Tinbergen (voorzover al naar hem geluisterd werd). Sommige belastingwetenschappers hebben de belastingvrije voet verwaarloosd, anderen geven af op de hoge marginale tarieven, weer anderen

---

³¹ Thomas Cool, “Definition and Reality in the general theory of political economy; Some background papers 1989-1992”, Magnana Mu Publishing & Research, Rotterdam, 1992. Zie ESB 1993, p33.

hadden onjuiste kritiek op het “plan-Bakhoven”, velen waren er überhaupt mee onbekend en kwamen met de eigen analyses. Gelauff in zijn proefschrift (op. cit.) rekt verhoging van de voet heel anders door dan hier wordt voorgesteld. Men wordt aldus overstelpt met een kakofonie. De voorgaand samengevatte analyse is ook maar ontstaan na jaren econometrische arbeid, en niet iedereen kan dat herhalen of van anderen beoordelen.

Als antwoord op de kakofonie zou doof-zijn een overlevingsstrategie zijn, maar dit past helaas niet in het ideaalbeeld van onze cultuur en democratie. Om die reden zijn er diverse instellingen die de informatiestroom reguleren. Hier zijn we weer op het terrein van het organisatievermogen van onze democratie.

Een belangrijke speler in de Nederlandse economische beleidsvoorbereiding is het CPB. Het blijkt dat het CPB helaas geen wetenschappelijk instituut is, en, mede daardoor, onvoldoende beveiligd tegen de werking van interne of externe taboes. Extern wordt een potentieel nuttige rol van het CPB gemangeld door een verkeerde scheiding van machten binnen de Trias Politica. Het voorbeeld is hier de al 20 jaar voortdurende massale werkloosheid. Intern is er een gerelateerd voorbeeld van meer recente datum. De huidige directie van het CPB gebruikt aantoonbaar arbeidsrechtelijke middelen om de inhoud van de discussie van zijn wetenschappers te sturen. Deze directie heeft onder meer in 1990 publicatie van een artikel over het onderhavige onderwerp, de werkloosheid en het maatschappelijk organisatievermogen, tegengehouden. Deze censuur is in 1993 door de rechter vernietigd. Inmiddels is een nieuwe grond gegeven om de publicatie tegen te houden, en ook die grond deugt van geen kant en ligt nu voor aan de rechter. Voorbeelden als dit staan niet op zichzelf. Bizar is dat in 1989 nadat een top-ambtenaar van EZ tot directeur van het CPB was benoemd, de nieuwe directie verklaarde dat het CPB een “onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut” zou zijn - in strijd met de wet, de praktijk, de opinies van wetenschappelijke economen,³² en het eigen gedrag.

Mijn analyse en advies was in 1990 en blijft in 1994 dat als het parlement consistent wil blijven, het een enquête moet houden naar de zo’n twintig jaar voortdurende massale werkloosheid en de voorbereiding van het economisch beleid, en daarbinnen in het bijzonder naar de rol van het CPB. Dit betekent met andere woorden een studie van de relatie politiek versus CPB.

De enquête zou de aanpak van de werkloosheid versnellen. In 1989/90 was mijn raming dat het zonder enquête zo’n tien jaar zou duren. Een en ander is voorstelbaar zonder zo’n enquête en zonder aanpassing van het CPB. Op grond van de informatie van dit opstel kunnen politici altijd aan de gang gaan en mogelijk wat nuttigs verzinnen. Evenwel zijn de misverstanden en belangen rondom de werkloosheid uitermate groot, en de voordelen van een enquête zijn evident.

Overigens kan ook de Eerste Kamer een enquête instellen. Waar juist ook de rol van de Tweede Kamer binnen het geheel relevant is, is het belangrijk deze mogelijkheid te zien.

Het advies tot een enquête is verantwoord, in zichzelf, maar ook in het licht van de demografische en ecologische uitdaging van de 21e eeuw en de actuele ontwikkelingen in Oost Europa.³³ We moeten leren van de grote fouten van het verleden, juist omdat de toekomst het risico bevat dat herhaling daarvan nog strenger afgestraft zal worden.

---

³² CPB, “Het Centraal Planbureau”, CPB, Den Haag 1989; G. den Broeder, “Economen over beleidsmodellen”, Magnana Mu Publishing & Research, Rotterdam 1992

³³ Cool, “Homo homini lupus”, 1994

Ons systeem van beleidsvoorbereiding bevat endemische fouten die funest zijn geweest voor de welstand, bestaanszekerheid en levensvreugde van miljoenen. Dit is een conclusie die niet alleen internationaal geldt, maar ook in de tijd gezien, want eenzelfde falen gold in het interbellum. Er was een oorlog voor nodig voordat naar Keynes en Tinbergen werd geluisterd.³⁴ Het voert hier te ver om in te gaan op de huidige tendenzen richting 21e eeuw.³⁵ De gemeenschappelijke noemer in tijd en ruimte is de Trias Politica, het fundament van de westerse democratie, de scheiding tussen wetgevende, uitvoerende en gerechtelijke macht. De bestaande toedeling van taken en *checks & balances* in de organen van onze democratie leidt tot een politiek proces, waarin de economische vrijheid en bestaanszekerheid van de burgers blijkbaar niet de aandacht en prioriteit krijgen die, zal men toegeven, gewenst zijn. Aanpassing en verdieping van de democratie tot een *high definition democracy* is gewenst.

Het advies tot de enquête naar het CPB betreft juist dit. Na de tweede wereldoorlog hebben diverse landen economische adviesinstellingen opgericht. Bijv. in de USA de CEA (Council of Economic Advisers), in Nederland het CPB. Welbeschouwd was dit een voorzichtige institutionalisering van het ‘luisteren naar Keynes en Tinbergen’. Het heeft bijgedragen tot een grotere mate van rationaliteit en bescherming van de bestaanszekerheid van de burgers. Een herhaling van de Grote Depressie is voorkomen, we hebben slechts de Grote Stagflatie gehad.

Met deze constatering is echter wel de positie van dergelijke instituten - voor Nederland het CPB - te heroverwegen. Een grotere scheiding van machten dan de Trias Politica is gewenst. De grondwettelijke uitbreiding met een wetenschappelijk gefundeerd en dus onafhankelijk Economisch Hof is gewenst. Dit is geen perfectionisme maar een kleine doch democratisch cruciale stap. Ook in de rechtsspraak, met de Hoge Raad, zal niet alles perfect geregeld zijn, maar dat heeft onze voorouders er niet van weerhouden om een en ander toch maar zo te regelen.³⁶ Hoe voorzichtig ook we zelf ten aanzien van nieuwe regelingen zijn geworden, het economisch bestuur van het land blijkt evenzeer bepaalde waarborgen te vereisen.³⁷

---

³⁴ R. Skidelsky, “The reception of the Keynesian revolution”, in Milo Keynes, “Essays on John Maynard Keynes”, CUP 1975: “In his biography of Keynes, Sir Roy Harrod reports a widely acclaimed speech delivered by his subject to the House of Lords in 1946, the year of his death. ‘But Keynes had been talking in this style ... for some twenty-seven years. Why had his words not been listened to .... ?’ (...) Unemployment as a problem in economic theory may have been sufficient to produce a revolution in the discipline; unemployment was not a sufficient problem to society to produce a revolution in political ideas. If it was not the prolonged experience of mass unemployment that finally broke the hold of nineteenth-century ideas, what was it ? A strong case can be made out for war. ‘Normal’ life could coexist with unemployment; it could not with modern war.”

³⁵ CPB, “Scanning the future”, SDU, Den Haag 1992. Pag 211 geeft: “The Global Crisis scenario (...) explores the risks and dangers of a neglect of, and late response to regional and global challenges (...) the world may end up in the throes of widespread distress, an eco-crisis, which can only be corrected at high cost. The policy message conveyed by this scenario is abundantly clear. Dismissing this scenario as unduly gloomy and pessimistic is in our view, absurd; such a statement would be tantamount to a complete denial of large segments of twentieth-century history.” Zie ook Cool, “Het sociaal liberalisme”, 1994.

³⁶ Leny de Groot - Van Leeuwen e.a. (red), “Het gezag van de rechter”, SISWO 1994

³⁷ Overigens voert het te ver hier de mogelijke eisen aan zo’n Economisch Hof uit te werken. Zie enkele kernpunten in Cool, “Definition & Reality”, op. cit. p 289

Aan de directie van het Centraal Planbureau

Directeur prof. drs. Gerrit Zalm
Van Stolkweg 14
2585 JR 's-Gravenhage

1 februari 1994

AANTEKENEN

Geachte heer Zalm,

U zult kennis hebben genomen van de uitspraak van de Arrondissementsrechtbank van 8 november, met het afschrift van 15 december j.l.. De situatie is nu dat de minister enkele hernieuwde besluiten zal moeten nemen.

Ik hoop er aan bij te dragen dat de minister beschikt over alle informatie die voor een redelijke en weloverwogen beslissing nodig is. Ik neem bij deze contact met u op om een en ander zo duidelijk en eenduidig mogelijk af te stemmen.

Ik schrijf u vanzelfsprekend onder voorbehoud van alle rechten. Voor mijn juridische positie is mijn advocaat gemachtigd. Ik houd mij - voor de goede orde - ook het recht voor deze brief aan anderen ter inzage te geven en eventueel ook te publiceren.

1.

Op 28 mei 1990 deed ik u een concept-artikel toekomen dat ik als wetenschappelijk medewerker en econometrist van het Centraal Planbureau geschreven had. Dit artikel was getiteld "N.a.v. 20 jaar massawerkloosheid" - en in een latere versie "After 20 years of mass unemployment: Why we would wish for a parliamentary enquiry". Ik verzocht u om de gebruikelijke publicatiegang van een interne notitie, interne bespreking, en vervolgens (met eventuele wijzigingen) publiceren op naam van de auteur, in de daarvoor bestemde reeks der onderzoeksmemoranda.

U heeft destijds besloten dit artikel niet de publicatiegang te laten maken. Ook in beroep oordeelde u dat u het artikel niet in behandeling hoefde te nemen, en dat het maar privé gepubliceerd moest worden. Uw oordeel werd later door de minister van EZ overgenomen.

Na aanhoring van het beroep door de Commissie Advisering Bezwaarschriften EZ kreeg ik alsnog toestemming voor een interne notitie. Bespreking van deze interne notitie werd echter op geen enkele wijze toegestaan, zelfs niet in de pauze. Dit komt nog steeds neer

op een weigering voor de hele publicatiegang en er was dus geen reden om het beroep in te trekken. Het artikel is overigens inmiddels met me besproken aan een drietal universiteiten.

Op de rechtszitting van 18 oktober 1993 stelde de raadsman van EZ dat de publicatiegang geweigerd werd wegens de vermeende lage kwaliteit van het artikel. De kwaliteit was en is echter niet aan de orde. Het artikel is immers nog niet besproken met collega's van het CPB. Toetsing van de kwaliteit vindt - zoals bekend - plaats ten aanzien van de definitieve versie die pas tot stand kan komen na een wetenschappelijk verantwoorde discussie. De Arrondissementsrechtbank te 's Gravenhage heeft dit in de uitspraak van 8 november 1993 bevestigd. De rechtbank vernietigde uw besluit niet op het publicatie verzoek in te gaan.

Terwijl ik mij gesterkt voel door de ondersteuning van de rechtbank in deze, teken ik aan dat haar uitspraak natuurlijk geen vonnis kan vellen over de - al dan niet aanwezige - kwaliteiten van de concept-publicatie.

Ik ben door de ontwikkelingen sinds 1990 in de mening gesterkt dat de analyse die in de publicatie is vervat, een intrinsieke waarde heeft. Bovendien denk ik dat, indien het stuk de gelegenheid krijgt om de publicatiegang alsnog te maken, voldoende collega's binnen het CPB van de kwaliteiten van de analyse zijn te overtuigen.

2.

Het onderwerp van het artikel is de almaar voortdurende massale werkloosheid.

U bent ermee vertrouwd dat ik mij intensief met zeer vele aspecten van de economie heb beziggehouden. Ik ben een van de auteurs van het omvangrijke Athena model, ik maakte in 1989 de eerste projecties voor de CPB-studie die uiteindelijk in 1992 is gepubliceerd als *Nederland in Drievoud*. Ook in de vrije tijd heb ik veel gelezen en gestudeerd - zoals ook in de officiële beoordelingen is vastgelegd en erkend. Mijn studie was daarbij ook gericht op het vinden van een verklaring voor de voortdurende en steeds nijpender wordende werkloosheid - en de andere wijzen waarop de gedwongen economische inactiviteit vorm krijgt.

(Ik breng - tussen haakjes - in herinnering dat ik dit alles deed met capaciteiten die door u en de collega's werden gewaardeerd. De directeur Personeelszaken van EZ, de heer Leniger, schrijft op grond van door u verstrekte informatie zonder enige terughoudendheid, op 12 november 1991: "betrokkene beschikt zeker over het voor zijn functie vereiste intellect, de kennis en de vaardigheden.")

Veel economen hebben de neiging werkloosheid te beschouwen als onvermijdelijk, of als een probleem dat alleen aan te pakken is ten koste van andere zaken, en met name ten koste van waardevolle verworvenheden.

Werkloosheid is echter in belangrijke mate een vorm van maatschappelijke inefficiëntie - en dus nodeloze verspilling. Natuurlijk kan alleen worden beweerd dat iets inefficiënt is, wanneer een oplossing aangegeven kan worden die zo is opgebouwd, dat alle betrokken partijen er op zijn minst op vooruitgaan.

Er bestaat er zo'n oplossing. Doel en reden van het artikel was, ten eerste, binnen het CPB hierover te praten, de voorgestelde aanpak door te rekenen, en op werkbaarheid te toetsen met behulp van de binnen het CPB aanwezige hulpbronnen.

Voor de goede orde stip ik kort de denkrichting aan. U heeft in *Nederland in Drievoud* een scenario met een basisinkomen opgenomen. Een basisinkomen is een economisch dure aangelegenheid omdat dit inkomen ook gegeven wordt aan alle huisvrouwen. Voor loonkostenverlaging, met name voor de laagste inkomens, is een basisinkomen niet nodig. Het basisinkomen-scenario "werkt", omdat het basisinkomen compenseert voor ten onrechte opgelegde heffingen. Derhalve bestaat er een veel goedkoper scenario, waarin belastingen en premies voor de laagstbetaalden direct kwijtgescholden worden. Heffingen zijn pas economisch zinvol vanaf het punt dat men in zijn eigen onderhoud voorziet. Een analogie is dat een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij verder belast kan worden. Mijn scenario vergroot ieder jaar het besteedbare inkomen per Nederlander met ongeveer 1000 gulden, zeg 4000 gulden voor een gezin met twee kinderen.

Ten tweede leidt de analyse tot een ruimer advies. Dat is het advies tot een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid.

Het gaat er bij dit advies met name om, dat juist het parlement het nuttig zou kunnen vinden zelf vast te stellen wat er in de afgelopen twintig jaar bij het beleid ten aanzien van de werkloosheid verkeerd is gegaan. De oplossingsaanpak maakt gebruik van bestaande elementen die ook in het verleden wel genoemd zijn. Ik noem hier in het bijzonder publicaties van individuele CPB medewerkers in Economisch Statistische Berichten in 1983 en 1988. Het kan verbazing wekken dat deze elementen die toen "niet werkten" nu wel zouden kunnen werken. Evenwel, juist door te analyseren waar oplossingspogingen in het verleden zijn stukgelopen, kan het parlement voor zichzelf vaststellen dat het niet aan de voorstellen zelf ligt, maar aan andere zaken, zoals bijvoorbeeld politieke verwickelingen. Het advies tot zo'n enquête lijkt me bijna onvermijdelijk. Een doorgerekend computerscenario heeft weinig betekenis wanneer het op ongeloof stuit en wanneer - alleen daardoor - het kamerbrede politieke draagvlak ontbreekt.

De combinatie van enquête en doorrekening zou met meer kans kunnen leiden tot een aanmerkelijke vermindering van de werkloosheid en de enorme druk die deze uitoefent op de samenleving - welke druk zich uit op veelsoortige terreinen, zoals zwartwerken, criminaliteit, discriminatie en verdragende (arbeids-) emancipatie.

Doordat u geweigerd heeft mijn concept-publicatie in overweging te nemen, heb ik me genoodzaakt gevoeld - en geforceerd - de analyse naar buiten te brengen zonder adequate interne voorbespreking met de collega's. Dit was extra pijnlijk omdat de analyse ook de rol van het CPB zelf betreft - en in dat opzicht de collega's ook direct aangaat. Het laat zich constateren dat doordat de studie niet normaal gepubliceerd is, dit tot op heden gevolgen heeft (gehad) voor de wijze waarop anderen op de inhoud van de analyse reageren - zeker in een klimaat waarin velen denken - ook door CPB studies - dat werkloosheid niet aan te pakken valt.

Wanneer men het werkgelegenheidsbeleid van de afgelopen 20 jaar bestudeert, dan is het onvermijdelijk dat de rol van het CPB ter sprake komt. Voor het monetaire beleid zijn economen en politici reeds tot de conclusie gekomen dat de monetaire autoriteit, de Centrale Bank, onafhankelijk moet zijn. Op soortgelijke wijze laat zich concluderen dat de voorbereiding van het economisch beleid gediend zal zijn met een politiek

onafhankelijke en wetenschappelijke instelling. Men kan hier denken aan een Economische Hoge Raad als opvolger van het Centraal Planbureau. Ik had de argumenten graag met de collega's doorgenomen - en acht dit naar hen toe op zijn minst gepast. Overigens, de gedachte dat het CPB reeds een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut zou zijn, zoals u in een CPB publieksbrochure van maart 1990 stelt, is incorrect. De enige zekerheid die in deze kwestie bestaat is dat ik wetenschapper ben en dat mijn functie een wetenschappelijke is.

Bij een opiniepeiling op een economische onderzoeksdag vond 40 % van de respondenten dat een parlementaire enquête naar de beleidsvoorbereiding (inclusief het CPB) een goede suggestie was (Den Broeder, "Economen over beleidsmodellen; Resultaten van de economen-enquête 1992", Rotterdam 1992).

Vanzelfsprekend is werkloosheid een internationaal verschijnsel en is het advies tot een parlementaire enquête slechts toegesneden op de Nederlandse situatie. Het artikel geeft reeds aan dat het probleem van de beleidscoördinatie juist ook internationaal speelt. Deze invalshoek werk ik verder uit in het kader van mijn proefschrift - zie een voorpublicatie ISBN 90-5518-207-9. Voor de goede orde zij aangegeven dat het mij sinds oktober 1991 aan een werkkring op het terrein van de macro-economie en aan tijd en omstandigheden ontbroken heeft om de verschillende aspecten nader voor een groter (economen-) publiek uit te werken.

Ter afsluiting van deze toelichting zij nog opgemerkt dat velen - ook universiteiten - gewoonlijk te weinig begrijp hebben voor het wetenschappelijke advieswerk voor het regeringsbeleid. Een adviseur heeft niet de luxe te stellen dat hij het niet weet, zoals op de universiteiten zo gebruikelijk is. De regering moet een bepaald beleid voeren of niet. Er is geen tussenweg - want het beleid is gewoonlijk al de tussenweg. Vanzelfsprekend heeft ook een adviseur weinig zekerheid - die fundamentele twijfel is er altijd - want gevolgen van het beleid openbaren zich pas wanneer het wordt uitgevoerd. Evenwel, omdat er gekozen moet worden, moet de adviseur aangeven of naar zijn schatting het gewenste effect optreedt of niet. Pas wanneer de adviseur vindt dat een schatting zo onzeker is dat die net zo goed door de bewindslieden zelf gedaan kan worden, kan hij de adviestaak - met die mededeling - teruggeven. Het is tegen deze achtergrond dat ik de analyse ten aanzien van de werkloosheid presenteer en zeer verantwoord acht.

3.

Om de kwestie vervolgens in correct verband te plaatsen, moet ik teruggaan tot een vroeger tijdstip dan de indiening van het artikel. In een interne notitie van 23 november 1989 beschreef ik reeds, en in het kader van *Nederland in Drievoud*, een aantal knelpunten met betrekking tot het probleem van de werkloosheid en de inactiviteit zoals de WAO. Ik zag reeds op middellange termijn problemen ontstaan, en ik deed een aantal voorstellen voor onderzoek.

In de periode waarin dit speelde, waren ook beloningsvoorstellen aan de orde. In een gesprek dat rond begin december 1989 plaatsvond, deelde mijn direct superior mij mee dat deze onderzoeksvoorstellen "slecht waren gevallen". Mij werd een door hem voorgestelde beloning onthouden en de chef waarschuwde voor mijn bevordering.

Deze situatie was zeer problematisch. Mijn werk over de voorliggende periode was als goed beoordeeld, en ik had op 1 oktober 1989 dan ook de dubbele periodiek ontvangen volgens het "CPB referentiep pad voor goed functionerende medewerkers". Om administratieve redenen verschoof de datum voor periodieken naar voren. Op 17 oktober 1989 stelde de chef voor 1 maart 1990 andermaal de dubbele periodiek volgens het referentiep ad voor goed functionerende medewerkers voor. Mijn werk was in oktober en november niet in kwantiteit of kwaliteit afgenomen. Toch besloot uw directie minder te geven dan wat zich als gebruikelijk liet verwachten en wat de chef had voorgesteld.

Ik kon en kan mij niet aan de indruk onttrekken dat, vooropgesteld dat de chef uw oordeel getrouw overbracht, u hier arbeidsrechtelijke middelen gebruikte om de inhoud en het verloop van een wetenschappelijke discussie te beïnvloeden. Aangezien het mogelijk is dat de superieur uw positie verkeerd heeft weergegeven, is dit een observatie die ik slechts met de nodige behoedzaamheid doe.

Ik maak er ernstig bezwaar tegen dat over de voorstellen destijds geen enkele discussie is geweest - dat deze discussie voor zover ik kan zien zelfs in de kiem is gesmoord. Een voorstel dat zonder intrinsieke waarde is, zal in het stadium van de interne bespreking vanzelf door de mand vallen. Waarom u deze voorstellen niet in bespreking en overweging hebt willen nemen, is iets waar ik alleen maar naar kan raden.

Om althans mijn arbeidsrechtelijke positie te beschermen heb ik tegen de mijns inziens onterechte beloningsbeslissing beroep aangetekend. U zult begrijpen dat ik niet zo'n situatie kan laten ontstaan dat later gezegd zou kunnen worden dat ik accepteer of geaccepteerd heb dat ik minder goed zou functioneren. Tegelijk heb ik verzocht om vertrouwenwekkende maatregelen in de sfeer van het management - hetgeen van belang was, kunt u begrijpen, omdat ik bij de bevordering niet andermaal onaangenaam verrast wilde worden. Deze vertrouwenwekkende maatregelen bleven echter uit. Hierdoor ontstond een onplezierige impasse. Ik wil hier benadrukken dat deze impasse niet te wijten was aan mijn houding tegenover het werk en de collega's.

Dat ik gedwongen was maatregelen in de sfeer van het management te vragen legde klaarblijkelijk een last op de relatie met mijn directe superieuren. Mijn lezing van wat hierop volgde, is dat zij de situatie die door het beroep ontstond blijkbaar niet aankonden. Zij deden bijvoorbeeld uitspraken over wat collega's over de werkrelatie zouden vinden, welke verklaringen evenwel door die collega's tegengesproken worden. Vervolgens deed mijn directe chef een ongegronde beschuldiging van "werkweigering". Ook tegen zo'n beschuldiging heb ik mij in een gesprek met u effectief verdedigd. U heeft op dat moment dan ook niets officieel gemaakt. Dit had natuurlijk tot gevolg dat ik mij er verder ook niet officieel tegen kon verdedigen. Op 18 april 1990 verplaatste u mij naar een andere kamer en buiten het normale werk. U gebruikte hiervoor een neutraal artikel van het ambtenarenrecht welk artikel een directie een grote mate van vrijheid van handelen geeft. Ik kon mij daar dan ook nauwelijks tegen verweren. U heeft op dat moment nagelaten de chef duidelijk te maken dat, waar hij over "werkweigeren" sprak, in feite niet van werkweigeren sprake was. Een gevolg van de hele gang van zaken is dat de aantijging van "werkweigering" nooit correct behandeld is. Mij is nog nooit enig concreet geval van werkweigering officieel ten laste gelegd. Zo'n beschuldiging zou bovendien onjuist zijn.

De gang van zaken heeft een vervelend gevolg gehad. Hieronder komt nog ter sprake dat u mij ontslag hebt aangezegd. U heeft gemeend dat u de beschuldiging van "werkweigering" als een van de redenen voor ontslag kon gebruiken. Ik kan niet

begrijpen dat u dit hebt gedaan en blijft doen, wanneer ik u eerst op kracht van argumenten ervan heb overtuigd dat hiervan geen sprake is - en op grond van welke argumenten u nog nooit een dergelijke beschuldiging concreet hebt gemaakt.

Hoe dan ook, op de nieuwe werkplek had ik van u geen toestemming tot het gebruik van een aantal hulpmiddelen die ik gewend was te gebruiken - waaronder het economisch model en de mainframe computer. Ik stond buiten het werkproces, en had niet langer het directe werkcontact met de collega's - die bevreemd tegen de situatie aankeken. Ook tegen deze verplaatsing ben ik ter bewaring van rechten in beroep moeten gaan.

Waar de beroepscommissie van EZ reeds sprak van een rauwelijkse gang van zaken, heeft de rechtbank het beroep inmiddels gegrond verklaard, en uw besluit vernietigd op grond van *détournement de pouvoir*. De rechter heeft geconstateerd dat u vermoedelijke bedoelingen had, maar deze nooit zodanig hebt verwoord dat ik mij daar op correcte wijze tegen heb kunnen verdedigen.

De minister moet nu een besluit nemen wat uw werkelijke reden tot verplaatsing is geweest. De rechtbank stelt vooralsnog, in navolging van uitspraken van de chef, dat zij "zich niet aan de indruk kan onttrekken dat de verplaatsing toch een enigszins disciplinair karakter had". Evenwel, ter zitting was niet aan de orde of deze vermoedelijke bedoeling ook gerechtvaardigd was. Ik heb me slechts kunnen verdedigen, en met succes verdedigd, tegen het feit dat u geen reden hebt opgegeven. Wanneer het door de minister hernieuwd te nemen besluit zou luiden dat disciplinering nodig was, dan zal ik mij daartegen verdedigen, zoals ik reeds in het gesprek met u deed, en op grond waarvan u besloot geen officiële actie te ondernemen. Ik vraag u derhalve beleefd doch dringend met mijn analyse rekening te willen houden dat u een situatie had geschapen die mijn directe superieuren niet konden overzien. Een gevolg zou in ieder geval zijn dat u het positieve besluit neemt dat er geen noodzaak was tot maatregelen in mijn richting met enig disciplinair karakter.

Ik constateer dat de impasse zich na de verplaatsing alleen maar voortzette. Geen van de zaken die ik eerder had aangeroerd is op een afdoende wijze besproken en/of afgehandeld.

4

Op de kamer apart heb ik verschillende notities geschreven. Enkele notities waren onmiddellijk nuttig voor het lopende werk, enkele notities keken wat verder vooruit.

Op 3 december 1990 stelde ik, voorzichtigheidshalve, bij u beroep in naar aanleiding van een tweede publicatie verzoek. Dit tweede artikel betreft het Theorema van Arrow. U antwoordde op 6 december 1990 dat een uitspraak van de rechter over het eerste artikel gevolgen kon hebben voor het algehele publicatiebeleid van het CPB. U wachtte derhalve de uitspraak van de rechter af, maar zou daarna zo spoedig mogelijk op dit tweede beroep terugkomen.

Ik hoop dat het besluit van de rechter u doet inzien dat u in het verleden vaker toch iets te gemakkelijk hebt geoordeeld. Ik stel voor - mede i.v.m. de Centrale Raad van Beroep - dat nog enkele andere notities richting publicatie geleid worden. Met weinig moeite kunnen bijvoorbeeld interne notities t.a.v. de kapitaalkosten in Athena en de verschillende input-output matrices gepubliceerd worden. Voor het artikel t.a.v. het

Theorema van Arrow denk ik aan een jongere versie en splitsing. Andere notities zijn pro memorie. Ik hoop dat u ermee accoord gaat dat ook wiskundig-economische artikelen gepubliceerd kunnen worden. De door sommigen geopperde stelling dat een CPB-publicatie 'cijfers' moet bevatten zou dan vervallen. Dit is trouwens al een keer geschied bij een publicatie van collega Timmer. Zo'n criterium is bovendien onredelijk waar het gebruik van het mainframe anderhalf jaar niet voor me toegestaan was en ik daarmee dus geen cijfermatige onderbouwing kon geven. Ook hoop ik dat u accoord gaat met een onafhankelijke redactie.

5.

Mijn analyse t.a.v. de werkloosheid lijkt me alleszins redelijk, en het lijkt me dat die aandacht en overweging verdient.

De werkelijkheid lag echter anders. In plaats van de concept-publicatie van mei-juni 1990 of de versie van december 1990 in overweging te nemen heeft u mij op 12 juni 1991 ontslag aangezegd. Uw redenen tot ontslag laten zich samenvatten als "ongeschiktheid, wegens het onvermogen opdrachten te accepteren, en werkweigering". Uw redenen acht ik evenwel ongegrond. Vooralsnog laat de rechtbank het ontslag passeren, doch hier meen ik dat de rechtbank toch niet de vereiste zorgvuldigheid heeft betracht, en heb ik, zoals u bekend, hoger beroep ingesteld.

Ik breng in herinnering dat een wetenschappelijk medewerker in rijksdienst geen actieve middelen tot zijn beschikking heeft. Er bestaan slechts - passieve - mogelijkheden van beroep tegen besluiten die hem rechtsstreeks treffen. Ik heb alleen van die passieve middelen gebruik kunnen maken en gemaakt. Ik deed dat spaarzaam en op punten waar u arbeidsrechtelijke maatregelen in mijn nadeel nam. Ik deed dat voor de verdediging van de kwaliteit van mijn wetenschappelijke functie, de kwaliteit van het onderzoek en de integriteit van de wetenschap.

Ik heb mij gehouden aan alle opdrachten die mij zijn verstrekt. Ik hecht eraan te verklaren dat ik mij steeds terughoudend heb opgesteld. Om de positie van de (naaste) collega's niet te schaden - en hun objectiviteit te bewaren - heb ik hen tot op heden zo min mogelijk bij deze kwestie betrokken. Ik heb wel de dienstcommissie op de hoogte gehouden. Deze kan zich overigens niet met individuele gevallen bezighouden, en heeft zich, omdat uw directie de kwestie in de individuele en arbeidsrechtelijke sfeer heeft getrokken, terughoudend opgesteld.

Ik beperk me ertoe te constateren dat ik onderzoeksvoorstellen doe en vervolgens met een werkbare aanpak voor de werkloosheid kom, en dat u - in de tijd volgend - allerlei maatregelen in de arbeidsrechtelijke sfeer neemt waartegen ik mij - en met te verwachten succes - moet verdedigen. Uw besluiten laten zich overigens niet als vormfouten opvatten, aangezien in de processtukken gedocumenteerd is dat u uw besluiten weloverwogen genomen hebt.

6.

Het besluit van de rechter, zoals uitgesproken op 8 november 1993, stelt - op een manier die aangeeft dat er nooit enige twijfel over had hoeven of mogen bestaan - dat het weigeren van een publicatie (-gang) een aantasting betekent van de belangen van een wetenschappelijk medewerker. Ik kan me niet voorstellen hoe u of de minister deze weigering aan de wetenschappelijke wereld zouden willen verklaren.

Het is aan de minister in deze zaak een nieuwe uitspraak te doen. De minister zou eventueel kunnen besluiten dat een besluit tot publicatie niet meer aan de orde is, aangezien ik niet langer medewerker van het Centraal Planbureau ben.

Dit strookt echter niet met de beslissing van de rechtbank dat de desbetreffende weigering onterecht was. Naast deze uitspraak van de rechtbank zijn er tevens twee andere overwegingen van betamelijkheid.

Er is het beroep bij de Centrale Raad van Beroep. U koos "ongeschiktheid" als reden voor ontslag. Het lijkt mij gewenst dat de Raad kennis kan nemen van het bestaan van publicatie(s) - welke tot nu toe door u oneigenlijk zijn tegengehouden. Bij publicatie kan de Centrale Raad van Beroep meer inzicht krijgen in de mate waarin ik al dan niet geschikt zou zijn.

De andere overweging is niet juridisch maar intern-wetenschappelijk van aard. Het lijkt me wetenschappelijk onjuist een publicatiegang te frustreren - nota bene met tussentijds ontslag. De analyse in het artikel komt van een leerling van Jan Tinbergen en CPB-er in hart en nieren, en ik heb boven aangegeven waarom juist een bespreking met de collega's - voorzover zij natuurlijk belangstelling hebben - gewenst en toe te staan is.

Om de zaak tot klaarheid te brengen zou ik graag met u in overleg treden, op een voor u geschikte tijd en plaats, doch vanzelfsprekend - wat mij betreft - graag in de afzienbare toekomst.

Thomas Cool

Scheveningen

c.c. Minister van Economische Zaken
Dienstcommissie van het CPB

Een brief aan de collega's

De brief van 1 februari 1994 aan de directie van het CPB, hier voorgaand, kreeg een vervolg in een brief van 21 augustus 1994 aan de wetenschappelijke collega's.

De aanleiding voor dat laatste was een kennelijke weigering van de directie om, voor een vernietigd besluit ten aanzien van mijn verplaatsing uit de afdeling, binnen de termijn van een half jaar, dus voor 16 juni 1994, een hernieuwd besluit te nemen. De facto en de iure weet ik derhalve niet waarom ik in 1990 uit de afdeling ben geplaatst. Omdat er geen reden is gegeven, kan ik me er ook niet tegen verdedigen. De brief aan de collega's geeft een gedetailleerde beschrijving van de hele situatie. De brief is geschreven vanuit een opvatting van wetenschappelijke beroepsethiek, dat openheid en persoonlijke verantwoording de zuivere wegen zijn.

De brief is door zijn gedetailleerdheid wel een lap tekst van 50 kantjes geworden en blijkt het leesritme van velen hierdoor te verstoren. Om die reden is dit onderdeel naar achteren geplaatst en kan beschouwd worden als een soort bijlage.³⁸

Ik waardeer het zeer dat ik van enkele collega's nog een persoonlijke reactie heb gehad op passages waar ik hun reactie voor had gevraagd.

De directie heeft publicatie verboden van twee citaten, één ten aanzien van onderzoek naar loonkostensubsidies ('terugploegen van uitkeringen') begin jaren '80, en één ten aanzien van het overleg met het personeel over de taak en plaats van het bureau. De collega's hebben die citaten gehad, u krijgt ze dus niet.

Ik ga er niet van uit dat de (alle) collega's de brief aan hen werkelijk zullen lezen. Daarbij het volgende. In juni heb ik de directie gevraagd hoe men over eventuele interne verspreiding dacht. Voor beoordeling van deze vraag is een concept ter beschikking gesteld, en in juli nog een beter concept; beide concepten slechts van de brief aan de collega's en nog niet van deze bundel. Medio augustus is de directie een concept van de onderhavige bundel ter beschikking gesteld. Tot mijn verrassing schrijft onderdirecteur Van den Berg mij op 18 augustus 1994:

“Op 11 augustus hebt u ons een nieuwe, uitgebreide versie van uw concept-bundel doen toekomen. Wij voelen er niets voor ook deze versie in de bibliotheek te leggen. De uitgebreide versie bevat allerhande beschouwingen over onderwerpen die niets met het CPB van doen hebben, zoals uw verwickelingen in de PvdA. Wij rekenen het niet tot de taak van het CPB een rol te spelen in de verspreiding van zulke beschouwingen. Via de eerste twee concepten die ter inzage hebben gelegen hebben CPB-medewerkers naar ons oordeel voldoende gelegenheid gehad kennis te nemen van uw opvattingen over het CPB en uw relatie met het CPB.”

Een reactie hierbij is:

---

³⁸ De brief die de collega's hebben gekregen heeft paginering en voetnotering die gelijk zijn aan de versie van 21 augustus van deze bundel. Voor referentie: de eerste pagina was 37, de eerste voetnoot 12.

1. De directie blijkt concepten in de bibliotheek ter inzage te hebben gelegd. Wellicht dat mijnheer Van Dale de directie een keer kan vertellen wat de betekenis toch is van het woord “concept”.
2. Ik kan niet beoordelen in hoeverre bij collega's door conceptuele formuleringen, met name ook waar over personen is geschreven, inmiddels verkeerde indrukken zijn gewekt. Het doet de zaak ook schade doordat je mensen moeilijk tweemaal over hetzelfde onderwerp kunt benaderen.
3. Het gaat me primair om verspreiding van een brief aan collega's, waarvoor ikzelf niet zoveel middelen beschik. Het allerbeste is natuurlijk dat kopieën van de brief door hoofdafdelingen circuleren zodat men ongedwongen kan lezen. Dat van die bibliotheek is nogal zuinig in verhouding tot het belang van de kwestie. Nogmaals: de directie erkent dat ik een goed econometrist ben. Ik wil mijn brief niet vergelijken met een interne notitie, maar wil wel memoreren dat interne notities wel door afdelingen circuleren en niet slechts zuinig in de bibliotheek worden gelegd.
4. Het concept van de brief aan de collega's is geen concept van deze bundel.
5. Mogelijk zijn er goede argumenten om de bundel niet in bibliotheek op te nemen, maar het gegeven argument lijkt me onhoudbaar. Ontwikkelingen in de PvdA kunnen heel goed “iets” met het CPB te maken hebben, zoals bijvoorbeeld de PvdA destijds ook bijgedragen heeft tot oprichting van het bureau. Vervolgens, waar is de maatvoering ? Maximaal 20 procent van de pagina's over politiek en over een moderne democratische partij, in een open klimaat met de rechten van de mens en hoogopgeleide kritische geesten: dat zou die 80 procent van hoogst relevante economie en beroepsethiek ontkrachten en onleesbaar maken ?
6. Overigens bestaat er een bibliotheek-commissie, en dan zou de directie moeten doorsturen in plaats van zelfstandig besluiten.

Ik heb de directie in deze zin geschreven en daarbij passages uit de begeleidende brieven aangehaald waaruit duidelijk blijkt dat het om concepten ging. Uiteindelijk reageert de directie in een rondschriften aan de medewerkers d.d. 11 oktober 1994:

“Thomas Cool heeft, na enig heen en weer corresponderen gedurende de afgelopen maanden, de directie wederom verzocht een brief van hem ter inzage te leggen in de bibliotheek. Dit is een definitieve versie. De versie die in juli in de bibliotheek gelegen heeft blijkt een concept te zijn geweest, dat alleen bedoeld was voor kennisname door de directie. Wij achten het nog steeds zorgvuldiger om passages waarin hij zijn contacten met statistisch medewerkers beschrijft niet algemeen te verspreiden en dus te blankeren. Mede daarom wijzen we zijn verzoek af om een publikatie, waarin die brief is opgenomen, in de collectie van de bibliotheek op te nemen.”

Voor de goede orde:

1. Het “geblankeerde” deel van de brief betreft paragraaf 5c over de hele afdeling en niet alleen de statistisch medewerkers,
2. taalgebruik is nog niet 100% van goede wil (“wederom”, “blijkt”, “mede daarom”),
3. ik heb niet (puur) om een geblankeerd exemplaar in de bibliotheek verzocht maar dat was het enige waartoe de directie bereid bleek..

Waarom zo uitvoerig bericht over deze gang van zaken ? Vooral om te tonen dat het CPB vermoedelijk een relatief open instelling is. Menige andere directie had een kort afwijzend briefje gestuurd of helemaal niet gereageerd. Er is grond voor mijn voorzichtige vertrouwen dat er een discussieforum *bestaat*.

Vragen

M.b.t. Centraal Planbureau en parlementaire enquête

Uw antwoord omcirkelen, danwel doorhalen wat niet verlangd wordt:

1. Het is voorstelbaar dat het parlement na 20 jaar massale werkloosheid, incl. een verborgen deel in de WAO, een parlementaire enquête houdt naar (enkele) aspecten op sociaal-economisch terrein. ja/nee/onbekend
2. Het is voorstelbaar dat een wetenschapper het parlement tot een (informatieve) parlementaire enquête adviseert. ja/nee/onbekend
3. Bij de studie van het algemeen economisch proces is aandacht voor de beleidsvoorbereiding en daarin met name de rol van het CPB ter zake. ja/nee/onbekend
4. Het CPB is naar de wet op het CEP van 1947 geen onafhankelijk wetenschappelijk bureau, en valt, zoals de minister van EZ verklaarde, ook onder diens verantwoordelijkheid (Handelingen TK 1965-1966, Bijlagen p.C.804). ja/nee/onbekend
5. Het CPB is een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut. ja/nee/onbekend
6. Dat “het CPB” zichzelf in 1989 onafhankelijk en wetenschappelijk verklaart:
  - a. is t.o.v. de wet een nieuw feit ja/nee/onbekend
  - b. is direct aan de Kamers gemeld ja/nee/onbekend
  - c. is binnen de Kamers besproken ja/nee/onbekend
  - d. valt onder de ministriële verantwoordelijkheid ja/nee/onbekend
  - e. kan zeer wel aandacht van de Kamers verdienen ja/nee/onbekend
7. Een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut kan niet wegens de inhoud weigeren een artikel te publiceren dat ter zake is. ja/nee/onbekend
8. De stelling “Indien het parlement logisch consistent wil blijven, moet het een (informatieve) enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid houden; anders gezegd, voor het daadwerkelijk aanvaard krijgen van een alleszins aanvaardbare oplossing van de werkloosheid is het equivalent van een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid noodzakelijk.” is voor regering en/of parlement ter zake (het eventuele bewijs daargelaten). ja/nee/onbekend

Datum:

Ingevuld door:

Handtekening:

Toelichting

- ad 1. Dat heeft het parlement reeds gedaan bij de “enquête Buurmeijer” naar de uitvoering van de sociale zekerheid. Van belang is nu een onderzoek naar de voorbereiding van het beleid.
- ad 2. Dit is zeer goed voorstelbaar. Zie G. Visscher, “Impasse in het parlementair enquêterecht”, Staatkundig Jaarboek 1982-83. Het is in 1990 ook gedaan door een wetenschappelijk medewerker van het Centraal Planbureau.
- ad 3. Het economisch proces wordt sterk beïnvloed door de overheidsbesluiten, deze laatste worden sterk beïnvloed door de vigerende economische theorieën en modellen, en het Centraal Planbureau heeft hier een belangrijke coördinerende taak. Onderzoek ook naar het CPB is dan ter zake.
- ad 4. De wet op het CEP van 1947 meldt niet expliciet dat het CPB een wetenschappelijk bureau is, en de taakomschrijving omtrent het toepassen van statistieken en statistische technieken is zodanig, dat die taak ook door beleidsmedewerkers verricht kan worden. In de Memorie van Antwoord wordt wel gemeld dat de wetenschappelijke invulling de “grootste” plaats heeft, maar “groot” is niet “geheel”. De minister van EZ heeft nog expliciet verklaard dat het CPB onder zijn verantwoordelijkheid valt.³⁹
- ad 5. Gezien 4 is het CPB geen onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut. Merk op dat wetenschappelijkheid reeds onafhankelijkheid impliceert.
- ad 6. a/ja, b/nee, c/nee, d/ja, e/ja.
De directie van het CPB verklaarde het CPB onafhankelijk wetenschappelijk in de publieksbrochure CPB, “Het Centraal Planbureau”, 1989. Zie ook het intern gevoerde “Strategisch Beraad” in Kijkduin 1989 - gelukkig kan ik hier verwijzen naar Passenier, “Van planning naar scanning”, Wolters-Noordhoff 1994
- ad 7. Ja. Dat kan men inderdaad niet doen. Dat wil zeggen, wie zo’n publicatie weigert, verliest dan de wetenschappelijke status. Overigens kan de directie van het CPB publicatie niet correct weigeren, gezien de wetenschappelijke functie van de wetenschappelijke medewerkers.
- ad 8. Gezien 1, 2 en 3 is de stelling ter zake. Gezien 4 t/m 7 lijkt een onderzoek specifiek naar het CPB verantwoord, ook al was het oorspronkelijk advies, waarvan publicatie tegengehouden is, ruimer gesteld in termen van de gehele beleidsvoorbereiding.

---

³⁹ Een aardig overzicht van de wettelijke situatie geeft F. Schuurmans, “Betuwelijn werd er doorgedrukt; Centraal Planbureau is minder onafhankelijk dan men denkt”, Trouw 15 oktober 1994

Acties

De voorgaande “Vragen” zijn vooral vragen voor de Eerste en Tweede Kamer van de Staten Generaal (parlement en de senaat). Burgers kunnen die vragen natuurlijk ook stellen, en het is heel nuttig dat dit gebeurt omdat kamedelen gebaat zijn bij een kritische omgeving. Terwijl een kamerlid een kamervraag reeds als een actie beschouwt, zal de burger echter meer willen doen.

Burgers kunnen schrijven naar de kamervoorzitters; Eerste Kamer, Postbus 20017, 2500 EA ‘s-Gravenhage; Tweede Kamer, Postbus 20018, 2500 EA ‘s-Gravenhage.

Er is een initiatief van verschillende organisaties om te komen tot een “Derde Kamer”, p/a Piet van der Lende, Werklozenbelangen Amsterdam, Da Costakade 148, 1053 XC Amsterdam. Persoonlijk zie ik niets in zo’n “Derde Kamer”. Dat is parlementje spelen zonder daadkracht, en we hebben al een parlement dat wel degelijk enige macht heeft. Je kunt dan beter je energie in reguliere politiek steken.

Voor reguliere politiek kun je meestal het beste bij grote partijen terecht. Kun je het partijbestuur van PvdA, CDA, VVD of D66 overtuigen, dan kan dat invloed hebben op de kamerleden. Dan doen zij het werk voor jou. Kleine partijtjes zijn meestal óf niet te overtuigen óf juist weer te snel, en hebben gewoonlijk geen invloed.

Een mogelijke actie is het aanschrijven van de nationale ombudsman, mr. drs. M. Oosting, Postbus 29729, 2502 LS ‘s-Gravenhage. Marc Hertogh, aio aan de Rijksuniversiteit te Leiden, geeft aan dat dit in bepaalde gevallen een zeer effectief wapen van de burger kan zijn.⁴⁰ Maar niet altijd. Eric van Stappershoef heeft mr. Oosting op 17 april 1994 geschreven:

“Geachte ombudsman,
Een brochure van het CPB, “Het Centraal Planbureau”, stelt dat het CPB een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut is. Ik acht dit incorrect en voor velen zelfs misleidend. Beter ware het, dat de brochure expliciet stelt dat dit niet het geval is, zodat de burger weet wat hij aan het CPB heeft.”

De ombudsman schrijft op 20 mei 1994, kenmerk 94.01620 003:

“De vraag of het CPB een wetenschappelijk instituut is, valt slechts te beantwoorden door de beoordeling van werkwijze en producten van het CPB. Of het CPB, in dat perspectief bezien, in zijn taak tekort schiet is echter een vraag die valt buiten de taak van de Nationale Ombudsman.”

De ombudsman begrijpt het bezwaar dus nog niet. Het gaat erom dat de wet *niet zegt* dat het CPB wetenschappelijk is, en dat de publieksvoorlichting dit dus ook niet kan zeggen. In strijd met de wettekst zegt die voorlichting dat het *wel zo* is. De ombudsman gaat

---

⁴⁰ Marc Hertogh, “Zieke rechtsstaat zoekt toevlucht bij ombudsman”, de Volkskrant 29/11/93

ervanuit dat het CPB wetenschappelijk *moet zijn* (en dat het slechts schort aan de uitvoering): en daar kun je dus juist niet zomaar vanuit gaan.

Zelfs na nadere (ook telefonische) toelichting acht Mr. B. Rigutto van de Afdeling Ontvankelijkheid het bezwaar van verkeerde voorlichting evenwel niet ontvankelijk. Aan de telefoon deelde hij mee dat 'juristen wat anders denken dan andere mensen'. Vooralsnog stopt het verhaal hier. Het kan zijn dat wanneer meer burgers bezwaar aantekenen, de ombudsman doorkrijgt dat burgers zich wel degelijk beschadigd voelen door verkeerde voorlichting (gezien immers het effect op het discussieveld).

Er is het maatschappelijk middenveld. Vakbeweging, ondernemersorganisaties, de lokale winkeliersvereniging, ... Uw organisatie kan een brief schrijven en een informatieve bijeenkomst uitschrijven.

Er zijn kranten en radio en televisie. Misschien lukt het u om een journalist duidelijk te maken dat Einstein 1 wetenschapper was, en ook Galilei 1 wetenschapper, en Tinbergen 1 wetenschapper, etc. En wanneer die journalist accepteert dat 1 toch nieuwswaardig zou kunnen zijn, dan kunt u uitleggen dat Cool volgens de directie van het CPB een goed econometrist is en heel helder zegt (de uitleg zelfs daargelaten) "dat de massale werkloosheid voortduurt door verstarring in de beleidsvoorbereiding, en niet door gebrek aan kennis van ter zake kundige econometristen".

De wetenschap is bereikbaar bij:

- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam
- Stichting voor Economische, Sociaal-culturele en Ruimtelijke Wetenschappen (ESR) van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), Postbus 93120, 2509 AC 's-Gravenhage
- Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde (KVS), p/a DNB, Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
- Nederlandse Vereniging voor Maatschappij- en Cultuurwetenschappen (NVMC), Mauritsweg 44, 3012 JV Rotterdam
- Vereniging voor de Sociaal-wetenschappelijke bestudering van het Recht (VSR), Dr. E. Niemeijer, VU, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam
- De grotere steden hebben ook universiteiten.

Wetenschappers kan gevraagd worden of ze ermee accoord gaan dat de directie van het CPB claimt een wetenschappelijk instituut te zijn, terwijl daarvoor geen waarborgen in de wet zijn en terwijl die directie tegelijk de publicatiegang van een wetenschappelijk artikel over de werkloosheid frustreert met allerlei machtsmiddelen (waarvan sommige al door de rechter vernietigd zijn, maar nog niet het ontslaan van de auteur).

U kunt mijn collega's op het CPB schrijven. Ik zou zeggen, p/a Dienstcommissie.

U kunt de auteur van dit boek op verschillende manieren ondersteunen. Omdat ik door het onheuse onslag ook zonder werk en wachtgeld zit en onverwachte advocaatkosten heb, geef ik mijn giro nr. 3736767. Misschien geeft dat een betere investering dan alle brieven die u zou schrijven. Het zou in deze situatie mogelijk ook voor meer mensen prettig zijn dat ik mijn proefschrift over de werkloosheid in enige rust kan voltooien.

Gedachten over “Couzy”

In “wat ambtenaren zeggen mogen” (Elsevier 10 juli 1993) vergelijkt Kees Paling de koppels Ter Beek & Couzy, Van Thijn & Nordholt, Andriessen & Zalm. Hij brengt ook incidenten met Van Vuren en met destijds Kalma in herinnering.

In Paling’s bespreking komen een paar punten niet goed uit de verf. Belangrijke nuances zijn:

- 1) Nordholt heeft rugdekking van Van Thijn, en Zalm van Minister Andriessen. Couzy had hier juist een probleem.
- 2) Zalm claimt dat het CPB een onafhankelijk wetenschappelijk bureau is ⁴¹ en dan mag je per definitie vrije meningsuiting verwachten.
- 3) Ten aanzien van de omgang met de meningen van ondergeschikten:
  - Het was “vrije meningsuiter” Couzy die ondergeschikte Van Vuren de wacht aanzegde. Couzy deed dat bovendien zó, dat hij verloor juist op het punt van de vrije meningsuiting.
  - Zalm heeft in 1990 een rapport over de werkloosheid niet willen publiceren *wegens de inhoud*. In december 1993 vernietigde de rechtbank dit besluit. Er is nu een andere, ook ondeugdelijke, reden gegeven om de publicatiegang niet te maken.

Paling’s terloopse veroordeling van oud-politiefunctionaris Kalma is onzorgvuldig. Laten we gruwen van alles wat met de RAF te maken heeft, maar laten we ook toestaan dat politiefunctionarissen meelopen in vreedzame demonstraties. Paling had eerder het arrest van de ambtenarenrechter aan de kaak mogen stellen.

Journalisten zouden moeten opkomen voor tolerantie in plaats van meedoen aan stemmingmakerij tegen andersdenkende ambtenaren. Een land krijgt de overheid die het verdient.

In zomer 1994 meldde Couzy bij nieuwe bezuinigingen op defensie dat er “grenzen zijn aan de loyaliteit van de krijgsmacht”. Dit lijkt me juist niet toelaatbaar. Bijvoorbeeld zelfs bij een onterecht ontslag mag van een ambtenaar een hoge mate van blijvende loyaliteit aan de landsdienst verwacht worden. Dit geldt zeker voor een militair.

---

⁴¹ Zie de brochure: CPB, “Het Centraal Planbureau”, 1989. De claim is overigens incorrect.

Beroepscode en Casus CPB

Beroepsethiek en zin & onzin van een beroepscode zijn momenteel weer in de aandacht. Dit doet denken aan zo'n 20 jaar geleden toen de discussie ook een kleine hausse kende. Het bestaan van dergelijke hausses doet het bestaan van een conjunctuur vermoeden. Zo'n verloop laat zich denkkelijk zelfs bevestigen en meten via het percentage woorden in de gedrukte media. Waar dan van een conjunctuur sprake is, zullen velen zich terughoudend opstellen. Menigeen zal de nieuwe discussie zien als de zoveelste aanwijzing voor de mode-gevoeligheid van de (post-) moderne mens. Wie zichzelf als een serieuze student van het gewichtig onderwerp van de beroepsethiek beschouwt, zal eerder belangstelling voor de structurele ontwikkeling hebben. Evenwel, hier valt te bedenken dat een conjunctuur heel goed een trend kan onderbouwen. De verklaring voor een conjunctuur hoeft niet vluchtig te zijn. Sommige discussies verlopen van nature stapsgewijs, met name wanneer resultaten van eerdere discussiefasen moeten betijen alvorens op grond van de opgedane ervaring verder gediscussieerd kan worden.

De recente aandacht voor de beroepsethiek heeft interessant genoeg een ander karakter dan die van destijds. Tegenwoordig staat veel sneller de wetenschappelijke integriteit ter discussie. Een goede analogie is hier het onderscheid tussen doodslag en moord - niet zozeer een academisch onderscheid maar iets waarover rechters competent zijn gesteld te oordelen. Waar het rond 1975 erom ging te ontdekken wat een goed wetenschapper moet doen (bovenal vermijden van doodslag, geen verkeersongelukken maken), richt de aandacht in 1994 zich eerder op de mogelijke opzet (achterhalen of 'het ongeluk' ook moord was).

Bekijk het conjunctuurverloop nog eens nader. In de jaren zeventig was er bijv. de maatschappelijke kritiek op de volkstelling, en wetenschappers waren geschrokken van hun macht en van het bestaan van allerlei onvermoede effecten. In de nieuw gecreëerde Beroepscode van de NVMC van 1975 nam de wetenschapper zich derhalve voor de privacy van informanten te beschermen. Zij nam zich voor de kwaliteit van het beroep te bevorderen, bijvoorbeeld "door het correct aanbrenge van een onderscheid tussen hypothesen, bewezen resultaten en beleidsaanbevelingen".⁴² Nu, in 1994 met koude kernfusie, Gallo en Buck, krijgen verdenkingen van fraude, bewuste oplichterij of pathologische verwording de meeste aandacht.⁴³ De actuale kwestie blijkt te zijn hoe te achterhalen of de professor nog wel oprecht bezig is.⁴⁴

---

⁴² NVMC, Nederlandse Vereniging voor Maatschappij- en Cultuurwetenschappen (1975), "Beroepscode", regels C, A2 en A3

⁴³ Frank van Kolschoten (1993), "Valse vooruitgang. Bedrog in de Nederlandse wetenschap", Veen

⁴⁴ Marcel Hulspas: "Het track record van de ORI [Office of Research Integrity] is beslist niet teleurstellend. Van de in totaal veertig beschuldigingen die het oppikte, kon de helft worden weerlegd, terwijl in dertien gevallen de beklaagde een bekentenis aflegde. (...) een woordvoerder van het

De wetenschap staat in 1994 a.h.w. met de rug tegen de muur. De discussie over de beroepsethiek was altijd al verdedigend van karakter en nu helemaal. De situatie is zo wanhopig dat de integriteit ter sprake komt.

Het beeld dat uit dit verloop opspringt is niet mis: het wetenschappelijk forum heeft nagelaten de regelgeving te laten meegroeien met de complexiteit van de wetenschap.

De maatschappij is sinds 1975 wijzer geworden. Er zijn in 1994 teveel hoogopgeleiden die van hun eigen terrein reeds weten wat er mis kan gaan, en die zich niet laten misleiden door de schone schijn van anderen. Daarnaast is er de inhaalslag. Bijvoorbeeld werd eind december 1993 bekend dat de overheid ca. 40 jaar geleden proeven met radioactiviteit deed op onwetende burgers. Er zijn wel meer incidenten die het vertrouwen van de burger ondergraven. In 1975 waren de wetenschappers niet naïef want ze wisten op zijn minst van de ‘experimenten’ in de tweede wereldoorlog. Toch laat zich vaststellen dat in 1975 slechts eerste stappen werden gezet en dat er ook volgende stappen bestaan.

Dit geldt in het bijzonder de beroepscode van 1975 van de NVMC (op. cit.). Bij het bestaan van regels moet je ook de logische conclusie trekken dat iedere regel het handhavingsprobleem heeft. Er zijn altijd lieden zijn die zich - al dan niet bewust, maar dus ook soms bewust - niet aan regels houden, en die (proberen te) verbergen dat ze zich er niet aan houden (die na het ongeluk doorrijden). Het besef van het manco, van deze nog te zetten stappen, begint langzamerhand manifest en nijpend te worden.

De introductie van ‘integriteit’ in de discussie is eerder een waarschuwingssignaal dan een oplossingsrichting. ‘Oprechtheid’ is natuurlijk vooral een retorische term. Een lid van het Amerikaanse Hooggerechtshof maakte - naar verluid - ooit de opmerking dat mensen die over recht en rechtvaardigheid begonnen hem argwanend maakten, en dat hij zich liever tot de wet beperkte.⁴⁵ Op dezelfde wijze is spreken over oprechtheid - hoe begrijpelijk ook voor mensen die een bezwaar niet exact kunnen of willen aangeven - vooral een zwaktebod. In plaats van oprechtheid moeten we toetsbare criteria hanteren. Waar de aandacht voor integriteit op een inhaalslag duidt, zal regelgeving daar invulling aan moeten geven.

Mijn voorstel is de problematiek vooral te zien in het licht van de toenemende specialisatie die - zoals bekend van Adam Smith - te beschouwen is als de motor van de economische vooruitgang.

Niet iedere specialisatie is een vooruitgang, maar in dit geval zou daar wel sprake van zijn. De Amerikaanse voorliefde voor advocaten is deels een gevolg van hun cultuur, deels echter een uiting van grotere rijkdom - en kan dan niet zonder meer als bizar en overtrokken terzijde geschoven worden. Met de toenemende specialisatie tot op heden is wellicht de wetenschap vooruit gekomen, maar, is de regelgeving nog niet noodzakelijkerwijs meegekomen. Het op peil brengen van de regelgeving is een gewenste specialisatie.

---

ministerie heeft al laten weten dat het ORI voortaan duidelijk moet bewijzen dat de beklagde de *intentie* had om zijn collega's om de tuin te leiden. Die eis kan heel gemakkelijk te zwaar blijken, en het is de vraag of het bureau nu nog bestaansrecht heeft.” Intermediair 21 januari 1994, p29.

⁴⁵ Oprecht: de verwijzing kwijtgeraakt.

Hiermee hebben we de huidige discussie herleid tot een praktische kwestie. Als altijd gaat het om het vinden van het goede evenwicht tussen regulering en prijsmechanisme (*laissez faire, laissez aller*).⁴⁶ Dat is de inzet van de huidige discussie.

Ter verheldering bespreek ik twee andere meningen. Zij bepleiten hetzij de casuïstiek (als onderdeel van regulering) hetzij de status quo (wellicht opgevat als vrijheid). Daarna kom ik terug op de regulering en sluit af met een casus.

Casuïstiek

In Facta 6/10/93 bepleit Mark Bovens bij al diegenen die een beroepscode een warm hart toedragen, een groter gebruik van casuïstiek. Hij stelt:

“Wie (...) concrete antwoorden wil, vraagt te veel van een code. Het is nu eenmaal buitengewoon lastig om algemene regels op te stellen in een wereld die complex en turbulent is. In het recht heeft men dit probleem opgelost door een fijnmazig web van jurisprudentie in het geldende recht te incorporeren. (...) Wil men daarom als beroepsvereniging onderzoekers meer besef van de dilemma's bijbrengen, dan heeft het veel meer zin om met casuïstiek te werken.”

Bovens positie laat zich m.i. opvatten als een pleidooi voor de nuance. Casuïstiek is nodig. Het is evenwel - zoals ook Bovens zal toegeven - niet voldoende. De vergelijking met de gewone rechtsspraak verduidelijkt dat er wel degelijk regels en op zijn minst grondwetten mogen en moeten bestaan. Een casus ontleent zijn betekenis ook aan de context van regels. Regels zijn met name nodig voor de bescherming van zwakkere partijen. Zonder regels geldt het recht van de sterkste. Zwakke partijen zijn met name individuen. Wanneer regels zich beperken tot groepen of instituten dan verschuift het probleem (immers) naar het interne gebeuren.

Wat te doen met Bovens' stelling “Het is nu eenmaal buitengewoon lastig om algemene regels op te stellen” ? Het is een waarheid als een koe. Juist omdat het zo lastig is, en omdat er desalniettemin een economische (huishoudelijke) behoefte aan regulering is, is het debat over regels nuttig en - op zijn tijd - interessant. Vanzelfsprekend is het een keuze. Je kunt ervoor kiezen geen vuurstenen bijl te maken of geen dijk aan te leggen of niet het hoofd te breken over de kwadratuur van de cirkel. Dat mag. De vraag is alleen of die desinteresse op de weg van de wetenschapper ligt. Als alternatief, bijvoorbeeld, kun je proberen het vraagstuk op te lossen hoe je twee personen in staat kunt stellen een taart eerlijk te verdelen. Een eerste antwoord is, dat je de één laat snijden en dan de ander laat kiezen. Dat lijkt redelijk. Probleem is dan, dat het voor iedereen voordelig is de ander te laten beginnen met snijden, want niemand snijdt perfect, en dan kun je zelf het grootste stuk kiezen. Een betere oplossing is derhalve het lot te laten bepalen wie mag beginnen. Het is niet perfect, maar het loont wel de moeite te zoeken naar algemene praktische regels. Op soortgelijke wijze blijft regulering van de wetenschap van belang.

De suggestie van Bovens lijkt me vooral nuttig om een kanaal van wederzijds begrip tussen de diverse subculturen open te leggen. De populariteit van regelgeving verschilt per subcultuur. Bij de normale wetenschap is deze impopulair, bij juristen populair. Zoals

---

⁴⁶ Informele sociale controle valt onder het ‘vrijlaten’.

gezegd, wanneer de wetenschap zich zo sterk afsluit voor regelgeving als nu het geval is, dan mag het niet verbazen dat sommigen (waaronder diensten van de Amerikaanse overheid) zich geforceerd zien - helaas - de discussie voornamelijk te gaan voeren in termen van integriteit en oprechtheid. Het gevaar bestaat dat wetenschappers zich helemaal van iedere discussie afwenden, de beledigde onschuld gaan spelen (wiens *integriteit* nota bene ter discussie wordt gesteld !) en straks helemaal de kous op de kop krijgen. Beter is, dat er een sfeer ontstaat waarin als normaal geaccepteerd wordt dat er regelmatig problemen bestaan - die ook met gepaste zorgvuldigheid opgelost worden. Dat betekent dat problemen die zich voordoen goed gedocumenteerd worden, door gekwalificeerde rechters, in plaats van zo snel mogelijk toegedekt.

Status quo - laissez faire

In de NRC 4/11/93 meent Piet Borst dat nieuwe regelgeving averechts zal werken:

“Onderzoekers zijn slim en argumentatief en dat maakt hen tot de gevaarlijkste querulanten, klagers die hun klacht goed en overtuigend kunnen onderbouwen. De huidige publieke en politieke belangstelling voor fraude in de wetenschap geeft deze querulanten de wind mee. (...) De zeldzaamheid van fraude in de wetenschap rechtvaardigt geen draconische controlemaatregelen. (...) Dat neemt niet weg dat querulanten gelijk kunnen hebben en dat in deze tijden iedere beschuldiging van fraude minitius onderzocht moet worden. Dat deden wij à raison van een ongeteld aantal verspilde wetenschappelijke manuren (...) Zolang het glazen huis van de wetenschapsbeoefening maar doorzichtig blijft, halen normale onderzoekers geen fratsen uit. Tenslotte mag men eisen van de senior onderzoekers, die een onderzoeksgroep leiden, dat zij een klimaat creëren waarin sjoemelen ondenkbaar is. Zij moeten door hun voorbeeld duidelijk maken dat de sluipwegen in de wetenschap dood lopen en dat ongelukken niet onopgemerkt blijven en effectief worden aangepakt. Een Office of Scientific Integrity of een ‘Raad voor de Wetenschappelijke Integriteit’, zoals voor Nederland wel is bepleit, is dan niet nodig en men hoeft niet zoveel eer te bewijzen aan de echte querulant.”

Borst lijkt zelfs de casuïstiek reeds teveel. Zijn probleem zal zijn, dat ook hij niet aan enige regulering ontkomt. Wat is zijn *effectief aanpakken* ? Wat is zijn definitie van *fraude* dan wel *sjoemelen* - waarvan hij heeft geconstateerd dat het zeldzaam zou zijn ? Hoe controleert hij dat het huis werkelijk van glas is ? Waar kan junior terecht wanneer senior niet doet wat Borst van senior verlangt? Het *quies custodiet custodes* is - wellicht in tegenstelling tot wat velen denken - een serieus probleem en niet een logisch grapje. Een “OSI” draconisch noemen is een retorische truc. Borst noemt een voorbeeld uit zijn eigen ervaring waar het toevallig “goed ging” - behalve voor een partij. Daarnaast heb je natuurlijk de ontploffing van het ruimteschip de Challenger en andere gevallen waar iets duidelijk fout ging. Aardig is dat Borst zijn klager querulantie en dus “onoprechtheid” of “pathologische ontaarding” verwijt, en daarmee dus precies past in de tijdgeest waarin de integriteit steeds meer ter discussie wordt gesteld.

Ook Borst ontkomt niet aan het zoeken van een evenwicht tussen marktmechanisme (geldprikkels en sociale controle) en regulering (regels en casuïstiek).

Laten we vervolgens geen sfeer scheppen waarin het stempel van querulantie al klaarligt. Laten we hier in het bijzonder mee oppassen voor iemand die in een situatie komt die al

moeilijk genoeg is (een probleem aan de orde stellen), en die zichzelf eerder als getuige ziet maar plots tot klager of aangever wordt. Het controleren van resultaten van collegas behoort tot het normale wetenschappelijke werk. Het behoort - gewoon - tot de mogelijkheden dat een dergelijke controle plaatsvindt in een omgeving waarin rechterlijke waarborgen nuttig en vereist zijn. Dat gebeurt bijvoorbeeld (a) omdat er twijfel is ontstaan aan het wederzijds vertrouwen, (b) omdat ook de maatschappelijke positie een rol speelt. Het afwijzen van die waarborgen - of althans de menselijke pogingen daartoe - in de veronderstelling dat het vanzelf wel goedkomt, is alleen al op logische grond niet vol te houden wanneer die waarborgen juist nodig blijken.

Het is onverantwoordelijk frivool, de ervaring van een eeuwenoud instituut voor de intermenselijke conflicthantering opzij te schuiven.

Een analogie is hier nuttig. Moderne economen - met de les van Oost Europa fris op het netvlies - erkennen dat een moderne economie - met juist al zijn vrijheden - ook afhangt van een functionerende rechtsstaat. Dit blijft vooralsnog een analogie, maar het argument laat zich begrijpen, dat ook een vrije wetenschapsbeoefening sterk afhangt van zo'n context.

Iedere (normale) wetenschapper zal begrip hebben voor Borst's standpunt dat hij zich graag met zijn eigen vak bezighoudt, en dat hij helemaal geen behoefte heeft aan de sores van procedures, rechtszaken, en wat al niet.⁴⁷ Dit standpunt gaat - zoals men snel inziet - aan het eigenlijke argument voorbij. Het is niet de bedoeling wetenschappers in hun normale werk met een last op te zadelen. Het is de bedoeling om een apart specialisme een kans te geven die in feite de last overneemt (en door verfijning verlicht). Anderen dan Borst kunnen zich op de beroepscode concentreren. Overigens zullen ze Borst's "gevaarlijke querulanten" wegspeelen, beter dan hij dat kan door de status quo te handhaven.

Specialisation is an offer you can't refuse. Wanneer Borst een paar tientjes hogere contributie of belasting had willen betalen, dan had hij zich de ramp van het verlies aan zijn onderzoeksuren bespaard.

Regulering

In antwoord op de voorgaande terughoudendheid is het nuttig nog eens expliciet de zinvolheid van regulering te benadrukken, ook in het licht van de toenemende specialisatie als motor van de vooruitgang.

Zeker sociale wetenschappers zouden mogen erkennen dat wetenschap geen bijzonder positie kan claimen ten opzichte van andere beroepen. Wetenschap is een bezigheid als brood bakken en billen wassen. Wetenschap heeft commerciële en politieke kanten. Een wetenschapper moet ook eten en dus een product verkopen. Een wetenschapper die zegt dat de keizer geen kleren aanheeft, pleegt een politieke daad.

Dat kwaliteitsbewaking tot het dagelijks werk behoort, is geen argument dat de wetenschap van het broodbakken onderscheidt. De verantwoordelijkheid van de bakker om geen gif en zand met het deeg te mengen, spoort met de verantwoordelijkheid van de

---

⁴⁷ Dit standpunt kan ik persoonlijk van harte onderschrijven.

wetenschapper om te streven naar waardevrijheid en waarheidsvinding. Het ene is niet belangrijker dan het andere. Op de keper zijn ze hetzelfde. Slechts in verschijningsvorm zijn ze *anders*.

Deze visie kan verdedigd worden met de nodige theoretische onderbouwing en empirische waarneming.

Theoretisch geldt dat waarden en feiten geen tegengestelde polen zijn, maar verschillende dimensies, en dan nog zonder natuurlijk nulpunt. Gebeurtenissen worden gescored in alle dimensies, en niet slechts op één dimensie met uitsluiting van de andere. Een wetenschapper die waardevrijheid voorop stelt, wat ook mijn positie is, zal tegelijk moeten erkennen dat wetenschap zelf bepaalde waarden inhoudt. Het blijft - derhalve - altijd voortmodderen op het mijneveld van de *condition humaine*.

Empirisch laat zich vaststellen - dan wel verdedigen - dat de wetenschap met zijn normen van openheid en tolerantie het prototype is van de humane en liberale maatschappij - en daarmee hoogst politiek. Onderzoekers die zich terugtrekken in de 'ivoren toren' maken vooral ook hun politieke machtspositie kenbaar, dat ze een hobby kunnen najagen met een zeker voorbijgaan aan allerlei machtsprocessen (behalve het fundamentele t.a.v. hun natje en droogje). De keuze, in de maatschappij of in de toren te staan, kan men - ten overvloede - slechts baseren op waardeoordelen.

Wegens hun positie in wetenschap en handel hebben wetenschappers belang bij bewaking van de wetenschappelijke kwaliteit en de bescherming van de beroepsgroep. Bescherming verdient - logisch - het individu. Wetenschap vernieuwt per definitie, en ook de modale wetenschapper is gebaat bij bescherming tegen problemen met de omgeving. De voorbeelden uit de fysica van Galileï tegen de paus, en mogelijk ook Einstein tegen Hitler, zijn dramatisch, maar het zijn wel voorbeelden. Het is juist *politiek* wanneer men de bescherming van een wetenschapper wil overlaten aan diens reputatie bij het grotere publiek. Juist sociale wetenschappers zijn vertrouwd met de werking van het taboe, en zij zien zichzelf, als onderzoekers van de maatschappij, extra kwetsbaar door wat zij over die maatschappij naar voren brengen.

Dat wetenschap in aanleg geen bijzondere positie heeft en vervolgens wel belang heeft bij een praktijk van extra zorgvuldigheid t.a.v. het individu, leidt ertoe dat het alleszins redelijk is om te overwegen de beroepscode in het gewone recht te verzinken. Zelf nogmaals het wiel van de rechtspraktijk uitvinden is toch inefficiënt. De andersheid van *deeg mengen* en *citeren* nodigt uit tot nadere regelgeving - d.w.z. omschrijving ten behoeve van de verheldering. Het aantal regels kan fors groeien, doch dat is niet bezwaarlijk bij een helder taalgebruik en een goed (CD-rom) zoekstelsel. Bij voldoende omvang is er sprake van juridische specialisatie en mogelijk een bloeiende professie.

De voordelen van deze specialisatie zijn duidelijk. Een wetenschapper heeft in zijn werk per definitie dagelijks met de beroepsethiek te maken, doch de jurisprudentie dienaangaande zal niet zijn specialisatie zijn, en dus zal hij in uitzonderingsgevallen een beroep op de specialist willen doen. Het bestaan van zo'n specialist is vergelijkbaar aan de verzekeringspolis. Men hoopt er nooit een beroep op te hoeven doen, maar heeft die polis wel.

Een beroepsvereniging kan het bestaan en gebruik van die specialisten bevorderen. Vervolgens heeft een afzonderlijke beroepscode naast het recht toch wel enig bestaansrecht als instrument tot ontwikkeling van jurisprudentie en eventuele bevordering van wetswijziging.

Casus Centraal Planbureau

Zoals gezegd heeft het nut aparte gevallen in de schijnwerper te plaatsen. Als voorstel bevat de appendix een casus met een rijke probleemstelling. De hoofdstelling is dat het Centraal Planbureau - dat claimt een wetenschappelijk instituut te zijn - dat evenwel niet is. Een substelling is dat het bureau op oneigenlijke wijze arbeidsrechtelijke middelen gebruikt om de inhoud van de (volgens eigen zeggen wetenschappelijke) discussie te sturen. Het laat zich vermoeden dat een goede studie van de casus verschillende vakgebieden beslaat en enige jaren in beslag kan nemen. De casus sluit goed aan bij de groeiende wetenschappelijke belangstelling voor “instituten” en hun invloed op het maatschappelijk proces. De casus kan verhelderen welke de positie is van wetenschappers in complexe organisaties. Een vraag is of bestaande procedures binnen de rijksoverheid toereikend zijn, wanneer politici bewust vage compromissen sluiten en zaken dus niet goed regelen. De appendix beperkt zich tot het hoognodige en de auteur is beschikbaar voor een bespreking.

Ter afronding

Het is niet meer dan passend dat wetenschappers het normaal gaan vinden dat er problemen bestaan, en dat hiervoor enige regulering nodig is.

Elke sociale groep heeft de neiging om regelgeving uit te weg te gaan. Wanneer een koning stelt dat hij tot A bevoegd is, dan kan dat uitgelegd worden dat hij accepteert niet tot B bevoegd te zijn, en dat kan voor die koning reden zijn om ook maar over A te zwijgen. Of de koning delegeert het onderwijs, en plotseling gaan de onderdanen alles ‘onderwijs’ noemen. Regels zijn maar lastig. Het zijn vervolgens de machtigen die de toon zetten - of de toonzetters die de macht hebben - en die de meeste weerzin hebben tegen regels die hun bewegingsvrijheid beperken. Praten over fouten, en helemaal fraude en oplichting, kan dan zelfs taboe zijn. Feitelijke wetenschap is niet beter dan andere groepsprocessen.

Anderzijds, regels hebben ook hun voordelen - anders hadden we er niet zoveel. Laat de wetenschap inspelen op het verschijnsel dat machtigen soms juist wel belang bij regels kunnen hebben, omdat ze door de belofte macht te zullen afstaan, juist aanhang verwerven. Op deze wijze kan de wetenschap de historische trend blijven zetten.

Appendix

De hoofdcasus is dat ‘het Centraal Planbureau’ claimt dat het CPB een wetenschappelijk instituut is terwijl het dat niet is. Een subcasus is dat de huidige directie van het CPB op oneigenlijke wijze arbeidsrechtelijke middelen gebruikt om de inhoud van de discussie tussen zijn wetenschappers te sturen.

In april 1989 publiceerde de huidige directie van het CPB de brochure “Het Centraal Planbureau”. Daarin wordt gesteld:

“Het CPB is een rijksdienst en maakt formeel deel uit van het Ministerie van Economische Zaken. Niettemin vervult het zijn adviestaak op een volledig onafhankelijke wijze en zijn objectiviteit wordt dan ook door alle betrokkenen erkend.”
Tevens: “Zo heeft het gekwantificeerd toekomstbeeld dat in dit verband wordt opgesteld dan ook niet het karakter van een plan maar van een voorwaardelijke prognose. De ‘planning’ in deze zin wordt bedreven in een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut van de overheid, dat sedert zijn oprichting in 1947 wordt aangeduid met de wat misleidende naam Centraal Planbureau (afgekort CPB).”

De claim van de directie van het CPB op wetenschappelijkheid - en dus onafhankelijkheid - is in strijd met de wet op het CPB uit 1947. De claim is ook in strijd met de memories van toelichting en antwoord, met latere kamerdebatten, en met de Algemene Organisatieregeling EZ. De claim is ook in strijd met de praktijk op het CPB. De economische professie neemt de claim van het CPB met een grote korrel zout. Professor Van der Ploeg (ESB 28/3/92):

“Het voorstel om van het CPB een echte onafhankelijke wetenschappelijke instelling te maken is (...) toe te juichen”

Professor Bomhoff (NRC 27/4/92):

“Maak van het planbureau een onafhankelijk lichaam zoals de rekenkamer, zodat het ook voor de overheidssector eerlijke voorspellingen kan maken.”

In een uitspraak van 8 november 1993 (besluit 15 december 1993) vernietigde de arrondissementsrechtbank een besluit van de directie van het CPB uit 1990 om een wetenschappelijk medewerker uit diens afdeling en het normale werkproces te plaatsen, en om een wetenschappelijk artikel niet de publicatiegang te laten maken. Het ontslag van die medewerker is vooralsnog wel doorgelaten, en daartegen bestaat nu beroep bij de Centrale Raad van Beroep.

De casus zou, naast het gestelde, kunnen verhelderen dat bijv. de positie van individuele wetenschappers in research instellingen van de overheid niet goed geregeld is, met name ook in de zin, dat er weinig middelen bestaan om op een goede manier uit slecht geregelde situaties te geraken.

Omgangsvormen in Politiek en Wetenschap en het Niemandland daartussen

Binnen een bepaalde visie is *alles* politiek. Politiek is in die visie niets anders dan de bestaansuiting van het dier dat de mens is. Ook wetenschap is dan politiek. Deze ruime definitie is adequaat en hij is voldoende belangrijk om hieronder enkele relevante definities, stellingen en bewijzen op te nemen (appendix).⁴⁸

De genoemde visie is evenwel toch minder geschikt wanneer we willen begrijpen hoe specifieke instituties bestaan - en juist ook waar ze niet bestaan. Binnen het ruime politieke geheel spelen zich specialisaties af die aanleiding geven tot afzonderlijke instituties. In dit opstel zijn we juist hierin geïnteresseerd.

Laat Politiek in dit bestek dan staan voor de geïnstitutionaliseerde politiek. Soortgelijk voor Wetenschap. Tussen beide resteert het ongeregelde Niemandland. Merk de hoofdletters op. We houden die hoofdletters een alinea vol, en gaan dan voor de leesbaarheid weer terug op de normale schrijfwijze.

Nadrukkelijk gaat het hier niet om Politiek en Burger, maar om Politiek en Wetenschap. Een Wetenschapper kan weliswaar als Burger lid worden van een Politieke partij, en dit mogelijk nog makkelijker dan een Politicus kan toetreden tot de Wetenschap, doch als object is de Burger hier te algemeen. Vervolgens proberen we dieper te grijpen dan het cliché - de verworvenheid - dat de Politiek afstand tot de Wetenschap moet bewaren.

Democratie

Als vertrekpunt is er de democratische premisse dat we niet vechten maar praten. Wordt er toch geweld toegepast, dan door zaalwachter en politie, en juist om de geweldloosheid te handhaven. Een residu van geweld schuilt in de meerderheidsregel, maar voornamelijk als noodoplossing omdat de tijd ontbreekt alles door en uit te praten.

Het praten kan zich richten op opinies of op feiten. Bij een gegeven situatie kun je proberen de opinies te beïnvloeden. Binnen de politiek gaat dat maar moeizaam. Mensen hechten sterk aan hun opinies, waar die ook door levenservaring gevormd zijn. Gangbaar veranderen opinies vooral indirect via de band van het publieke domein en de wisseling van generaties en cultuur. Het alternatief voor het pogen opinies te veranderen is deze als

---

⁴⁸ Deze invalshoek wordt genoemd in Cool, "Beroepscode en casus CPB", 1994.

gegeven te accepteren, en dan te proberen de situatie te veranderen. Hier wordt wetenschap dan belangrijk. Wetenschappelijk onderzoek kan nieuwe mogelijkheden scheppen. Juist omdat mensen hun opinie niet gemakkelijk wijzigen, krijgt wetenschap in de democratie extra gewicht. Overigens kunnen wetenschappelijke ontdekkingen het nodig maken de preferenties aan te passen, of zelfs nieuwe te ontwikkelen, en dit versterkt het politieke belang van wetenschap.

Hier is ook de context van belang van het 'historisch compromis' ten aanzien van de inkomensverdeling. In stagnerende samenlevingen is de enige bron van welvaart het confisceren van arbeid en eigendommen van anderen. In een economisch groeiende samenleving is het mogelijk deze bron van conflicten te verminderen, en kunnen alle partijen een welvaarts groei realiseren. Wetenschap is de motor van de economische groei.

Bijgevolg bestaan er voldoende krachten waardoor politiek en wetenschap hun eigen institutionele domeinen krijgen.

Institutionalisering

Politiek en wetenschap zijn maatschappelijk geworteld en hebben hun institutionele vormgeving. De institutionalisering van politiek en wetenschap dient de bestaanszekerheid van de deelnemers en de voortgangsbewaking van het eigen product. De institutionalisering bestaat uit regels en de sociale normering van gedrag. Politici hebben hun zetel of functie, zijn ingekaderd in hun bevoegdheden en verantwoordelijkheden. De context van de Tweede Kamer rechtvaardigt en bevordert politiek gedrag. Wetenschappers hebben hun instellingen en aanstellingen. De context van een collegezaal rechtvaardigt en bevordert de wetenschappelijke attitude.

Daarnaast is er het grensgebied, met een groot niemandsland. In het niemandsland bestaan mogelijkwel instituties, maar dan t.a.v. een product dat niet zo helder is gedefinieerd. Men is hier vooral afhankelijk van omgangsvormen, die alles kunnen zijn.

Het is nuttig de diverse begrippen en grenzen nader aan te geven. Wanneer een ministerie een universiteit een onderzoeksopdracht verstrekt, dan is er grensverkeer, maar deze contractresearch is geregeld en dus op zichzelf geen niemandsland.⁴⁹ Het niemandsland omvat bijvoorbeeld wel de opiniepagina van de krant, de forumdiscussie, de studiegroep van het wetenschappelijk bureau van de politieke partij. Het niemandsland is niet gelijk aan het publieke domein. Een openbare vergadering van de Tweede Kamer behoort tot het publieke domein, maar is geen niemandsland. Een vergadering georganiseerd door een wetenschappelijk bureau van een politieke partij kan besloten van aard zijn, en hoeft, ook al is het deel van het niemandsland, dan door het karakter dus niet voor 100% tot het publieke domein gerekend te worden.

---

⁴⁹ Terwijl hier natuurlijk wel vraagstukken bestaan. Bijv. Willem Knoppe, "De route naar professioneel beleidsonderzoek", *Facta*, september 1993 p15: "Daarnaast vergt het enig diplomatiek talent van de onderzoeker om bij 'politiek' gevoelige uitkomsten van een project de verschillende leden van een begeleidingscommissie tevreden te stellen. In sommige gevallen is immers de conclusie 'de fles is half leeg' een geheel andere dan 'de fles is half vol'." Dat laatste is een misverstand. De conclusies zijn exact gelijk alleen anders geformuleerd. Formuleringskwesities zijn vooral iets voor de Afd. Voorlichting.

Omgangsvormen

Bij gebrek aan regels in het niemandsland domineren de omgangsvormen, die zoals gezegd alles kunnen zijn.

Een paar voorbeelden zijn de volgende. Een artikel in de NRC wordt in het niemandsland vaak hoger aangeslagen dan een artikel in een vaktijdschrift. Een opmerking van wetenschappelijke strekking op een vergadering van het wetenschappelijk bureau van de politieke partij, kan onverwacht van politiek fatale betekenis blijken voor een politieke carrière die anders glansrijk was geweest. De bijdrage van een dokter aan een tv programma over abortus krijgt tien jaar geen aandacht maar duikt plotseling op bij een mogelijke burgemeestersbenoeming. Nergens is expliciet vastgelegd en geregeld wat de afspraken zijn. Maar er gebeurt wel iets.

De gebeurtenissen in het niemandsland krijgen altijd wel een interpretatie vanuit de gezichtspunten van de instituten. Dat neemt evenwel niet weg dat er vraagstukken blijven bestaan.

Het burgermeesterschap is een politieke functie, en een kandidaat mag verwachten dat zijn verleden meegewogen wordt. De weging is binnen de politiek valide. Toch is het incorrect om de gebeurtenis geheel aan de politiek toe te rekenen. Wat aanvankelijk in het niemandsland gebeurde en later vanuit de politiek beoordeeld wordt, is niet van hetzelfde karakter als wat binnen de politiek gebeurt en daar beoordeeld wordt.

Een ander voorbeeld is dat politici zeggen afstand tot de wetenschap te bewaren. Dat blijkt wat lastig wanneer de wetenschap de politiek vertelt wat men fout doet. In de politiek is het toelaatbaar kwesties van zich af te schuiven, bijvoorbeeld naar het niemandsland, en hier hoeven politici zich niet van wetenschap afzijdig te houden.

Het volgende is vermoedelijk een van de kernproblemen met het niemandsland. Neem een wetenschapper, zeg *X*, die voor politici acceptabel blijft. Op wat *X* aan wetenschap presenteert, is vanuit wetenschappelijk oogpunt niet direct kritiek mogelijk. Het valt niet onmiddellijk op dat *X* niet met wetenschap voor de dag komt die hem voor politici onacceptabel zou maken. Wie *X* een kritische vraag stelt, krijgt een bescheiden antwoord ("dat weet ik niet, daarover heb ik mijn gedachten niet gevormd"). Het laat zich veronderstellen dat *X* politiek voorsorteert en daartoe mogelijk het waarachtige inlevert. Juist het niemandsland biedt *X* de kans voor contacten en profilering. Voor de politiek is de wetenschappelijke premisse dat er niets aan de hand is nogal naïef. Wat doet *X* immers in het niemandsland? Moet de wetenschap evenwel mensen verbannen, negeren, die vooralsnog alleen een indruk wekken, al was het maar omdat ze zich überhaupt in het niemandsland vertonen?

Omgekeerd is er de angst voor de omgangsvormen - in samentrekking *omgangst* - die wetenschappers en politici ertoe kan brengen zichzelf in hun instituten op te sluiten en het niemandsland nimmer te betreden. Hier zijn de voorbeelden enerzijds de ivoren toren en anderzijds de Haagse kaasstolp.

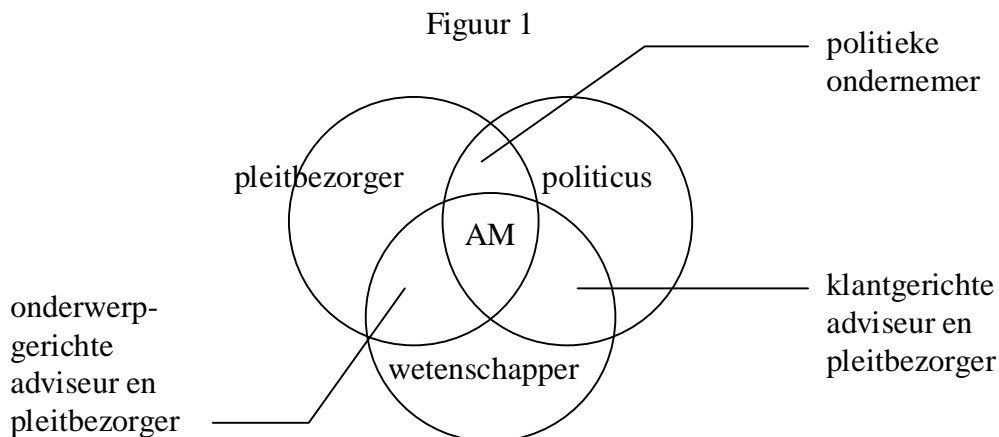
Voorbeelden

Het is nuttig deze abstracte beschrijving met enkele voorbeelden toe te lichten.⁵⁰ Nederland kent vele voorbeelden van wetenschappers, hoogleraren zelfs, die de overstap naar de politiek maakten. Enkele namen zijn: Van Agt, Andriessen, Hirsch Ballin, Van Kemenade, Van der Ploeg, De Ruiters, Duisenberg, In 't Veld. In het verlengde hiervan wil ik verwijzen naar enkele eigen ervaringen die ik elders gememoreerd heb.⁵¹

Het is zeer nuttig deze voorbeelden te noemen. Door de concreetheid beseffen we onmiddellijk: willen we de materie recht doen, dan vereist dat een tijd en aandacht in de orde van een biografie.

Diagram van Throgmorton

Waar ik voorzichtig begon met politiek, wetenschap en niemandsland, onderscheidt Throgmorton⁵² ook nog pleitbezorgers of belangenbehartigers, en houdt rekening met gemengde posities of rolverstrengelingen. Figuur 1 is van Throgmorton. De afkorting AM staat voor *Active Mediator*, iemand die alle rollen in zich verenigt. In Figuur 1 worden reeds zeven rolpatronen onderscheiden, met dus $7 \cdot 6 = 42$ asymmetrische binaire relaties. Hoewel andere kwalificaties denkbaar zijn, wordt de combinatie van wetenschap met de officiële politiek als klantgericht getypeerd, en de combinatie van wetenschap met (gewoonlijk grotere groepen van) pleitbezorgers als meer gericht op de onderwerpen (zoals milieu, gezondheid en dergelijke).

⁵⁰ Bij exposés zijn “Duitse” en “Engelse” wijzen van aanpak te onderscheiden. Een “Duitse” aanpak is het poneren van een algemene theorie, waarna voorbeelden het verhaal invullen. Eigenlijk worden voorbeelden het liefst ook weggelaten omdat ze na de grandiose theorie nogal simpel aandoen. De “Angelsaksische” aanpak komt met concrete voorbeelden, benadrukt de verscheidenheid, en doet enkele suggesties van een algemenere strekking. De “Nederlandse” manier plukt van beide methoden de beste elementen.

⁵¹ Cool, “Soms loopt het zo”, 1994

⁵² Throgmorton, “The rhetorics of policy analysis”, Policy Sciences 24 p153-179 Kluwer 1991

Throgmorton geeft zijn schema vanuit een wat andere probleemstelling. Het gaat hem om de diverse problemen van taalspelen, vertaalslagen (informereren) en rhetorica (overtuigen), tussen de diverse groepen.

Ik heb overwogen of ik dit opstel niet moest beginnen met de indeling van Throgmorton. Ik heb besloten dit niet te doen, om te bevorderen dat de probleemstelling in de lezer groeit. Als het goed is heeft de lezer nu veeleer de vraag van het niemandsland op het netvlies dan het antwoord van Throgmorton. Het maakt immers uit of je een bespreking begint met het “onderscheiden” van groepen, of dat je voorop stelt dat vraagtekens mogelijk zijn bij het bestaan daarvan.

Throgmorton's indeling sluit aan bij bekende thema's. Met name:

- De meeste zuivere wetenschappers kijken nogal streng aan tegen het onzuivere werk van toegepaste wetenschappers die zich op het hellend vlak van de advisering van de politiek begeven. Intellectuele vrees voor misbruik door de politiek is een belangrijke motivatie om voorzichtig te zijn met zelfs empirische uitspraken - hetgeen soms kan leiden tot helemaal zwijgen.⁵³ Omgekeerd hebben de toegepaste wetenschappers hun eigen verhalen over de bewoners van de ivoren toren, die bijvoorbeeld, als ze iets zoeken, liever recht onder de lantaarn kijken omdat daar meer licht is.
- De zuivere academia zijn maar beperkt relevant voor de politiek. De voorbereiding op de ministeries en het beleidsrelevant onderzoek is veel belangrijker. Het overgrote deel van de wetenschap is momenteel “toegepaste wetenschap”.⁵⁴ Het zijn met name de beleidsmakers en beleidsonderbouwers die kiezen voor bepaalde theorieën cq. die termen als ‘het minst slechte scenario’ gebruiken. Het is evident dat men de zuivere onderzoekers niet verantwoordelijk kan stellen voor de aannames die de ministeries (noodgedwongen) maken.
- Sommige zuivere wetenschap krijgt mogelijk de vorm van een keiharde jacht op bijvoorbeeld een Nobelprijs, maar voor toegepaste wetenschap zijn dergelijke aspecten juist regel en geen uitzondering. Het (chemisch) onderzoek bij Akzo-Nobel staat in dienst van de winst.

Met de indeling van Throgmorton kunnen we bijvoorbeeld iets meer zeggen over voornoemde X. Indien X een klantgerichte adviseur en pleitbezorger is, dan staat hij met het ene been in de wetenschap en de ander in de politiek. Eventueel ‘kunnen we hem niets maken’.

Echter, dat laatste is nu juist de vraag. In hoeverre zijn de rolverstrengelingen reeds zodanig uitgekristalliseerd dat de indeling van Throgmorton een institutionalisering beschrijft, zo niet in praktijk dan wel in potentie? In hoeverre kunnen we de onderwerpgerichte adviseur en pleitbezorger inderdaad zien als bijvoorbeeld de arts-hoogleraar in het Academisch Ziekenhuis? De economische motor van de voortuitgang is tenslotte een voortdurende specialisatie, en het is de vraag of schema's daar tegen kunnen.

Throgmorton's indeling laat zich - verder - ook compliceren m.n. door de toevoeging van de publieksmedia. De rol van krant, tijdschrift en televisie is niet te verwaarlozen.

---

⁵³ Iemand van de CIA noemde bepaalde intellectuelen “useful idiots”.

⁵⁴ Beerling, Kwee, Mooij, Van Peursen, “Inleiding tot de wetenschapsleer”, Bijleveld 1980

Journalistiek

Voor een vollediger beeld is het nodig ook de media bij de analyse te betrekken. De hoofdtaak van de journalistiek is het maken van winst, en dat doet men door het versimpelen en aantrekkelijk maken van informatie.

Met de media is iets bijzonders aan de hand. Ze besteden veel aandacht aan gewoon beleid, en daarnaast hebben ze meestal wel een wetenschapsrubriek. Echter, de combinatie krijgt geen systematische aandacht. Mediaredacties vinden vermoedelijk dat normaliter al zoveel aandacht aan beleid gegeven wordt dat het niet zinvol is dit in de wetenschapsrubriek te herhalen. Het gevolg is dat het publiek geen systematische informatie over de combinatie krijgt - of systematisch geen informatie over die combinatie.

Aldus is er een voedingsbodem voor onbegrip. In het publieke debat tussen wetenschappers en beleidsmakers krijgen vaagheid en misverstand aldus meer kans dan wenselijk, juist omdat de omstanders nauwelijks geïnformeerd zijn. Er zijn systematische omgevingsfactoren waardoor ook zeer elementaire inzichten niet door het grote publiek opgepakt worden.

Er is recentelijk kritiek op de journalistiek geuit. In *Intermediair* 10/4/92 beweerde Van Stegeren over de Nederlandse tv-rubrieken:

“vaak oppervlakkig, saai en overbodig. Het versnipperde omroepbestel alléén is niet de reden. Luiheid en gebrek aan creativiteit zijn minstens zo belangrijk.”

In de *Volkskrant* 30/5/92 meende Mijnten:

“De politieke journalistiek wordt steeds vaker incidenten-journalistiek: het modieus volgen van de waan van de dag en het ontbreken van interesse in de besluitvormingsprocedures en de achterliggende processen onder de Haagse stolp van parlement en overheid. De aandacht is vrijwel uitsluitend op personen en incidenten gericht. (...) na de kat van Kosto horen we nooit meer iets over Rara en het onderzoek (...) Ik verwijt politieke journalisten, dat zij onvoldoende aandacht besteden aan het uitleggen, toelichten en genadeloos bekritisieren van de achterliggende besluitvormingsprocessen en de grote operaties en wijzigingen, die in bestuurlijk Den Haag aan de gang zijn. Het wordt steeds moeilijker om aan de burger uit te leggen dat zij in kranten en via radio en televisie veelal een karikatuur van hun bestuur krijgen voorgeschoteld.”

Te overwegen is voor de journalistiek dezelfde normen te laten gelden als voor de wetenschap. Een probleem is dat deze laatste ook maar vaag omschreven zijn.⁵⁵

Een paar overwegingen zijn de volgende. Men hoeft niet hooggeleerd te zijn om elementaire normen als hoor en wederhoor in ere te houden. Wellicht dat het verhelderen van (complexe) verschijnselen voor een groter publiek eigen complicaties schept, maar, didactiek laat zich bediscussiëren. Er is geen inherent bezwaar tegen foto's, diagrammen,

---

⁵⁵ Men kan een bericht uit de 'roddelpers' als bijv. 'X en Y gaan met ruzie uit elkaar' niet van belang achter om redenen van persoonlijke levenssfeer. Maar het wordt anders wanneer X = Charles en Y = Diana, beoogd koning en koningin van een voormalig wereldrijk, en wanneer daardoor een monarchie ten val komt. Sommige wetenschappers zullen dan toch de 'roddelpers' bestuderen.

plaatjes, pijlen, grote letters (koppen). Het nadeel van de huidige journalistiek zou kunnen zijn dat die - door het winstmotief - bewust gebruik maakt van het middel van sensatie. Dat ligt genuanceerd omdat ook wetenschappers enthousiast om ontdekkingen kunnen zijn en op hun tijd ook last hebben van sensaties. Het winstmotief is niet inherent kwalijk. Bijvoorbeeld de onderzoeker die van zijn hobby zijn werk heeft gemaakt, heeft in een bepaald opzicht ook winst. Wetenschappers zijn verder ook maar mensen en niet heilig.

We kunnen het probleemveld hier alleen aanstippen en de gedachte van ook een journalistieke code bijvoorbeeld ondersteunen. In de NRC van 4/6/92 stelde Evers ten aanzien van mogelijk onjuiste berichtgeving:

“Een door de beroepsgroep zelf ontwikkelde en vrijwillig aanvaarde code kan een zinvol instrument van zelfregulering zijn en een uiting van een serieuze vakethiek, een van bovenaf opgelegde en dus voor alle beroepsbeoefenaren bindende code is dat zeker niet.”

Ter afronding: probleemstelling en voorstel

Nadere studie van de feitelijke processen in het niemandsland lijkt me zeer vruchtbaar voor zowel politiek als wetenschap, gezien de eigen doelstellingen van politiek en wetenschap. De politiek heeft al de politicologie, de wetenschap heeft al de wetenschapsfilosofie en methodologie, maar het niemandsland is minder bedeed.⁵⁶

Überhaupt verdienen omgangsvormen aandacht. De interne omgangsvormen in politiek en de wetenschap afzonderlijk blijven in dit opstel - ondanks de titel - onderbelicht.

Gezien de omvang van het aangesneden onderwerp en de voor de auteur beschikbare tijd, komt dit opstel welbeschouwd niet verder dan deze probleemstelling en dit voorstel tot nader onderzoek.

Laat bij dit nadere onderzoek voorop staan dat alles mensenwerk is. Dit is geen onbelangrijke constatering, wanneer voor studie van die omgangsvormen biografische gegevens gebruikt moeten worden.⁵⁷ Mensen zijn niet volmaakt. Dit verdient ons begrip.

Vanuit de politieke invalshoek onderstreept het voorgaande het belang van het openbaar debat. Juist door het openbaar debat kan het menselijk tekort wat weggemasseed worden. Dit is de forum gedachte. Het is de taak van het openbaar debat om helder te krijgen wat we weten. Dat kan soms ook betekenen: het helder krijgen van onkunde en ander menselijk falen. Het debat dient om hiervan te leren. In het openbaar debat verdient de gesprekspartner respect. Alleen wanneer ego's en pretenties worden opgeblazen wordt het aantonen van falen pijnlijk, maar anders overwint de vreugde om het grotere inzicht.

---

⁵⁶ Gezien de informatie-explosie geen terra incognita. Zie naast Throgmorton ook Aerts & Hagendijk, “Kennis en politiek”, Kennis en Methode 92/1, Boom 1992

⁵⁷ F. Eijgenraam, NRC 24/4/90, vat onderzoek van F.J. Sulloway als volgt samen: “Oudste kinderen zijn in de wetenschap over het algemeen een tikkeltje slimmer dan jongere broers en zusters. Maar ze staan beduidend minder open voor baanbrekende ideeën”. Sulloway: “Met dit model kan ik van 79% van alle 2.784 deelnemers in de 28 debatten het standpunt correct voorspellen. Voor een sociaal-wetenschappelijk model is dat zacht gezegd nogal veel.” In de praktijk gaan eerste zonen vooral ook in bestuur en politiek. De relatie tussen politiek en wetenschap krijgt zo toch een wat andere dimensie.

Appendix: een logisch raamwerk

Definitie 1: Empirie is de (veronderstelde) afwezigheid van (iedere) God.

Toelichting: Eventueel kan men een God veronderstellen. Doch voor de empirie wordt die vooronderstelling p.d. niet gemaakt. Het mooie is juist dat men dingen probeert te verklaren onder de definitie (van empirie) dat juist niet van een Deus ex Machina gebruik wordt gemaakt.

Definitie 2: Wetenschap is empirisch.

Toelichting: Een nader onderscheid tussen kennis en activiteit is hier niet relevant.

Toelichting: Het gebruik van logica pur sang vooronderstelt de empirie, want logica is de abstractie van empirie.

Toelichting: Wanneer iemand alleen logica gebruikt en niet verwijst naar zijn zintuiglijke waarneming, dan blijft deze bezigheid in dit opzicht wetenschappelijk. Abstracte theoretische bouwwerken kunnen wetenschappelijk verantwoord zijn, ook al is hun relevantie afwezig of niet onmiddellijk duidelijk.

Stelling 1: Volgens de wetenschap is de mens in evolutie ontstaan.

Bewijs: Logisch alternatieve veronderstellingen zijn: plotselinge creatie door God, plotselinge creatie zonder God, creatie door evolutie zonder God, creatie door een door God bewerkstelligde evolutie. Empirie veronderstelt afwezigheid van God. Plotselinge creatie zonder God betekent toch weer een Deus ex Machina (nl. het plotselinge). Dan resteert de evolutie pur sang. QED.

Definitie 3: Politiek is het uitoefenen van macht binnen een gemeenschap van mensen.

Stelling 2: Wetenschap beoefenen is een vorm van politiek.

Bewijs: Wetenschap wordt beoefend door mensen. Mensen bestaan in evolutie. Evolutie is het voortdurend bestaan van krachten en het uitoefenen van macht. Dus is wetenschap het uitoefenen van macht. Wetenschap is dus politiek. QED

Definitie 4: Goede politiek is: mensen in hun waarde laten, mensen het vrije woord gunnen, mensen informeren, en meer van dergelijke democratische normen.

Toelichting: Eventueel kan men het woord “goed” koppelen aan een geestestoestand in de hersenen. Maar in combinatie met het woord “politiek” kan teruggegrepen worden op (breed aanvaarde) democratische normen. Dit zegt dus niets over de hoogte van de kwaliteit, alleen de democratische aard daarvan.

Stelling 3: Wetenschap is goede politiek; en voor verstandige mensen ook andersom.

Bewijs: Wetenschap is politiek. ($\Rightarrow$:) Nondemocratie is gericht op het onderdrukken van mensen, die zich derhalve niet kunnen richten op de empirie. Dus omgekeerd: op de empirie gericht zijn impliceert aanwezigheid van democratie. ($\Leftarrow$:) Goede politiek houdt zich aan genoemde waarden. Indien mensen verstandig zijn dan gebruiken zij hun democratische vrijheden om zich te richten op de empirie. Ergo is men wetenschappelijk bezig. QED.

Wie wat waarheid

Is de (huidige) economische wetenschapsbeoefening wel (voldoende) gericht op de waarheidsvinding? G. A. Reuten werpt die oude vraag weer eens op en suggereert tegelijkertijd een ontkennend antwoord.^{58 59}

Kritiek op de economische wetenschap weerspiegelt het algemeen onbehagen. Bij de oliecrisis van 1973/74 stonden economen vaak met de mond vol tanden, en het publiek, dat voorheen nogal op hen was gaan vertrouwen, heeft sindsdien vooral argwaan.

Sleutelcitaten uit Reuten's artikel zijn mijns inziens:

1. Openingszin: "Veel belangrijke politieke beslissingen worden onderbouwd met argumenten die ontleend zijn aan de economische wetenschap."
2. "Hoe serieus kunnen we bouwen op de economische wetenschap zoals die onderwezen wordt aan onze universiteiten?"
3. "Waaraan ontleen we de stelligheid van (die) economische argumenten?"
4. "Economen geven zelden een methodologische verantwoording van hun werk."
5. "Economen onderkennen, zoals gezegd, dat het theoretische onderzoek niet empirisch wordt getest, en dat het empirische onderzoek (correlatievinding) niet theoretisch gefundeerd wordt. Maar ze zijn ook geneigd om eventuele verwijten daaromtrent af te wimpelen."
6. "Waarom vatten economen hun werk niet in termen van waarheid en waarheidsvinding? (...) De reden ligt in de mentaliteit van de econoom die aangekweekt is door de overheersende structuur van de economische theorie zoals deze vooral de afgelopen vijftig jaar vorm kreeg: axiomatische analyse. (...) Hierom ligt 'waarheid' zo ver van het bed van economen."
7. "Garanderen deze methodologische criteria, het hoge woord moet er nog eens uit, waarheidsvinding of iets van die strekking, bij voorbeeld inzicht of begrip? (...) Maar als economen niet uit zouden zijn op waarheidsvinding, dan zal toch beargumenteerd moeten worden waartoe de genoemde criteria dan wel dienen. Om een gilde in stand te houden?"
8. "(...) een overmatig accent op consistentie verhindert vernieuwing. (...) Het grote probleem van het plausibiliteitscriterium is zijn conservatisme. Er is wellicht ruimte voor kleine afwijkingen van de vigerende theorie, maar niet voor fundamenteel afwijkende visies."

---

⁵⁸ G.A. Reuten, "Waarheid in de economie", ESB 16/12/92 pp1208-1216

⁵⁹ Inmiddels is het proefschrift van Hugo Keuzenkamp verschenen dat dieper op de methodologische kwestie ingaat. Ik ben het enthousiast aan het lezen. Misschien is het voor mij beter dát nu te lezen dan dit te (her-) schrijven. Aan de andere kant ben ik nu bezig aan de bundel "Trias Politica & Centraal Planbureau", heb ik deze aantekeningen voor me liggen, en zijn deze zinvol verwerken, terwijl de studie van Keuzenkamp toch moet bezinken. Voor de goede orde zij gemeld dat mijn plan uit 1991 voor het beoogde proefschrift "Definition and Reality in the general theory of political economy" reeds de nodige methodologische hoofdstukken kent. Het is dus niet 'reageerderig' dat ik het artikel van Reuten hier als uitgangspunt neem. Dat artikel was en is een nuttige aanleiding om reeds bestaande eigen gedachten in een bepaalde vorm te gieten.

Hugo A. Keuzenkamp, "Probability, econometrics and truth; A treatise on the foundations of econometric inference", proefschrift KUB 25 februari 1994

9. Eindalinea: “Veel economen zijn zich er wel van bewust dat de onderzoeksresultaten niet harder zijn dan de gehanteerde vooronderstellingen en, in geval van empirisch onderzoek, niet harder dan de statistische betrouwbaarheid. Maar als zij van mening zijn dat de economische argumenten die in de politiek gehanteerd worden met deze kwalificaties niet sporen, dan zijn zij vanuit hun maatschappelijke verantwoordelijkheid gehouden om tegen die argumentaties doorlopend protest aan te tekenen. Aan dat protest ontbreekt het. Wie zwijgt stemt toe?”

Het door Reuten aangedragen bewijsmateriaal stemt op het eerste gezicht somber. Bij hiernavolgende evaluatie blijkt het echter - ook al valt er veel te verbeteren - allemaal zo slecht nog niet.

Economie is m.i. een wetenschap, en dan per definitie waarheidsgericht. De vraag naar het waarheidsgehalte wordt niet alleen met regelmaat gesteld, hij wordt bovendien meermalen per dag gesteld. De vragen naar de kwaliteit van het bewijsmateriaal en de betekenis daarvan in termen van de verschillende theorieën zijn op ieder moment aan de orde. Er is derhalve een inherente dynamiek die voortdurend zorgt voor verbetering. Daarbij, ook andere vakgebieden hebben hun problemen en de economie doet ‘t zo slecht nog niet.’⁶⁰

In het navolgende gaan we als volgt te werk. Eerst breiden we de aandacht uit naar de verschillende actoren bij de waarheidsvinding. Vervolgens herformuleren we de argumentatie van Reuten. Daarop bekijken we een treffend voorbeeld van hoe economen slecht voortbouwen op het werk van anderen: de *Tinbergen Two*. Vervolgens beoordelen we het Popperiaanse falsificationisme, en verduidelijken we de relatie tussen definitie en werkelijkheid. Ter afronding een woord over perspectivische vertekening.

Extern: verschillende actoren

In citaat 1 is het woord *ontleend* belangrijk. Wetenschap wordt dan gezien als een abstract geheel van kennis, op te vatten als het product van een productieproces en niet het proces zelf. Voor dit product bestaan vraag en aanbod. Universiteiten zijn producenten en aanbieders. Daartegenover staan de vragers en gebruikers: de beleidsmakers.

Citaat 2 was: “Hoe serieus kunnen we bouwen op de economische wetenschap zoals die onderwezen wordt aan onze universiteiten?”

---

⁶⁰ Universiteitskrant Groningen UK 4/2/81: “Waarom is veel sociale wetenschap zo verschrikkelijk saai, terwijl we toch juist in zo’n afgrijselijk spannende wereld leven? (...) De reden voor dit merkwaardige verschijnsel is volgens Hofstee in zijn boek “De empirische discussie”, dat de onderzoekers zich er veel te weinig van bewust van zijn dat interessante onderzoeksthema’s slechts uit het wetenschappelijk debat geboren worden. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek is volgens Hofstee verspilling van tijd, moeite en geld als de onderzoeker zijn inspiratie niet put uit de polemiek met een wetenschappelijk tegenstander die vanuit radicaal tegengestelde uitgangspunten vertrekt. De wetenschap moet moet [sic] een poging zijn uit te maken wie van de twee het meest gelijk heeft. In zijn boek ontwikkelt Hofstee (...) : het weddenshapsmodel. (...) Afgelopen week nam A.D. de Groot in zijn oratie stelling tegen Hofstee’s impliciete afwijzen van de ‘theoretische discussie’. (...) Ruud Bosman (...) betoogt dat Hofstee’s wetenschapsopvatting, hoewel er enkele belangrijke aanzetten in gegeven worden, toch geen reëel alternatief vormt voor de ook volgens Bosman in het slop geraakte traditionele methodologie.”

Deze vraag is intern wetenschappelijk gericht. In de rest van het artikel blijkt Reuten de mores van de wetenschappers onderling te bespreken. Hij richt zich alleen op de producenten van wetenschap. Het gaat hem vooral om de waarheidsvinding.

Zijn openingsbetoog t.a.v. het beleid is voornamelijk een binnenkomer, ook al zit hier zijn fundamentele zorg. Het is inderdaad de winst van de moderne tijd dat de ivoren toren in discredit is geraakt. Voor Reuten verdient het interne gebeuren aandacht juist door het belang van het externe gebruik:

- a. Wetenschap dient toch ergens toe, wordt toch ergens voor gebruikt ?
- b. De wetenschapper heeft toch een zekere maatschappelijke verantwoordelijkheid ? Op indirecte wijze kunnen de producenten verantwoordelijk geacht worden voor de fouten gemaakt door de gebruikers.

Echter, deze aanpak om de interne problematiek centraal te stellen en de externe relaties alleen aan te stippen heeft ook nadelen. Niet alleen komt dit externe niet goed uit de verf, maar juist daardoor geldt dat ook voor het interne. Het was vruchtbaarder geweest de verschillende actoren te onderscheiden, en vervolgens de relaties te geven.

Te onderscheiden zijn bijvoorbeeld wetenschappers, de politici en de (leken-) pleitbezorgers (advocaten, belangenbehangers), en de verschillende mogelijke rolverstengelingen van deze drie groepen: politieke ondernemers en de adviseurs/pleitbezorgers op inhoudelijk gebied of meer klantgericht.⁶¹

Met het onderscheid naar verschillende actoren is het duidelijk dat de universiteiten maar beperkt relevant zijn voor het beleid. Voor economische beslissingen is de voorbereiding op de ministeries en op bijvoorbeeld het Centraal Planbureau veel belangrijker.

Citaat 3 vraagt: “Waarom ontlenen we de stelligheid van (die) economische argumenten?” Juist bij zo’n vraag is het niet verstandig om iedereen op een hoop te vegen. Het zijn met name de beleidsmakers en beleidsonderbouwers die kiezen voor ‘stelligheid’ cq. termen als ‘het minst slechte scenario’ gebruiken. Het is evident dat men universiteiten niet verantwoordelijk kan stellen voor de aannames die de ministeries (vaak noodgedwongen) maken. Door van de ministeries te abstraheren maakt Reuten het zich eigenlijk gemakkelijk; te gemakkelijk bereikt hij de conclusie dat er eigenlijk weinig deugt.⁶²

Voor de relatie tussen economen en beleidsmakers zijn ook de publieksmedia van belang. Met deze media is iets bijzonders aan de hand. Ze besteden veel aandacht aan economie bijvoorbeeld via katernen *Bedrijf & Economie* en dergelijke. Economen ‘van naam’ hebben hun columns (vandaar vaak ook hun ‘naam’). Daarnaast hebben de meeste publieksmedia een wetenschapsrubriek voor onderwerpen uit de natuurkunde, psychologie en dergelijke. In die wetenschapskaternen krijgt de economische wetenschap echter zelden aandacht. Redacties denken vermoedelijk dat al zoveel aandacht aan economie gegeven wordt dat het niet zinvol is om dit ook nog in het wetenschapskatern te doen. De economische rubrieken besteden echter weinig aandacht aan de ontwikkelingen in de economische wetenschap. Het gevolg is dat het publiek daarover geen systematische informatie krijgt. Wel krijgt ieder ruimschoots het falen van economieën en het economisch gesteggel van politici voorgeschoteld. Aldus is er een

---

⁶¹ Throgmorton, “The rhetorics of policy analysis”, *Policy Sciences* 24 p153-179 Kluwer 1991
Cool, “Omgangsvormen in politiek en wetenschap en het niemandsland daartussen”, juli 1994

⁶² Overigens heb ik elders de waarheidsvinding binnen de voorbereiding van het economisch beleid besproken.

voedingsbodem voor onbegrip van en aversie voor de economisch wetenschap. In het debat tussen wetenschappelijke economen en beleidsmakers krijgen vaagheid en misverstand aldus meer kans dan verstandig. Het lijkt me dan ook niet geheel correct dat Reuten retorisch vraagt: “Wie stemt zwijgt toe ?” Immers, menig wetenschappelijk econoom hééft wel eens wat gezegd. Er zijn echter systematische omgevingsfactoren waardoor ook belangrijke opmerkingen niet door die omgeving opgepakt worden. Het zou ook anders kunnen. Wellicht moeten alle economische columnisten eens diepgaand met hun redacties gaan praten. Neem als voorbeeld de proefschriften die bij het Tinbergen Instituut verschijnen. Voor een aantal daarvan is het grote publiek vermoedelijk wel gediend met samenvattingen op toegankelijk niveau. Het door Reuten genoemde proefschrift van Boumans kan ook in deze context andermaal genoemd worden.

Door deze omgeving erbij te betrekken krijgen we helderder zicht op het interne.

Herformulering: intern wetenschappelijk

De volgende stap is het interne gebeuren. Intern zou het een huishouden van Jan Steen zijn. Economen vertonen een cognitieve dissonantie. Wat economen doen is wat anders dan wat zij zeggen - en daarom zwijgen zij ook liever. Citaat 4: “Economen geven zelden een methodologische verantwoording van hun werk.”

Wanneer economen onverhoopt toch iets naar voren brengen, beweren ze dat hun nagestreefde methodologie een Popperiaans falsificationisme is. Dat zou evenwel in strijd met het feitelijk gedrag zijn. Een steekproef in de literatuur laat zien dat minder dan 1 % van de ‘empirische’ artikelen werkelijk probeert om hypothesen te falsifiëren. (Economen liegen dus alleen niet wanneer hun geuite aspiraties betrekking hebben op *anderen*.) Reuten beschrijft de werkelijke praktijk (van de overige 99 % ‘empirische’ plus de ‘niet-empirische’ literatuur) als gericht op

- A. consistentie
- B. plausibel blijven in het licht van wat anderen zeggen (de literatuur)
- C. correlatievinding en schatten, maar niet testen, en zelden kijken naar het werk van anderen - geen voortgangscntrole

Citaat 5 meent dat theoretici en ‘empirici’ de verantwoordelijkheid op elkaar afwentelen. Citaat 6 ziet een systematische reden voor de geringe waarheidsgerichtheid, namelijk de axiomatische methode.

Citaat 7 constateert een gebrek aan kennistheoretische onderbouwing voor deze feitelijke methodologie.

Citaat 8 ziet hier hoge kosten mee gemoeid.

Herformulering: eerste reactie

In de herformulering accentueren we Reutens probleem, en kwalificeren we het tevens met kennistheoretische inzichten.

Wetenschap is per definitie gericht op waarheidsvinding. Het motto is waar-zijn of niet-(wetenschappelijk)-zijn.⁶³ Wanneer het in de literatuur en op de universiteiten schort aan de waarheidsvinding, dan is daar dus geen wetenschap. Indien Reuten gelijk heeft, zijn allerlei mensen (99 % ?) als “wetenschappelijk onderzoeker” aangesteld die dat eigenlijk toch niet zijn. Het zou dan beter zijn te spreken van *wetenschappogers*, van mensen die (hopelijk) pogen wetenschappelijk te zijn.

- Inderdaad is er enige reden tot zorg over het imago van de wetenschap bij derden.⁶⁴
- Er is een spanning tussen B en C: enerzijds letten de wetenschappogers blijkbaar op de literatuur, anderzijds bouwen ze niet op anderen voort. In het beste geval is het ook wel verstandig om niet teveel aandacht aan anderen te besteden, omdat men tenslotte weet dat het maar pogers zijn. In het slechtste geval let men blijkbaar op andere dingen dan het (empirisch) voortbouwen - bijv. de positie in het gilde. Dat niet voortgebouwd wordt kan echter nauwelijks aan de axiomatische methode liggen. Deze methode gebiedt juist toch wel het voortbouwen. In mijn ervaring zijn wiskundig onderlegde economen nog het meest constructief.
- Vervolgens kennen we sinds de jaren '30 de econometrie. Er valt veel voor te zeggen om econometrie te zien als de methodologische invulling van de economie, d.w.z. de praktische neerslag van de methodologie. De praktische neiging van de econometrist en de filosofische neiging van de methodoloog mogen niet misleiden. Het ligt m.i. niet aan de econometrie dat Reuten concludeert dat er zo weinig aan waarheidsvinding wordt gedaan.

Een verklaring voor de huidige situatie is te zoeken in de meer normale intermenselijke processen met hun financiële en andere prikkels. Economen zijn ook mensen. De term plausibiliteit kan door subjecten gebruikt worden als eufemisme (goedpraterij) voor doodgewoon conformisme. Het is niet het doel van deze bespreking om dit sociologische aspect uit te werken. Wel willen we het eventuele probleem helder krijgen, en met het oog op een eventueel nader onderzoek ook het onderzoeksveld duiden.

Tinbergen Two

Van een individu kan men accepteren dat er soms wat vergeten wordt. Bij een collectieve en systematische vergeetachtigheid is er een serieus probleem. Overigens wordt er maar zelden volledig vergeten, onthoudt men wel iets, maar raakt dat in de war, en ontstaat zo

---

⁶³ Consistentie is hiervan, als 'logische waarheid', het fundament - waarbij het alleen loont om zich daarop toe te leggen wanneer men over wiskundige gaven beschikt.

⁶⁴ Na de gewone leraar ziet nu de hoogleraar zijn imago aangetast. Het volgende citaat behelst geen statistisch verantwoorde beschrijving maar getuigt wel van een niet geheel onbelangrijke beeldvorming binnen de publieksmedia. W. Kayzer zegt n.a.v. “Een schitterend ongeluk”, een door hem gemaakt TV programma met buitenlandse wetenschappers en niet specifiek over de economie: “Ik houd niet van algemeneren, maar ik merk wel dat over het algemeen gesproken Nederlandse wetenschappers een heel andere manier van discussiëren hebben (...) In de Nederlandse wetenschapscultuur wordt mijns inziens toch voor een aanzienlijk deel (...) piskijkerij bedreven. (...) Als je in Nederland iets buiten je vakgebied durft te zeggen word je gestraft. Benaauwenis, onderlinge jaloezie, kinnesinne, die cultuur is hier heel sterk en dat is tegengesteld aan het idee van de homo universalis die in de Alma Mater om zich heen zijn collegawetenschappers verzamelt (...)”. Uit: Kees Sluys, “De floretten zijn geslepen; interview met Kayzer”, VPRO gids 1993/1 p2-5

een mythe. Een mythe is lastiger om ongedaan te maken dan de tabula rasa van het complete vergeten.

Reuten geeft als voorbeeld Boumans' proefschrift over Tinbergen. Dit is als voorbeeld niet zo pakkend want het betreft de hogere wiskunde van de optimal control. Daarom een tweede poging.

Rond 1987 kon men in de kringen van de Nederlandse macro-economische modellenbouw veelvuldig de uitdrukking *Tinbergen Two* horen gebruiken. Dat was de aanduiding van 'de' waarde van de prijselasticiteit in de exportvergelijking. Schattingen gaven een uitkomst in de buurt van de twee. Men wist zich nog te herinneren dat zo'n uitkomst al bestond in de modellen van Tinbergen. Wellicht was hier sprake van een over de tijd stabiele Economische Wet. Het leek logisch om het gebruik van om-en-nabij 2 aan deze auteur toe te schrijven. Het veelvuldige gebruik van de term *Tinbergen Two* bracht Tinbergen ertoe om in een artikel in ESB toe te lichten dat de 2 van Keynes was. Maar ... hij had een en ander minstens reeds in 1948 toegelicht. Bovendien schreef Tinbergen destijds expliciet over Keynes, in een bundel geheel gewijd aan Keynes. Van serieuze studenten van de macro-economie mag men toch wel verwachten dat de combinatie Tinbergen & Keynes niet over het hoofd gezien wordt.⁶⁵

Natuurlijk hoeft niet iedereen alles te lezen. Wanneer een auteur verwijst naar Tinbergen dan getuigt dat van enig historisch besef. Men kan het al 50% goedrekenen dat naar Tinbergen verwezen wordt, want via diens papers komt men wel bij de juiste bron uit. Maar het ontstaan van de mythe van de *Tinbergen Two* tekent hoe dan ook het ontbreken van een minimale kritische massa. Een fout van 50% blijkt mogelijk voor een onderwerp dat cruciaal is voor Keynes' beroemde analyse t.a.v. Versailles, de Duitse herstelbetalingen voor WO I,⁶⁶ en de aanloop en ook oorzaak tot WO II. Met dit voorbeeld is het problematische van de situatie hopelijk pakkend geschetst.

Binnen de wetenschap bestaat al de officiële ethiek dat men citeert, en dus voortbouwt op het werk van anderen. Het problematische is dat er blijkbaar wat aan de uitvoering schort. De sancties op citatiefouten (verkeerd begrepen, out of context, om de verkeerde reden weglaten) zijn blijkbaar niet krachtig genoeg. Wellicht is een ELO-rating op den duur toch onvermijdelijk. Dan kunnen slimme opmerkingen punten opleveren en kwalijke praktijken punten kosten.

---

⁶⁵ Tinbergen, "Het getal twee is van Keynes", ESB 1987 p1092 & Tinbergen, "The significance of Keynes' theories from the econometric point of view", in S.E. Harris (ed), "The new economics. Keynes' influence on theory and public policy", Knopf 1948 pp219-231. Het relevante citaat is op p227: "Much new insight has been gained, in recent decades, by studying the consequences of low elasticities. The fact of these low elasticities has several times been detected by econometricians; but equally perhaps by people with inside information or the right intuitions. Lord Keynes is one of the latter group. An example of practical importance concerns the *elasticity of the demand* for German exports assumed by him in his discussion of the reparations problem [Keynes, "The German transfer problem", EJ March 1929]. Contrary to common view, an elasticity of only 2 was supposed to exist, leading to the conclusion that an expansion in the value of exports (in world currencies) would only be possible at the cost of heavy, and in fact socially impossible, wage rate reductions. Later attempts to determine statistically the values of the relevant elasticities led me to the same value, as the median of a considerable number of observations."

Voor de volledigheid: dit doet vermoeden dat Keynes al veel eerder dan 1929 van zo'n lage elasticiteit uitging, en dat ook hij flink gerekend heeft in plaats van alleen intuïtie te gebruiken. Het is ook nuttig te constateren dat Tinbergen Keynes niet klakkeloos navolgt en in de eerste plaats op zijn eigen berekeningen vertrouwt. Dat levert wat mij betreft een gedeelde claim op.

⁶⁶ J.M. Keynes, "The Economic Consequences of the Peace", Macmillan 1919, 1988

Falsificatie gefalsifieerd

Dat toegepaste economen weinig aandacht aan falsificatie besteden, kan goede *oorzaken* hebben. Het falsificatieprincipe van Popper⁶⁷ heeft twee nadelen, (1) puur logisch en (2) stochastisch. Dit betekent overigens niet dat deze nadelen alom bekend zijn. Vandaar ook dat ik hier *oorzaken* schrijf en niet *redenen*.

Ten eerste de logica. Bekijk de uitdrukking *Alle raven zijn zwart*. De bewering kan als onwaar beoordeeld worden wanneer men een witte raaf vindt. Het zou een 'wetenschappelijk toelaatbaar' geloof zijn, omdat in principe weerlegging mogelijk is. Maar het zou wel een geloof blijven en geen waarheid zijn. In alle consequenties doorgevoerd zou het falsificatieprincipe van ons verlangen dat we ons waarheidsoordeel over *Alle raven zijn zwart* opschorten totdat er een moment aanbreekt waarin een serieuze test mogelijk is. En er is pas een serieuze test op het moment dat er sprake zou zijn van een witte raaf. In de tussentijd zouden we alleen mogen geloven - terwijl we op de klompen aanvoelen dat het wel waar zal zijn. De conclusie luidt dat het falsificatieprincipe problematisch is.

Vervolgens de stochastiek. Men veronderstelt (met stochastische eigenschappen):

$$y = X\beta + u$$

Men schat:

$$y = Xb + e$$

Waarneming $X[+1]$ voorspelt:

$$y_{est}[+1] = X[+1]b + E[e[+1]]$$

Tot slot is er een waarneming $y[+1]$. De vraag is nu of deze nieuwe waarneming de oude hypothese kan falsifiëren. Deze vraag blijkt minder makkelijk te beantwoorden dan de naive Popperiaan aanvankelijk dacht. Het falsificatieprincipe leek van toepassing op een deterministische werkelijkheid, maar empirische formuleringen zijn vaak stochastisch. De stochastische formulering laat toe dat er af en toe (al dan niet grotere) afwijkingen worden waargenomen. Er zijn problemen van meetfouten in y of X , een verkeerd functioneel verband en ontbrekende variabelen. In een praktische empirische aanpak kan de vraag zo worden geformuleerd: of men niet moet bijsturen. Met name in de optimal control aanpak - waarin als voorbeeld een raket naar de maan geleid moet worden - geeft de voortdurende bijsturing een indicatie van eerder gemaakte fouten ('falsificaties'). Het gevolg is wel dat de aandacht verschuift naar de verliesfunctie die men minimeert, en dat is niet werkelijk volgens het paradigma van Popper.

Deze stochastische en logische aspecten leiden - wellicht op zichzelf en zeker in combinatie - mijns inziens tot het volgende standpunt.

Er is een onderscheid tussen de termen *alle*₁ (universeel) en *alle*₂ (algemeen, gewoonlijk, normaliter). De uitdrukking *Alle raven zijn zwart* kan opgevat worden als:

1. een definitie. Deze is dan universeel geldend. De empirische waarheid, die we ondervindelijk ervaren, wordt dan mede uitgedrukt in - spoort met - de logische

---

⁶⁷ Hier heel simpel opgevat, als het zodanig formuleren van hypothesen dat ze in principe voor weerlegging vatbaar zijn. Keuzenkamp (1994) op. cit. is scherper.

- tautologie van de definities die we hebben gekozen. Komen we een witte “raaf” tegen, dan is er blijkbaar geen sprake van een raaf, maar van iets wat daar sterk op lijkt.
2. een empirische uitdrukking. Een alternatieve formulering is: *Alle raafachtigen zijn zwartachtig*. Is deze uitspraak niet per definitie geldig dan is hij mogelijk algemeen waar. Gewoonlijk laten we dat “-achtig” weg omdat uit de context wel duidelijk is wat bedoeld wordt.

Ik wil niet beweren dat hiermee alles is opgelost. Het onderscheiden van beide dimensies is niet het oplossen van alle problemen in hun bereik:

- Ook een definitie *Raven zijn p.d. zwart* geeft de vraag of een voorliggende ding *zwart* of *raaf* is... Hebben we de lichtval goed gemeten? Is een doorsnede van 10 km acceptabel? Moest het beest leven, of waren we tevreden met alleen een vorm die eventueel dood is? Wat is leven? Het onderscheid wel/geen definitie is zinvol en wezenlijk, maar sluit verdere vragen niet uit. Het punt is niet zozeer dat men altijd een definitie kan wijzigen, maar veeleer dat een definitie nog geen werkelijkheid is.
- Een empirische uitspraak als *Alle₂ raven zijn zwart*. roept de nodige vragen op. Hoeveel, hoe, waarom? Vanzelfsprekend ligt de bewijslast vooral bij degene die beweert dat raven gewoonlijk zwart zijn. Toch: er is een collectieve verantwoordelijkheid om duidelijkheid te verschaffen over wat de betekenis van termen is.

Deze overwegingen verduidelijken het volgende. Het kennend intellect staat voor de *economische* afweging tussen het handhaven van oude begrippen of het aanpassen daarvan. Het spel van de wetenschap is erop gericht om de definities zo goed mogelijk bij de werkelijkheid te doen aansluiten. Het is een spel zonder einde. Het wetenschapsproces bestaat eruit om de begrippen zo sterk mogelijk te kiezen en om de onzekerheid zoveel mogelijk naar de waarneming te verschuiven - en weg van het begrippenkader. Het doel überhaupt is blijkbaar de onzekerheid te verminderen. In die zin is er, naast de methodologie van en in de economie, ook de economie van en in de methodologie; en beide worden m.i. gedekt door de econometrie.

Wetenschap is erop gericht een bepaalde verliesfunctie te minimaliseren, met het instrument van een zorgvuldige keuze van denk- en begrippenkaders. Het is het minimaliseren van de cognitieve dissonantie.⁶⁸ Bijgevolg is voor de wetenschap een grote nadruk op begripsmatige arbeid wezenlijk.

Indien het feitelijk economisch onderzoek in deze termen herbeoordeeld wordt, dan is het resultaat niet zo negatief als Reutens beschrijving van classificatie en pseudofalsificatie (A t/m C) suggereert. Ook al blijft een punt dat het allemaal niet zo effectief en efficiënt gaat als mogelijk is.

Voorbeelden van begripskeuze

Het voorgaande onderscheid tussen wel/geen definitie klinkt triviaal. Misschien is het dat ook. Een aantal voorbeelden verhelderen wat trivialiteit dan betekent.

---

⁶⁸ Zie over cognitieve dissonantie en mensen: Aronson, “The social animal”, Freeman 1992

- i. Onze definities bepalen onze waarneming. (Zie ook de percepties van de verschillende actoren in het schema van Throgmorton op. cit..)
- ii. Een kenmerkend voorbeeld is de vormgelijkheid (in functienotatie $y = f[x]$):

Feit = Waarneming[Wereld]

Stelling = Bewijs[Axiomas]

Men kan er lang over nadenken of deze vormgelijkheid nu per definitie geldt of dat het een empirisch gegeven is - of beide.

- iii. Een voorbeeld is het gebruik van de nul voor het ontbreken van een getal (het symbool geeft ook een blanco positie aan), waarbij nul echter opeens beschouwd wordt als wel een getal. (Als gevolg hiervan is het ontbreken van een getal plots gelijk aan oneindig, totdat ook voor het oneindige getallen worden gedefinieerd.)
- iv. Als voorbeeld is er het ‘uitvinden van het wiel’. Menig Neanderthaler zal wel een boom van een heuvel hebben zien rollen. Appels zijn nogal rond. Dus de ontdekking zit niet in de ronde vorm die makkelijk rolt. De uitvinding zit in de wielas. Mensen die alleen de uitdrukking ‘het wiel uitvinden’ kennen vinden dit een inzicht.
- v. Wat in de ene definitie evenwicht heet te zijn, is in een andere definitie onevenwicht. De Maan die evenwichtig rond de Aarde draait, is ook voortdurend bezig om onevenwichtig naar de Aarde toe te vallen. In sommige modellen is werkloosheid onevenwichtig, in andere evenwichtig. Bij dergelijk evenwicht kan nog steeds sprake zijn van suboptimaliteit. De relevante vragen zijn vooral, wat er precies gebeurt, en wat de waardering daarvan is.
- vi. In de werkelijkheid nemen we waar dat mensen te kennen geven dat hun stemming beïnvloed wordt door het gedrag van anderen, bijv. via jaloezie of juist altruïsme. De individualistische definitie van het nut lijkt hier problemen te geven. Door gegevens over anderen op te nemen in individuele nutsfuncties, kan het individuele maximeren echter gehandhaafd blijven. Het klinkt dan paradoxaal dat altruïsme ook egoïstisch is, maar er is geen sprake van een innerlijke tegenstrijdigheid.
- vii. Is een econoom ook een wetenschapper, die dus de werkelijkheid wil verklaren, dan ontkomt hij m.i. niet aan de veronderstelling van meetbaar nut. Ook sociale processen bestaan alleen in krachtenvelden. Ordinaal nut heeft soms theoretische voordelen, maar is ontoereikend om feitelijke verdelingsprocessen te verklaren.
- viii. In de discussie over de waardevrijheid van wetenschap wordt te weinig rekening gehouden met het aspect dat waarden en feiten verschillende *dimensies* zijn. Zij kunnen dus tegelijkertijd bestaan - en doen dat ook. Bovendien heeft de waardendimensie denkkelijk geen logisch nulpunt, zodat er eerder sprake is van een interval schaal dan van cardinaliteit (met relatieve coördinaten en geen logisch nulpunt). “Waardevrijheid” betekent dan niet letterlijk dat men vrij van waarden is.
- ix. Het komt vaak voor dat een begrip dat in de ene context bewezen of waargenomen moet worden (dan wel lijkt te moeten worden) in een andere context per definitie geldt.
- ix-a. Eerst een wiskundig voorbeeld. Bekijk de formule $a^2 + b^2 = c^2$. In de ene context betekent deze formule wat anders dan in de andere context. Bij de stelling van Pythagoras vertelt de formule dat de kwadraten van de rechthoekszijden optellen tot het kwadraat van de hypotenusa. Dit is dan een stelling die bewezen moet worden.

Het meer dan 2000 jaar oude bewijs voedt tegelijkertijd het besef, dat hier inderdaad iets voorligt dat bewezen moet worden, en dat waard is om bewezen te worden.⁶⁹ Evenwel, in een alternatief kader valt er niets te bewijzen. Dan geldt de genoemde formule per definitie. De formule geeft dan immers de cirkel met straal c .⁷⁰ (Welke formulering men kiest is, na het wiskundig inzicht, een kwestie van didactiek en de Afd. Voorlichting.)

ix-b. Vervolgens wiskunde en de empirie. Volgens Reuten leent de theorie van het algemene evenwicht zich (vooralsnog) niet voor empirische toetsing, en hij verwijst naar Hahn die dat ook vindt. Reuten beschrijft Hahns voorbeeld:

“De theorie veronderstelt het bestaan van een vrijwel oneindig [?/TC] aantal markten. Dus er zou vandaag onder andere een markt moeten zijn voor paraplu’s, af te leveren op Kerstmis van het jaar 1998 indien het die dag regent.”

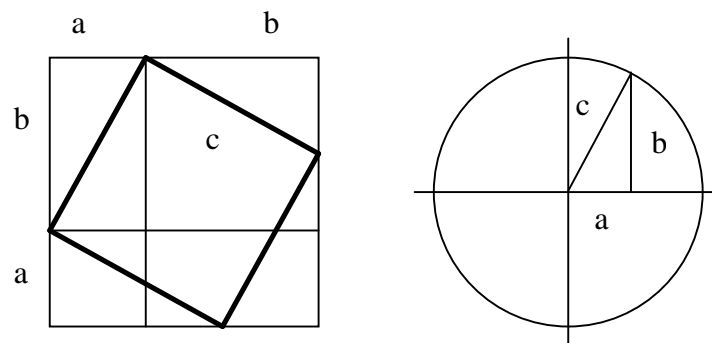
Het is ironisch dat een ‘theoreticus’ (Hahn, vindt hij zelf) toch een ‘empirische’ uitspraak doet, ook al betreft het dat iets niet zou bestaan.

De empiricus kijkt er wat anders tegenaan. Hij ziet immers een potentieel nuttig wiskundig model en vraagt zich vervolgens af of de afwijkingen in de data tolerabel zijn. Nog mooier is de vraag of er wellicht een creatieve manier bestaat om de data zodanig te herinterpreteren dat de afwijkingen verwaarloosbaar worden. Het mooiste is het wanneer de theorie voor een deel ook per definitie waar is. Is er werkelijk geen markt voor dergelijke paraplu’s? Nemen we enkele woorden niet te letterlijk?

Het zgn. ‘ontbreken van een markt’ is niet in alle omstandigheden een probleem. Ook in het heden bestaan niet alle denkbare paraplu’s. De subjecten moeten accepteren wat economisch mogelijk is. Het gebrek aan rijkdom is niet te verwarren met het niet-bestaan van een markt.

Wanneer je nu rijk bent, dan kun je een gouden paraplu met diamanten laten maken, die nu nog niet bestaat. Wanneer je rijk bent, dan kun je een bedrijf oprichten dat klaarstaat met paraplu’s, af te leveren op kerstmis van het jaar 1998 indien het die dag regent. Wanneer een rijk persoon een bedrijf kan oprichten om voor de gevraagde

⁶⁹ Dit argument wordt duidelijker wanneer het bewijs wordt gegeven. Bekijk onderstaand vierkant met zijden $z = a + b$ en oppervlakte $z * z = z^2 = (a + b)^2$. In dit vierkant is met dikke lijnen een ander vierkant gekanteld, met zijden c en dus een oppervlak van c^2 . Dit gekantelde vierkant wordt omgeven door vier driehoeken abc , met elk een oppervlak van $ab/2$. Het oppervlak van het grote vierkant is gelijk aan dat van het gekantelde en de vier driehoeken tezamen, dus ook geldt $z^2 = c^2 + 4 ab/2$. Met eliminatie van z vindt men $a^2 + b^2 = c^2$. Pythagoras bewees het anders, zie H. DeLong, “A profile of mathematical logic”, Addison Wesley 1971.

⁷⁰ Een cirkel met straal c (boven) is p.d. de verzameling punten (a, b) op afstand c van het middelpunt.

paraplu te zorgen, dan is duidelijk dat het goedkoper is zelf een paraplu met je mee te sjouwen: hetgeen vermoedelijk dan de marktprijs is van een paraplu voor kerstmis 1998 als het regent. Het motto is: 'voor alles is een prijs'.

Hahns probleem van de ontbrekende markten overlapt met het probleem van de externe effecten. De onzekerheid van de toekomst kan gezien worden als een extern effect. Het klassieke voorbeeld is het roet van de fabriek dat het wasgoed in de omgeving vervuult. Er bestaat per definitie geen directe markt voor externe effecten.⁷¹ Echter, de externe effecten zijn impliciet besloten in andere acties. Onder gebruikelijke veronderstellingen is de werkelijkheid causaal en deterministisch, zodat alles (wat in de toekomst gebeurt) bepaald wordt door acties (in het heden). In het heden bestaan markten, en die kunnen aspecten van de toekomst verdisconteren. Ieder subject heeft via bestaande markten de gelegenheid om de externe effecten te verdisconteren. Bijv. gaan mensen stemmen op een Schone Lucht Forum. Eventueel kan men betogen dat door het ontbreken van directe markten een lager optimum bereikt wordt. Coase's Theorema stelt echter dat er (p.d.) sprake is van verdelingseffecten.⁷²

Aldus, bij het wat anders kijken naar de werkelijkheid kan het (Arrow-Debreu) algemeen evenwicht model de werkelijkheid vermoedelijk redelijk beschrijven. Verklaard is dan dat markten op ieder moment ruimen, inclusief evenwichtige voorraadvorming, ook al worden de subjecten eventueel teleurgesteld in de verwachtingen die ze over de toekomst hadden. Ook die teleurstellingen zijn verklaard - want mensen *zijn* dom.

Ter afronding

Bij het grotere publiek valt wel eens een onbehagen te proeven t.a.v. de kwaliteit van de economiebeoefening. Een directe aanleiding hiervoor was de oliecrisis van 1973/74, toen vele economen een adequate reactie schuldig bleven. Overigens hadden economen vrij snel een antwoord, namelijk dat van John Hicks 1974 en Robert Gordon 1975.⁷³ Maar dat weerklonk niet universeel, het verstoorde publieke vertrouwen is niet gemakkelijk hersteld, en het proces heeft inmiddels zijn eigen dynamiek. Inmiddels is 100% zeker dat bijv. de massale werkloosheid niet aan de economische wetenschap ligt maar aan andere zaken, met name het gehele proces van beleidsvoorbereiding.

Dit plaatst de discussie over de waarheidsvinding van economen in perspectief. Aandacht voor methodologie en waarheidsvinding is in iedere wetenschap essentieel, doch het zou voor de economische wetenschap perspectivische vertekening zijn indien zo'n discussie de indruk wekt dat het vak disfunctioneert en dat mede daardoor grote maatschappelijke problemen blijven voortbestaan.

Die perspectivische vertekening is tegen te gaan door bij de publieke discussie over de waarheidsvinding niet in algemeenheden te blijven steken. Indien het aan de waarheidsvinding mankeert, dan zijn de volgende vragen aan de orde: wie, wat, waar ?

---

⁷¹ In die zin is het probleem van externe effecten per definitie onoplosbaar. Wanneer er een markt wordt geschapen, is er geen extern effect meer, en zijn er - in theorie - weer andere externe effecten.

⁷² Zie ook Voltaire, "Candide".

⁷³ Michael Bruno & Jeffrey Sachs, "Economics of worldwide stagflation," Blackwell 1985

In reactie op: Overheid en markt in het maatschappelijk debat

De Klerk en Van der Ploeg schrijven begin 1992: ⁷⁴ ⁷⁵

“In het voorstel tot een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het beleid en naar de rol van het Centraal Planbureau klinkt iets van wantrouwen door, een wantrouwen dat er op zich op wijst dat de eens vrijwel onaantastbare positie van het bureau toch aan slijtage onderhevig is geweest. Het voorstel om van het bureau een echte onafhankelijke wetenschappelijke instelling te maken is wat dat betreft meer recht-door-zee en toe te juichen.”

De voorstellen kwamen beide van mij. Ze maken deel uit van een ruimere analyse, welke overigens een der auteurs ook uitvoeriger kent uit hoofde van zijn functie van *editor*. Het is jammer om te lezen dat een belangrijk voorstel en analyse (alsmede drietal universitaire lezingen hierover ⁷⁶) beoordeeld wordt met *iets van wantrouwen* en *minder recht-door-zee*. Anderzijds is de openheid te waarderen, want het geeft een mogelijkheid tot verdediging. Wellicht ligt voor de auteurs de nadruk op *iets* en niet op *wantrouwen*. Het lijkt me evenwel gewenst om ook maar iedere suggestie te verwerpen: *iets* is al teveel. Niet omdat ikzelf hypergevoelig zou zijn, maar omdat ik merk dat mijn analyse, dat genoemde parlementaire enquête *logisch dwingend* vereist is, nog weinig zakelijke waardering en gevolgen heeft gekregen. Op gevaar af dat men meent dat ik overreageer, toch de volgende reactie.

Mijn verdediging is als volgt:

1. de analyse ten gunste van een enquête is recht-door-zee en verdient niet noodzakelijkerwijs wantrouwen,
2. een enquête is zelfs logisch dwingend nodig om het (ook door DK&VdP gewenste) wetenschappelijk instituut met-CPB-functies te krijgen (dat dan per definitie onafhankelijk is),
3. enig wantrouwen (bijv. t.a.v. de ‘schandaalpotentie’) is terecht, maar dit komt niet uit het enquête-instrument op zich voort, maar, het beleid van de huidige CPB directie roept het op, eigenlijk bij iedere redelijke vorm van discussie of onderzoek.

---

⁷⁴ Dit artikel stond eerder in Cool, “Definition and Reality in the general theory of political economy; Some background papers 1989-1992”, Magnana Mu Publishing & Research 1992. Hier zijn een paar tekstuele verbeteringen aangebracht. ESB-publicatie van deze reactie bleek overigens niet mogelijk.

⁷⁵ ESB 18/3/92 pag 280, in het kader van het “Nationaal Economiedebat” van NRC en SMO

⁷⁶ In 1992 schreef ik viertal. Het is: uitgenodigd door RUG en RUL en Ecozoek op de VU.

Ad (1) recht door zee

Samenhangend met zowel de onderwerpskeuze als de behandeling in de media is de parlementaire enquête in het laatste decennium denkkelijk voor velen een beladen begrip geworden.⁷⁷ Maar de fundamentele oorzaak voor zo'n associatie met schandaal en iets van wantrouwen ligt natuurlijk in een tekort aan kritische houding. Binnen de wetenschap en met name die der bestuurskunde bestaat die beladenheid per definitie niet. Leidse wetenschappers als G. Visscher en J. van den Berg praten over de parlementaire enquête, en schrijven daarover in de krant, met de nodige distantie die ook terecht is t.a.v. een wezenlijk neutraal parlementair middel.

Het zou tragisch zijn wanneer economen niet in staat zouden blijken om over de grenzen van het eigen specialisme heen te kijken of wanneer zij zich laten leiden door de beeldvorming in de commerciële media, in plaats van dat zij zich verdiepen in de analyse en vervolgens de enquête beoordelen op de merites binnen de bestuurstheorie.

De enquête had oorspronkelijk en heeft wezenlijk de neutrale functie van middel voor het parlement tot het verzamelen van informatie voor wetgeving. De enquête combineert studie van kamerleden met toegang tot breed materiaal dat vaak alleen zo toegankelijk is. Het onder eed horen van getuigen heeft voordelen welke ook in de rechtspraak bekend zijn, en laat zich aanduiden als het minimaliseren van onzekerheid. Op deze wijze schept de enquête een voedingsbodem voor kamerbreed gedragen inzichten en wetgeving. Gangbaar heeft dit politieke doorbraken tot gevolg ten gunste van het algemeen belang. Juist waar zware doorbraken een andere weg ontberen, is een parlementaire enquête het logisch dwingende middel.

Ad (2) logisch noodzakelijk

In mijn analyse dan is een enquête vereist t.a.v. de voorbereiding van het economisch beleid. Daar gaat het, in een samenhang welke ik elders heb beschreven, zowel om oplossing van de werkloosheid als afgeleid daarvan, maar ook lerend en voor andere problemen in de toekomst, om herziening van de structuur van de voorbereiding van het economisch beleid, en daarin met name het CPB.

Veel auteurs brengen evenwel niet de bovenbepaalde distantie op. Door gebrek daaraan wordt men inconsistent en gaat men iets van dagdromen. Zo juichen De Klerk en Van der Ploeg weliswaar verandering van het CPB toe, maar geloven zij blijkbaar dat zo'n fundamentele verandering in ons politiek-economisch stelsel mogelijk zou zijn zonder een parlementaire enquête of zijn equivalent van zelfde eigenschappen maar een andere naam.

De situatie laat zich natuurlijk wel begrijpen. Mijn favoriete analogie is die van het boren door de tandarts. Een verschrikking voor het kind, een oude-bekende kwelling voor de volwassene, een techniek voor de arts. Hoe genuanceerd ook de arts doel en methode van het boren beschrijft, het kind hoort alleen maar iets van verschrikking en pijn.

---

⁷⁷ Althans, dat gold nog sterk in april 1992. Sinds de enquête o.l.v. F. Buurmeijer vanaf augustus 1992 en met name de wijze van uitvoering en verslaggeving in 1993 is de beeldvorming sterk verbeterd.

Er zit niets anders op dan de argumenten gewoon maar weer noemen. Ik verwijs naar elders ('kosten, complexiteit, logica en feiten, politieke consensus'), en geef de volgende verrijking. En dan maar hopen dat de analogie ook zover gaat dat economen met het verstrijken van de tijd 'volwassener' tegen de enquête gaan aankijken.

Verandering van het CPB is bepleit in 1970 door Ter Heide van de toenmalige NVV, in 1982 door Ritzen (de huidige Minister van Onderwijs) en in 1984 door Van Duijn (nu Robeco). Het voorstel tot verandering doet De Klerk en Van der Ploeg 1992 zelfs juichen. Ik ben eigenlijk nog geen niet-CPB econoom tegengekomen die vond dat het CPB reeds een onafhankelijk wetenschappelijk instituut *is*. Maar alle analyses en pleidooien hebben geen effect gehad; en dit is deels bewijs, deels aanleiding tot de verklaringsgrond dat nog geen parlementaire enquête is gehouden.

Daarnaast is er het grote publiek. De deelnemers aan het Nationaal Economiedebat op 26 maart j.l. hebben de voorstellen van zowel een enquête als een andere opzet van het CPB niet overgenomen. Niet verrassend. In december 1990 schreef ik reeds dat een brede maatschappelijke discussie 'cannot replace the need of a rational political analysis and choice'. De stemuitslag t.a.v. het onderwerp van het overheidsfunctioneren is overigens beïnvloed door wezensvreemde maar winnende voorstellen t.a.v. de arbeidsmarkt en Oost-Europa. In de logische discours ben ik niet geneigd om veel argumentatiekracht te ontlenen aan wat het grote publiek zou vinden. Maar de situatie is als volgt dienstbaar binnen mijn argumentatie. Indien De Klerk en Van der Ploeg de publieke opinie wel een begaanbare weg zouden vinden om te komen tot een onafhankelijk CPB, dan ben ik benieuwd naar hun argumenten. In ieder geval helpt het niet om het publieke misverstand t.a.v. het instrument van de enquête dan iets te versterken.

Binnen de economische theorie wint de institutionele en bestuurtheoretische stroming de laatste tijd aan kracht. Bestuurlijke argumenten blijken nodig om algemene economische processen te verklaren. Dit is de macro-economische synthese. Macro-economen die het bestuurlijke mijden zijn gewoon niet meer logisch. In die zin bestaat er ook geen vrijheid meer. Ik sluit aan bij Wolfsons staande protest tegen de alomtegenwoordige pathologische neiging om zich met de verkeerde problemen bezig te houden. Wanneer premier Lubbers stelt dat Nederland ziek is, zouden economen onmiddellijk moeten corrigeren dat Nederland niet kan besturen. Noem dit eventueel een dimensieovergang. Echt vernieuwende analyses over X blijken te gaan over het bestuur t.a.v. X. Tijdschriftredacties raken wellicht nog in verwarring (met name wanneer ze de literatuur over X niet zogoed kennen waardoor ze niet beseffen dat X zelf wel uitgemolken is); maar de trend van het bestuurlijke is daar. Wellicht kan men nu, eventueel met De Klerk en Van der Ploeg, denken dat bestuurskundige argumenten uiteindelijk zullen leiden tot verandering van het CPB, zodat een enquête overbodig zou blijken. Maar dan ziet men over het hoofd dat ik het bestuurskundig argument reeds heb geformuleerd, en dat de enquête juist op bestuursgronden naar voren komt als de weg te gaan.

Ad (3) iets van wantrouwen

In een publicatie uit 1990 claimt 'het CPB' (p3) *een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut te zijn*. 'Het CPB' voegt daaraan toe (p5):

“Het CPB is een rijksdienst en maakt formeel deel uit van het Ministerie van Economische Zaken. Niettemin vervult het zijn adviestaak op een volledig onafhankelijke wijze en zijn objectiviteit wordt dan ook door alle betrokkenen erkend.”

Wellicht hebben Ter Heide, Ritzen en Van Duijn toch hun zin gekregen, en staan De Klerk en Van der Ploeg geheel overbodig te juichen. Zulk misverstand laat zich eenvoudig oplossen wanneer het CPB zijn publicatie naar De Klerk en Van der Ploeg toestuurt zodat dezen zich “betrokken” kunnen gaan voelen. Voor deze benadering valt veel te zeggen ‘want tenslotte’ heeft ook het Nationaal Economiedebat geen gewicht gehecht aan een voorstel tot een onafhankelijk CPB - wellicht omdat men de objectiviteit reeds erkent.⁷⁸ In die lijn zou het zinvol zijn dat De Klerk en Van der Ploeg toelichten wat zij precies bedoelen met de “vrijwel onaantastbare positie” van het CPB. Indien deze slechts bestaat t.o.v. regering en parlement, dan is er mogelijk weinig aan de hand; tenzij er sprake is van intern misbruik e.d..

Ik zie het vanzelfsprekend anders. Ik zie een spanning tussen wat ‘het CPB’ stelt te zijn, en wat de buitenwacht daarvan vindt. Een hele grote spanning zelfs. Welbeschouwd is er overstelpend bewijsmateriaal dat ons dwingt te zoeken naar verbetering.

Het is logisch overbodig, maar blijkt psychologisch steeds nodig, om te benadrukken dat ik groot respect heb voor veel van het werk van het CPB, en voor vele ex-collegas op het bureau. Om die reden stel ik ook in de eerste plaats dat de *structuur* anders moet. Mijn argument is (zelfs) dat het CPB een toekomstige echte onafhankelijkheid a.h.w. verdient heeft. Sinds de oorlog heeft Nederland zodanige ervaring opgebouwd met de wisselwerking tussen enerzijds politiek en beleid en anderzijds economisch wetenschappelijke onderbouwing, dat we daaraan ook zekerheid kunnen ontleen dat een andere opzet *en* verantwoord *en* beter is.

Boven is melding gemaakt van een potentiële tragiek, wanneer economen het wetenschappelijk kritische vergeten. Deze potentie actualiseert zich echter ook: en wel voor de directie van het CPB. Deze directie is verantwoordelijk voor bovenvermelde CPB claim. Er is bovendien een oorzakelijk verband tussen het functioneren van het CPB en de ontsparingen t.a.v. werkloosheid en WAO, zoals ik elders heb uiteengezet. Laat ik eerst enkele algemene inzichten neerzetten alvorens het concrete probleem te geven.

In 1983 legde Pen (1984, p146/7) de schuld bij de politiek en niet zozeer bij het CPB dat hij in bescherming nam:

“Mijn kritiek op de informatieverstrekking door de regering kan ook zo worden geformuleerd dat zij beleidsalternatieven probeert weg te drukken. (...) De tijd van Tinbergen ligt ver achter ons, dat het CPB op eigen kracht beleidsalternatieven publiceerde. (...) De regering (...) mag geen *Haagse subcultuur* scheppen waarin woorden taboe zijn, algemeen geaccepteerde theorieën niet meer besproken worden, de werkelijkheid wordt versluierd, irrationele angsten worden aangewakkerd en het Centraal Planbureau wordt gefrustreerd in zijn openhartigheid. De regering mag en moet propaganda maken voor haar politieke keuze. Maar als zij de informatie manipuleert zal zij de wetenschap tegenover zich vinden.”

---

⁷⁸ Doch veeleer is het zo, dat het publiek eerder kijkt naar het probleem (de wig, Oost-Europa), dan naar de oorzaak (bestuurlijk onvermogen).

Ik ben het niet geheel eens met Pen's toenmalige analyse. In mijn observatie was en is het CPB noch naar wet noch naar (interne) praktijk en sfeer een wetenschappelijk instituut. Derhalve is het CPB deel van het probleem.

Wellicht is er een keuze. Men kan zich naast 'het CPB' scharen en zich afzetten tegen de grote boze politiek, met de mogelijkheid van beperking van de zgn. ergste uitwassen doch met het risico van collaboratie; of men kan ook 'het CPB' becritiseren, met het risico van het zichzelf buitenspel plaatsen en dan die ergste uitwassen in de hand werken. In werkelijkheid echter is de keuze beperkt, kent de wetenschapper slechts wetenschap, en dan gaat het om de argumenten welke men voor zijn handelen geeft. Hier kan zich het elastiek-effect voordoen, dat men bereidwillig eerst eindweegs meegaat met het ene argument, dan zijn grens bereikt, en vervolgens terugschiet naar een duidelijker positie volgens het andere argument. Het elastiek geeft de schijn van wankelmoedigheid en het lijkt alsof tegenstellingen plots worden opgeblazen. In feite is er echter een gestage bereidwillige afweging van argumenten.

Mijn geschiedenis is deze. In 1982-1991 had ik de functie van wetenschappelijk medewerker (zoals dat heet) op het CPB, en ik was in 1989-1990 betrokken bij een CPB studie naar de economische ontwikkeling 1990-2015. Ik ben dus een tijdlang meegegaan in een CPB-praktijk welke ikzelf becritiseer, maar, het elastiek-effect trad op toen ik de oplossing van de werkloosheid had gevonden, alsmede de macro-economische synthese en de oplossing voor de paradox van Arrow. In november 1989 en december 1990 heb ik in interne notities o.a. geconstateerd dat het huidige stelsel van sociale zekerheid niet duurzaam houdbaar zou zijn, en dat een parlementaire enquête kon zorgen voor een nette aanpak (waardoor de zgn. WAO-zomer 1991 had kunnen worden voorkomen). Tevens heb ik gesteld dat in het interne management onvoldoende ruimte voor wetenschap bestond. Ik heb de directie een reële mogelijkheid geboden om in te gaan op mijn analyses en theorieën. De reactie van de CPB directie bestond uit het negeren van managementproblemen, tegenhouden van periodieken, niet bevorderen, uitholling van de functie, een dienstbevel, een beschuldiging van werkweigeren waar men tegenstrijdige opdrachten geeft, uit de functie plaatsen, geen hoor- en wederhoor, niet bespreken van notities, negeren van publicatienormen van 'artikelen op naam van de auteur', ontslag zonder referenties, zonder wachtgeld, en terugval op een RWW lager dan mijn vaste lasten; waardoor overigens heden mijn onderzoek stagneert. Ik heb me voortdurend bescheiden opgesteld en slechts vastgehouden aan minimale redelijkheid, zelfs zodanig dat mij ook als gewoon rijksambtenaar wezenlijk geen verwijt te maken is, omdat ik t.a.v. de wetenschappelijke verlangens slechts in beroep ben gegaan en geen overtreding o.i.d. heb begaan. Op deze wijze is de situatie ontstaan dat, waar ik fundamenteel een neutrale parlementaire enquête voorstel, er andermaal toch weer sprake zou zijn van het schandaalelement, doch overigens doordat anderen dat element hebben toegevoegd. Ik beschuldig in ieder geval in het publiek domein en voor het wetenschappelijk forum de directie van het CPB van volksverlakkerij en van gedrag dat niet strookt met de wetenschappelijke ethiek.⁷⁹

---

⁷⁹ Ik denk niet dat het nodig is om hier de visie van de directie t.a.v. mijn 'eervol ongeschiktheidsontslag' te geven. De volgende complicatie vraagt nog wel aandacht. CPB directeur Zalm verwerft de laatste tijd faam als 'onafhankelijk adviseur' (De Kam beschrijft hem als een horzel). Deze 'onafhankelijkheid' is m.i. voornamelijk schijn en in ieder geval niet wetenschappelijk. Bekijk bijv. Zalms pleidooi voor de afschaffing van de automatische Algemeen Verbind Verklaring (AVV) van CAOs. Zalms inhoudelijke argumentatie is niet sterk en hij verzwijgt o.a. mijn alternatief. Het zou m.i. effectiever zijn om aan te sluiten bij de Nederlandse traditie van gelijke-monniken-gelijke-kappen, en

Ter toelichting diene een mooi citaat van A.D. de Groot 1982 p9:

“(…) is een democratisch staatsbestel nodig, maar niet voldoende. Voor een vruchtbare ontwikkeling van de politiek zo gevoelige gamma-wetenschappen in het bijzonder is tevens nodig: een overheid die haar voornaamste taak van wetenschapsbeleid goed verstaat; namelijk de taak om, ook op die wetenschapsgebieden, de traditie van kritisch onderzoek, rationele discussie en streven naar objectieve oordeelsvorming - kortom: de Forum-cultuur - te steunen, te bevorderen, te beschermen. Misschien zou een moderne democratie niet met een *trias* maar met een *tetras politica* toegerust moeten worden, met als vierde onafhankelijke macht die van de wetenschap. Men zou kunnen denken aan een bijbehorende Hoge Raad, die in voorkomende ernstige gevallen de overheid kan veroordelen voor politieke prostitutie van onderzoek, voor misbruik van uitdrukkingen als ‘wetenschappelijk is aangetoond dat ...’ en voor wetenschappelijk onverantwoorde toepassingen. Het lijkt in principe een goed idee, althans - in de huidige situatie - een mooi luchtkasteel. Realiseerbaar of niet, de gedachte wordt ingegeven door een wel degelijk gegronde bezorgdheid over het sociaal-politieke klimaat zoals zich dat de laatste decaden in Nederland heeft ontwikkeld. Het ziet ernaar uit dat het publieke respect voor rationaliteit en integriteit, voor (beter) inzicht, en voor (betere) intellectuele prestaties in het algemeen, er niet groter op is geworden. Het gangbare nivelleringsstreven werkt een kortzichtig anti-intellectualisme in de hand; de voortdurende politisering ook van wetenschappelijk onderzoekbare en rationeel beslisbare problemen, ondermijnt niet alleen de (gamma-) wetenschap maar schaadt ook de kwaliteit van onze hele cultuur.”

Ik hoop en voorspel dat De Klerk en Van der Ploeg mijn verdediging accepteren. Maar zij zouden niet de enigen moeten zijn. Waar Pen stelt dat ‘de overheid de wetenschap tegenover zich vindt’, ben ik gaanderweg benieuwd wat dat concreet zou inhouden. En waar Oost-Europa onnodig lijdt, ligt dat aan mensen juist in Nederland die niet serieus ingaan op mijn argumenten.

5 april 1992

Literatuur

- Cool (1990), “After 20 years of mass unemployment: Why we might wish for a parliamentary inquiry”, privé wetenschappelijk uitgegeven / CPB-interne notitie
- Cool (1991a), “Macro-economische synthese, en gevolgen”, privé wetenschappelijk uitgegeven / CPB-interne notitie
- Cool (1991b), “Parlementaire enquête naar CPB gewenst”, persbericht 7 september
- Cool (1991c), “Public choice en politieke instituties”, *Economenblad* 27/11/91
- CPB (1990), “Het Centraal Planbureau”, CPB maart
- Van Duijn (1986), “Van Duijn over economie”, Veen
- De Groot (1982), “Academie en Forum”, Boom
- De Klerk en Van der Ploeg (1992), “Overheid en markt in het maatschappelijk debat”, *ESB* 18-3-92 p277-280
- Pen (1984), “De verrassingen van de economie”, Spectrum
- Ritzen (1982), “Ter heroverweging: macromodellen”, *ESB* 10/3/82 p247

---

om dan, als overleg mislukt, te *verbieden* dat CAOs minimumlonen kiezen welke boven het wettelijk minimumloon liggen. Het zou jammer zijn wanneer CPB directeur Zalm op onjuiste punten van de AVV e.d. een imago van wetenschappelijkheid opbouwt, terwijl hij op wezenlijke gronden juist op dit criterium faalt.

Sociaal liberale aanpak van de werkloosheid

De werkloosheid stijgt weer [in mei 1993]. De economische barometers staan op slecht weer. Internationaal gaat het niet best, met name in Amerika en Duitsland. Voor Nederland speelt nog een bijzonder effect een rol. Nu het kabinet het beroep op ziekwet en WAO afgeremd heeft, zijn deze vluchtroutes beperkt. De slechte economische situatie vertaalt zich nu direct in een hogere werkloosheid.

Veel mensen denken dat er niets tegen werkloosheid te doen valt. Ze beschouwen het als een soort natuurramp waar je maar mee moet leren leven. Dit is een nogal ongelukkig misverstand. Werkloosheid speelt tussen mensen, en is afhankelijk van regels waar we zelf invloed op hebben. In feite kun je werkloosheid zien als een indicator van de kwaliteit van het landsbestuur. Wanneer er werkloosheid is, mankeert er blijkbaar iets aan het bestuur.

De minister van sociale zaken en werkgelegenheid, dr. Bert de Vries, is zich van het bestuursprobleem bewust. De Volkskrant van 3 april citeert hem:

“Ik troost mij met de gedachte dat er geen natuurwet is, die voorschrijft dat er maar x miljoen arbeidsplaatsen kunnen zijn. Als er niet meer dan x miljoen arbeidsplaatsen zijn, komt dat omdat we met z' n allen niet in staat zijn, de samenleving zo te organiseren dat er meer reguliere arbeidsplaatsen zijn.”

Dat er een bestuursprobleem ligt, is al een belangrijke constatering. Maar dan ben je er nog niet. De samenleving is ingewikkeld, en je kunt lang zoeken voordat je een oplossing gevonden hebt. Bovendien, zoveel mensen zoveel zinnen, dus ' de' oplossing zal wel niet bestaan.

Toch willen wij een bepaalde aanpak verdedigen. Ons voorstel is de laagstbetaalden vrij te stellen van belastingen en premies. Zo' n situatie is zelfs in principe te verdedigen, zoals ook een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij belast kan worden.

De werkloosheid is geconcentreerd bij mensen die blijkbaar niet eens het minimumloon kunnen verdienen. Op dat niveau kunnen de loonkosten verlaagd worden door het kwijtschelden van belastingen en premies. Dit gaat niet ten koste van het netto inkomen, en maakt het voor werkgevers aantrekkelijk werk aan te bieden. De loonkosten worden fors verlaagd, ongeveer van 34 naar 18 duizend gulden per persoon per jaar.

Hoeveel kost die maatregel ? In principe niets. De maatregel heeft betrekking op full-timers in het loongebied van 18 duizend tot het minimumloon van 34 duizend. Door de wet op het minimumloon werkt niemand in dat loongebied. Het kwijtschelden van belastingen en premies voor full-timers in dat gebied kost dus niets. Doordat uitkeringen worden uitgespaard, levert de maatregel juist geld op. Dat laatste is voordelig voor de hogere inkomens, die daarmee koopkrachtige vraag uitoefenen.

Er zijn sterke argumenten om te verwachten dat een situatie van volledige werkgelegenheid zoals in de jaren vijftig weer kan terugkeren. Ook in die jaren gold dat de laagste inkomens vrijwel van belastingen waren vrijgesteld, en feitelijk van premies. Volgens ons beschikbare gegevens gold die situatie toen voor vrijwel de gehele westerse wereld. Internationaal zijn we het slachtoffer van het bestuursprobleem geworden. De belastingen worden jaarlijks alleen voor de inflatie aangepast, maar het bestaansminimum groeit met inflatie en welvaartsstijging. Hierdoor zijn de laagstbetaalden in veertig jaar tijd gestaag van de arbeidsmarkt verdronen.

Alternatieve analyses zijn niet overtuigend. We lopen ze kort langs:

- Dat loonkostenmatiging nodig zou zijn, miskent de loonstructuur. De laagste kosten moeten lager. Gezien de zwakte van de binnenlandse markt kunnen de inkomens best hoger. Het Nederlandse overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans tekent de grote onevenwichtigheid.
- Dat de internationale conjunctuur en de wereldhandel werkloosheid veroorzaken, miskent het dominerende structurele probleem, en miskent de binnenlandse mogelijkheden.
- Dat technologische groei werkloosheid zou veroorzaken, overtuigt niet, omdat we in vergelijking met de middeleeuwen dan allemaal werkloos zouden moeten zijn. Er is wel een aanpassingsproces van neergaande en opkomende bedrijfstakken, dat zich echter laat beheersen.
- Dat arbeidsduurverkortening nodig is, overtuigt niet, omdat dit niets aan de loonstructuur doet.
- Dat een basisinkomen nodig is, overtuigt niet, omdat het zestig miljard gulden extra kost (voor huisvrouwen).
- Dat de migranten werkloosheid veroorzaken, overtuigt niet. Weliswaar staat juist de groep van laagstbetaalden op de arbeidsmarkt in concurrentie met migranten, maar beide groepen zijn het slachtoffer van het bestuursprobleem.
- Dat het de WAO het probleem zou zijn, miskent dat het juist de druk vanuit de werkloosheid was, die het misbruik van deze regeling uitlokte.
- Dat ook academici e.d. werkloos zijn, miskent de specifieke argumenten die hier van toepassing zijn.

Er spelen dus allerlei alternatieve factoren een rol, maar het is onjuist om een daarvan tot hoofdoorzaak te maken. In een evenwichtige afweging komt de loonkostenstructuur wel naar voren als het echte hoofdprobleem.

Nu een aanpak van de arbeidsmarkt is geschetst, verschuift de aandacht naar de politieke markt. Het bestuursprobleem is niet opgelost en werkloosheid blijft voortbestaan, wanneer de politiek niets doet. Van meer alledaagse politiek verwachten we weinig heil, o.a. gezien de ingewikkeldheid van de problematiek en de ermee gemoeide maatschappelijke belangen. Een parlementaire enquête lijkt ons minimaal nodig. Bovenal echter bepleiten wij een geheel nieuwe coalitie van de sociaal liberale partijen.

Sociaal Liberaal Forum 24 mei 1993

Geplaatst in Trouw 5/6/93, AD 25/6/93, Haagsche Courant 29/7/93

Belastingbeleid van Baron von Münchhausen

Baron von Münchhausen heeft wonderlijke daden verricht. Zo tilde hij zich aan de eigen haren omhoog. De Baron krijgt een onverwachte navolging bij onze regering. Die voert namelijk een belastingbeleid dat de Baron had kunnen verzinnen. De belastingtabellen die de regering afkondigt (1) kennen geen vaste grond en (2) worden toch gebruikt om het wettelijk minimumloon omhoog te tillen.

Natuurlijk: belastingtabellen beneden het minimumloon zijn bruikbaar voor deeltijd werkenden en voor mensen met andere inkomsten dan uit werk. Maar het is vreemd, zo vreemd dat de Baron het had kunnen verzinnen, om die tabellen dan ook maar te gebruiken voor voltijds werkenden. Dit is toch een heel andere categorie inkomens. Toepassing van die tabellen veroorzaakt een hoog bruto minimumloon en is daarmee zinloos, want (1) beneden het minimumloon zijn er geen belastingopbrengsten voor de overheid, en (2) er zijn, door de veroorzaakte werkloosheid, wel uitkeringskosten.

Je kunt het punt onder woorden brengen door te zeggen dat er beneden het minimumloon een ‘belastingvacuüm’ bestaat. Belastingen grijpen daar in het luchtledige en zijn dan zinloos. Het vacuüm kan zichtbaar worden gemaakt door de belastingtabellen in dat gebied willekeurig te vervangen of uit te poetsen [voor voltijds werkenden]. Dat blijkt dan niets te kosten. Je kunt in het gebied beneden het minimumloon van 28 duizend gulden een willekeurig belastingtarief hanteren, 50%, 75%, 1000%, dat maakt niet uit. Want in dat vacuüm wordt er niet gewerkt en niet verdiend, en zijn de belastingtabellen dus overbodig [voor voltijds werkenden]. Toch worden die tabellen vanuit dat vacuüm gebruikt om ... het bruto minimumloon [voor voltijds werkenden] te bepalen.

Grondmodel

Het belastingbeleid kan beter door vaste grond te kiezen. Vaste grond ontstaat door belastingvrije voet en bestaansminimum gelijk te stellen. Op het huidige wettelijk bruto minimumloon van 28 duizend gulden betaalt een kostwinner 4 duizend gulden belasting, dus het netto bestaansminimum is 24 duizend. Een kostwinner zou aldus aan de slag kunnen voor bruto = netto = voet = 24 duizend gulden. Hier blijkt het vacuüm bruikbaar. Het geeft ruimte voor een kostenloos alternatief dat gunstig is voor de werkgelegenheid.

Voor voltijds kostwinners is er dan het *grondmodel* voor een aparte belastinggroep:

- Een minimumloon = voet = 24 duizend, daarna een 100% tarief tot 28 duizend, daarna zoals nu.

Dit voorstel roept een verbazingwekkend aantal misverstanden op.

Het “verlagen van het minimumloon” doet velen denken dat bedoeld wordt dat huidige verdiemers van het huidige minimumloon een lager loon zouden moeten krijgen. Echter, het voorstel heeft alleen betrekking op mensen die nu in het vacuüm verkeren. De huidige minimumloners die al 28 duizend verdienen en produceren hebben weinig te vrezen, want ze zijn blijkbaar al zeer productief (4 duizend boven het “echte” minimum).

Het noemen van hogere marginale tarieven zoals 100% schrikt ook af. Echter, het MIMIC model van het CPB verduidelijkt reeds vier jaar dat gemiddelde tarieven belangrijker zijn dan marginale. Een tarief van 100% valt overigens met behulp van economische groei in een paar jaar tijd te reduceren.

Varianten

Ook al zijn voorgaande ‘bezwaren’ tegen de grondmodel niet sterk, toch zullen sommigen behoefte voelen aan alternatieve modellen. Het belastingvacuüm geeft hier speelruimte. Bekijken we twee varianten, die overigens niet geheel neutraal zijn, want ofwel de staat ofwel de nieuwe minimumloners lijken te moeten inleveren:

- De *aansluitings* variant: een minimumloon = voet = 21,6 duizend en daarna het 50 % tarief in aansluiting op het huidige 50 % tarief, daarna zoals nu.
- De *pseudo-individualiserings* variant: een minimumloon = voet = 18 duizend, daarna een 40% tarief tot 28 duizend gulden, daarna zoals nu.

In deze varianten kan men op het minimumloon zijn bestaansminimum verdienen zonder dat de staat belasting vraagt - doch het bestaansminimum is wel verlaagd. Dit treft alleen de nieuwe minimumloners.

In de aansluitingsvariant wordt het minimum iets verlaagd om een 50% tarief mogelijk te maken dat precies aansluit bij de volgende schijf.

In de tweede variant is er een zgn. ‘individualisering’ van het minimumloon. Het bestaansminimum wordt niet meer gebaseerd op de kostwinner, waardoor een lager minimum mogelijk is. Met een 40 % tarief levert de 10 duizend tussen 18 en 28 ook 4 duizend gulden belasting op.

Het grondmodel en de pseudo-individualiseringsvariant kosten de staat niets. Ze sluiten bij 28 duizend precies aan bij het huidige systeem. Voor mensen die nu al werken verandert er niets, en de maatregelen kosten dus niets. Ze leveren alleen geld op doordat ze uitkeringen besparen voor mensen die kunnen gaan werken. Dit geld kan bijv. volledig benut worden voor verlaging van de staatsschuld.

Bij de aansluitingsvariant is er een nadere afweging nodig. Hier wordt het tarief boven de 28 duizend ook aangepast. Door de hogere voet is er een belastingverlaging, die zich beperkt tot eerste schijf en die niet doorwerkt op de hogere schijven. De opbrengsten uit bespaarde uitkeringen zouden gebruikt kunnen worden om het belastingverlies te compenseren. Het laat zich verwachten dat dit kan.

Complicaties

De voorstellen geven complicaties bij werkgeverspremies en CAO minima. Op het bruto minimumloon betaalt de werkgever nog zo’n 6 duizend gulden aan premies. De totale

wettelijke minimumloonkosten zijn 34 duizend gulden. Bovendien zijn de meeste CAO minimumgrenzen nog hoger. Het logische alternatief is om de werkgeverspremies geleidelijk op te bouwen (van 0 % bij 18, 21,6 of 24 duizend tot 100 % bij 28 duizend). In de aansluitingsvariant kan de belastingverlaging benut worden om CAO minima te herijken. Waar loonschalen niet snel zijn aan te passen, is te overwegen als overgangstraject gebruik te maken van het terugploegen van uitkeringen en van gesubsidieerd werkzoeke. Subsidies compenseren dan immers voor ten onrechte geheven belasting. Er zijn derhalve nadere complicaties, maar zonder dat het beeld fundamenteel wijzigt.

Conclusies en gevolgen

De conclusie is dat de overheid een beleid à la de Baron von Münchhausen voert en daarmee mensen nodeloos werkloos maakt. Mensen die 24 duizend zouden *kunnen* verdienen, *moeten* nu minstens 34 duizend verdienen, en zijn dus 40 % (met 24 als basis) te duur gemaakt. Geen wonder dat de werkloosheid zich aan de onderkant concentreert. Omgekeerd is een kostenreductie mogelijk in het gebied van 24 tot 34 duizend gulden, zo'n 30 % (met 34 als basis), zonder dat werknemers er netto voor hoeven in te leveren, en zonder dat de staat erop achteruit gaat. Tegelijk bieden pseudo-individualisering en CAO-aanpassing een redelijk perspectief, zodat het gebied van 18 tot 40 vrijkomt.

In Den Haag regent het plannen om iets te doen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Officiële commissies als CEC en "Andriessen" lopen de deur plat. Hoogleraar Siebrand wil een duale arbeidsmarkt, Rob Lubbers heeft een voorstel en het economenblad ESB besteedde een speciaal nummer aan "onorthodoxe voorstellen". De kranten staan bol van ingezonden brieven van willekeurig wie van Appelscha tot het Geuldal. De nationale verbroedering over loonkostenverlaging aan de onderkant van de arbeidsmarkt is compleet. De verklaring hiervoor is evident. Wie een aardig loon verdient en zelf het huis moet verven omdat de schilder te duur is, die beseft aan den lijve dat ons stelsel niet deugt. Wie een moeder in het bejaardentehuis heeft en begint na te denken over de kwaliteit van de zorg, die voelt aan het hart dat ons stelsel niet deugt. Toch, terwijl velen de goede intuïtie hebben, blijkt overeenstemming nog zeer moeilijk. Vermoedelijk geeft het inzicht in het Von Münchhausen karakter van het huidige stelsel een praktisch handvat voor het bereiken van overeenstemming.

Er is een tweede gevolg dat vermoedelijk belangrijker is. Op een moment als het huidige, waarop iedere querulant aan de eigen keukentafel een economisch zinvol plan kan verzinnen en met zijn ingezonden brief de redelijkheid aan zijn kant blijkt te hebben, ontstaat voor beleidsmakers de vraag hoe alles zo is kunnen komen. De context is hierbij toch, dat de huidige ontsporing niet aan de economische wetenschap heeft gelegen. Er bestaat wel een verkeerde structuur van de beleidsvoorbereiding. Bij een opiniepeiling onder economen in 1992 bleek 40 % voorstander van een parlementaire enquête naar de beleidsvoorbereiding, en met name naar de rol van het CPB. Dat percentage zal nu wel hoger zijn. Ongetwijfeld zullen velen het parlement niet voor het hoofd willen stoten door een dergelijk ongevraagd advies te geven. Toch is ook op dit punt zo'n nationale verbroedering wenselijk zo niet onontkoombaar. Een parlementair onderzoek is immers beter dan het laten voortzien van een weeffout met het risico van nog ernstiger ontregeling. De uitdagingen van de volgende eeuw zijn toch wel zo dat we alles op alles zouden moeten zetten om de kwaliteit van het landsbestuur te vergroten.

Wat stampen we lekker, zegt muis

De basisfout van de basisuitkering⁸⁰

Recente analyses t.a.v. een basisuitkering maken steevast een cruciale fout. Ze rekenen allerlei voordelen aan de basisuitkering toe welke daar gewoon niet thuishoren. Deze fout roept het beeld op van de muis die naast een olifant trippelt en vrolijk piept “wat stampen we lekker !”

Een zo'n recente analyse is de CPB-studie *Nederland in drievoud*, een studie die in 1992 is gepubliceerd en waarvoor ikzelf in 1989 het eerste *technische pad* opstelde. Een andere studie is *Basisinkomen in drievoud* - waarbij ik me overigens baseer op de bespreking van Kalshoven in de Volkskrant 26/3/94 en Velema & Heij in Intermediair 1/4/94. Voor bespreking is deze laatste studie een goed vertrekpunt omdat het voorstel van een basisuitkering zich lijkt te gaan concentreren op 900 gulden per maand

De basisfout laat zich het beste begrijpen door het onderscheiden van twee aparte maatregelen. Deze maatregelen zijn los van elkaar uit te voeren. De voordelen van de eerste maatregel zijn het grootst, en worden gangbaar doch ten onrechte ook aan de tweede maatregel toegerekend. Het grapje met de muis typeert de situatie exact. De eerste maatregel - de olifant - is de ophoging van de heffingvrije voet naar het bestaansminimum. De muis is de invoering van een basisuitkering.

De relatie van olifant en muis laat zich toelichten in (1) woorden, (2) formules, (3) cijfers en een grafiek.

In woorden

In woorden gaat het zo. De meeste werknemers zullen altijd zoveel verdienen en zoveel belasting betalen, dat zij in feite hun eigen basisuitkering zouden betalen. Voor deze mensen heeft de basisuitkering geen andere betekenis dan belastingteruggave. Dit laat zich opvatten als vrijstelling van een deel van hun inkomen, ofwel verhoging van de heffingvrije voet. Impliciet in voorstellen rond de basisuitkering is dat de heffingvrije voet verhoogd wordt naar het bestaansminimum. Hier werkt de basisuitkering als correctie voor ten onrechte geheven belastingen. Ophoging van de voet is niet afhankelijk van de basisuitkering, want de lasten op netto minimumloonniveau kunnen sowieso al kwijtgescholden worden. De basisuitkering heeft alleen betekenis voor degenen die niet in staat zijn zelf minstens het onbelaste bestaansminimum te verdienen. Zij, en alleen zij, merken dat een basisuitkering invloed heeft op hun relatie met de uitkeringsinstantie.

---

⁸⁰ NB *uitkering* en niet *inkomen*, om de betekenis zuiver te houden.

In formules

De formules zijn van het niveau van de betere lagere school en gebruiken alleen Meneer Van Dalen Wacht Op Antwoord. Neem eerst de gewone belastingheffing, met in symbolen Y voor het verdiende inkomen en X voor de heffingvrije voet. Bij 50 % belasting⁸¹ op de belastbare som ($Y - X$) is de gewone belasting TAX :

$$TAX = 50 \% (Y - X) \quad \text{voor } Y \text{ groter dan } X$$

Neem vervolgens een basisuitkering van $U = 12 * 900 = 10800$ gulden per jaar, of 10,8 duizend gulden per jaar (**dfj**). Het zelfverdiende inkomen Y wordt in deze alternatieve situatie volledig met 50% belast. Met **NETTO** het netto inkomen:

$$NETTO = 50 \% Y + U$$

Het verschil tussen het zelfverdiende inkomen Y en netto is hier: het **SALDO** van echte belasting en basisuitkering. Dan:

$$\begin{aligned} SALDO &= Y - NETTO = Y - (50 \% Y + U) = 50 \% Y - U \\ &= 50 \% (Y - 2U) \end{aligned}$$

Conclusie:

Het is duidelijk dat $SALDO = TAX$ wanneer $X = 2U$. De basisuitkering betekent voor de meeste werknemers slechts dat we een heffingvrije voet van $X = 2U$ invoeren.

Kenmerkend is dat $2U$ is op te vatten als een bestaansminimum B , zodat $B = 2U$. Iedereen die op de arbeidsmarkt zelf minstens het bestaansminimum B verdient, is bij belastingparameter $X = B$ vrijgesteld van heffing en staat buiten de noodzaak van een basisuitkering. De basisuitkering U heeft alleen betekenis voor mensen die niet zelfstandig minstens B kunnen verdienen. Het netto minimumloon voor kostwinners is momenteel 24 duizend, en hier zou dan $B = 21,6$ worden.

De voet kan verhoogd worden zonder het over een basisuitkering te hebben. De meeste voordelen van werkgelegenheid en besparingen van uitkeringen zijn ook te bereiken via een hogere heffingvrije voet. Dit is de olifant. Deze voordelen kunnen logischerwijs niet toegerekend worden aan de muis van een basisuitkering beneden B .

In beeld

De grafiek geeft de situatie in 1993 voor de alleenverdiener met inkomensloze partner, dus tariefgroep 3. De liggende as geeft het bruto inkomen exclusief werkgeverslasten, dus het loon inclusief belastingen en werknemerspremies. De staande as geeft de heffing. Beide assen zijn in duizend gulden per jaar (**dfj**). Het bruto minimumloon van ca. 28 snijdt de grafiek in twee delen. Links van de lijn zijn fulltimers gegarandeerd werkloos, rechts afhankelijk van factoren zoals de CAO. De lijn door het nulpunt die 45 graden maakt met beide assen wordt de “45 graden lijn” genoemd. Het verschil tussen deze lijn

---

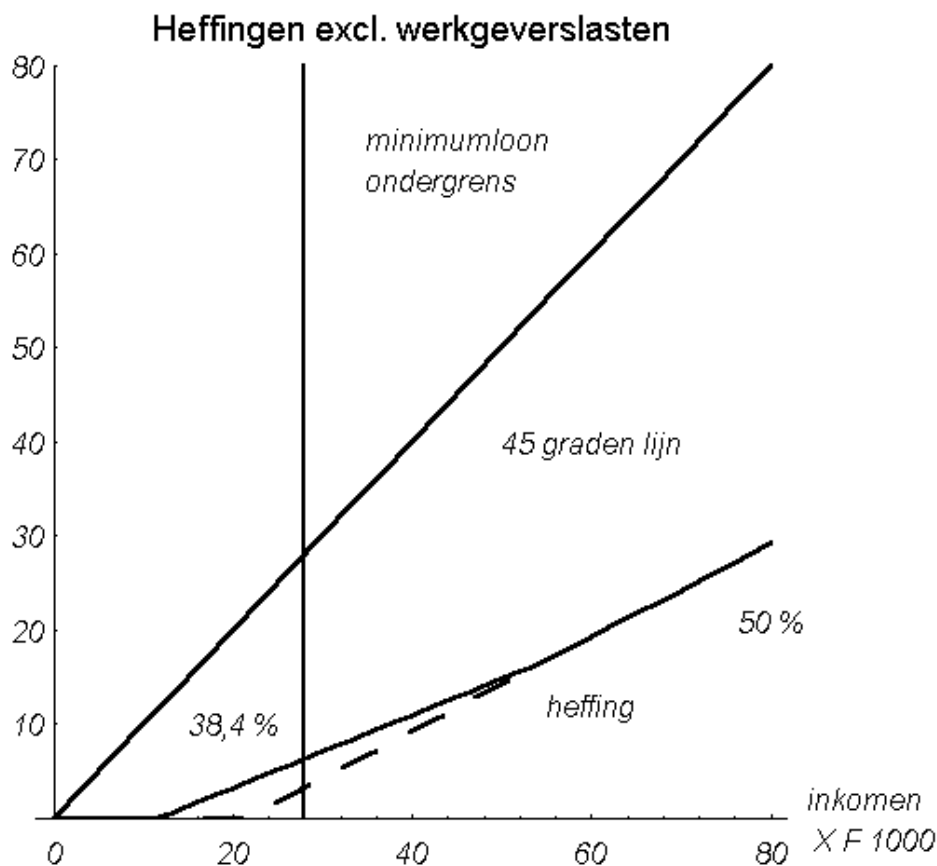
⁸¹ De Jager, “Het basisinkomen: de utopie gekwantificeerd”, ESB 4/5/94 vindt een tarief van 53%.

en de heffing geeft het netto inkomen. De huidige heffing is de getrokken geknikte lijn. De huidige heffingvrije voet is 11,5. In de schijf van 11,5 tot 54,8 betaalt men 38,4 % belasting, en daarna betaalt men 50 %. De grafiek laat alleen de situatie tot 80 zien, en komt dus niet toe aan het 60 % tarief.

De alternatieve heffing heeft een voet van 21,6 met daarna een 50 % tarief dat (toevallig) precies aansluit bij de volgende schijf. Dit geeft de stippellijn. De alternatieve voet is ongeveer het huidige netto minimumloon, dus $X = B = 2U$. Vanzelfsprekend wordt ook het wettelijk bruto minimumloon verlaagd naar bruto = netto = voet = 21,6.⁸²

heffing
X F 1000

Een tussenstand is dat een reductie van 28 naar 21,6 denkbaar blijkt. Dat is nog gering. Bovenop de 28 bruto komen nog zo'n 6 dfj werkgeversheffingen, hier niet afgebeeld, in totaal 34. In het nieuwe gebied van 21,6 tot 28 zijn deze bijv. geleidelijk op te bouwen. Vervolgens hebben veel CAOs een hoger minimumloon. Door de belastingmatiging in het gebied van 28 tot 54,8 in de eerste schijf zouden deze CAO minima verlaagd kunnen worden.

Aldus, vanuit de totale werkgeverslasten bezien is een loonkostenreductie mogelijk in het gebied van 21,6 tot 34 of hoger, terwijl mensen er netto niet op achteruit hoeven. Dit

⁸² Dit geldt vanzelfsprekend voor de nieuwe toetreders en niet voor de huidige werkenden op minimumniveau, die immers al een productiviteit van minimaal 28 duizend getoond hebben.

betekent een forse loonkostenreductie in het gebied met de grootste werkloosheid. De maatregel drukt niet op het financieringstekort wanneer de uitgespaarde uitkeringen compenseren voor de belastingmatiging in het gebied van 28 tot 54,8.

Inhoudelijk cruciaal

Het idee van vrijstelling, van bruto = netto = voet, is oud. Het leerboek van Hofstra over de inkomstenbelasting bevat de analogie van Cohen Stuart uit 1889, dat een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij belast kan worden.

Het voorstel tot kwijtschelding van lasten op minimumniveau grijpt precies aan op het punt waar ons sociaal-economisch stelsel de soep is ingedraaid. In de jaren '50 lag de voet in de buurt van het bestaansminimum. Evenwel, de belastingen worden jaarlijks aangepast voor inflatie, terwijl de inkomensstandaard harder groeit. Per saldo wordt van de laagstbetaalden gevraagd dat zij veel meer heffingen gaan betalen, waardoor zij werkloos worden. Dit proces vindt in alle rijke landen plaats, en overal zijn er problemen ontstaan. Je hebt geen basisuitkering nodig om hieruit te komen.

Regimewisseling

Er is natuurlijk het probleem van de overgang van het huidige naar het nieuwe regime. Een mogelijkheid is te variëren met het netto minimum. Sommigen zouden het minimumloon bijv. bij 18 dfj leggen, omdat zij niet van huisje-boompje-beestje uitgaan. Dit zijn varianten die hier niet aan de orde hoeven komen. We willen hier de mogelijkheid van een geleidelijke schaarbeweging belichten aan de hand van het volgende voorbeeld:

- Uitkeringsgerechtigden mogen werkgevers een loonkostensubsidie van 50% van hun uitkering aanbieden, voor fulltime banen. Dit houdt er rekening mee dat CAO schalen niet onmiddellijk zijn aan te passen. De 'subsidie' compenseert voor ten onrechte geheven heffingen. Mensen draaien mee in gewone sollicitaties. Wie werk vindt, bespaart 50% van de uitkering.
- Tijdelijk kan een aparte tariefgroep 6 gemaakt worden met een voet van 21,6 dfj voor fulltimers met een inkomen beneden 28 dfj, en een tarief van bijna 62,5 %. Naarmate CAO's aangepast worden en mensen in deze nieuwe tariefgroep werk vinden, worden uitkeringen uitgespaard, en kan de voet voor de tariefgroep 3 verhoogd worden, met behoud van de schijfgrens of het "draaipunt" bij 54,8 dfj.
- In een paar jaar groeien de maatregelen naar elkaar toe. Aangezien ook economische groei gebruikt kan worden, is een soepele overgang mogelijk, zonder dat de schatkist er iets bij inschiet.

Technisch wezenlijke aspecten

Het ligt voor de hand de voet $X = B$ ook te gaan hanteren voor alleenstaanden en partners, met afschaffing van de voetoverheveling. Voor partners valt een inkomen H toe

te rekenen voor huishoudelijke arbeid. Door dit inkomen H gelijk te stellen aan $X = B$, blijft de partner onbelast.

Mijn behandeling van de voet is een andere dan die welke het CPB standaard doorrekent. Bijv. CPB-collega Gelauff heeft in zijn dissertatie t.a.v. het MIMIC model een scenario met “verhoging van de voet” als volgt doorgerekend: (1) voetoverheveling blijft in stand, (2) de schijfgrenzen (ook ons draaipunt bij 54,8 dfj) schuiven mee, (3) in de eerste schijf blijft derhalve het 38,4 % tarief gelden. Het is duidelijk dat deze implementatie prohibitief duur voor de schatkist is.

Het arbeidskostenforfait kan een rol spelen. De voet staat voor de kosten van levensonderhoud, en het arbeidskostenforfait is in deze context niet aan de orde. Toch kan tijdelijk gebruik daarvan zinvol zijn. Veel inkomens van inactieven (pensioenen e.d.) zijn vastgesteld op grond van de huidige te lage voet, en zijn bruto tamelijk hoog. Verhoging van de voet betekent dan dat veel geld terecht komt waar het niet bedoeld is. Via de operatie van *balansverkorting* is niet alleen de voet te verhogen maar zijn ook bruto bedragen te verlagen, zodat netto gelijkheid blijft bestaan. Dit proces gaat echter traag. Tijdelijk gebruik van het arbeidskostenforfait is dan een uitweg.

Het echte effect van de basisuitkering

Het *echte effect* van een basisuitkering heeft alleen betrekking op het gebied beneden 21,6 dfj (in het huidige model).

In het algemeen is een uitkeringsregime aan de onderkant alleen relevant voor diegenen die niet zelf het bestaansminimum kunnen verdienen. We zien hier liever een trampoline dan een hangmat. De vormgeving ligt dan nog niet vast. Het is niet evident dat een basisuitkering hier het beste is.

Nadelen van een basisuitkering worden vaak over het hoofd gezien. Het bedrag van 900 gulden per maand lokt door zijn hoogte snel fraude uit. Met 900 gulden per maand kun je in Indonesië leven als een vorst. Controle van vestiging in Nederland is lastig. Vier mensen kunnen zeggen op een adres te wonen terwijl ze feitelijk om de beurt paarsgewijs naar zo'n goedkoop land gaan. In Zuid-Italië zijn wellicht valse paspoorten te krijgen, en de gelukkige eigenaar vestigt zich onder verschillende namen in diverse woonplaatsen.

Ook om andere redenen laat zich vermoeden dat een gestructureerd anti-armoede en een activerend arbeidsmarktbeleid nuttiger gevonden zal worden. Het laat zich voorstellen dat de maatschappij een basisuitkering zal willen onthouden aan mensen die zich bewust apert sociaal gedragen, al was het maar om zulk gedrag af te schrikken.

Ik heb het hier niet over *andere* al dan niet vermeende effecten van een basisuitkering, zoals t.a.v. de zelfstandigheid op de arbeidsmarkt en bijv. in de relatie tussen partners. Bij volledige werkgelegenheid zijn dergelijke effecten minder relevant - ook al bewerkstelligd - doch dit wordt hier niet uitgewerkt.

Uitnodiging

Deze analyse heb ik beschreven in Trouw 10/8/91, NRC 14/3/92, de Volkskrant 24/4/92, Intermediair 3/7/92, Trouw 5/6/93, AD 25/6/93, in mijn boek uit 1992, op economische onderzoeksdagen, en vanzelfsprekend in de CPB-notitie die de huidige CPB-directie al

sinds 1990 weigert te publiceren. Men is andermaal uitgenodigd eens een serieuze discussie aan te gaan.

Bewuste misleiding ?

(1) In een prettige wereld maakt muis alleen een grapje, en lachen we om de tegenstelling die hij zo beeldend schetst. (2) Is de situatie minder prettig, dan maakt muis geen grapje. (2a) Lachen we dan om muis, dan alleen omdat we (zelf naïef) veronderstellen dat muis een beetje dom is, een onschuldig slachtoffer van een misverstand.

(2b) Laten we echter niet zo naïef zijn, althans niet in de kwestie van de basisuitkering. De fout is daarvoor te groot, teveel in het oog lopend. Muis is niet dommig, maar hoogmoedig, verblind fanatiek en/of bewust misleidend. Onderscheid immers:

- Mensen die de econometrie niet beheersen, kunnen zich ervoor inspannen dat het debat tussen econometristen volgens wetenschappelijke regels plaatsvindt.
- Econometristen die zich over het onderwerp uitspreken en die de fout van muis maken, zijn ofwel issue-onbekwaam, ofwel plegen bewuste misleiding.

‘Het CPB’ behoort tot de tweede groep. De directie van het CPB kan niet volhouden dat mijn analyse onbekend is. De basisuitkering wordt uitgewerkt als een ‘nieuw idee’, terwijl de gerelateerde fouten ten aanzien van de werkloosheid niet aan de orde komen. De conclusie is - na ampele overweging - helder.⁸³

Ter afronding

Gangbare voorstellen t.a.v. een basisuitkering rekenen allerlei voordelen naar zich toe, welke voordelen reeds bereikt kunnen worden door verhoging van de heffingvrije voet. Belastingvrijstelling is een middenweg tussen het huidige heffen en het bedoelde geven. Alleen voor de mensen die niet zelfstandig het bestaansminimum kunnen verdienen is er een soort opvang nodig. Hiervoor is de oorspronkelijke sociale zekerheid bedoeld. Het is niet onmiddellijk duidelijk dat een basisuitkering beter is dan herstel van deze oorspronkelijke opzet.

Vanzelfsprekend is doorrekening nodig wil deze analyse meer zijn dan slechts het meest aannemelijke. Het CPB heeft mijn analyse nimmer doorgerekend, en de CPB-directie heeft me expliciet toestemming daartoe onthouden. Hopelijk kan extern in wetenschap en journalistiek een debat ontstaan waardoor doorrekening uiteindelijk toch zal plaatsvinden.

---

⁸³ Mijn bezwaar tegen de huidige directie van het CPB betreft het breidelen van de wetenschappelijke discussie - maar de gang van zaken rond het basisuitkeringsscenario in *Nederland in drievoud* is een aardige annex. Sommige mensen die mij de term *cover up* horen gebruiken vinden dat ik daarmee spoken begin te zoeken. Ik pleit ervoor (a) dat in ieder geval het mechanisme duidelijk is, dat aandacht voor de basisuitkering afleidt van andere zaken, (b) dat mensen niet ongefundeerd gaan verzinnen wat volgens hen onder deskundigen bekend is over de basisuitkering.

Referenties in:

Cool (1992), "Definition and Reality in the general theory of political economy. Some background papers 1989-1992", Rotterdam, november, ISBN 90-5518-207-9

Cool (1994), "Tax structure, inflation and unemployment", Rotterdam, maart, ISBN 90-5518-208-7

Over de auteur:

De auteur werkte van 1982-1991 bij het CPB, o.a. aan het Athena-model, Europa'92 en *Nederland in drievoud*. Hij stelt dat de directie van het CPB arbeidsrechtelijk middelen gebruikt om de inhoud van de discussie te sturen. In 1990 kwam hij tot de analyse dat (het equivalent van) een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het beleid nodig zou zijn wilde de massawerkloosheid effectief aangepakt kunnen worden. De directie van het CPB ontsloeg hem in 1991. De rechter vernietigde in 1993 de directiebesluiten tot verplaatsing uit de afdeling en niet-publiceren van een artikel. Beroep t.a.v. het ontslag loopt nog, en inmiddels heeft de minister van EZ een nieuwe (wederom onhoudbare) grond gekozen om publicatie tegen te houden.

Meer over de 'cover up' staat in Cool (1992), p 251 e.v. Bijv. directeur Zalm volgens NRC 11/6/92: "Het basisinkomen (...) past heel goed in de filosofie dat je belemmeringen om te gaan werken weg moet nemen. Het is een idee van grote eenvoud en grote schoonheid." Een paar maanden later bericht de NRC 9/10/92 over een "plan-Zalm" in de SER: "De verlaging van het verschil tussen bruto loonkosten en netto loon (de wig) moet worden toegespitst op de lagere inkomens." Waarom is dit niet in *Nederland in drievoud* opgenomen ?

De auteur was lid van de PvdA van 1974-1991. Deelname aan de sociaal-economische werkgroep van de WBS (het "wetenschappelijk bureau" van de PvdA) werd in 1991 niet toegestaan. Beroep hiertegen bij WBS-curatorium en PvdA-bestuur had geen effect. Een hoofdrol speelde hier WBS-medewerker Paul de Beer (een van de oprichters van de Vereniging Basisinkomen). De auteur was najaar 1991 kandidaat voor het voorzitterschap van de PvdA, en is uit de partij gestapt toen het bestuur deze kandidatuur incorrect behandelde.

Een forse verhoging van de voet was opgenomen in de verkiezingsprogramma's van Solidair'93 en De Nieuwe Partij (niet de partijen van de auteur). Solidair'93 wilde ook een parlementaire enquête naar het CPB. Dit artikel gebruikt een uitwerking die in december 1992 ontstaan is in discussie met Allard Tamsma (toen D66 en inmiddels Solidair'93). Deze uitwerking is niet noodzakelijkerwijs de uiteindelijke te prefereren variant.

De wig weg ! Maar welke wig ?

Over het verband van belastingen en stagflatie

Stagflatie is een ongunstige uitruil van inflatie en werkloosheid. De hele wereld kampt nu met werkloosheid, terwijl de inflatie laag is. Kunnen we de werkloosheid verlagen zonder dat het inflatiespook weer terugkeert ? Het begint ook voor het grote publiek duidelijk te worden dat belastingen hier een belangrijke rol spelen. De 'wig' heeft nationale bekendheid gekregen. Hoe ligt dit internationaal, en wat is daar te doen ?

Primaat van het beleid

De werkloosheid is internationaal, en dus ligt het voor de hand de oorzaak in internationaal voorkomende ontwikkelingen te zoeken. Van drie claims voor de hoofdoorzaken, (i) technologie, (ii) lage lonen landen en (iii) falend beleid, komen we snel bij het laatste uit.

Als technologie onherstelbaar werkloosheid zou veroorzaken, dan waren we, vergeleken met de middeleeuwen, allemaal werkloos. Technologie geeft juist meer mogelijkheden, en zorgt ervoor dat we *juist minder* werkloosheid hebben. De lage lonen landen zorgen evenzeer voor allerlei nieuwe mogelijkheden. Er is geen fundamenteel verschil tussen het positieve effect van vrijhandel eerst in de Middeleeuwen tussen de verschillende stadstaatjes, later tussen de Europese landen, later over de hele wereld. Dat 'globalisering' een nieuw gegeven zou zijn, is dan incorrect. Dat het tempo zou toenemen, is overdreven. Vanzelfsprekend is er natuurlijk altijd een aanpassingsproces aan nieuwe mogelijkheden en concurrentie. Maar, daar dient *beleid* dus voor.

Terugblik op veertig jaar beleid

Wat was het beleid de laatste veertig jaar ? De ontwikkeling in de OESO (de club van rijke landen) kan - met de nodige terughoudendheid - geschetst worden als de Grote Stagflatie.

In de jaren '50 ging alles bijna perfect. In de jaren '60 werd werkloosheid bestreden met een lage rente, en ontstond inflatie waartegen het normale beleid van de vijftiger jaren machteloos bleek. Gesproken werd over *the new inflation* maar in feite bestond er al de stagflatie waar het ons om gaat. Rond 1970 trad een groeivertraging in, die werd versterkt door dollar- en oliecrisis. De stijgende werkloosheid werd bestreden met platvloers-Keynesiaanse stimulering, nu wat minder via de rente en meer met tekorten. Het gevolg was weer inflatie, maar nu met blijvend hoge werkloosheid. De stagflatie

werd nu herkend voor wat hij was. Er waren nu hoge inflatie en werkloosheid tegelijk, en dat scheen niet te passen bij de economische leerboeken.

De tweede oliecrisis in 1979 inspireerde de Amerikaanse centrale bank (FED) het roer om te gooien, en de theorie van Milton Friedman te proberen. De FED prikte de geldhoeveelheid, en de hoogte van de rente werd aan de markt overgelaten. Deze steeg torenhoog, samen met de werkloosheid. Een jaar later werd Ronald Reagan gekozen, en in zijn voetspoor werd in de hele wereld een zgn. ‘aanbod’ beleid geprobeerd. In de praktijk betekende dit belastingverlaging via overheidstekorten - en het was daarmee ook een platvloers-Keynesiaans⁸⁴ vraag-beleid, met als variatie een hoge rente (die arbeid relatief goedkoper maakte). De dollar ging omhoog en weer omlaag, de problemen bleven. In 1989 viel de Muur. In Oost-Duitsland werden West-Duitse lonen normaal voor mensen die veel minder productief waren. De inflatie en de uitkeringslast op de Duitse begroting leidden tot rentestanden die het Europees Monetair Systeem deden kraken.

Het algemene beeld is een voortmodderen, met een constante van stijging van de werkloosheid en afbraak van de verzorgingsstaat.

In deze macro-economische beschrijving komen dezelfde begrippen terug, in wisselende configuraties. Het beleid heeft bijna alles geprobeerd. Ook daarom is het weinig overtuigend om het succes van de jaren vijftig aan een bepaalde Zeitgeist toe te rekenen. Het is beter te zoeken naar objectieve omstandigheden, die juist ook weer die vijftiger jaren mentaliteit van vooruitgang en succes verklaren.

De voet als vergeten variabele

Het verschil tussen de periodes zit, internationaal, met name in de hoogte van de voet, de vrijstelling aan de onderkant, in belastingen en premies. Dat is een variabele waarmee het beleid welbeschouwd onvoldoende rekening heeft gehouden.

In de jaren vijftig lag die voet in de buurt van het bestaansminimum. Dat is om meer redenen een ideale situatie.

Iemand kan beter eerst zijn eigen inkomen verdienen voordat de staat met de collectebus langskomt. Een analogie is dat een brug eerst zijn eigen gewicht moet dragen voordat hij belast kan worden. Een dergelijk beleid heeft op zich niets te maken met inkomensherverdeling. In een welvaartsstaat krijgt iemand sowieso het bestaansminimum, werkend of niet. Het is economisch alleen efficiënter wanneer uitkeringen uitgespaard worden door een situatie van voet = bestaansminimum = minimumloonkosten.

Zo'n situatie beperkt ook de inflatie. De hogere inkomens zijn *trendsetters* voor de inkomensontwikkeling en inflatie. Wanneer de lage inkomens een zwakke onderhandelingspositie hebben en door hun loonkosten gemakkelijk van de arbeidsmarkt

---

⁸⁴ Keynes heeft vele inzichten gegenereerd die zeer de moeite waard zijn. Jan Pen in “Wie heeft er gelijk?” Academic Service 1989, p 212, meldt van zijn ‘Keynesiaanse geloof’ afgevallen te zijn - voor hem “de diepgewortelde gedachte, dat markten gemakkelijk ontregeld raken” - omdat de beurscrisis van 1987 niet tot een grote recessie leidde. Evenwel, Alan Greenspan voorkwam zo'n recessie met Keynesiaanse middelen, door namelijk de rente te verlagen.

verdrongen kunnen worden, dan voelen de rijkere zich minder bedreigd, en stellen almaar hogere eisen. Wanneer laagproductieven een normale positie in de arbeidsmarkt hebben, dan is het risico voor werkloosheid evenredig gespreid, en zullen de hogere inkomens oppassen met het stellen van inflatoire looneisen.

In het hele OESO gebied wordt de voet aangepast voor de inflatie, terwijl het bestaansminimum stijgt met de algemene welvaart. In de jaren zestig en zeventig kregen de laagstbetaalden zo al een hoger risico van werkloosheid, terwijl de hogere inkomens gewoon hoge looneisen konden blijven stellen. Onder internationale invloed van Reagan nam de progressieve inkomstenbelasting daarnaast autonoom in belang af en werd ook de BTW meer gebruikt. Door dit beleid sloeg de belastingstructuur uit het lood. Er was een grote verhoging van de lasten aan de onderkant van de arbeidsmarkt. In Amerika steeg de armoe. In Europa, om een redelijk bestaansminimum te handhaven en toch die extra last te kunnen dragen, stegen de minimumlonen. Dit laatste maakte velen werkloos.

Dat volledige werkgelegenheid onder prijsstabiliteit haalbaar is, blijkt niet alleen uit de jaren vijftig maar ook uit het CPB-scenario met het basis “inkomen” (de studie *Nederland in drievoud*). Dit scenario werkt vooral, omdat de basisuitkering een subsidie is die compenseert voor ten onrechte geheven belastingen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Voor mensen die met werken al in het eigen bestaan kunnen voorzien, betekent die “uitkering” niet anders dan het verhogen van de voet. Je hoeft dus geen basisuitkering in te voeren om het werkgelegenheidseffect te zien. Alleen voor anderen heeft de basisuitkering betekenis. De maatregel is echter duur door de personen die alleen in de huishouding werkzaam zijn, en hij is niet evident efficiënter voor de uitvoering van de sociale zekerheid.

Marginale tarieven

De lage voet ontstond ook door de visie dat de progressie moest afnemen. Het OESO beleid is gebaseerd op een visie dat hoge (statische) marginale tarieven funest zijn voor de economie.

Er is iets bijzonder raars met die visie. Vele economen hebben hun best gedaan en gepoogd deze visie empirisch te onderbouwen. Het bleek echter al vroeg (begin jaren '80) dat hoge (statische) marginale tarieven eerder tot loonmatiging aanleiding geven, en dus tot werk leiden. In het kader hiervan hebben sommigen zoals Wolfson (EUR) gepleit voor een zgn. *tax-based incomes policy* (TIP). Dat laatste houdt in: in de strijd tegen de inflatie is een extra hoge belasting op meer dan normale loonstijgingen nuttig. Ondanks deze bevindingen en inzichten bleef en blijft het OESO-beleid halsstarrig de nadruk leggen op vermindering van de hoge (statische) marginale tarieven.

Het OESO-dogma moet het gevolg zijn van een *category-mistake*. De aanbodeconomen van Reagan hadden argumenten betreffende de inkomensverdeling, en gebruikten die alsof deze ook betrekking hadden op groei en werkgelegenheid.

Om dit beter te begrijpen moeten we kort de analyse t.a.v. de belastingtarieven herhalen. Dat is sowieso een goede exercitie. In het debat over de massale werkloosheid en inactiviteit draait het steeds vaker om de wig van belastingen en premies. Een veelgehoorde leuze is “de wig weg !” Die leuze is welbeschouwd onduidelijk. Hieronder bekijken we verschillende wiggens, en komen uit bij een goede definitie van de ware

boosdoener. Onze vondst zal voor velen een verrassing inhouden. Terwijl alle landen zich inspinnen om de *marginale wig* te verlagen, blijkt dat dit eigenlijk de *gemiddelde wig* had moeten zijn (en met name aan de onderkant).

Basisdefinities

Het nuttig de betekenis van gemiddelde en marginale tarief nog eens aan te geven. Iemand die in 1989 een inkomen van 90428 gulden had, met een belastingvrije voet van 7828 en een belastbare som van 82600, betaalde een belasting van 34034. Steeg toen het inkomen met 100 gulden, dan steeg de belasting naar 34094, dus met 60 gulden. Aan de grens, de marge, was het tarief derhalve 60 %. Anders gezegd, het marginale tarief was 60 %. Hier werd dan gemiddeld 37,63 % belasting betaald (nl. $34034 / 90428$). Met de toename van 100 gulden zou dit gemiddelde iets stijgen, namelijk tot 37,66 %.

Dit cijfervoorbeeld dient alleen het begripsmatig verschil tussen het gemiddelde en het marginale tarief. In werkelijkheid zal de berekening complexer zijn. Er zijn bijv. werkgeverspremies, aftrekposten, huursubsidiegrenzen, e.d. en in bepaalde gevallen is het zinvol ook de BTW erbij te betrekken. De complexiteit moet anderzijds niet overdreven worden. Van Schaaijk (CPB) en Vermeend (RUG) laten zien dat het Nederlandse stelsel bij het meenemen van diverse factoren in die zin overzichtelijk is, dat vrijwel iedereen te maken heeft met een gemiddeld tarief van ruwweg 50 % op alle loonkosten (dus incl. werkgeverspremies).

Elementaire theorie ("het OESO beleid")

Terwijl de discussie eigenlijk over de werkloosheid gaat, verschuift het onderwerp plotseling naar de belastingen. Het is nodig deze stap te verklaren. Een elementaire economische theorie van vraag en aanbod van werk is de volgende. De *arbeidsvraag* wordt bepaald door de loonkosten, omdat werkgevers pas arbeid zullen vragen wanneer de loonkosten op z'n minst gedekt worden door de (op korte termijn gegeven) productiviteit. Het *arbeidsaanbod* wordt bepaald door het netto loon dat werknemers mee naar huis kunnen nemen. In bepaalde gevallen zullen werknemers - of althans hun vakbond - verstandig zijn, en inzien dat de belastingen weer nuttig besteed worden aan bruggen en onderwijs. Economen veronderstellen echter dat mensen vooral kijken naar het netto bedrag. Tussen vraag en aanbod zit derhalve de wig van de belastingen.

Volgens de economische leerboekjes vertoont de werknemer ook calculerend gedrag. Hij zoekt een optimaal evenwicht tussen werken, ontspannen, consumeren en sparen. Dit optimum vindt hij door naar het nut van de laatst verdiende gulden te kijken. Het ongemak van de laatste minuut werken zal moeten opwegen tegen het voordeel van bijv. een extra reep chocola. De laatst verdiende gulden wordt echter belast tegen het marginale tarief. En hier is dan - althans volgens deze elementaire theorie - verklaard waarom het marginale tarief in de discussie verschijnt.

Volgens deze theorie zouden hogere marginale tarieven het werken ontmoedigen, zodat krapte ontstaat, en zodat er ook hogere looneisen gesteld kunnen worden.

Loonsverhogingen hebben vanzelfsprekend invloed op de inflatie. Deze theorie geeft derhalve de visie weer, die aan het beleid van de OESO ten grondslag ligt.

Elementaire feiten

In de praktijk - en empirisch vastgesteld - blijkt het arbeidsaanbod betrekkelijk vast. Voor CPB modellen is dit een oud gegeven. Ook het nieuwe MIMIC model van het CPB gaat hiervan uit. Het arbeidsaanbod van gezinshoofden wordt bepaald door demografische gegevens, waarin belastingen dus geen rol spelen. Dat is goed te begrijpen. Hoe fraai het woord “werknemer” ook klinkt, de werknemer zal toch als een soort proletariër moeten werken om de kost te verdienen. Hetzelfde empirisch onderzoek laat zien dat het arbeidsaanbod van partners wel gevoelig is voor het belastingregiem, maar, dit legt niet zoveel gewicht in de schaal.

Het calculerend gedrag krijgt dan vooral effect op de wijze waarop de looneisen worden gesteld. Hier houden werknemers wel met de belastingen rekening. Te hoge lonen leiden tot werkloosheid. Omdat van (de kans op) werkloosheid een dreiging uitgaat, heeft werkloosheid een matigende invloed op de looneisen.

In MIMIC - althans in het proefschrift daarover van Gelauff (CPB) - bestaan de volgende verbanden.

1. Verhoging van het *gemiddelde* belastingtarief onder constant houden van de marginale, verlaagt het nut van verdienen, leidt tot (inflatoire) looneisen ter compensatie, en noodzaakt een *hogere* evenwichtswerkloosheid.
2. Verhoging van het *marginale* tarief onder constant houden van het gemiddelde, verlaagt het nut van het verdienen aan de marge, en leidt - omdat het gemiddelde niet verandert - niet tot compensatie maar juist tot lagere looneisen, en dus een *lagere* werkloosheid.

Als voorbeeld is er de *Oort operatie* uit 1990. In deze belastingherziening werden zowel gemiddelde als marginale tarieven verlaagd. In MIMIC wordt deze operatie als volgt beschreven.

- De verlaging van de gemiddelde belasting leidde tot lagere looneisen, terwijl de verlaging van de marginale tarieven weer hogere looneisen gaf.
- Maar het saldo was een verlaging van looneisen, dus leidend tot lagere werkloosheid.

MIMIC zegt het niet zo, maar het laat zich wel zo lezen: door de gemiddelde tarieven te verlagen werd de forse reductie van de hoogste tarieven *politiek verkocht*. De politici zagen zowel die forse reductie van de hoogste tarieven als een stijging van de werkgelegenheid. Ze zagen dus wat ze wilden zien (volgens sommige economen moesten zien), en zij hadden vrede met de wereld.

Beleids Theorie botst tegen de feiten

Volgens de OESO leiden hogere marginale tarieven tot inflatie en werkloosheid. De OESO negeert de empirische studies die laten zien dat het arbeidsaanbod voornamelijk

demografisch bepaald is. Hogere marginale tarieven hebben dus niet het veronderstelde effect op het arbeidsaanbod. Volgens de feiten en MIMIC zou je, door de marginale tarieven te verhogen, loonsverlaging, en dus meer werk kunnen krijgen ! De OESO-theorie botst met de feiten.

Merk op dat volgens het OESO-beleid van verlaging van de tarieven juist meer werk had moeten ontstaan, terwijl de werkloosheid echter hoog is gebleven. In reactie op deze intellectuele impasse zitten velen nu te plussen en minnen bij de conjunctuur. Deze bespreking betreft echter vooral de structurele ontwikkeling.

Verklaring en alternatieve analyse

Zowel de OESO als MIMIC zijn te amenderen met een alternatieve analyse van Cool. In die analyse zijn werknemers of hun vakbonden zo slim veranderingen in de belastingen mee te calculeren.

Met name is er gewoonlijk de inflatiecorrectie, waardoor de belastingschijven worden aangepast voor de inflatie. Die veranderingen beïnvloeden de werkelijke tarieven die betaald worden. In plaats van het (statische) marginale tarief uit de belastingalmanak - zoals het voorbeeld boven - bestaat er dus een *dynamisch* marginaal tarief. In technische termen betekent dit dat men niet een partiële afgeleide neemt maar de totaal-differentiaal. (Johan Stekelenburg (FNV) is hier slimmer dan hijzelf beseft.)

Neem het cijfervoorbeeld van hierboven. Stel dat die 100 gulden toename van 90428 naar 90528 geldt voor het ene jaar op het andere. Dat is een groei van 0,11 %. Van het ene jaar op het andere veranderen ook de belastingschijven. Stel dat de inflatie ook 0,11% is, en dat er geen andere inkomensgroei is. Wanneer alle belastingschijven met dat percentage worden aangepast, dan *verandert het gemiddelde belastingtarief niet*. Voor deze persoon is 37,63 % dan het dynamische marginale tarief, de echte wig. Op de extra gulden die hij verdient betaalt hij gemiddeld 37,63 %.

Er is de interessante situatie van evenwichtige groei, wanneer de belastingschijven jaarlijks aangepast worden voor de gemiddelde groei van de lonen (in plaats van alleen inflatie). In dat geval groeien de belastingen net zo hard als het inkomen, en het gemiddelde blijft dan *constant*. De overheidsuitgaven en -belastingen blijven een vast percentage van het nationaal inkomen. Wanneer een loonstijging niet afwijkt van dit gemiddelde, dan verandert de gemiddelde belasting daarop niet. Bij evenwichtige groei is het dynamische marginale tarief derhalve gelijk aan het gemiddelde. Het gewone marginale tarief is dan van belang voor het vinden van je plaats in de inkomensverdeling. Heb je je plaats bepaald, dan hoef je geen nieuwe plek te zoeken want hobbelt je mee met de algemene inkomensstijging.

Deze analyse zegt niet dat marginale tarieven niet van belang zijn voor beslissingen t.a.v. werk en vrije tijd. Ze zijn wel degelijk van belang. Wanneer iemand voor de keuze staat al dan niet een dag per week minder te werken of juist een betaalde nevenarbeid te verrichten, dan zal het marginale tarief beslist van belang zijn. Maar is die keuze eenmaal gemaakt, de positie binnen de inkomensverdeling gekozen, dan zal die keuze niet ieder jaar heroverwogen hoeven worden - althans, indien de belastingtarieven met het inkomen meegroeien. De marginale overweging blijft cruciaal, maar in een beter weergegeven dynamische context.

Deze alternatieve analyse leidt tot aanpassing van de formules van MIMIC.

Het relevante belastingeffect blijft dan dat hogere gemiddelde belastingen tot hogere looneisen leiden. Ook al verandert de betekenis van de schattingsresultaten, dan is het effect van de aanpassing verder niet groot, omdat MIMIC het effect van de marginale tarieven al verlaagd heeft.

(Dus, ook MIMIC kan al (bijna) volledige werkgelegenheid produceren.⁸⁵ Het moet alleen nog doorgerekend worden. Elders is uitgelegd waarom dat nog niet is gebeurd. Merk op dat verhoging van de heffingvrijevoet en verlaging van de minimumloonkosten het mogelijk maken dat uitkeringen uitspaard worden, hetgeen tot algemene lastenverlichting leidt. Merk op dat deze lastenverlichting met name plaats kan vinden via lagere prijzen, en niet actief ‘gegeven’ hoeft te worden via lagere officiële belastingtarieven. Een rijker persoon hoeft geen lagere belastingen te krijgen, wanneer reeds de schilder goedkoper wordt en hij niet langer zelf het huis hoeft te verven.)

Het belangrijkste effect van deze alternatieve analyse heeft derhalve betrekking op de denkwijze van de OESO. Het dogma van het belang van marginale tarieven is door het alternatief helemaal een hersenschim. De feiten waren niet sterk genoeg om het dogma af te breken. Mogelijk dat de alternatieve analyse er wel in slaagt de ogen te openen.

Ter besluit

Noch MIMIC noch de kritiek van dynamica is nodig, om te zien dat werkloosheid verspilling is, dat de belastingstructuur verkeerd is, en dat er manieren zijn om voor iedereen verbetering te vinden.

Zie bijvoorbeeld Van Schaaijk, in Economisch Statistische Berichten 1983.

Voortdurend herformuleren van in wezen oude argumenten kan een beetje helpen om ook anderen in staat te stellen meer duidelijkheid te krijgen. Anderzijds wijst de praktijk op uitblijven van enig leereffect, en juist op verwarrende politieke stormen als Ronald Reagan en zijn “aanbod-economie”.

Echte vooruitgang boeken we, wanneer we zien dat de *manier* waarop we discussiëren verkeerd is, want te weinig wetenschappelijk, te weinig Tinbergeniaans. Mijn empirisch en logisch sluitende analyse dateert uit 1989/90. Geheel nodeloos zijn we 4 jaar verder, zonder dat hier wetenschappelijk inhoudelijk iets nieuws is gevonden, terwijl de situatie er niet werkelijk beter op is geworden.⁸⁶ Dat ligt helemaal aan de wijze waarop de discussie en de beleidsvoorbereiding georganiseerd zijn. Dit is de discussie van het omvormen van het CPB tot een echt wetenschappelijk Economische Hof.

---

⁸⁵ Zie Cool, “Wat stampen we lekker, zegt muis”, 1994

⁸⁶ The Economist schreef lovende artikelen over Edmund Phelps, “Structural Slumps”, Harvard 1994. Bij lezing blijkt veel bekend, dus ook hier geen vooruitgang. Met subsidies voor het aannemen van personeel, “gesubsidieerd zoeken”, zijn veel economische problemen op te lossen, en krijg je de moral hazard discussie.

Van Robin Hood en de rand

In het algemeen evenwichtsmodel van het CPB “MIMIC” leidt een verhoging van de marginale belastingtarieven ceteris paribus tot een toename van de werkgelegenheid.⁸⁷ MIMIC is een product van gestage en nauwlettende arbeid, en het spreekt dat een dergelijk belangrijk effect niet ondoordacht is opgenomen.⁸⁸ Het effect is overigens bekend van het loononderhandelingsmodel dat medio jaren ‘80 opkwam, en dus geen geheel nieuwe issue.⁸⁹

Bovenberg, De Mooij en Van der Ploeg hebben MIMIC’s modelering becritiseerd danwel geproblematiseerd.⁹⁰ Hierop heeft Graafland van het CPB geantwoord, en het lijkt dat een van de drie critici zijn mening heeft herzien (zie onder).⁹¹

Het is een belangrijke kwestie, en er zijn nog niet voldoende poppetjes ‘om’. Er is dus aanleiding om de kwestie almaar duidelijker te maken. Het navolgende vertaalt enkele argumenten voor een Nederlandstalig publiek.⁹²

Intuïtie als kritiek

De oorspronkelijke kritiek (ESB april op.cit.) luidt:

“Argumenten dat meer fiscale progressie onder werkenden ook slecht kan zijn voor de economie komen echter nauwelijks in MIMIC tot uitdrukking. Versturende effecten van hoge marginale tarieven, zoals de negatieve effecten op de scholingsbeslissing, de motivatie van de werknemer, het functioneren van de arbeidsmarkt, het grijze circuit, belastingvlucht, de pensioenbeslissing, de lengte van de werkweek voor de meeste werkenden, enz., blijven buiten beschouwing. (...) Voorlopig moet men in het beleid echter met gezond verstand, aangevuld met inzichten uit CPB analyses, te werk gaan.”

---

⁸⁷ G.G.M. Gelauff, “Taxation, social security and the labour market”, proefschrift KUB, Wibro 1992

⁸⁸ J.J. Graafland, “Effecten van marginale belasting- en premiedruk op loonvorming”, CPB interne notitie I/1990/41; CPB 1991 onderzoeksmemorandum no 78

⁸⁹ Zie de referenties van Gelauff en Graafland.

⁹⁰ A.L. Bovenberg, R.A. de Mooij, F. van der Ploeg, “Werkt een ‘Robin Hood’ beleid?”, ESB 13 april 1994, pp332-336. Bovenberg & Van der Ploeg, “Effects of the tax and benefit system on wage formation and unemployment,” KUB 1994 mimeo.

⁹¹ Graafland, “MIMIC en Robin Hood” & Bovenberg, De Mooij & Van der Ploeg, “Naschrift”, ESB 17 augustus 1994, pp 718-723

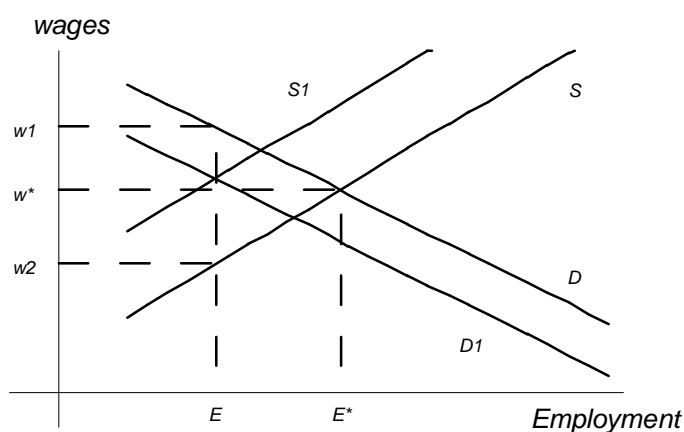
⁹² Cool, “Definition and Reality in the general theory of political economy. Some background papers 1989-1992”, Rotterdam 1992. Cool, “Tax structure, inflation and unemployment”, Rotterdam maart 1994, Magnana Mu Publishing & Research. Cool, “Trias Politica & Centraal Planbureau”, Samuel van Houten Genootschap 1994.

In deze lijst komt het “functioneren van de arbeidsmarkt” voor als een afzonderlijk item, terwijl dit eigenlijk het geheel van de lijst betreft. De kritiek is vervolgens problematisch omdat dat functioneren empirisch beter beschreven blijkt te worden met het loononderhandelingsmodel (MIMIC) dan met het marktruimende model. De critici gebruiken a.h.w. de kleur wit om te laten zien dat wit niet wit is. Dat kan dus niet.⁹³

Blijkbaar heeft zich in de bloedstroom van vele collega-economen een dogma ten aanzien van de marginale tarieven genesteld waaraan ze maar heel moeilijk kunnen ontkomen. Dat we op psychologisch terrein komen, blijkt ook uit het feit dat vaak de term “intuïtie” gebruikt wordt. Zo stellen de critici van MIMIC in april: “Deze uitkomsten gaan in tegen de intuïtie van veel economen.” Een uitweg uit het nutteloos gesteggel over conflicterende intuïties is het formuleren van intersubjectief toetsbare modellen. Aardig genoeg, kan dan blijken dat wat velen hun “intuïtie” noemen, een 19e eeuwse Marshalliaans model voor de arbeidsmarkt is.

Het Britse tijdschrift *The Economist* gaf op 26 februari 1994 het volgende model voor de invloed van de wig, welk model genoemde “intuïties” correct weergeeft. Het is een comparatief statisch model met homogene en flexibele vraag- en aanbodcurven voor arbeid. Figuur 1 geeft op de staande as de lonen (“wages”) en op de liggende as de bijbehorende arbeidsvariabelen (“employment”). S staat voor het aanbod van arbeid (“supply”) en D staat voor de vraag naar arbeid door werkgevers (“demand”). De marginale tarieven spelen een rol bij de afleiding van de curven.

Figuur 1. *Marshalliaans model voor de invloed van de wig*

In dit Marshalliaans model wordt het oorspronkelijk evenwicht bereikt in het snijpunt van de S en D curven, bij loon w^* en werkgelegenheid E^* . Een loonbelasting brengt werknemers ertoe een hoger loon te vragen, en de aanbodscurve schuift omhoog naar S1. Werkgeverspremies brengen werkgevers ertoe een lager loon te bieden, en de vraagcurve schuift omlaag naar D1. Het nieuwe evenwicht van S1 en D1 is $E < E^*$ waar werkgevers bruto $w1 > w^*$ betalen en werknemers netto $w2 < w^*$ ontvangen.

⁹³ Daarenboven, je moet altijd met gezond verstand te werk gaan, en CPB resultaten zijn altijd aan het gezonde verstand te toetsen. Opmerkingen als de laatste zin in het citaat zou men niet moeten maken. De opmerking suggereert dat CPB-ers dit anders zouden zien. Dat zijn insinuaties waartegen nauwelijks verdediging mogelijk is.

Dit model heeft drie duidelijke bezwaren.

- Meer in het algemeen is het comparatief statisch met homogene en flexibele arbeid.
- Het geldt iedere belasting, terwijl sommige belastingen maatschappelijk gewenst zijn. We willen defensie, scholen, wegen, ... en het is niet aannemelijk dat dit werkloosheid zou veroorzaken. Het model maakt het niet mogelijk optimale en suboptimale belastingen en uitgaven te onderscheiden.
- Empirisch onderzoek laat zien dat arbeidsaanbodelasticiteiten laag zijn. Bij partners zijn ze hoger, maar dat legt betrekkelijk weinig gewicht in de schaal. Mensen zijn nog in belangrijke mate in de positie van het “proletariaat” van Marx, ze moeten werken voor de kost, en een belasting is gewoonlijk geen beperking voor de beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt. Dit betekent dat $S \sim SI \sim \text{verticaal}$ en Figuur 1 is derhalve misleidend voor de bepaling van E .

De evenwichtstenderende krachten bestaan in een dynamisch proces van loonaanpassing. Dat is een ander proces dan weergegeven in Figuur 1. Het relevante onderwerp voor de discussie is de Phillipscurve en MIMIC geeft hier een bruikbaar model.

De lezer wordt aangeraden hoofdstuk 2 van *The General Theory* nog eens in dit licht te lezen.⁹⁴ *The General Theory* is (in mijn lezing) een poging om, waar de “klassieken” weliswaar dynamische praatjes hadden maar feitelijk toch statische modellen hanteerden, serieus werk van de dynamica te maken.⁹⁵ Waar het in het licht van het huidige argument overigens niet uitmaakt of een reële loonkorting door belastingen of prijzen komt, schrijft Keynes:

“To sum up: there are two objections to the second postulate of the classical theory. The first relates to the actual behaviour of labour. A fall in real wages due to a rise in prices, with money-wages unaltered, does not, as a rule, cause the supply of available labour on offer at the current wage to fall below the amount actually employed prior to the rise of prices. To suppose that it does is to suppose that all those who are now unemployed though willing to work at the current wage will withdraw the offer of their labour in the event of a small rise in the cost of living. Yet this strange supposition apparently underlies Professor Pigou’s *Theory of Unemployment* [voetnoot] and it is what all members of the orthodox school are tacitly assuming.” p12-13.

Aanvulling op MIMIC

Standaard afleidingen ten aanzien van het effect van de marginale tarieven gebruiken de officiële tarieven uit de belastingtabellen. Dat doet ook MIMIC. In mijn analyse blijkt het verstandig ook de jaarlijkse veranderingen mee te nemen.⁹⁶ Geringe jaarlijkse wijzigingen blijken over een langere termijn een belangrijk cumulatief effect te hebben. Ik spreek hier uit ervaring met de lange termijn projecties welke ik op het CPB maakte.⁹⁷

Het effect van jaarlijkse wijzigingen laat zich voor een groter publiek het best met cijfers illustreren. Bij een inkomen van 40 duizend, een voet van 20 duizend en een tarief van 50% betaalt men bijvoorbeeld gemiddeld 25%. Bij een inkomen van 100 duizend is dit

⁹⁴ J.M. Keynes, “The general theory of employment, interest and money”, MacMillan 1936

⁹⁵ Zie hier ook D. Patinkin, “Keynes’ monetary thought”, Duke 1976 p 140 voetnoot 4.

⁹⁶ Wiskundig neemt MIMIC de partiële afgeleide, ik de totaal-differentiaal.

⁹⁷ CPB, “Nederland in drievoud”, SDU 1992

gemiddeld 40% belasting. Neem de situatie dat de tarieven met de inkomens meegroeien. Bij een inkomensgroei met 5% stijgt de voet dan met 1000 gulden. Wie 100 duizend verdient, krijgt er 5000 bij, en betaalt daarover maar 40% (want 50% over (5000 minus 1000)). Kortom, wanneer de belastingen met de inkomens meegroeien, is ieders feitelijke (dynamische) marginale tarief gelijk aan zijn gemiddelde tarief. Dat is dus heel wat anders en genuanceerder dan het officiële tarief (van 50%).

Deze analyse legt dus andermaal nadruk op het feit dat de marginale berekening richtinggevend is. Alleen, de marginale wordt beter berekend. Hoe mensen precies op tarieven en wijzigingen reageren is overigens een micro-psychologische kwestie. Voor de modelering van de nationale economie zijn vooralsnog de schattingen van MIMIC richtinggevend, en acht ik het verstandig aanvullend rekening te houden met de invloed van de dynamische marginaal en de consistentie op langere termijn.

Twintig jaar beleid

De kwestie die hier besproken is, is cruciaal voor het functioneren van de (nationale) economie. Het beleid van de laatste twintig jaar blijkt dramatisch verkeerd. De statutaire marginale tarieven werden over de hele wereld verlaagd, gefinancierd met oplopende staatsschulden, en daarmee werd de werkloosheid welbeschouwd bevorderd in plaats van bestreden. Dat verlaging van de marginale tarieven *de facto* juist niet de werkgelegenheid bevorderde, m.a.w. dat het beleid niet bleek te werken, zou mensen toch aan het denken moeten zetten.

Er is hier een didactisch probleem. Bijvoorbeeld de Oort operatie in 1990 bevorderde de werkgelegenheid omdat de gemiddelde tarieven daalden. De verlaging van de marginale tarieven had een nadelig effect, dat echter gering was en wegviel tegen het andere. (Althans volgens MIMIC, zie het proefschrift van Gelauff.) Het grote publiek staarde zich blind op de verlaging van de marginale tarieven en de werkgelegenheidsgroei. Men zag wat men wilde zien zonder verder te kijken. Teveel mensen weten van de hoed noch de rand. Het is dan aan economen de argumenten goed te wegen en helder over het voetlicht te brengen.

De critici van MIMIC schrijven in het “naschrift” op. cit.:

“Wel is de ziel van ten minste een van ons ervan overtuigd dat een ‘Robin Hood’-beleid zowel de rechtvaardigheid als de werkgelegenheid dient.”

Het laat zich vermoeden dat dit het kersverse PvdA kamerlid Van der Ploeg betreft. Zonder dit vermoeden als waarheid te zien, laat zich constateren dat MIMIC al oud is, en dat de analyse toch niet voor het PvdA verkiezingsprogramma voor 3 mei jl. gebruikt is. Is vorig jaar de economische discussie in de PvdA verloren (met wie is de discussie dan eigenlijk te voeren) ? Of is er een verschil tussen “ziel” en “ratio” (incl. “intuïtie”) ? Of is de betreffende criticus pas recentelijk ‘om’ gegaan ? Dergelijke vragen kunnen helpen om “intuïties” en beleidsdwalingen op te ruimen die al decennia lang de stagflatie in de hand werken.

Een maand na deze ‘zielsuïting’ schrijft Rick van der Ploeg diametraal anders:

“Omdat de werkloosheid met name hoog is onder laag- en ongeschoolden wordt de lastenverlichting gericht op de lage inkomens, onder andere door het tarief van de eerste schijf van de inkomstenbelasting te verlagen en een franchise in de ziekenfondspremie

voor werkgevers in te voeren. Een progressiever belastingstelsel heeft volgens het CPB immers het voordeel dat het hoge looneisen afstraft en deeltijdwerk en korter werken stimuleert.”⁹⁸

Deze *volte face* acht ik op deze wijze *not done*. Sluiks wordt hier de autoriteit van het CPB gebruikt om een politiek gewenst doel binnen te slepen, in plaats van dat ruiterslijk wordt toegegeven dat het argument heeft overtuigd. Natuurlijk mag iedereen zijn mening veranderen, maar economie is een inhoudelijk vak en er zijn normen van inhoudelijk overleg. Dan moet je integraal open blijven en niet strategisch in plukjes. Van der Ploeg moet open aangeven waarin het argument overtuigend is, want dan kan er ook een grond blijken waarvan naar de beleidsfout van de laatste decennia kan worden doorgeredeneerd.⁹⁹

Inmiddels is er een minister van Financiën die als co-promotor het proefschrift van Gelauff begeleid heeft en die aan de wieg van MIMIC heeft gestaan. Ook deze omstandigheid kan helpen om temas als “belastingen” en “arbeidsmarkt” bij elkaar te brengen die nog teveel door eigen subculturen gescheiden zijn.

Overigens heb ik in 1989/90 geconcludeerd dat de discussie zo hopeloos stroperig is dat die wel tien jaar kon duren, en dat een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid en in het bijzonder naar de rol van het CPB alles zeer kon versnellen.¹⁰⁰ We zouden er nog steeds vijf tot zes jaar mee winnen. Dit is vanzelfsprekend onder redelijke aannames. Er bestaat nog altijd het risico dat we moeten aftellen tot Sint Juttemis, en dat (politiek opportune) dwangsituaties (bijv. rond de overheidsbegroting) een klimaat scheppen (zoals in het verleden) waarin open discussie überhaupt onmogelijk is.

Addendum

Op 3 november 1994 schrijft een ESB redacteur:

“Hartelijk dank voor uw artikel ‘Van Robin Hood en de rand’, dat u ons twee maanden geleden heeft aangeboden. Helaas moet ik u echter mededelen, dat de redactie het artikel niet geschikt acht voor ESB.

Een discussiebijdrage in ESB is een reactie op een eerder gepubliceerd artikel, die nieuwe argumenten aandraagt waarmee de conclusie van het ‘bediscussieerde’ artikel verworpen wordt. Over het ‘Robin Hood’-beleid is in ESB al enkele malen geschreven. Hierbij zijn vele argumenten pro en contra het voor het voetlicht [sic] gekomen, waarbij ook kritiek is geuit op de benadering van het CPB. Uit uw artikel wordt niet duidelijk welke nieuwe overwegingen u aan de discussie toevoegt, en ook niet dat u tot een wezenlijk andere conclusie komt dan eerder gepubliceerd.”

Het artikel bevat toch wel degelijk een paragraaf ‘aanvulling op MIMIC’, en de conclusie van 20 jaar verkeerd beleid en de zinvolheid van een parlementair onderzoek lijkt me nog niet door de andere deelnemers van het debat getrokken. Waarom die poging om dit artikel in dat hokje “discussiebijdrage” volgens die ‘ESB-definitie’ te stoppen ?

⁹⁸ Van der Ploeg, “De hoogste prioriteit”, ESB 21/9/94 p839

⁹⁹ Tevens is de nadruk op de eerste schijf onjuist. Zie Cool, “Wat stampen we lekker, zegt muis”, 1994

¹⁰⁰ Dit lijkt een overgang op een ander onderwerp, doch is dat niet, zoals op. cit. verduidelijkt is.

Nuances bij de minimumloon-discussie

Hoe men het wendt of keert: minder productieve mensen kunnen alleen een redelijk inkomen verwerven wanneer anderen daartoe bijdragen. Dit principe kan nooit geweld worden aangedaan, hoe men zijn systeem ook inricht, hoe men ook zijn best doet om het te verbergen.

Het probleem is niet het principe maar de praktische grens. Econometrische studies vinden meestal dat een verlaging van de loonkosten met 10 procent relatief weinig effect heeft. Hieruit volgt evenwel niet dat bijv. 50 procent verlaging ‘dus’ ook wel weinig effect zal hebben. Men moet rekening houden met het zgn. ‘niveau-effect’. Een voorbeeld is snel gegeven. Met 100 procent subsidie kan uiteindelijk iedereen wel een baan krijgen, bijv. in een representatieve functie (burgemeester) of als vogelverschrikker. Voor de meeste mensen volstaan lagere percentages dan 100 procent. Hét voorbeeld wordt natuurlijk gevormd door de jaren vijftig toen we volledige werkgelegenheid hadden zonder dat er zoveel subsidies nodig waren. In die jaren hadden we vooral vrijstelling van lasten aan de onderkant van het loongebouw.

Zoals ik vaker heb beargumenteerd is het bruto minimumloon in de loop der tijd ontspoord door het belastingbeleid ten aanzien van de belastingvrije voet.¹⁰¹ Kernpunt van effectief werkgelegenheidsbeleid is deze fout van het verleden weer ongedaan te maken. Dit betekent een verlaging van de bruto minimumloonkosten - en dit kan met behoud van gelijk netto. Een dergelijk beleid lijkt me een *conditio sine qua non* voor het huidige bestand aan werklozen. Beleid ten aanzien van de aanbodkant heeft nog maar beperkte effecten, en er is juist concurrentie van nieuw aanbod. De oplossing zit in vergroting van de vraag, middels een forse loonkostenverlaging. Dit betekent: mensen de arbeidsmarkt inprijzen, waarvan ze ten onrechte verdrongen zijn.

In zijn bespreking van het WRR-rapport *Een werkend perspectief*¹⁰² maakt Pieter Boot¹⁰³ enkele opmerkingen over minimumloonkostenverlaging, die in het licht van het voorgaande een reactie behoeven.

Boot:

“Toch heb ik een bezwaar tegen het voorstel. Uiteindelijk wordt werkgelegenheid bevorderd door een goede werking van de arbeidsmarkt, en daaraan levert dit voorstel geen bijdrage. Voor mensen die tot arbeid in staat zijn, behoort de beloning voor werk hoger te zijn dan het inkomen dat zij krijgen zonder te werken. In het voorstel is dat

---

¹⁰¹ Bijv. Cool, “Goed WAO-beleid vergt tijd”, Trouw 10/8/91

¹⁰² WRR 38, “Een werkend perspectief”, SDU 1990

¹⁰³ Pieter Boot, “Werk in betere banen”, S&D 7/8 1991 p 340-345; zie daar voor andere literatuurverwijzingen

voor vrij grote groepen niet het geval. (...) De WRR heeft als oplossing (...) gesuggereerd dat het sanctiebeleid voor werklozen versterkt moet worden. (... maar ...) Nooit kan een sanctiebeleid of een anderszins ‘organisatorisch’ overheidsbeleid een goede marktwerking vervangen. Indien werk niet méér loont dan werkloos zijn, en sommigen in die situatie een voorkeur hebben voor niet werken, is dat niet zozeer hen te verwijten maar degenen die een verkeerd systeem van stimulansen hebben ingevoerd. (...) Verlaging van het minimumloon zal dus alleen het beoogde stimulerende effect op de werkgelegenheid hebben bij een ten minste gelijke verlaging van het sociaal minimum. (...) Wanneer men een werkelijke prioriteit aan werkgelegenheid wil geven, trekt men deze consequentie.”

Dit citaat raakt aan het hart van de grote kluwen van misverstanden waardoor het debat over het minimumloon zo geplaagd wordt. In een notedop wordt de beleidsvisie weergegeven, die al langere tijd frustrerend werkt op effectief werkgelegenheidsbeleid. Aldus is een reactie geboden, opdat enkele extra nuances de gewenste duidelijkheid scheppen.

Het beleidsveld is vanzelfsprekend complex, zodat, wanneer ik spreek over het ‘hart van de kluwen’, dit niet wil zeggen dat er maar een enkel en simpel probleem ligt. En laat ik op voorhand stellen dat ik het volledig eens ben met het pleidooi voor een ‘goede werking van de arbeidsmarkt’.

Dat laatste is inderdaad een goed vertrekpunt. Een ‘markt’ kan alleen bestaan bij de gratie van enkele regels. Het zoeken is naar het systeem en de regels waardoor de stimulansen ‘goed’ uitpakken.

Het zou daarbij onjuist zijn de - reeds noodzakelijk beoordeelde - forse verlaging van het bruto minimumloon tegen te houden met het argument dat het sanctiebeleid niet zou werken, en dat geldelijke aansporingen nodig zouden zijn voor het verschil tussen werken en niet-werken. Dat is immers spraakverwarring.

Sanctiebeleid

Sancties *kunnen* bestaan uit het korten. Bij andere sancties, zoals het stopzetten van scholingsmogelijkheden of het doorsluizen naar een ander kanaal met dreiging van korting, gaat het erom het beleid effectief te houden. Het gaat er bijv. ook om op tijd met de korting te dreigen of te komen. Cruciaal voor de effectiviteit is vervolgens de arbeidsmarktsituatie, met name of er wel voldoende vraag naar arbeid is.

Een categorale afwijzing van sancties, welke niet verwijst naar gedegen micro-onderzoek, is niet overtuigend. De door Boot aangehaalde studie van Van Soest & Kapteyn kent zijn beperkingen (en noemt die op p108). Er is wel wat onderzoek van Graafland op het Centraal Planbureau naar de invloed van de hoogte van uitkeringen op de gemiddelde loonvorming en aldus op indirecte wijze op de werkloosheid. Terwijl de resultaten pover blijven, betreft dit onderzoek zowel macro-economische grootheden als een tijdreeksanalyse die geen rekening houdt met het sanctiebeleid. Van Soest & Kapteyn plaatsen op dit punt terecht de kanttekening: “... doet geen recht aan de micro-economische fundamenten waarop de macro-economische theorie in principe zou moeten berusten” (p149).

In deze discussie bestaat natuurlijk wel enige informatie, bijv. in anecdotische vorm van de pooier die met zijn bouwvier meerdere uitkeringen komt ophalen waarbij de ambtenaar angstig uitkeert. Maar, er is nog geen overtuigende anecdote dat sancties ten principale niet blijken te werken. De conclusie blijft zo toch, dat uitkeringsinstanties tot nader orde maar hun best moesten doen om aan kritiek op falend sanctiebeleid tegemoet te komen.

Sommige mensen willen mogelijk helemaal niet werken, en zullen bij korting op de uitkering dan structureel onder het bestaansminimum komen. Ook dan blijft het verstandig om eerst de grote massa van werkwilligen aan een baan te helpen - met name dus via vergroting van de vraag via het wegnemen van de wig - en daarna kunnen we ons in een volgende discussie beraden over de resterende 'hopeloze' gevallen. Dit is zeker te prefereren, waar Boot *alle* uitkeringen gaat verlagen om alleen de werkzame groep te treffen.

Hoe dan ook vermoed ik dat sanctiebeleid een hoeksteen van effectief arbeidsmarktbeleid zal blijven - en dus wel degelijk onderdeel uitmaakt van de marktordening.

Financiële prikkels

Het argument van geldelijke aansporing is bekend van de discussie m.b.t. het overlappende terrein van de *poverty trap*. Niet alleen de hoogte van de uitkering speelt dan een rol, maar ook die van de partner (-toeslag), en het traject van hoge marginale (belasting-) tarieven aan de onderkant van het loongebouw.

Een valkuilsituatie hoeft niet erg te zijn. Kernpunt is dat men via verlaging van de loonkosten tenminste een baan heeft gekregen. Men is dan zelfstandig en levert zijn volwaardige bijdrage aan de gemeenschap. Vervolgens, om de werknemer tot een toename van productie te motiveren, is niet altijd een hoger netto inkomen nodig. Het is heel goed denkbaar dat de productiviteit, en ook het mogelijke bruto loon, stijgt door de aanschaf van een nieuwe machine, of doordat de werknemer moeiteloos bekwamer wordt. Last but not least, neem het voorbeeld dat in een traject van 24 duizend tot 28 duizend een heffingtarief van 100 procent geldt, zodat men netto evenveel blijft verdienen terwijl alle meerverdiensten naar de overheid gaan. Wanneer nu in een periode een macro-inkomensgroei van zeg 10 % plaatsvindt, en het 100 procent traject dan blijkbaar verschuift van 24 - 28 naar 26,4 - 30,8 dan heeft de werkgever wel degelijk mogelijkheden om de eigen mensen selectief te belonen.

In het algemeen zou de redenering natuurlijk wel zijn dat juist de inkomstenbelasting voor progressie geschikt is, waarbij de valkuilsituatie aan de onderkant misplaatst is. Dat is zo. Toch blijft hier ruimte voor nuancering. Een weinig bekend aspect betreft de samenhang tussen enerzijds het terugploegen van uitkeringen en anderzijds het marginaal tarief voor de hogere inkomens. Bij de belastingheffing moeten we onderscheid maken tussen een 'structurele' en een 'herleide' vorm. De belastingen kunnen formeel een bepaalde structuur hebben, maar we moeten alle relaties doorrekenen om het echte tarief te herleiden. Dit is met name relevant omdat uitkeringen op te vatten zijn als negatieve belastingen. We kunnen het belangrijke punt dan als volgt formuleren. Wanneer er hogere marginale tarieven voor de hogere inkomens komen, maar bezuinigingen op de sociale zekerheid mogelijk blijken die resulteren in gemiddeld lagere belastingen, dan is in herleide vorm sprake van een verbetering van het (dynamische) marginale tarief en van de prikkel tot werken.

Voucher

Het bruto minimumloon kan vermoedelijk niet van de ene dag op de andere toereikend verlaagd worden. Er is een bestuurlijke traagheid door eventuele koppelingen en door overige effecten van verhoging van de belastingvrije voet.

Welke maatregel zou op korte termijn rekening houden met de hiervoor geformuleerde eisen? Dat blijken subsidies te zijn. Subsidies zijn negatieve belastingen die direct inzetbaar zijn. Subsidies hebben ten onrechte een slechte naam gekregen. ‘Sponsoring’ klinkt beter, maar betreft hetzelfde verschijnsel. Subsidiëring is een toelaatbaar instrument waarbij per geval te bezien is of toepassing economisch verantwoord is. Hier zou sprake zijn van een verantwoorde toepassing.

Er ontstaat derhalve een schaarbeweging, met geleidelijke belastingherziening op wat langere termijn, en een snel gebruik van subsidies op korte termijn.

De vakbeweging verzet zich tegen subsidies met het argument van verdringing. Echter, hier is het doel juist het ongedaan maken van verdringing. Het gaat immers om het ‘de arbeidsmarkt weer in prijzen’ van mensen die daar ten onrechte van verdrongen zijn. In feite geven werklozen een subsidie terug omdat zij hun ‘vrije tijd’ inleveren. Men bedenke tevens dat bestaande langdurig werklozen het werken ontwend zijn en ervaringen missen, of dat werkgevers vooroordelen hebben over minderheden, zodat tijdelijk sowieso hogere subsidies nodig zijn dan de structurele belastingverlaging op langere termijn. Wellicht vreest de vakbeweging de gevolgen voor de loonontwikkeling door de grotere concurrentie op de arbeidsmarkt. Hier moeten we niet toegeven aan de vakbeweging. Beperking van de neiging tot inflatoire looneisen is precies ook de bedoeling van de maatregel. Hierdoor zal de welvaart per hoofd alleen maar toenemen.

Voor subsidiëring kunnen we aansluiten op de analyses over en ervaring met de generieke Wet Loonkostenreductie Op Minimumloonniveau (WLOM). Reeds in 1990 werd voor die WLOM voorspeld dat hij niet effectief zou zijn, en dat is in 1994 gebleken.

Wat wél zal werken is een voucher voor werklozen. Een werkloze kan dan naar een willekeurige werkgever stappen, en een subsidie aanbieden ter omvang van bijv. vijftig procent van de uitkering, voor wettelijk en CAO minimumloon (eventueel aflopend tot modaal). Hogere effectiviteit dan de WLOM volgt dan door de omvang van de subsidie, door opnemng van CAO's in plaats van alleen het wettelijk minimumloon, door het gebruik in sollicitatiegesprekken en willekeurige werkgevers. Last but not least is er het perspectief van belastingmaatregelen, waardoor een duurzaam werkverband mogelijk wordt - en de subsidie op natuurlijke wijze kan worden afgebouwd.

Zo'n structuur maakt misbruik minder waarschijnlijk. Ontslag van huidige minimumloners en weer in dienst nemen met subsidie zou een enkele keer kunnen voorkomen. Het is minder waarschijnlijk omdat toch ontslagbescherming bestaat, en omdat de bestaande werknemers bedrijfskennis bezitten, en omdat zij door toekomstige belastingmaatregelen ook goedkoper zullen worden. Waar vervanging wel voorkomt, laat zich verwachten dat sowieso een herschikking van arbeid plaatsvindt die voor alle betrokkenen beter want duurzamer is.

De maatregel maakt het makkelijker om steunfraude te achterhalen, terwijl subsidiefraude niet moeilijker ligt dan het algemene ‘zwart geld’ probleem.

Zo'n voucher combineert efficiëntie en rechtvaardigheid, tot uiting komend in een wijze van oplossen van problemen waarin goedwillenden eerst een redelijke kans krijgen.

Afsluitend

Heb ik iets over het hoofd gezien ? De gegeven analyse is werkelijk de beste invalshoek voor verklaring en aanpak van de werkloosheid. De macro-economische doorwerkingen zijn m.i. ook gunstig.

Velen hebben ten aanzien van het financieringstekort opgemerkt dat vaak argumenten zijn gebruikt die later niet bleken te deugen. Eerst zou het tekort de rente opdrijven, toen was er überhaupt verdringing van investeringen, daarna was het weer de staatsschuld, en dergelijke. Iets dergelijks lijkt ook t.a.v. het minimumloon aan de hand. In alle gevallen geldt natuurlijk dat men het hele speelveld van argumenten moet blijven overzien. Maar, als uitsmijter: er mankeert ook iets aan het proces van arbitrage van die argumenten.

29 augustus 1991, wat bijgewerkt in augustus 1994

Bovenstaand stukje werd in 1991 geweigerd door "Socialisme & Democratie" (het blad van het "wetenschappelijke bureau" van de PvdA) o.a. met het argument: "Net als bij een vorige gelegenheid is het stuk veel te moeilijk voor de gemiddelde lezer en zelfs voor de economen onder ons soms uitermate duister." Dit citaat is nog aangehaald in de Haagsche Courant, "Thomas Cool wil PvdA-voorzitter worden", 21/11/91, waarin mijn kandidatuur werd besproken. Hiermee had Nederland het maximum aan nieuwsgierigheid opgebracht.

Oktober 1994

Verlaging van de minimumloonkosten is de koninklijke weg

In Trouw van 6 maart 1992 verdedigt PvdA-kamerlid Jan van Zijl het PvdA-standpunt dat verlaging van het minimumloon een onbegaanbare weg is. Hier zal verdedigd worden dat verlaging van de minimumloon-*kosten* juist de koninklijke weg is.

Er is het cruciale onderscheid tussen enerzijds de *loonkosten* en anderzijds het *netto inkomen*. Het verschil is de wig van belastingen en werkgeverspremies. Daarnaast zijn CAO minimumschalen gangbaar hoger dan het wettelijk bruto minimumloon.

Van Zijl brengt deze onderscheiden niet helder genoeg aan, en maakt de discussie daarmee verwarrend.

Het netto inkomen is zo laag, dat een verlaging hiervan eigenlijk niet ter discussie hoeft te komen. Verlaging zal veel mensen in de problemen brengen. De voorstellen om het netto inkomen toch te verlagen blijken vaak voort te komen uit een gevoel van wanhoop dat er toch iets moet gebeuren. De argumentatie doet dan wat gezocht aan. Een voorstel was bijv. om het wettelijk minimum te individualiseren. Dit is als mogelijkheid genoemd door premier Lubbers in 1985 in de afscheidsbundel voor De Pous van de SER, en dit is begin 1991 herhaald door de WRR. Kijken we echter wat dit laatste voorstel voor het inkomen betekent, bijv. een verlaging tot 14.000 gulden netto per jaar, dan blijkt “individualiseren” wel een mooie term, maar er ontstaat toch een moeilijk verdedigbare armoesituatie voor werkenden. We kunnen dus wel voor individualiseren blijven, maar “individualiseren à la WRR” is niet aan te bevelen.

Wanneer we het huidige netto inkomen onaangeroerd laten, kunnen we nog wel veel doen aan de *loonkosten*. Deze zijn onvoorstelbaar hoog. Een werkgever moet wettelijk zo'n 34.000 gulden betalen om iemand aan een baan te kunnen helpen - andere kosten aan machines en kantoor nog niet meegerekend.

Vergelijken we de werkloosheid van 1992 met de volledige werkgelegenheid van 1952, dan blijkt het verschil te worden veroorzaakt door deze wig. Met name van belang zijn de lage belastingvrije voet en de franchise voor de premies. In een geleidelijk proces van 40 jaar is het belasting- en premiesysteem volstrekt uit het lood geslagen. Het is belangrijk dat we zien dat die wig heel geleidelijk is ontstaan. De heffingvrije voet wordt jaarlijks geïndexeerd voor de inflatie in plaats van de welvaartsgroei. Overheid en sociale partners hebben hier een verkeerd beleid gevoerd.

De conclusie is dat de wig weg moet, althans aan de onderkant van het loonebouw. Dit zou gemakkelijk moeten kunnen, omdat aanpassing van premies en belastingen het netto inkomen onaangeroerd laat. Denkelijk zal ook het parlement in zo'n geval het wettelijk minimumloon

wel willen verlagen. Moeilijker ligt het daarmee, dat vakbeweging en werkgeversbonden accoord moeten gaan met verandering van CAO schalen.

Er is welbeschouwd een vrij ingewikkelde operatie nodig om de fouten van 40 jaar misgroei te repareren. Minister De Vries is al bezig om dit stapje voor stapje te doen. De PvdA-commissie Wolfson wil dit sneller doen door middel van loonkostensubsidies, zoals overigens ook ikzelf reeds heb bepleit in Trouw van 10 augustus 1991. Vervolgens kan ik me voorstellen dat de overheid de contractvrijheid van de sociale partners (tijdelijk) beperkt, wanneer men niet vrijwillig meewerkt aan deze noodzakelijke hersteloperatie. Nederland is momenteel de gevangene van verkeerd begrepen eigenbelang. In zo'n situatie kan het nodig om de gordiaanse knoop gewoon door te hakken en "loon- en wigmaatregelen" door de regering te laten nemen.

Het is nuttig om een ander aspect van deze ingewikkelde materie te noemen. Momenteel wordt er veel gesproken over minderheden. Er schijnen veel mensen te zijn die de grote werkloosheid onder minderheden niet wijten aan de wig, maar in verband brengen met een schuldvraag, hetzij discriminatie hetzij gebrekkige aanpassing via taalgebruik en scholing. Het zou jammer zijn indien deze mensen de bovenstaande analyse niet serieus namen. De wig is namelijk op meer manieren relevant. Ten eerste leidt het gebrek aan werkervaring tot een lage productiviteit. Om de loonkosten daarmee te laten corresponderen moet juist dan de wig weg. Vervolgens, indien de wig weg is, kunnen wellicht vele werkgevers nog wel discrimineren, maar zij ondervinden dan geduchte concurrentie van werkgevers die dat niet doen ... Het weghalen van de wig is een neutrale maatregel om ook minderheden aan het werk te helpen, zonder dwang en stigmatisatie. Het is een maatregel die recht doet aan de menselijke waardigheid.

Ik ben erg teleurgesteld in de positiekeuze van de PvdA-fractie zoals verwoord door Van Zijl. Die positie is nogal inconsistent en niet ter zake. Van Zijl schrijft:

"Een verdere selectieve lastenverlichting aan de onderkant van het loongebouw is echter wenselijk. Daarbij moet het enerzijds gaan om verlaging van de werkgeverslasten (...) en anderzijds om verhoging van het netto-minimumloon."

Van Zijl compliceert de discussie door nu plotseling te pleiten voor een verhoging van netto, terwijl het gaat om verlaging van bruto, beter gezegd, om verwijdering van de wig.

De correcte analyse is dat verlaging van bruto *noodzakelijk* is, terwijl Van Zijl slechts stelt dat het "wenselijk" is.

Vervolgens stelt hij ook:

"Buitenlandse investeerders zijn vooral geïnteresseerd in de kwaliteit van de omgeving van de onderneming en in de arbeidsrust in de onderneming, naast goed geschoold personeel. Dat zijn belangrijkere investeringscriteria dan een nog lager minimumloon of een ongenueanceerd scherp sanctiebeleid. Scholing van werklozen en arbeidsongeschikten en permanente scholing in de bedrijven vormen de beste garantie voor aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt."

Het klinkt fraai, maar bij nadere beschouwing slaat Van Zijl toch de plank mis. Ik ben voor scholing, scholing en nog eens scholing. Maar dat doen we al in Nederland. Onze onderwijsinspanning heeft echter geen enkele zin, omdat die wig in de weg staat.

Van Zijl zoekt de financiering in dwarswegen en maakt verwijdering van de wig daarmee afhankelijk van wezensvreemde elementen. Hij komt dan ook uit bij maar enkele

tienduizende arbeidsplaatsen, terwijl in Nederland twee miljoen mensen buiten de arbeidsmarkt gehouden worden. Van Zijl schrijft immers:

“De financiering van de hiervoor benodigde middelen kan voor een deel gevonden worden in de ecologisering van het belastingstelsel, en anderzijds uit de reeds voorgenomen herziening van het belastingstelsel (Stevens-operatie). Maar er zijn meer mogelijkheden. De projecten speciaal bestemd voor de langdurig werklozen beginnen lankaam maar zeker vruchten af te werpen. Met name de banenpool begint te lopen. Door vereenvoudiging van de regelgeving en wellicht wat extra (financiële) prikkels kan de banenpool de komende jaren nog enige tienduizenden langdurig werklozen aan een baan helpen.”

Van Zijl ziet dus niet dat het belastingstelsel zichzelf in de weg zit, en dat het niet nodig is om een financieringsbron te zoeken waar überhaupt reeds voldoende geldmiddelen opgebracht worden (om mensen immers hun uitkering te geven.)

Over scholing gesproken: Van Zijl heeft een half jaar duchtig zitten studeren op deze voor hem nieuwe fractieportefeuille van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, sinds hij deze met Landbouw geruild heeft. De studie heeft echter geen nieuw PvdA-standpunt opgeleverd. Na de landbouwsubsidies is nu blijkbaar een nieuw en groter terrein gevonden om miljardenmissers te begaan.

Maart 1992, augustus 1994

Banen op Maat ?

Ronald Luttkhuizen en Steven Keuning, enkele econometristen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, hebben op persoonlijke titel een banenplan voor de bijstand geformuleerd. Bondig formuleren zij: ¹⁰⁴

“Indien bijvoorbeeld een alleenstaande een uitkering van f 1200 netto per maand heeft en een baan krijgt aangeboden waarvoor een netto uurloon van f 12 normaal is, dan werkt hij of zij dus 100 uur per maand, oftewel drie dagen per week.”

Het werk zal plaatsvinden in de publieke (kwartaire) sector om oneigenlijke concurrentie in de marksector te voorkomen. Dit werk blijft heel gevarieerd en de afhankelijken krijgen ruime keuzemogelijkheid, want gedacht wordt aan verzorging, beveiliging, kinderopvang, openbaar vervoer, onderhoud van de publieke ruimte. Uitkeringen worden dus direct omgezet in voor de gemeenschap nuttige taken. In het Engels gezegd krijgen we dus geen *welfare* maar *workfare*.

Het voordeel voor de gemeenschap is duidelijk. Allerlei nuttige taken die nu door het financieringstekort en te hoge belastingen blijven liggen, kunnen eindelijk gedaan worden. Het voordeel voor mensen in de bijstand is ook duidelijk: ze blijven actief betrokken in de maatschappij en krijgen ervaring en werkcontacten. Bovendien mogen ze daarnaast ander werk aannemen, zodat het inkomen aangevuld kan worden en de armoedeval verdwijnt.

Begin jaren '80 deed minister André van der Louw een soortgelijk voorstel, en verontwaardigde jongeren kwamen “als voorbeeld” zijn tuin omspitten - waarmee het voorstel tegelijk begraven bleek en Van der Louw van mening veranderd of zo. De vakbeweging zou ook nu tegen dit voorstel te hoop kunnen gaan lopen en als vanouds weer gaan spreken over *werkverschaffing*.

Een vergelijking met de werkverschaffing uit de jaren '30 zou natuurlijk zeer demagogisch zijn. Het voorstel van L & K hanteert het relevante en marktconforme minimum. Vervolgens wordt niet voorgesteld mensen “naar Drenthe af te voeren” (denkelijk is het tegenwoordig juist een voorrecht in Drenthe te mogen wonen en werken). We hebben nu een veel opener en democratischer samenleving, dus het moet mogelijk zijn werkvormen te vinden die ook voor de vakbeweging acceptabel zijn. Een vakbeweging die het lot van zijn leden ter harte gaat zou juist positief op deze voorstellen mogen inspelen. Alle Nederlanders, en ook vakbondsleden, zijn gebaat bij minder lange rijen aan het loket, bij schone parken voor de kinderen, bij welverzorgde bejaarden, goedkope taxi's, en noem maar op.

---

¹⁰⁴ L & K, “Banen op maat” 1994. Zie ook *PRO*, het ledenblad van de PvdA, van februari 1994, en het gelijknamige ESB artikel van 4 mei 1994.

Ikzelf heb als medewerker van het Centraal Planbureau in 1989 een vrijwel identiek voorstel ter discussie gesteld.¹⁰⁵ Echter met het nodige voorbehoud. Ik heb het altijd als een tussenstapje in de discussie beschouwd, om mensen aan bepaalde gedachten te laten wennen.

Didactisch spreekt het aan, om mensen tegen “hetzelfde uurloon” te laten werken. Didactisch is ook prettig, dat na verloop van tijd het inzicht doorbreekt. Op den duur zal iedereen toch het bizarre gaan onderkennen wanneer sommigen f 1200 per maand krijgen om *niets te doen*, terwijl anderen voor een redelijk uurloon hetzelfde kunnen *verdiene*n. Gedwongen nietsdoen, waarvan je zou denken dat het als denkmodel al verbazingwekkend is, blijkt pas helemaal vreemd wanneer het concreet voor je ogen gebeurt: wanneer in een parkje twee uitkeringsgerechtigden zijn, één met uitkering op de bank, en één met uitkering de bladeren bijeen harkend.

Maar het blijft een tussenstap. Anders gezegd is het “L & K voorstel” niet de meest optimale en meest voor de hand liggende oplossing. Ik geef kort de argumenten leidend tot een betere oplossing.

1. “Hetzelfde uurloon” kan netto of bruto zijn. Bruto levert weinig arbeidsuren op. L&K kiezen voor netto. Het voorstel werkt voor de publieke sector, omdat deze publieke sector blijkbaar de belastingen en premies voor zijn rekening neemt. De werkelijke kosten van een werknemer zijn dan alleen de netto kosten.
2. Wanneer de publieke sector het heffingsdeel voor zijn rekening neemt, is er geen reden om het werk tot de publieke sector te beperken. Zinvol is ook de marktsector te laten profiteren, zinvol voor het aantal banen, de concurrentie en het verminderen van bureaucratie. Dit betekent - het lijkt anders, maar is alleen anders geformuleerd - een *algemene kwijtschelding van heffingen voor de laagstbetaalden*.
3. De maatregel is in deze vorm welbeschouwd een algemene subsidieregeling voor arbeidsduurverkorting aan de onderkant van het loongebouw.
4. Het is niet fair om iemand te dwingen korter te werken en daarmee in armoede gevangen te houden. Wanneer de publieke sector heffingen tot een bepaald niveau kwijtscheldt om het juiste uurloon te vinden, dan is daarmee het economisch relevante uurloon bepaald, en dan moet iemand tegen dat loon ook *vijf dagen* kunnen werken. Kwijtschelden van lasten kan via een hoog arbeidskostenforfait geldend tot een bepaald inkomensniveau, en dit hoeft niet beperkt te blijven tot bijv. f 1200, maar kan ook nog iets hoger dan het netto minimumloon. Zo'n maatregel kost niet veel, want als gevolg van de minimumloonwet werkt bijna niemand op dat niveau (althans in fulltime banen).
5. Wanneer je de lasten niet tot dat hoge niveau kwijtscheldt, dan blijft de armoedeval bestaan. Iemand die maar f 12 per uur produceert, kan naast zijn “bijstandslon” immers niet plotseling voor f 16 produceren (het bruto minimumuurloon inclusief alle lasten en premies). We moeten dus een geleidelijke overgang hebben: een algemene belastingherziening.
6. Je kunt niet onmiddellijk alle cao-schalen aanpassen. Daarom kun je heffingen ook kwijtschelden via “gesubsidieerd werk-zoeken” waarbij werklozen een deel van hun uitkering aan de werkgever kunnen geven als subsidie. Deze subsidie compenseert voor ten onrechte geheven belastingen - en is daardoor gerechtvaardigd. Op termijn

---

¹⁰⁵ Voetnoot 9 op pagina 159 van mijn boek “Definition & Reality”, 1992, van een paper uit 1990. Zie ook Trouw, 10 augustus 1991.

kan de subsidie verdwijnen, wanneer de belastingvrije voet is opgetrokken tot het bestaansminimum.

7. Op deze manier kunnen de meeste banen *juist in de marktsector* ontstaan.

Het blijft vanzelfsprekend zinvol dat de budget-sector inderdaad banen biedt om mensen in een “uitkeringssituatie” toch actief te houden. Workfare dus. De keuze hiervoor is een politieke. Keuning en Luttikhuisen benadrukken dat politieke aspect meen ik ook. De meerwaarde van de economische analyse zit in de diagnose dat de huidige situatie vreselijk inefficiënt is.

Vanochtend vroeg [in februari] liep ik in de Utrechtse binnenstad van het centraal station naar uitspanning Zeezicht. In een wandeling van hoogstens tien minuten zag ik drie mensen in de vrieskou op de grond slapen. Gelukkig hadden ze nog dekens. Dit ziend, kan de verzorgingsstaat nog fors ingekrompen worden. Kampen, eventueel met cellen voor privacy ter beloning voor mensen die zich netjes gedragen, elke dag aardappelsoep met vitaminen. Dat lijkt me menselijker dan zo buiten te moeten slapen. Deze menselijkheid is evenwel pervers. Met verstand en fatsoen is het te vermijden.

Mensen die andere gasbel wijzen

Postmoderne mensen schijnen niet te weten wat waarheid is en gaan vast steigeren wanneer iemand beweert dat de gasbel bij Slochteren ook al in de Middeleeuwen bestond.

Laten we daarom maar bescheiden zeggen dat er geologen nodig waren om het gas overtuigend aan te tonen en voor onze welvaart en welzijn beschikbaar te maken.¹⁰⁶

Het voorbeeld van Slochteren verduidelijkt:

- dat Nederland jarenlang een grote welvaartsbron over het hoofd kan zien
- en dat deskundigen een cruciale rol spelen.

Het gaat in dit stukje om een andersoortige gasbel. Bij adequaat respect voor deskundigheid worden welvaart en welzijn (en verbazing) andermaal ons deel.

De ‘gasbel’ waar het hier om gaat is de al meer dan twintig jaar voortdurende massale werkloosheid. Een veelgebruikte term is ook “inactiviteit”. Bijna twee miljoen mensen staan staan langs de kant. Deze onbenutte menselijke energie en creativiteit zijn een bron van welvaart en welzijn van een omvang van die van ‘Slochteren’.

Die ‘gasbel’ komt tot onze beschikking wanneer we enkele geestelijke stofnesten opruimen.

Veel mensen denken dat deze werkloosheid wordt veroorzaakt door de technologie. Zo zegt de nieuwe Duitse president Roman Herzog in NRC Handelsblad 8/10/94:

“Wat nog lang zal duren, zowel in het Oosten als in het Westen, is het probleem van de werkloosheid. Die hangt in Oost-Duitsland gedeeltelijk samen met de ineenstorting van het Oosteuropese economische systeem, maar echt ook maar gedeeltelijk. Want overigens bestaan dezelfde oorzaken als in West-Europa. Namelijk dat de toenemende vertechnisering van de economie steeds minder menselijke werkkraft nodig maakt.”

Economen zien dat meestal anders. Volgens economen heeft technologie alleen het effect dat de mogelijkheden vergroot worden. Iemand zonder rechterarm blijkt dankzij een computer plotseling tot veel in staat. Van belang is dat het economisch systeem zorgt dat de loonkosten in overeenstemming zijn met de productiviteit en dat zodoende alle mogelijkheden benut kunnen worden. Via scholing worden mensen begeleid van

---

¹⁰⁶ Door het afvangen en apart opslaan van CO₂ is het eventuele schadelijke broeikas-effect te voorkomen. Zolang (a) kernenergie te riskant is, (b) zonne-energie nog onvoldoende ontwikkeld is, en (c) binnenkort 10 miljard mensen toch een moderne welvaart willen, is gebruik van fossiele brandstof en clathraatgas onvermijdelijk. Regulering van de CO₂ stroom is dan de goede aanpak. Vervolgens is welvaart gewoonlijk een voorwaarde maar geen garantie voor welzijn. Rijke mensen die elkaar aftroeven met statusgoederen zijn vermoedelijk niet zo gelukkig. Arme mensen kunnen gelukkig zijn, maar dat is ook een romantisch beeld dat argwaan verdient. Beter kun je mensen de geestelijke uitdaging van enige welvaart gunnen, met meer kansen op persoonlijk geluk.

neergaande naar opkomende industrieën. Wanneer werkloosheid bestaat dan moet er gezocht worden, niet naar de technische boosdoener, maar naar de verkeerde regelgeving terzake.

Bijvoorbeeld kent Oost-Duitsland het probleem dat West-Duitse lonen betaald moeten worden voor mensen die niet zo productief zijn. Je kunt dit probleem oplossen met bepaalde maatregelen, die alleen hoeven te gelden voor de periode zolang het duurt om de productiviteiten gelijk te trekken. Het eigenlijke probleem is dan dat het Duitse overheidsapparaat niet voldoende flexibel is om deze maatregelen te verzinnen en te implementeren.

Veel mensen denken ‘dat je een gulden maar één keer kunt uitgeven’. Ze denken dat dat economie is. Dan bedoelen ze vaak dat wat je de ene persoon geeft moet afnemen van de andere persoon. Dat is niet altijd waar. Je kunt immers ook nieuwe bronnen van rijkdom vinden. Een voorbeeld is die echte gasbel in Slochteren. Een voorbeeld is dat de wetten van een land verouderd en inefficiënt kunnen blijken. Door het veranderen van dergelijke wetten kan energie vrijkomen *zonder dat het iets kost*.

Er is werk genoeg, er zijn alleen geen banen. Banen worden mede vorm gegeven door de wettelijke regelingen terzake. U bent gedwongen zelf het huis te verven, niet zozeer omdat de schilder te duur is, maar omdat de schilder te duur is *gemaakt*. Uw moeder in het bejaardentehuis krijgt onvoldoende zorg, niet zozeer omdat hulp te duur is, maar omdat hulp te duur is *gemaakt*. Eenvoudige reparatiewerkplaatsen voor het recyclen van goederen krijgen geen kans, niet omdat arbeid te duur is, maar omdat arbeid te duur is *gemaakt*.

De volgende twee voorbeelden verduidelijken hoe arbeid kunstmatig duur is gemaakt. De voorbeelden betreffen minimumloon en WAO. Er geldt in hoofdlijnen:

- Het is wettelijk verboden een voltijdsbaan te bieden en te vervullen beneden het minimumloon. Onder het minimum wordt derhalve geen voltijds arbeidsinkomen verdiend en, cruciaal, daarop dus geen belasting betaald. Kwijtschelden van belasting kost de staatskas dus niets. Kwijtschelden van belasting maakt het mogelijk de bruto loonkosten te verlagen zonder dat netto wordt ingeleverd. Er is een loontraject van zeg 18 tot 36 duizend gulden waar loonkostenreducties mogelijk zijn zonder dat individuen en het rijk nadeel ondervinden. Wel worden uitkeringen terugverdiend. (Kassa !)
- De huidige WAO compenseert de betrokkene voor het gederfde inkomen. Het is beter de werkgever te compenseren voor de gederfde productiviteit. In plaats van 70% ben je dan misschien 20% kwijt. (De persoon behoudt bovendien zijn sociale contacten en dergelijke.) (Kassa !)

Wet- en regelgevers houden vast aan de verouderde regelingen omdat ze denken dat verandering tot concurrentievervalsing leidt. Echter, juist die regelingen zelf vervalsen de concurrentie. De juiste redenering is immers: er is grote werkloosheid dus er is concurrentievervalsing. Door mensen (WAO-ers en beneden-minimumloners) van de arbeidsmarkt te weren, hebben de huidige werknemers minder last van concurrentie, en kan de vakbeweging gemakkelijker inflatoire looneisen stellen. Het afschaffen van die regelingen (op geleidelijke wijze) bevordert de concurrentie, zorgt voor volledige werkgelegenheid bij een stabiel prijspeil, en bevordert de algemene welvaart.

Genoemde twee regelingen zijn kunstmatig van aard en daarenboven inefficiënt. Deze voorbeelden verduidelijken enkele algemene principes van de (verlichte, Tinbergeniaanse) welvaartsstaat:

- sociaal-economische regelingen zijn minstens zo belangrijk als technologie
- wanneer we toch al bereid zijn uitkeringen te geven (met welk selectieproces dan ook), dan is het efficiënter om dat zó te doen dat mensen productief kunnen blijven.

De discussie over de “maakbaarheid van de samenleving” is te ver doorgesloten. De samenleving is ook breekbaar. Sommige regelingen kunnen een verwoestend effect hebben. Die regelingen moet je dus (kunnen) veranderen.

De voorbeelden verhelderen tevens dat ook de discussie over de ecotax te ver is doorgesloten. Je hebt de ecotax niet nodig om de werkloosheid op te lossen. Je kunt mensen nu al van hun grootste zorg bevrijden, de werkloosheid, en vervolgens in een rustiger denkklimaat zo'n ecotax bespreekbaar maken.

Hierboven is een enorme welvaartsbron ontdekt. De omgeving kan nu op twee manieren reageren.

- We kunnen een groot feest organiseren. Het is vreemd dat Europa na de val van de Berlijnse Muur nog geen groot feest heeft gehouden, en dat zou nu beslist kunnen.
- Of, waar de boodschap tegelijk is dat de werkloosheid door verkeerde regels wordt veroorzaakt, kan men ook de boodschapper om zeep brengen, want tenslotte levert die dus impliciete kritiek op onze top-politici en top-bureaucraten, die tot nu toe met de vlag de verkeerde kant uitlopen.

Die tweede reactie, eigenlijk een reflex, blijkt vooralsnog het sterkst. Wie weet hoe mensen in elkaar zitten, is niet verbaasd. Tegelijk is deze tweede reactie onverstandig en tegen de wetenschappelijke normen, want op deze manier wordt serieus sociaal-economisch onderzoek onmogelijk.

Veel mensen weten wel iets van economie. Economie betekent tenslotte “de leer van het huishouden” en iedereen heeft wel iets met huishouden en geld te maken. Op dezelfde wijzen zullen geologen niet ontkennen dat de meeste mensen de oppervlakte van deze planeet onder hun voeten hebben gevoeld. Het is beter dat mensen en hun politieke partijen niet zozeer de economische discussie gaan overdoen - wat natuurlijk altijd kan en mooi meegenomen is - maar zich concentreren op datgene waar juist hun kracht ligt: controleren of het debat wel goed gevoerd is, en nagaan of mensen zich aan de wetenschappelijke regels hebben gehouden.

Bovenstaande analyse over minimumloon en WAO is vanzelfsprekend wat schetsmatig. De analyse geeft vooral de denkrichting aan. Feitelijke doorrekening zal toch door het Centraal Planbureau moeten gebeuren. Maar je kunt de gang van zaken op het CPB niet meer vertrouwen gezien wat daar gebeurd is.

Om de kwestie in goede banen te leiden heb ik in 1990 geadviseerd tot een parlementair onderzoek naar de voorbereiding van het economisch beleid en in het bijzonder de rol van het CPB. Het parlement is toch het waakvlammetje van onze democratie en onze welvaart.

Soms loopt het zo

In het weekblad Vrij Nederland van 27 april 1991 stelde Marcel van Dam, op p41:

“Het kader van de PvdA is ook niet meer in discussie geïnteresseerd. Het klimaat in de partij is daar niet naar. Ze hebben consequent iedereen die wat kan, met de zweep eruit gejaagd.”

Dit wordt door hetzelfde VN nummer toegelicht, want op p9 is er de aankondiging van de WAO-kwestie, waar de PvdA nog maandenlang met oogkleppen zou rondlopen en pas hard zou ontwaken in de “WAO-zomer” dat jaar.

Toch is het de vraag of deze laatste bevestiging wel aansprekend genoeg is. Vermelding van de “WAO-zomer” is nogal abstract en biedt op zichzelf weinig handvatten voor een leerproces. Enkele concrete eigen ervaringen geven meer houvast. Zodra mensen beseffen wat “klimaat” en “zweep” concreet betekenen, is er meer hoop dat aan verbetering gewerkt gaat worden.

Het bespreken van de eigen ervaringen heeft wel risico's. Immers:

- Van Dam heeft niet altijd gelijk. “PvdA” is wel een hele grote verzamelbak - en is er feitelijk alleen een fijnmazig web van subtiele processen tussen concrete personen. Beschrijven van processen - waarover anderen niet onmiddellijk hun versie kunnen geven - roept ook snel de suggestie van rancune bij de rapporteur op.
- Ook al heeft Van Dam hier misschien gelijk, dan hoeft het nog niet voor mij te gelden. Van Dam stelt dat er meer mensen door de PvdA “weggejaagd” zijn. Een bekend voorbeeld zou Kees Schuyt zijn. Dat zoiets ook met mij is gebeurd laat zich evenwel niet onmiddellijk op conto van de PvdA schrijven. Het kan ook aan mij (en Schuyt) liggen. Ik heb tenslotte ook “problemen” met het CPB.

Op de overweging dat een en ander aan mij kan liggen, kan ik slechts het volgende antwoorden. Op gevaar dat het niet geloofd wordt en juist averechts werkt: in mijn ervaring ben ik een van de meer bescheiden, begrijpende en hulpvaardige personen. Dat ik vasthoud aan enige consistentie, is een argument pro en niet contra. Evenzo ben ik niet rancuneus.

De voornoemde risico's vallen weg tegen de voordelen van mogelijke verbetering. Ik doe er goed aan het verslag gewoon maar te geven.

Juist in die periode van Van Dam's citaat heb ik de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het 'wetenschappelijk' bureau van de PvdA, gevraagd mijn analyse t.a.v. de werkloosheid¹⁰⁷ te mogen toelichten. WBS-medewerker Paul de Beer, collega-econometrist, geeft als antwoord:

“(...) dat de WBS geen prijs stelt op je deelname aan de gesprekskring sociaal-economisch beleid. [... hebben we] onvoldoende vertrouwen dat je een vruchtbare bijdrage aan de discussies in deze gesprekskring zult leveren. Overigens wijs ik je erop dat WBS-gesprekskringen en -werkgroepen niet voor iedereen open staan, maar dat de gebruikelijke gang van zaken is, dat deskundigen hiervoor door de WBS worden aangezocht.”¹⁰⁸

De Beer schrijft dit aan iemand met mijn kwalificaties: afgestudeerd met redelijk hoge cijfers in de econometrie, toentertijd werkte ik reeds zo'n acht jaar bij het Centraal Planbureau, met bijdragen aan het Athena model, studies als *Nederland en Europa 1992* en *Nederland in drievoud*, etcetera.

Ik kan me voorstellen dat een collega-econometrist bepaalde analyses of artikelen van me niet kan volgen - het is een moeilijk vak - maar de correcte reactie lijkt me dan nadere uitleg te vragen, in plaats van artikel en persoon in de prullemand te dumpen.

Voor de goede orde: De Beer en ik hadden elkaar nog nooit ontmoet, er is een paar maal telefonisch contact geweest over het paper, doch ik heb daarbij gesteld dat dit niet genoeg was. Toen deelname niet mocht, is bij het WBS-curatorium beroep aangetekend en dit beroep werd door Van Kemenade afgewezen zonder mij te horen, met het argument dat er toch telefonisch contact was geweest.

De opstelling van de WBS is bot en beklemmend. Er zijn in Nederland maar een beperkt aantal fora waar je met enige diepgang over economische politiek kunt spreken. Zeker wanneer je niet mag meedoen aan discussie op de geëigende plek binnen de eigen politieke partij, dan sta je op straat. Dan sta je in de woestijn. Menigeen zou daar toch eens langer over moeten nadenken: over wat zo'n beslissing tot uitsluiting welbeschouwd betekent.¹⁰⁹

De kwestie is m.n. bizar voor iemand die, wanneer hij iets niet begrijpt, de bibliotheek in duikt en de formules gaat uitwerken, en die wanneer hij dan na geruimte tijd weer met het resultaat naar buiten komt, merkt dat om onverklaarbare reden de toegang tot de discussie gesloten is.

---

¹⁰⁷ Het artikel van december 1990 (CPB 90/III/38). NB. De analyse is medio 1990 naar de Tweede Kamer gestuurd, derhalve zijn alle partijen ingelicht, en bestond dus vrijheid richting de eigen partij, destijds de PvdA.

¹⁰⁸ Deze brief is van 3 juni 1992 en heeft betrekking op begin 1991. Ik heb moeten aandringen op een brief. Overigens is het tussenliggend jaar - blijkbaar - niet gebruikt bij de WBS om in te zien dat de ontwikkelingen bijv. t.a.v. de WAO mijn gelijk ondersteunden.

¹⁰⁹ Merk overigens op, dat de WBS niet het criterium van het voordeel van de twijfel hanteert, en tevens dat men geen open discussiedagen organiseert zoals dat bij Ecozoek gebruikelijk is - de stichting voor economisch onderzoek van NWO; inmiddels heet dit ESR.

Dezelfde Paul de Beer schrijft in de Volkskrant van 8 juni 1993 dat volgens hem de enige echte oplossing voor de werkloosheid de invoering van een basisuitkering (basis-“inkomen”) is. Wanneer iedereen maandelijks een bedrag van de staat zou krijgen, dan zouden de loonkosten lager worden, en daarmee zou werk geschapen worden. De Beer verwijt de politiek, en juist de PvdA die de werkgelegenheid toch na aan het hart zou moeten liggen, dat die niet openstaat voor ‘de enige echte goede oplossing’.

De voorstelling van De Beer is te simpel. De basisuitkering is gigantisch duur. Het kost 60 miljard gulden voor mensen die alleen in het huishouden werkzaam zijn.¹¹⁰

De Beer heeft de schijn mee. Het CPB heeft een scenario met een geleidelijke invoering van een basisuitkering doorgerekend.¹¹¹ De economie zou niet instorten, blijft groeien, en de werkloosheid wordt fors teruggedrongen. De Beer lijkt hier gelijk te krijgen.

Maar de prijs moet ook genoemd worden. Ten eerste is de werkloosheid pas in 2015 opgelost. Ten tweede worden de koppelingen opgegeven. De basisuitkering van 2015 is het minimum van nu. Je kunt de betekenis hiervan beter begrijpen door te kijken naar wat de basisuitkering van 1990 zou zijn. Dit basisinkomen van 1990 is het minimum van 1990 - 25 = 1965. Dit is bijvoorbeeld een flatje met 6 personen, granieten aanrecht, zonder wasmachine en tv, en bovendien van Joop den Uyl juist geen recht meer op een eigen auto.

Er wordt gesteld dat de basisuitkering het voordeel zou hebben van geringere uitvoeringskosten. Het zou minder ambtenaren vergen om bepalingen te toetsen en te controleren. Dat is maar de vraag. Met zo’n basisuitkering kun je in landen als India of Indonesia gaan leven als een vorst: wellicht willen we toch gaan toetsen dat mensen in Nederland blijven. En meer van dat soort zaken.

De beperkingen van de basisuitkering komen ten volle aan het licht door het te plaatsen tegenover het voorstel om belastingen aan de onderkant van het loongebouw gewoon kwijt te schelden. Vrijstellen zit tussen belastingen en geldgeven in. Vrijstelling kan sneller worden uitgevoerd, en de koppelingen kunnen zelfs verbeterd worden. Vrijstelling zou in principe niets hoeven kosten, want het is gericht op mensen met een uitkering. Omdat uitkeringen uitgespaard worden, kunnen de lasten voor werkenden dalen. Omdat dit voorstel wel de voordelen maar niet de nadelen van de basisuitkering heeft, incasseert het de meeste voordelen van het CPB scenario.

Het voorstel tot vrijstelling is gebaseerd op eveneens econometrisch onderzoek dat is gepresenteerd op de bijeenkomsten van het netwerk van economische onderzoekers Ecozoek in 1991, 1992 en 1993. De Beer was daarbij niet aanwezig, ik heb hem nooit op Ecozoek gezien. In zijn boek *Arbeidsmarkt in perspectief*¹¹² verwijst De Beer

---

¹¹⁰ Er doet een argument de ronde dat huishoudelijk werk nu ‘onbeloond’ zou zijn en dat het gewenst zou zijn het maatschappelijk nut uit te drukken door ook geldelijke beloning of huishoudloon in te voeren. Dat argument is ongeldig. Huishoudelijk werk heeft al beloning, namelijk wat reëel door dat werk geproduceerd wordt. Men kan dit inzien door iedereen betaald werk bij de bureaus te laten doen. Wat jezelf verdient, geef je weer uit aan de bureaus die bij jou komen werken. Voor de belastingen is het nuttig om reëel inkomen toe te rekenen, maar dit ook onder de hoge belastingvrije voet te laten vallen.

¹¹¹ CPB, “Nederland in drievoud”, SDU 1992

¹¹² De Beer, “Arbeidsmarkt in perspectief”, Van Loghum Slaterus, ongedateerd. Ik ben op de hoogte van het bestaan van een nieuw boek “Het verdiende inkomen”, doch besprekingen noden niet tot lezen.

weliswaar naar de belangrijke ESB artikelen van CPB medewerkers Van Schaaijk 1983 en Bakhoven 1988, maar de draagwijdte blijkt hij niet te zien. Het PvdA/WBS rapport *Niemand aan de kant*¹¹³ waaraan De Beer meewerkte, rammelt.¹¹⁴ Op de studiemiddag¹¹⁵ van het ‘wetenschappelijk’ bureau van Groen Links over het CPB bleek De Beer niet in staat om CPB directeur Zalm partij te geven waar dat nodig was.¹¹⁶

Er ligt voldoende stof voor, om een nadere politieke analyse te maken.

Doordat Paul de Beer al weer enige jaren zo stellig aan de basisuitkering vasthoudt, is hij zelf een drempel voor verbetering van de werkgelegenheid gebleken. Hij verkondigt de mooiste doelstellingen maar komt met een onhaalbare oplossing en blokkeert een zinvolle aanpak. Hoe komt het dat De Beer zo stellig de basisuitkering als de enige goede oplossing ziet? Zijn argumenten blijken niet redelijk - en dus het moet iets onredelijks zijn.

Het is belangrijk dat men de subtiele politieke boodschap van De Beer doorziet. Als lid van de brandweer die de brand zelf heeft veroorzaakt, geeft De Beer het excuus dat er andere en nieuwe brandweerwagens nodig waren.

Volgens De Beer zou het in het begin van de jaren ‘80 nog te vroeg zijn geweest om tot een basisuitkering te besluiten. De gevestigde politiek zou nu pas falen en niet veel eerder. De Beer pleit Wim Kok vrij. Bijvoorbeeld het *politieke*¹¹⁷ misbruik van de WAO zou nodig zijn geweest om ons tot nieuw inzicht te brengen, nl. het nieuwe inzicht van de basisuitkering. Onzin. Dit is de bekende vlag op de modderschuit. De Beer profileert zich als ‘criticus’ maar is ondertussen de goedprater.

De zogenaamde ‘kritiek’ van De Beer op kabinet en kamer stelt niets voor. Tegelijk verdoezelt De Beer de werkelijke kritiek die (hem) al veel langer bekend is. Ik heb reeds het artikel van Van Schaaijk van het CPB uit 1983 aangehaald, voor de zinvolle aanpak van de werkloosheid. De Beer is tevens bekend met mijn analyse, welke ik van hem dus niet voor de WBS mocht presenteren en verdedigen. Die analyse is dat (het equivalent van) een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid, en met name de rol van politiek en CPB, noodzakelijk is (althans indien het parlement consistent wil blijven). Het is niet goed te begrijpen dat De Beer geen medewerking verleent om deze analyse breder bekend te maken.

Het voorbeeld van De Beer verduidelijkt welk een weg de PvdA nog te gaan heeft. De Beer is gerespecteerd in zijn partij, bijv. vertegenwoordigt de WBS in belangrijke fora. Hij heeft een nobel lijkend plan voor een “basisinkomen”. Hij levert kritiek op kabinet en

---

¹¹³ PvdA/WBS, “Niemand aan de kant”, 1992

¹¹⁴ Met name pag 41, tweede kolom tweede alinea, waar een verhoging van de belastingvrije voet wordt voorgesteld als inkomensherverdeling, terwijl het als efficiency maatregel nodig is.

¹¹⁵ Voorjaar 1993.

¹¹⁶ Bijv. betoogde Zalm dat CPB onderzoek had uitgewezen dat ca. 60% van de foutenmarge van CPB ramingen veroorzaakt werd door de onzekerheid van de ramingen van het buitenland - en hij noemde dit hoog en stelde dat het CPB het zijns inziens dus goed deed. Hij had moeten zeggen dat 60% laag was. Bij een goede raming komt 100% door de onzekerheid t.a.v. het buitenland. CPB ramingen kennen een structurele fout t.a.v. het binnenland, doordat men de overheid op het woord moet geloven. Het CPB raamt niet onafhankelijk wat er bij alle mooie overheidsvoornemens werkelijk zal gaan gebeuren.

¹¹⁷ Bij de parlementaire enquête naar de uitvoering van de sociale zekerheid (commissie Buurmeijer) verdedigde Kok zich tegen een mogelijke beschuldiging van “misbruik”, door te zeggen dat er slechts sprake was van “gebruik”, omdat het immers legaal zou zijn. Daar is nog wel discussie over mogelijk. Hoe dan ook is in politieke zin sprake van misbruik - namelijk gebruik van wetten waarvoor ze eigenlijk niet bedoeld zijn. Motto: ‘WW-ers horen in de WW en niet de WAO’.

kamer. Hij staat binnen de PvdA bekend om een open geest. Maar dan wordt de PvdA-illusie verstoord, want dan blijkt dat De Beer niet openstaat voor andere gedachten en een rol speelt die op zijn minst vragen oproept.¹¹⁸

Ad Melkert

Ad ken ik vanuit de periode dat we samen deel uitmaakten van het bestuur van de afdeling Scheveningen van de PvdA. Ad viel met name op omdat hij zo weinig zei. In 1986 was ik 32 en Ad 30 doch hij slaagde er met een bril en snor in om tien jaar ouder te lijken.¹¹⁹ In 1985/86 was de kandidatuur voor de Tweede Kamer aan de orde. Afdelingsvergaderingen zijn openbaar, dus het volgende mag verteld worden. De afdeling vond dat Ad nog maar een paar jaartjes moest rijpen voordat over eventuele kandidatuur gedacht kon worden. Via zijn contacten met het landelijk bestuur bleek Ad gekandideerd voor Almere, en met zijn verhuizing daarheen begon een indrukwekkende carrière. Met Sint en Alders deed hij iets aan het milieu, in zomervakanties bezette hij publicitair strategische posten, en plotseling bleek hij financieel woordvoerder van de tweede partij in het land.

Ad heeft nooit veel van economie begrepen. Wat hij wel begrijpt, is dat je het CPB kunt napraten, en daarmee in politieke kringen de blitz kunt maken. In 1992 had het CPB doorgerekend dat een verlaging van de BTW met 1% gunstig zou zijn voor loonmatiging en werkgelegenheid. Ad kwam met het voorstel daar dan 2% van te maken - ook al hadden Jan Pen, Hugo Keuzenkamp, Thomas Cool & Eric van Stappershoef publiekelijk bedenkingen tegen überhaupt die ene procent geuit.¹²⁰ Een jaartje later, in 1993 berekende het CPB dat belastingverlaging juist in de eerste schijf heel gunstig voor de werkgelegenheid was. Derhalve kwam Ad met het voorstel om de belastingen in de eerste schijf extra te verlagen. Vanzelfsprekend kwam het niet in hem op om publiekelijk te vragen naar de consistentie met de BTW-maatregel - en om te onderzoeken of je de BTW niet moest verhogen om de eerste schijf te verlagen. En helemaal nooit zal hij uit zichzelf de positie van het CPB ter discussie stellen. Want zonder economisch anker is hij zijn politieke basis kwijt en kunnen anderen vragen gaan stellen waarop hij het antwoord niet weet.

Het cruciale probleem is tweeledig. Ten eerste heb ik Ad natuurlijk ook wel attent gemaakt op de kwestie rond het CPB. Ik was toen nog werkzaam op het CPB. Ik heb me nergens op laten voorstaan. Ik heb slechts geconstateerd dat ik een kamerlid kende, dat dit in kringen waarin ik verkeerde niet abnormaal was, en dat het niet meer dan natuurlijk was om een paar - terughoudende - signalen te geven. Ik stoor me minder aan het feit dat er niets mee gebeurd is dan aan het feit dat Ad geen vragen heeft gesteld en dat hij geen weloverwogen reactie heeft gegeven waarom hij er niets mee deed. Ten tweede acht ik het hoogmoedig om te denken dat je als politicoloog iets van economie snapt, en jezelf

---

¹¹⁸ Misschien past hier een algemene opmerking ten aanzien van deze onderhavige bespreking. Ik geef slechts ervaringen en eigen analyses weer met verantwoordelijke *posities*, en de betrokkenen als persoon staan buiten de discussie.

¹¹⁹ Niet persoonlijk. Objectief opvallend in een cultuur waarin iedereen er wat jonger probeert uit te zien.

¹²⁰ Thomas Cool & Eric van Stappershoef, "Verlaging BTW", Haagsche Courant 4 juni 1992; Hugo Keuzenkamp, "Beleid zonder toegevoegde waarde", Intermediair 29 mei 1992 & "Linkse lasten", De Groene 24 juni 1992; Jan Pen, "Verlaging BTW: doe dat nou niet!", Het Parool 5 juni 1992

door het landelijk bestuur laat kandideren i.p.v. het landelijk bestuur in te lichten dat je iemand in de afdeling hebt leren kennen die wel veel van economie snapt - en die vertelt dat werkloosheid is aan te pakken.¹²¹

Het is de drieslag rijbewijs, bus of botsautootjes. Ad doet alsof hij een rijbewijs heeft, mag mede achter het stuur plaatsnemen, en ondertussen zit Nederland met hem welbeschouwd in de botsautootjes. Vanzelfsprekend mag iedereen tot kamerlid gekozen worden. Punt is echter dat Ad vermoedelijk niet is gekozen op zijn politieke visie, maar omdat zijn supporters vooral dachten dat hij daarnaast voldoende van economie begreep, en dat zijn mandaat daardoor wraakbaar is.

Adri Duivesteijn

Men moet beseffen dat de Gemeente Den Haag een bijzonder politiek gewest is. De vele ambtenaren die Den Haag bevolken hebben de beroepsneiging zich afstandelijk tot de politiek op te stellen. Er wonen in het gewest dus veel mensen met kennis en capaciteiten, maar die ziet men nauwelijks op normale partijvergaderingen. Dit geldt in ieder geval voor de PvdA. In de Haagse PvdA reesterden vooral stadsvernieuwers en “rooie vrouwen” - leidend tot een historisch verbond van mensen die klaarblijkelijk graag geld uitgeven.

Toen Adri Duivesteijn zijn sociale academie had afgemaakt en rond 1980 ambitieus aantrad als leider van die min of meer natuurlijke coalitie had de gemeente Den Haag een eigen vermogen van minstens een half miljard. Toen Adri in 1989 werd afgezet lag er een schuld van zo'n half miljard - met nog de nodige jaarlijkse tekorten. Dat dit miljard verschil bestaat heeft zich nogal aan het reguliere politieke debat onttrokken. Vervolgens laat zich niet beweren dat de uitgaven regulier wél zorgvuldig besproken en getoetst zijn. De bouw van een nieuw stadhuis aan het Spui heeft wel aandacht gekregen, maar de besluitvorming daarover kan men nauwelijks zorgvuldig en verantwoord achten.¹²²

Duivesteijn's coalitie kende een bijzondere cultuur. Mensen die niet vóór waren, werden ingedeeld bij tégen. In het Haagse PvdA-gewest ontstond het begrip “kampenstrijd”. Mensen van buiten Den Haag die zich in de stad vestigden, die zich bij de lokale PvdA (wijk-) afdelingen aansloten, en die argeloos nuchtere opmerkingen maakten en bij voorstellen vraagtekens plaatsten, merkten dat zij behandeld werden als behorend tot “het andere kamp”. Mensen werden zo weggejaagd. Afdelingsbesturen werden op den duur eenzijdig samengesteld. In stadsvernieuwingswijken was er overigens een direct belang om voor stadsvernieuwing te zijn. Leden van de gemeenteraadsfractie beschreven de interne sfeer met termen als “te snijden”.

Dat hier nu zo geschreven wordt, over “coalitie”, is geen uiting van die “kampenstrijd”. Dergelijke termen komen vooral uit rapporten van commissies die voor de verbetering van de Haagse PvdA situatie zijn ingesteld. Die coalitie heeft vooral zichzelf vorm gegeven, met name toen voorstanders van “stadsvernieuwing” voor armere wijken

---

¹²¹ Onder politicologen komt het voor dat het zeggen dat werkloosheid aan te pakken is uitgelegd wordt als prima facie bewijs dat je weinig van economie snapt. Zo'n houding van politicologen is hoogstens in menselijk opzicht begrijpelijk maar is verder niet goed te praten.

¹²² Theo van Stegeren, “Haagse zaakjes”, Intermediair 4 maart 1994; Thomas Cool, ingezonden reactie Intermediar 18 maart 1994

plotseling in het kielzog van Adri massaal voorstander werden van het dure nieuwe stadhuis. Ikzelf ben nimmer tegenstander van stadsvernieuwing geweest, juist gematigd voorstander, doch, ik wilde wel dat administratie en efficiency sterk verbeterd werden. Ik was tegenstander van de - op zijn best naive - gedachte dat slecht geadmistreerde uitgaven toch wel goed terecht kwamen en voldoende waren onderworpen aan de politieke discussie.

Adri's aanhang had in die tijd niet echt de meerderheid - Adri is nooit lijsttrekker geweest - maar had wel onevenredig invloed en kon zich blijkbaar onevenredig onttrekken aan controle. In een situatie (politieke partij) waarin samenwerking vooropgesteld wordt - solidariteit ook ideologisch benadrukt wordt - en waar ook resultaten voorop staan, heeft een minderheid blijkbaar een drukmiddel door te dreigen de sfeer te verzieken. Wanneer dezen zelf de sfeer belasten door zich niet aan afspraken te houden, kunnen ze anderen, die daartegen protesteren, ervan beschuldigen dat zij de sfeer verzieken en dat zij niet naar "de resultaten" kijken. De Haagse geschiedenis toont dat Adri c.s. dergelijke politici zijn.¹²³

Arie van der Zwan

Scheveningen ligt fraai in de duinen tussen Den Haag en de zee, is daarmee een aantrekkelijk woongebied, en de plaatselijke afdeling van de PvdA heeft zo zijn aandeel bekende partijgenoten. Arie van der Zwan¹²⁴ kwam nooit op - openbare - vergaderingen, maar kwam wel - en ik ontmoette hem toen - in september 1991, toen het afdelingsstandpunt bepaald moest worden voor het congres over de WAO, de positie van Kok en de toekomst van de PvdA. Op die afdelingsvergadering heb ik herhaald wat ik reeds in Trouw geschreven had.¹²⁵ Sindsdien mag Van der Zwan kiezen wat hij is: een deskundige die aan een half woord genoeg heeft en die dus de goede aanpak voor

---

¹²³ Henk Kool, "Rentree van een vernielend politicus", NRC 16/11/93. Kool krijgt een reactie van Yap Hong Seng, secretaris van het NAI bestuur, NRC brieven 20/11/93, die benadrukt dat het gehele Haagse college van B&W verantwoordelijkheid draagt. Natuurlijk, ook de gemeenteraad heeft de plannen voor het nieuwe stadhuis geaccepteerd. Wat moet je met zo'n open deur? Je kunt slechts de vermoeidheid overwinnen, antwoorden dat je dat al wist, dat je dit juist als uitgangspunt van de analyse hebt genomen, en dat je verder wilt kijken dan die platitudes - en je kunt dan als voorbeeld geven dat heel wat mensen ooit dachten dat de aarde plat was terwijl we daar nu anders tegenaan kijken. Voor mensen als Yap Hong Seng zijn parlementaire enquêtes nodig om hen te doen zien wat anderen al eerder inzien. Het helpt wanneer ze meedelen in de woonlasten in de Haagse regio. Ik heb verder geen mening over wat Adri voor of bij het NAI heeft gedaan, betwijfel of dat relevant is voor het oordeel over zijn optreden als politicus.

Duivesteijn is in zomer 1989 door de Haagse PvdA weggestuurd, samen met Gerard van Otterloo, op grond van 'teveel openlijke meningsverschillen'. Deze grond kwam voort uit de machtspositie van aanhangers van Duivesteijn in gewestelijk bestuur en fractie. Er is nimmer een onderzoek geweest naar bewuste (politieke) obstructie vanuit Duivesteijn c.s.. Mijn eigen besluit dat Duivesteijn niet te handhaven was viel in najaar 1988, toen hij op een vergadering van de steungroep financiën, beledigd om een oplossing voor de reeds slepende stadhuis kwestie te vinden, evident discussietrucs hanteerde welke relevante informatie niet boven tafel brachten en een oplossing juist verderweg schoven. Me dunkt dat nog wel meer voorbeelden van obstructie naar boven te halen zijn. NB. Gevolg van voornoemde vergadering was dat er begin 1989 een onderzoek van onafhankelijke accountants kwam. Adri beloofde in de media dat hij zou terugtreden wanneer de uitkomst negatief was. De uitkomst was negatief, en Adri bleef toch maar aan.

¹²⁴ Van oorsprong Scheveninger. Hier bestaat dan blijkbaar niet de behoefte te verhuizen.

¹²⁵ Cool, "Goed WAO-beleid vergt tijd", Trouw 10 augustus 1991

werkloosheid en WAO onderkent, of iemand die in ieder geval moeite heeft op vergaderingen te luisteren.¹²⁶

Ik heb Van der Zwan nadien nog gesproken in de marge van een PvdA congres en op een discussiebijeenkomst in het Amsterdamse Scheepvaartmuseum. Het heeft weinig geholpen. In 1994 bleek hij de “Drees leerstoel” te bezetten, bepleitte hij forse invoertarieven om concurrentie uit lage lonen landen tegen te gaan, en op het congres van de NVMC (Nederlandse Vereniging voor Maatschappij- en Cultuurwetenschappen) begin april zag hij in discussie met A. de Swaan een reële oorlogsdreiging voor Europa.

Van der Zwan kan mooi vertellen - maar ziet men niet, dat het verhaal alleen mooi is omdat er dingen zijn weggelaten? ¹²⁷ Me dunkt dat we juist de invoertarieven moeten verlâgen - *trade not aid* - om het het reële *risico* van oorlog te verminderen. Terwijl mijn ervaring met Van der Zwan alleen de ervaring van anderen bevestigt, ¹²⁸ hoe kan het dan toch, bijvoorbeeld, dat hij de “Drees leerstoel” bezet en dat hij voor een forum discussie met De Swaan wordt uitgenodigd? Hoe werken (die) kronkels?

Laatst kwam ik Paul Kalma tegen. Hij benadrukte dat er t.a.v. mij geen persoonlijke motieven speelden toen *Socialisme & Democratie* in 1991 een artikel van me over het minimumloon afwees.¹²⁹ Hij bleek vergeten dat ik niet aan de WBS werkgroep mocht meedoen. Toen ik dit memoreerde, reageerde hij niet met excuses of zo, maar door te vertellen dat alles nu gereorganiseerd was, en onder leiding stond van ... Ad Melkert en Arie van der Zwan. Ik kon hier alleen sarcastisch bij glimlachen - en opperde natuurlijk dat ik er geen bezwaar tegen had om mijn analyse ook in deze nieuwe club te bespreken. Kalma keek toen wat zuur en ik heb er niets meer van vernomen.¹³⁰

André van der Louw

Mutatis mutandis voor een andere voormalige Nieuw-Linkser, André van der Louw. Ook een begaafd spreker. Het is niet intellectueel hoogdravend wat hij zegt, maar het klinkt als een klok. Het zou verboden moeten worden om in het publiek te moeten schrijven, over mensen die je aanvankelijk ergens wel mocht, dat ze toch een gigantisch bord voor de kop hebben. Maar Van der Louw veroorzaakt het wel.

Van september 1991 tot eind winter 1992 beheerde Van der Louw het adressenbestand van de *Rode Hoed Groep*. Van belang is dat hij er - voorzover ik weet als één der adressen van belangstellenden - niets mee deed. Ook van belang is waar hij zich niet vertoonde: noch bij de werkgroep *PvdA-weer-sociaal* noch bij andere bijeenkomsten; hij

---

¹²⁶ Ik heb het luisteren niet bemoeilijkt door te pleiten voor het vertrek van Kok - daar was ik zelfs expliciet tegen. Mijn voorstel was het kabinetsbesluit voorwaardelijk te steunen en tegelijk onderzoek in mijn richting te doen.

¹²⁷ John Paulos, “Ik denk, dus ik lach”, *Ooievaar Pockethouse* 1993, p89/99, de parabel van de rabbi die toegeeft: “Ik zoek nooit naar een parabel voor mijn onderwerp. Ik breng alleen onderwerpen ter sprake waar ik parabels voor heb.” Of, iemand die eerst op een houten wand schiet, en daarna rond het kogelgat schietschijf-ringetjes tekent.

¹²⁸ Hans van den Doel, “Het Biefstuksocialisme en de economie”, *Spectrum* 1979

¹²⁹ Cool, “Nuances bij minimumloon-discussie”, augustus 1991 - niet gepubliceerd.

¹³⁰ Ik heb te weinig directe ervaring met Kalma om meer te kunnen vertellen. De lezer vindt het wellicht interessant te weten dat ik in 1982 heb gesolliciteerd naar de plaats waar Paul de Beer terecht kwam, en medio jaren ‘80 naar het directeurschap van de WBS waar Kalma voor gekozen is. In beide gevallen ben ik niet voor een gesprek uitgenodigd.

deed blijkbaar niet mee met Schaefer. Van der Louw heeft in 1991/92 geen zwaarwegend *inhoudelijk* punt naar voren gebracht. In september 1991 was de voorzitterskandidatuur het passende voertuig voor bijsturing van de partij: maar dat heeft hij laten passeren. Hij trad niet naar voren op het PvdA-congres over de WAO in september 1991. In maart 1992 deed hij niet mee aan die congresvoorbereidingen, beperkte zich tot een afstandelijk schrijven aan dat congres.

Van der Louws 'sterkste' argument is dat hij verkeerd behandeld zou zijn, met name door de beschuldiging van een coupoging. Maar zijn argument daarover is niet houdbaar. Ten eerste had zijn initiatief wel degelijk daarvan weg, ten tweede heeft Kok meerdere handreikingen gedaan.

In september 1991 waren partijbestuur, fractie en kabinetsploeg verantwoordelijk. Al wat daarvan afweek was per definitie afwijkend. Een apart comité, dat eerst op de radio wordt aangekondigd voordat de gekozen verantwoordelijken officieel ingelicht worden, wringt. De kern van het voorstel was dat Kok zich niet met de 'redding' van de partij zou bezighouden. Het is niet geloofwaardig wanneer Van der Louw het probeert voor te stellen alsof alleen Kok c.s. van zijn voorstel konden weten. Van der Louw heeft zich apart ingespannen om zijn voorstel bij Kok te krijgen, maar het bevreemdt dat hij denkt dat we niet doorzien dat er ook andere kanalen bestonden. Er was notabene een *radio-interview* ! Kok werd geen voorstel gedaan, maar ingelicht - voorgespiegeld - dat de feiten al zo lagen. Vertaald naar Hollandse omstandigheden, waarin termen als 'partijbaronnen' en 'de doodsteek van Norbert' overdrachtelijk gebezigd kunnen worden, is de door Jan Pronk gebruikte term 'coup' voorstelbaar.

Van der Louw doet alsof de partijtop nooit een handreiking gedaan heeft om de nadruk in de media op het woord 'coup' glad te strijken. Evenwel, Kok heeft hem kort na het Elsevier-verhaal gebeld. Kok heeft hem op de eerste Rode Hoed bijeenkomst de hand geschud. In Elsevier 21/12/91 zegt Kok:

“Ik vind het gek dat het woord coup is gevallen. Maar ik word wel door Jan en Alleman aangesproken of ik wil ontkennen dat het een coup was. Ik zou dat woord coup met een grote schop hier het raam uit willen trappen. Dat woord is helemaal niet interessant. Waar ik afstand van heb genomen is de idee dat hoe zo'n gezelschap ook genoemd wordt, dat zij het voor mij wel eens even zullen gaan doen. Ik geef zelf leiding.”

Waarom antwoordt Van der Louw in HP 14/2/92 met: “Kok heeft geen niveau” ? Waarom het dreigement van een nieuwe partij ? Zelfs nadat (of omdat) Van der Louw zo scherp naar de partijtop heeft uitgepakt, heeft Wöltgens voor de tv aangeboden om met hem te spreken. Kok en Van der Louw hebben toen met elkaar gesproken. Kok zal niet iets radicaal anders gezegd hebben dan in Elsevier. Het is reëel te veronderstellen dat hij een soort van excuses heeft aangeboden voor enig falen van zijn kant. Het is niet correct dat Van der Louw hierover vaag blijft. De handreikingen zouden voor een normaal mens betekenen dat de klacht gehoord is. Het initiatief was verder aan Rottenberg en Vreeman, die op het congres van 14 en 15 maart 1992 gekozen werden. Maar Van der Louw volhardt in een vage oppositierol op de rand van de PvdA.

De conclusie is dat Van der Louw een stoorzender is en zinnvollere processen wegdrukt. De politiek kent net als de aandelenmarkt “bellen” (“bubbles”). Het gerucht van succes wakkert het vuur tijdelijk aan en geeft een kortstondige bevestiging van succes. De media schrijven Van der Louw een politieke rol toe, politiek verantwoordelijken houden rekening met hoe zaken in de media overkomen, en dus heeft Van der Louw politieke en publieke aandacht.

Dit is dan de reconstructie. Eerst wist Van der Louw niet precies wat hij wilde behalve dat zaken anders moesten, hij deed een onhandig voorstel, daarna was hij geraakt door de beschuldiging van de ‘couppoging’ en met name door het feit dat hij daarop betrappt was, tot slot bleef hem slechts de mogelijkheid ‘met schone handen langs de zijlijn’ te gaan staan, om straks te kunnen roepen dat hij ‘het allemaal al gezegd heeft’. Er ontstaat het beeld van een welbespraakte oude politieke vos op sloffen, die het eigenlijk ook niet weet en kan. Maar hij wil zo graag, hij is zo beledigd, en zijn verhalen zijn zo prachtig.

Ik had het consequenter gevonden wanneer Van der Louw gepleit had voor uitstel van de voorzitterskeuze, en, toen dat niet lukte, de PvdA verlaten had. Dan kon ik concluderen dat zijn dreigement met een nieuwe partij betekenis had. Maar ik heb klaarblijkelijk andere normen.^{131 132}

Van der Louw heeft mijn analyse niet opgepikt. Op de eerste bijeenkomst in die Rode Hoed heb ik naar voren gebracht dat voor oplossing van werkloosheid en WAO een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid wezenlijk is, en in het bijzonder naar het Centraal Planbureau. Ik heb toegelicht dat dit CPB mijn wetenschappelijk verantwoorde analyse in deze niet wilde publiceren. Ik heb Van der Louw c.s. papers toegestuurd, en e.e.a. in persoon toegelicht. Ik heb op de rol van de WBS gewezen. Het laatste hoofdstuk van Van der Louw’s boek¹³³ verzwijgt dat ook ik in ‘t Tappunt aanwezig was, dat ik daar het ministelsel beargumenteerd heb afgewezen, en heb gepleit voor een nieuwe partij, het *Sociaal Liberaal Forum*. Het boek is geen verslag waarin de schrijver voldoende afstand tot zichzelf neemt, maar een gekleurde ‘wereld volgens de schrijver’. Opgemerkt zij, dat waar mij toegang tot de WBS werd geweigerd, ik dus wel een paar vergaderingen met Van de Louw heb mogen meemaken. Ik kan niet beoordelen of het gastvrijheid is, behoefte aan aanhang of een principiële keuze voor openheid. Ik val terug op de openingsalinea van deze subsectie.

De politieke hoofdconclusie is dat stoorzenders als Van der Louw voorkwamen dat binnen de PvdA een werkelijk zinvol politiek vernieuwingsproces tot stand kwam. Het is dramatisch hoe inhoudelijk zwakke spelers de echt zinvolle discussie smoorden. Het verbaast hoeveel ruimte stoorzenders kregen. Een mogelijkheid is dat Kok eigenlijk wel blij was met een zwakke en zichzelf-snel-onklaar-makende Van der Louw. Dat blijft speculeren. Overigens blijft Kok niet alleen formeel verantwoordelijk maar ook materieel want hij had processen als dit moeten onderkennen en corrigeren.¹³⁴

---

¹³¹ Mijn vertrek uit de PvdA in najaar 1991 is elders beschreven. In de kern betreft het de wijze waarop mijn kandidatuur voor het voorzitterschap behandeld is - tegen de achtergrond van de gehele werkloosheidskwestie. Mijn brief daarover aan het congres - hetzelfde congres dat de demagogie van Rottenberg accepteerde - is achtergehouden.

¹³² Van der Louw’s acceptatie van Rottenberg zou kunnen komen doordat hij beweert dat er een generatie ontbreekt tussen de zijne van Nieuw-Links en die van Rottenberg. Nu is Nieuw-Links al afdoende getypeerd door Hans van den Doel op.cit.. En Rottenberg is eerder de tovenaarsleerling van Nieuw-Links dan exemplarisch voor zijn generatie. Dus ik zie meer een constante van demagogie dan een verhaal van generaties. Maar wanneer men doorgaat over generaties, dan is de conclusie dat Van der Louw de tussenliggende generatie slechts over het hoofd ziet. Hoe dan ook: redelijke mensen van *iedere* generatie presenteren hun argumenten redelijk en met vermindering van demagogie - maar om dat te zien moet je wel überhaupt de redelijkheid voorop zetten.

¹³³ André van der Louw, “De rode hoed en andere verhalen”, Conserve 1992

¹³⁴ Hopelijk ziet men het verschil tussen mij en Van der Louw. Ik ga geen persoonlijke eigenschappen toedichten wanneer ze niet relevant zijn. Ik kan mensen wel op hun politieke verantwoordelijkheid aanspreken wanneer dat de politieke discussie verder helpt.

Jan van Zijl

Jan van Zijl ontmoette ik begin jaren '80 bij een bezoek van jongere PvdA-ers aan het Europese Parlement. De zuurkool van Staatsburg doet me nog steeds watertanden, en het gesprek met Jan in de bus over de toekomst van Europa en over het comparatieve voordeel van het Nederlandse veilingssysteem ben ik ook nog niet vergeten. In september 1991 hield de PvdA kamerfractie in een bijzaaltje van Holiday Inn Leiden een bijeenkomst over de WAO voorstellen. Daar trof ik Jan weer. Wat mij betreft was het een leuk weerzien, maar de omstandigheden hielpen niet echt. Als lid van de fractie verdedigde Jan de WAO voorstellen met vuur. Hij bleek echter niet te weten waar hij het over had - want hij had nog maar heel onlangs de overstap van landbouw naar sociale zaken gemaakt. Maanden later konden we in tijdschriften lezen dat de fractie haar mensen het land had ingestuurd met de expliciete opdracht om - als 'damage control' - de voorstellen te verdedigen. Dus niet om te *luisteren*. Dat bleek ook in dat bijzaaltje. Het is welbeschouwd van een bizarre onhoffelijkheid. Mensen op valse voorwendselen uitnodigen en dan als papegaai optreden.

Aan de vooravond van het PvdA congres in maart 1992 verdedigde Jan het minimumloon.¹³⁵ In een - niet gepubliceerde - reactie moest ik concluderen:

“Van Zijl heeft een half jaar duchtig zitten studeren op deze voor hem nieuwe fractieportefeuille van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, sinds hij deze met Landbouw geruild heeft. De studie heeft echter geen nieuw PvdA-standpunt opgeleverd. Na de landbouwsubsidies is nu blijkbaar een nieuw en groter terrein gevonden om miljardenmissers te begaan.”¹³⁶

Ik ben er nog niet anders over gaan denken.

Rick van der Ploeg

Rick van der Ploeg heb ik in 1990/91 verteld van de situatie rond de WBS. Zijn reactie was “als je duwt, dan zetten mensen zich af”,¹³⁷ maar hij zou eens informeren - en ik heb er nimmer meer van gehoord. In december 1991 was hij voorzitter van een economendebat over werkloosheid (in Wassenaar, van het Netwerk Kwantitatieve Economie), in de pauze sprak ik met hem af dat ik - ongebruikelijk, immers vanuit de zaal - een sheet mocht projecteren,¹³⁸ en na de pauze bleek de overhead projector weggehaald te zijn. In 1992 ondersteunt hij mijn voorstel voor een onafhankelijk wetenschappelijk CPB, maar niet het voorstel van de enquête - daarmee niet ziend dat dit laatste toch wel de weg is om het eerste te bereiken.¹³⁹ Rick is als econoom ‘voor’ verlaging van het minimumloon, en als politicus ‘tegen’ - ik vraag me af of dit een taalgebruik is waarmee wetenschappers en burgers uit de voeten kunnen. Rick differentieert verkeerd - als zovele economen, maar, ook nadat ik hem een briefje heb

¹³⁵ Jan van Zijl, “Verlaging minimumloon een onbegaanbare weg”, Trouw 6 maart 1992

¹³⁶ Thomas Cool, “Verlaging van de minimumloonkosten is de koninklijke weg”, 12 maart 1992

¹³⁷ Wat zo is. Maar ik heb niet ‘geduwd’ of anderszins onredelijks gedaan. Een paper geschreven, een paar telefonische gesprekken, en het verzoek tot participatie. Pas dan beroep - en terecht.

¹³⁸ Dit werd p 222 van Cool, “Definition and Reality 89-92”, Rotterdam 1992

¹³⁹ Rob de Klerk & Rick van der Ploeg, “Overheid en markt in het maatschappelijk debat”, ESB 18/3/92; zie mijn reactie in Cool, “Definition and Reality 89-92”, Rotterdam 1992, pp231-236

gestuurd om hem erop attent te maken.¹⁴⁰ Terwijl Rick ziet dat het MIMIC model van het CPB werkgelegenheid schept wanneer de gemiddelde tarieven verlaagd worden maar de marginale verhoogd, en hij dit zelf “progressief” noemt, gebruikt hij dit niet voor het PvdA verkiezingsprogramma - terwijl die CPB analyse *empirisch verantwoord* is.¹⁴¹

Het opschrijven van dit soort zaken maakt alles misschien complexer dan het is. Veel van het gemelde is incidenteel. Een normale verklaring is bijvoorbeeld pech. Mijns inziens heeft Rick niet die hoogmoed die ik bij Ad Melkert constateer. Maar een nader gesprek lijkt me zinvol ter bevordering van het scherpere wetenschappelijke en politieke inzicht.

Felix Rottenberg

Felix Rottenberg heb ik in de jaren ‘70 ontmoet toen hij als voorzitter naar een feestje van de Jong Socialisten in Groningen kwam. Rond 1988/89 heb ik een keer gebeld of De Balie iets kon doen met mijn voorstellen over de werkloosheid. Het is er niet van gekomen nog eens bellen of teruggebeld te worden voor een concrete afspraak. Uit het gesprek was wel duidelijk dat werkloosheid hem niet zó interesseerde.

De volgende tekst is gepubliceerd in *Stuitende Taferelen*.¹⁴²

“Open brief aan Felix Rottenberg.

Beste Partijgenoot,

Ik heb je al uitgenodigd voor een openbaar debat, met zo mogelijk Bob Suurhoff erbij, die ik nog niet kon bereiken. Een debat: zodat verschillen tussen mogelijke kandidaten voor het partijvoorzitterschap tot hun recht kunnen komen. Dat heb je *geweigerd*, met het argument dat zo’n debat eventueel in januari kan, wanneer bekend is wie de echte kandidaten zijn. Ik acht het verstandig om via deze open brief alsnog op zo’n openbaar debat aan te dringen.

Openheid, rustige gedachtenwisseling en het politieke debat zijn wezenlijk voor onze partij. Een cultuur met de normen van het wetenschappelijke debat. Er is een behoefte aan jong-Tinbergenianen en/of jong-Dreesianen, die juist deze cultuur de boventoon laten voeren, van warm hart en koel verstand - een cultuur waarin ook de gedachten van de echte Tinbergen een kans krijgen.

In de NRC spreek je je uit voor de creatieve onrust. Je laat je erop voorstaan een initiator van het vrije debat te zijn (geweest). In de Volkskrant zeg je dat je gaat luisteren, luisteren, luisteren. En je pleit voor de kwaliteit van de discussie, voor het bij elkaar brengen van mensen. Al deze uitspraken kan ik moeilijk in verband brengen met je weigering nu zelf in debat te gaan. Ik kan er slechts één enkele verklaring voor geven. En dat is een politieke. Door te debatteren verleen je andere geluiden aandacht en prominentie. Door niet te debatteren belemmer je dit. Misschien dat er op 1 januari dan maar één echte kandidaat is. Je weet dat je de publiciteit aan je kant hebt, en steun van

---

¹⁴⁰ Bij de loonvorming t.a.v. de invloed van belastingen nemen velen de partiële afgeleide in plaats van de totaal-differentiaal.

¹⁴¹ Lans Bovenberg & Rick van der Ploeg, “Effects of the tax and benefit system on wage formation and unemployment”, Mimeo KUB april 1994; Bovenberg, De Mooij & Van der Ploeg, “Werkt een ‘Robin Hood’-beleid”, ESB 13 april 1994; Thomas Cool, “Tax structure, inflation and unemployment”, Rotterdam maart 1994 (uitwerking 1990/91); Thomas Cool, “Van Robin Hood en de rand”, 1994.

¹⁴² Stuitende Taferelen, nummer 6, november 1991; NB De afkorting PB staat voor partijbestuur. De spelling van “Suurhof” is gecorrigeerd, nu met dubbel “f”.

anderen die goed in de markt liggen: en waarom zou je dit verspelen door openlijk in discussie te gaan ?

Je bent mede-auteur van het ondemocratische rapport van de commissie van Van Kemenade. Ik ben niet de enige die dit rapport en het PB voorstel zo bestempelt. Volkskrant commentator Lindner dacht in die termen, en tot mijn blijde verrassing ook Bob Suurhoff.

Op de PvdA Zomerschool, toen het rapport van Van Kemenade net uit was, heb ik meteen al aan Marjanne Sint laten blijken, dat indien ze haar positie aan dat rapport verbond, zij in mij een tegenkandidaat vond. *Mijn* partij is een democratische. De gang van zaken rondom de WAO heeft laten zien dat de huidige partijstructuur wezenlijk deugt. Waar het aan schort, is de cultuur, waarin o.a. te vlug over personen wordt gesproken. Toen Sint opstapte in plaats van tot inkeer kwam, wat ik betreur maar wel het minste van alle kwaden vind, was het mij wel duidelijk dat zo'n cultuurverandering verbonden zou kunnen zijn aan mijn eigen rol.

Toen jouw naam werd genoemd, maar je volgens de media de boot afhield, heb ik je gebeld en van mijn kandidatuur op de hoogte gesteld. Het bleek dat je inderdaad, op dat moeilijke moment in de partijgeschiedenis, geen bemoeienis met de partij wilde (zie ook de diverse kranten). En je had er geen behoefte aan om mij te helpen mijn ideeën over het voetlicht te brengen. Reeds op dat moment was je in mijn ogen een integraal onderdeel geworden van het probleem dat je zelf zegt te willen bestrijden. Je had een persoonlijke twijfel of je al dan niet iets met het voorzitterschap had, in plaats van de vraag centraal te stellen, hoe de partij de wereld beter kon dienen, eventueel met een andere kandidaat.

Voor de partij en het land zie ik een echte ramp in aanbouw. De huidige partijtopy slaagt er slecht in de idealen over het voetlicht te brengen, terwijl ze al meer ruimte krijgt dan tevoren. Dat is, overigens, niet onmiddellijk een persoonlijke kritiek. Vervolgens, het landsbestuur rammelt aan alle kanten. Toen Lubbers sprak "Nederland is ziek", had hij beter kunnen zeggen: "Nederland is zwak bestuurd". Als er slechte wet- en regelgeving is, dan kan men het de mensen niet wettelijk of bestuurlijk verwijten dat zij daarvan gebruik maken. *Dat* zijn de problemen, en niet de interne partijstructuur. Inderdaad, de structuur heeft enige invloed op de cultuur. Maar, dat geldt niet zozeer de partij, als wel het landsbestuur, waarin een verkeerde rijksorganisatie de cultuur van stroperigheid in de hand werkt. Ziet men dit anders, dan krijgen we op korte termijn dus een ondemocratische partij met onverminderd stroperige bestuurders.

Felix, de steun die je van diverse partijleden hebt weten te verwerven, is nog geen bewijs dat je de goede koers representeert. Via het debat dat ik voorsta zullen de puzzelstukken op de juiste plaats vallen, en er is geen enkele reden waarom de keurige mensen in onze partij hun steun niet navenant zouden kunnen herzien. Er zit ruimte tussen mijn mening en die van een groot deel van de partijtopy, blijkbaar ook de jouwe. Maar de beweging is zo oud, en de sociaal-democratische idealen zijn in de kern zo sterk, dat de interne vormgeving van voorbijgaande aard is. Waar het om gaat is de koers. En die ligt anders dan de huidige, de jouwe. In deze is de politiek ook persoonlijk.

Stel je open voor het debat, uit je gedachten, verdedig je op mijn kritiek, reageer op mijn visie. Accepteer mijn uitnodiging.

Met vriendelijke groeten,

Thomas Cool"¹⁴³

De demagogie die Felix reeds rond zijn verkiezing vertoonde was beschamend. Nog beschamender was het, dat het partijcongres dit alles accepteerde. De voorzitterskeuze

---

¹⁴³ Het deed dus veel pijn de partij te verlaten. Wonderlijk is, dat voormalige partijgenoten niet schrikken en niet gaan nadenken van wat ze je hebben aangedaan door je tot zo'n stap te dwingen.

had op het congres van maart 1992 gemakkelijk uitgesteld kunnen worden, zoals mijn brief aan het congres ook voorstelde (doch die brief is niet uitgedeeld).

Ik memoreer nog twee punten uit Felix' toespraak bij de aanvaarding van het voorzitterschap¹⁴⁴ en vervolgens zijn behandeling van de werkloosheid.

Hij zegt:

“Het ambacht van politicus is ten onrechte in discrediet geraakt, vaak door toedoen van de politici zelf. Toch is het in menig opzicht het mooiste ambacht van de wereld omdat er zoveel in samen kan vallen: De strijdbaarheid van een advocaat, de wijsheid van een wetenschapper, de kritische scherpzinnigheid van een journalist, de inventiviteit van een handelaar.”

Wat is dit voor een prietpraat ? Kan een advocaat niet koel scherpzinnig zijn ? Kan een journalist niet wijs en/of strijdbaar zijn ? Kan een wetenschapper niet scherpzinnig en inventief zijn ? ‘Okay’, het is een speech bedoeld om een massa op te zwepen. Ga je gang. Kernvraag blijft: kan Felix ooit beseffen wat wetenschap is ? Dit is niet de vraag naar de intellectuele vermogens. Zelfs met Sociale Academie kun je met enige uitleg enige logica begrijpen. Het gaat juist om het doorgronden en innerlijk verwerven van het juk van de wetenschappelijke attitude. Wanneer hij deze zichzelf toeschrijft is hij hoogmoedig, en wanneer hij het niet doet, valt hij, volgens dit eigen citaat, af als “mooi politicus”, en brengt hij het politieke ambt in discrediet doordat hij niet aan de eigen eisen voldoet. Wil hij werkelijk stellen dat hij wel degelijk over wetenschappelijke kwaliteiten beschikt ? Dat laatste kan dan tot ieders tevredenheid getoetst worden door middel van een universitair examen. Het vakgebied doet er niet toe. Economie is af te raden, en ook politicologie lijkt niet zo zinvol, want Rottenbergs lijstje van eigenschappen van de voorbeeldige politicus is slechts retorisch. Begrijp het goed: het is fijn en gewenst dat mensen met Sociale Academie aan politiek doen, of met welke andere opleiding dan ook. Maar laten we (als wetenschapper) constateren (en als burger protesteren) *dat een politicus iets belooft wat hij niet kan waarmaken.*

Felix schildert het ideaal van een PvdA die zich onderscheidt:

“door de eigentijdse bevoegenheid van Troelstra, door het doorzettingsvermogen van Suze Groeneweg, door de warmte en de betrokkenheid van Theo Thijssen, door de articeiteit van Berlage, door de eigenzinnige visie van Den Uyl, door de onconventionele daadkracht van Jan Schaeffer en Adri Duyvesteyn. Allemaal bevoegen realisten met het vermogen om hun idealen te verenigen met gewoon, dagelijks pragmatisme.”

Dankzij Felix zit Adri nu in de Tweede Kamer. De Haagse stadsdemagoog, die jarenlang het klimaat in het Haagse PvdA-gewest verziekte, de Haagse bevolking misleidde en miljoenen guldens ongecontroleerd over de balk gooide, dient Rottenberg dus tot inspiratie, en dient als lichtend voorbeeld voor de gehele PvdA.

We kunnen dat wel begrijpen. Een verwantschap van mentaliteit valt niet te ontkennen. Geworteld in de Sociale Academie, geraakt het manipulatief vermogen soms tot grote bloei. We begrijpen de vermelding van Jan Schaefer overigens ook wel. Alle gemeenten werden in 1992 nog gekort ten behoeve van Amsterdamse stadsvernieuwingstekorten die in verband staan met Schaefer. We hoeven geen illusies te hebben ten aanzien van

---

¹⁴⁴ Felix Rottenberg, “Geacht congres”, Nijmegen 13 maart 1992 (Embargo tot moment van uitspreken)

Rottenbergs “realisme”. Hier moeten we ons zorgen maken dat de politicus iets belooft wat hij wel kan waarmaken.

Tot slot zijn behandeling van de werkloosheid. Reeds in de eerste paar uur van zijn voorzitterschap slaagde Felix erin om het fundament van de Nederlandse politiek met voeten te treden. Vrijwel alle naoorlogse kabinetten hebben de sociaaleconomische doelstellingen van volledige werkgelegenheid en redelijke inkomensverhoudingen benadrukt. Het waren de topprioriteiten. Alleen onder de eerste kabinetten Lubbers is grotere nadruk gelegd op herstel van de overheidsfinanciën. Lubbers III met de PvdA en de ‘sociale vernieuwing’ alsmede het rapport-Wolfson over de verzorgingsstaat hadden juist tot doel om werkgelegenheid weer als prioriteit te herstellen. Het PvdA Congres heeft dat rapport-Wolfson omarmd.¹⁴⁵ Maar wat stelt Felix bij Sonja op Zaterdag (eigen weergave): ‘Politici moeten ophouden mensen meer te beloven dan ze kunnen waarmaken. We beloven nu al jaren dat er meer werkgelegenheid komt. We moeten accepteren dat werkloosheid niet oplosbaar is. Dat moeten we dan ook zeggen.’ Dit staat dus loodrecht op de geest van ‘Wolfson’ en de grondstromen van de Nederlandse consensus. En het miskent de oplossingen voor de werkloosheid die circuleren onder economen.

Maar gelukkig is Felix Rottenberg inconsequent. Een dag later bij Het Capitool is hij weer de ‘ouderwetse politicus’ die belooft dat de PvdA veel zal doen aan milieu en ... de werkloosheid.

Andere rariteiten hoeven hier niet opgelepeld te worden. Het uitvoerig toelichten van Rottenbergs demagogie dient met name de duidelijkheid. We moeten niet alleen denken dat een partij in angst een noodsprong heeft gemaakt. We moeten ook constateren dat 99 procent van het PvdA-Congres, met felicitaties van bestuur en Wim Kok, in volle verstand gekozen heeft voor een intellectueel lichtgewicht, draaikont en demagoog. Dat al die volwassen mensen aan deze politicus een staande ovatie gaven was verraad aan alle principes waar deze partij ooit voor gestaan heeft.

En anderen

Vanzelfsprekend heb ik ook contact gehad met vele anderen. Bijvoorbeeld met het Haagse kamerlid Gertjan van Otterloo. Vanzelfsprekend heb ik ooit een onderhoud verzocht en gekregen met Vermeend. Ook heb ik op een PvdA Zomerschool gesproken met Wöltgens, en deze enkele brieven gestuurd. Natuurlijk heb ik gesproken met Vreeman en Stekelenburg. Natuurlijk heb ik ooit een afspraak gemaakt met Ter Veld -

---

¹⁴⁵ Overigens wel met een kronkel t.a.v. de WAO. Het PvdA Congres in september 1991 droeg de PvdA-fractie op om alles op alles te zetten om de WAO maatregelen van het kabinet te repareren. Echter, het rapport Wolfson nam die kabinetsmaatregelen als vertrekpunt. FNV-voorzitter Stekelenburg heeft het Congres terecht geschreven dat deze omslag hem verbaasde. Het Congres ging echter accoord met het rapport Wolfson. Ook Kok en Rottenberg zagen geen ruimte om de vakbeweging tegemoet te komen. Toch berichtten de media dat de relatie tussen PvdA en FNV verbeterd was. Ergens pleegde iemand voodoo. Toegegeven, Vreeman deed een oproep tot verbetering van de relatie, en toevallig kwam de bos bloemen die Rottenberg de zaal ingooide bij Stekelenburg terecht. Maar een verstandig mens zou moeten concluderen dat de FNV juist meer kritiek moest hebben, omdat de Congresuitspraak van september 1991 geen uitvoering kreeg, ook niet door de nieuwe voorzitter.

maar is die afgezegd omdat ze moest spreken met Kok. Natuurlijk heb ik contact gehad met Wolfson, en met de “Europeanen” Woltjer, Van Velzen, Metten.

Vanzelfsprekend heb ik ook gesproken met kamerleden van andere partijen, zoals het uitkwam, van CDA en D66, terwijl ook de VVD mijn boek van 1992 heeft gekregen. Vanzelfsprekend heb ik gesproken en brieven gewisseld met Bert de Vries, de minister van SZW. Het toont dat Nederland een open land is, waar, wanneer je een serieus onderwerp aansnijdt, ook voor een gewoon burger contacten op het hoogste politieke niveau mogelijk zijn. Laten we dat zo houden - en tegelijk blijven verbeteren. Processen in andere politieke partijen of het landsbestuur (regering en kamer) staan in dit opstel overigens niet ter discussie.

In dit artikel gaat het om eigen ervaringen en processen binnen de PvdA in die periode op genoemde plekken. Het gaat erom, zoals ik inleidend stelde, dat men kan gaan beseffen wat Marcel van Dam's termen “klimaat” en “zweep” concreet betekenen. Omdat er wat meer hoop op verbetering ontstaat. Misschien kan Van Dam ook aangeven of dit inderdaad is wat hij bedoelde. Misschien kan de commissie Gardeniers, die de situatie in het CDA bij de verkiezingsnederlaag van 3 mei onderzocht, ook de PvdA onderzoeken, die bijna even dramatisch verloor.

In een ander bestek bespreek ik de omgangsvormen op het grensvlak van wetenschap en politiek wat systematischer. Daar is ook toegelicht dat meer (auto-) biografische verslagen hun nut hebben.¹⁴⁶

Hierboven is, mede in dat licht, met name aandacht gegeven aan “nabije” contacten, contacten die op logische wijze voortkwamen uit ten eerste het wonen in Scheveningen en een beperkte deelname aan de lokale politiek en ten tweede het hebben van een analyse t.a.v. de werkloosheid welke toch interessant moest zijn voor de fractie (Ad Melkert) en de WBS (Paul de Beer, Rick van der Ploeg). Contacten met anderen (Wöltgens, Vermeend, Wolfson, Vreeman) hadden voor mij een ‘gezochter’ karakter. Voor mij kwam daar een extra inspanning bij, een extra moment van nadenken of contact opnemen nuttig was, en zo ja, hoe dan. Ik beschouw deze laatste contacten als een tweede gordel, als een soort “opvangnet”, bruikbaar wanneer de nabijere contacten geen effect hadden. Het is vooralsnog weinig zinvol om meer over die tweede categorie contacten te vertellen. Het zijn vooral korte gesprekjes of brieven met verzoeken om overleg. Dat het opvangnet niet gewerkt heeft, lijkt me daarvan de enige zinvolle conclusie.¹⁴⁷

Wel is het zo, dat inmiddels ook Van der Ploeg en Duivesteijn kamerlid zijn - terwijl Melkert en Van Zijl ‘wegens succes gecontinueerd’ zijn. Bij de formatie 1994 zagen we op de tv Ad naast Wim Kok naar de informateurs lopen en ook samen met Felix een vergaderruimte verlaten. Ad schijnt minister van SZW te worden. Mijn voormalige nabijere contacten behoren nu tot het opvangnet van anderen.

---

¹⁴⁶ Cool, “Omgangsvormen in Politiek en Wetenschap en het Niemandslaan daartussen”, 1994

¹⁴⁷ Een opvallend mechanisme is overigens wel dat je mensen iets kunt vertellen waarvan ze zelf erkennen dat ze het niet wisten - bijv. de effecten van indexatie van de belastingvrije voet voor alleen inflatie - maar dat ze dan nog niet concluderen dat ze langer naar je moeten luisteren.

Aangestoken Mossel

Politiek is politiek. En politiek is fluïde, ongrijpbaar. Het politieke leven is met raadselen gevuld. Wat er staat is niet wat er wordt bedoeld. Wat men ziet is niet wat er gebeurt. Een gewoon mens zou er paranoïde van worden. Het politieke dier wordt dan pas wakker - en voedt zich met het ontwaren en ontwarren van betekenisvolle ontwikkelingen. Brinkmans rede 'voor een eenvoudige CDA afdeling op Texel' blijkt een Nationale Gebeurtenis. Een ander voorbeeld: wie herinnert zich van de WAO-affaire niet het 'tv-gesprek' tussen Kok en Stekelenburg, en bijv. de passage waarin Kok het 'opvallend' vond dat Stekelenburg 'plotseling nadruk op de ziekte wet legde' ?

Ik hou er niet van. Qua mentaliteit ben ik veeleer de wetenschapper die zegt wat er te zeggen valt, en die niets wil overlaten aan toeval of misverstand of verborgen bedoelingen. Echter, zoals de handelsvertegenwoordiger met de voet tussen de deur, zo dringt het politieke proces zich onweerstaanbaar op. Uit zelfverdediging heb ik wat inzicht in politiek gekregen.

De PvdA zou een open partij zijn ? Dat blijkt dus politieke propaganda. De PvdA is als een bange mossel in het wild stromend water van de eigen angsten. Met een paar verloren verkiezingen en een halvering in de opinie cijfers is de PvdA in een nogal wanhopig gevecht gewikkeld. Dit heeft ook iets tragisch. Niets zou de kiezer zo kunnen afschrikken als een partij in gevecht. Juist dit blijkt de PvdA ook het meest te vrezen. De partijleiding heeft er kennelijk geen vertrouwen in dat discussie en zelfonderzoek tot iets anders zouden kunnen leiden dan het wegjagen van de kiezer. Om het omlaagspiralen te stoppen ziet de mossel zich veroordeeld tot stilte en behoedzaam gefluister. Tijd moet de wonden helen. De kiezer moet kunnen vergeten. En mocht iemand vraagtekens plaatsen bij wat de PvdA doet, dan kan men zeggen:

“er was toch een commissie met een rapport”
“er was toch een studieconferentie”
“er was toch een congres”.

Het rapport van de commissie Wolfson *Niemand aan de kant* is een afleidingsmanoeuvre, een doekje voor het bloeden, een vlag op een mossel. Men leze hierover ook de column van Wolfson in Economisch Statistische Berichten 19/2/92. Het is dus beslist geen wetenschappelijk maar een politiek rapport.

De “studieconferentie over arbeidsmarktparticipatie en werkgelegenheidsbeleid” die WBS en SVP op 1/2/92 in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam organiseerden, was ook geen studieconferentie maar een promotiebijeenkomst.

Hiermee is het politieke inzicht nog niet totaal. Want het politieke bewustzijn zoekt het filigraan der ontwikkelingen. De PvdA is dan wel een mossel maar nog geen moloch. Politiek wordt door personen gemaakt. Hoe, wat, waar, en wie ?

De mossel blijkt ook een dekmantel voor de haar van binnenuit aanvretende bacteriën. Kijken we naar zogenoemde studieconferentie, dan blijkt de opzet van dien aard dat hij eigenlijk alleen kon bijdragen tot meerdere glorie van de organisatoren en Wolfson-rapporteurs. Glorie althans in de ogen van de modale deelnemer. Juist degenen die de discussie in de PvdA al jarenlang blokkeren en juist de degenen die jarenlang wetenschappelijk onverantwoorde (want inconsistente) meningen hebben verkondigd, hebben de mogelijkheid gekregen om de schijn op zich te laden van vernieuwing en redding van de partij. Dit betreft dan de medewerkers van het “wetenschappelijk bureau” van de PvdA, de WBS. De PvdA heeft een “wetenschappelijk bureau”, niet omdat het bureau wetenschappelijk is, maar omdat zo iets wellicht ooit tot het goede fatsoen behoorde en thans standaard propaganda is. De medewerkers van dit bureau schuifelen wat met de mode mee - wat voor de buitenwacht mogelijk het voordeel heeft dat men wellicht eerder kan bepalen wat de mode is. Mede dankzij deze functionarissen heeft de PvdA zijn WAO debakel gekregen. En vervolgens zien we door hen alle trucs toegepast om de slachtoffers in het keurslijf van dankbaarheid te dwingen.

De volgende feiten liggen voor:

- de accommodatie in het Scheepvaartmuseum was weinig studieuze
- er werden vele bekende belangenbehartigingsargumenten herhaald, terwijl er weinig aandacht en ruimte was voor nieuwe inzichten en wetenschappelijk verantwoorde argumenten
- de voorzitter (Arie van der Zwan) greep niet in bij overduidelijke demagogie
- de organisatoren, waaronder dus m.n. genoemde Wolfson-rapporteurs zelve, hadden van te voren ‘critici’ uitgenodigd om te reageren; deze ‘critici’ konden uit de zaal reageren, wat zoals bekend bij de luisteraar minder helder overkomt dan vanaf het kathedraal; echte kritiek kwam dus niet over het voetlicht
- objectief gezien zijn er nog genoeg vragen; men denke dan aan onderwerpen als minimumloon en uitvoeringsorganisaties, welke in het rapport stiefmoederlijk bedeed zijn; doch voorzover bekend zijn er geen nieuwe bijeenkomsten gepland
- terwijl ik verzocht om te mogen spreken, zowel van te voren telefonisch als op de bijeenkomst zelf, is mij niet het woord verleend.

Van tweeën één: ofwel men houdt zich aan de normen van het open debat, ofwel men is vatbaar voor de beschuldiging van verborgen bedoelingen.

Ik sluit hierbij aan bij wat A.D. de Groot heeft geschreven over de omgangsvormen van het forum der wetenschappers.¹⁴⁸ Deze normen zijn uit te breiden voor gewone burgers. Men hoeft voor gewone burgers niet de wetenschappelijke kwaliteit te verwachten, maar de normen van het debat blijven wezenlijk gelijk. Vanzelfsprekend is het toelaatbaar dat men fouten maakt. Dat ligt zelfs in de lijn der verwachting. Tenslotte is een serieuze wilspanning vereist om zich aan de normen van open debat te houden, en niet iedereen kan altijd voortdurend die concentratie opbrengen. Dat alles neemt echter niet weg dat wanneer iemand stelt dat de normen geweld worden gedaan, men dan véér moet meegaan,

---

¹⁴⁸ A.D. de Groot, “Academie en forum”, Boom 1982

wil men vrij blijven van de verdenking van verborgen bedoelingen. PvdA en WBS/SVP waren hier duidelijk niet goed bezig.

Het laat zich goed begrijpen waarom het voor de WBS medewerkers zo aanlokkelijk is om het openbare debat te ontlopen. Er zijn teveel fouten gemaakt.

Ik geef concreet mijn eigen ervaring. In juni/december 1990 (de nul is geen schrijffout) heb ik beschreven dat het huidige stelsel van sociale zekerheid niet duurzaam houdbaar is: dus ruim voor de WAO-zomer. Al minstens twee jaar [schreef ik in 1992] bepleit ik verkleining van de loonkosten aan de onderkant van het loongebouw. Daarbij bepleit ik, als tijdelijk middel, het gebruik van loonkostensubsidies, bijv. tot 50 procent van de uitkering. Ik beschik over een heel pakket van effectieve maatregelen om volledige werkgelegenheid tegen redelijke inkomensverhoudingen te bereiken. Ik verwijs bijv. naar mijn artikeltje in Trouw 10/8/91 en de papers die ik aan de WBS heb gegeven. Daarbij stel ik bovendien dat mijn voorstellen voor de hele Nederlandse samenleving aanvaardbaar zouden zijn, met name omdat de doeleinden van volledige werkgelegenheid en redelijke inkomensverhoudingen breed gedragen worden en ook officiële beleidsdoelen zijn.

Op de openbare bijeenkomst van de commissie Wolfson 2/11/91 heb ik kort kunnen spreken, maar er was daarna geen discussie meer mogelijk. Terugblikkend blijkt dan dat ik daar ook de hoofdlijn van het rapport Wolfson heb neergelegd, met name via het aansluiten op de lijn Drees/Tinbergen alsmede het afwijzen van het ministelsel. Bondig gezegd geeft het rapport Wolfson me in hoofdzaak gelijk. Maar er zijn minstens twee doorslaggevende bezwaren op de uitwerking van het rapport:

1. het rapport is nog te politiek gekleurd, omdat het niet aansluit op de algemene discussie over bovengenoemde overheidsdoelen
2. Wolfson is in de war, want op pag 41 tweede kolom tweede alinea verwacht het rapport belastingefficiëntie met inkomensherverdeling.

Tegenover mijn gelijk staan de fouten van de WBS medewerkers, die in de afgelopen jaren aanhanger van arbeidsduurverkorting (Kalma) resp. basisinkomen (De Beer) waren. Wellicht is er sprake van intellectuele integriteit dat deze rapporteurs van mening cq. compromis durven te veranderen. Dit is echter niet zo relevant, deels omdat de argumenten in die jaren niet zijn veranderd, maar met name omdat in die periode niet het meningsverschil het probleem was, maar het gebrek aan debatsruimte.

Zelfs op dringend verzoek van mijn kant begin 1991, inclusief een protest vroeg in de zomer 1991 aan WBS curatorium en PvdA partijbestuur, werd mij niet toegestaan deel te nemen aan een WBS gepreksgroep voor economen, zelfs niet voor 1 keer. Het argument dat een groep vol zou zijn is, is niet overtuigend, want men kan meerdere groepen opzetten of themabijeenkomsten organiseren. De argumenten dat een groep 'vol is' of 'zelf uitmaakt met wie men spreekt', zijn oppervlakkige doodoeners met de schijn van redelijkheid, hetzij bedoeld om het echte debat uit de weg te gaan, hetzij het visitekaartje van de eigen domheid.¹⁴⁹

De situatie is eigenlijk nogal dramatisch. In deze dagen discussiëren velen over bijvoorbeeld WAO en minderheden. Het eigenlijke debat dat dit moment gevoerd zou moeten worden betreft echter het bestuurlijke onvermogen van Nederland, toegespitst op

---

¹⁴⁹ Ik ben wel aan universiteiten genood, dus het kwaliteitsargument is ook problematisch.

het gedrag van functionarissen op sleutelposities in het netwerk. Zij waren en zijn verantwoordelijk: dus spreek hen erop aan. Maar dit debat wordt juist door hen tegengehouden.

Ik wil een open debat. Wellicht vinden Bomhoff en De Kam het niet erg dat hun analyses jarenlang in het vacuum van het nationale gebrek aan debat zijn verdwenen. Maar ik accepteer het niet. Het wordt tijd dat de politieke en intellectuele gemeenschap de regels van het openbare debat in ere herstelt. Dit is belangrijk. Debat is nodig om de kwaliteit van de meningsvorming te bevorderen. Dat is direct van belang voor de uitkomst.

Ik ben hier misschien al weer te kritisch geweest. Kritiek, hoe nodig ook, komt snel negatief over, terwijl het me fundamenteel gaat om het juist het positieve. Laat me kort het perspectief schetsen.

Volledige werkgelegenheid en redelijke inkomensverhoudingen zijn mogelijk in Nederland. Wanneer Nederland het voorbeeld geeft, dan heeft de internationale gemeenschap naast Japan en Zweden nog een ander land waar mijn model blijkt te werken. Het is dan helemaal niet onwaarschijnlijk dat de internationale gemeenschap dan ook de logica van het argument begint te begrijpen. Ik denk dat mijn oplossingsaanpak essentieel is, juist en met name voor een positieve ontwikkeling in Oost Europa. Nogmaals, dit voorstel is niet gebaseerd op een partijpolitieke visie, maar is gebaseerd op een wetenschappelijk verantwoorde analyse. Het is een uitwerking van welbeschouwd reeds aanvaarde *overheidsdoelen*.

De huidige PvdA is zijn traditie niet waard wanneer deze het gesprek met mij niet aangaat, en wanneer men niet tegemoet komt aan mijn alleszins redelijke eis dat men zich houdt aan de normen van het debat.

Maar politiek is politiek. De tijd schrijdt. De politieke machine maalt. De hond blaft en de karavaan trekt verder. De kiezer vergeet de ellende en bewondert de reddersfiguren met het rapport in de hand. Deze PvdA krijgt de mensen die het verdient.

Of is er toch nog een goed debat mogelijk? Krijg ik misschien nog de kans om voor een zaaltje van aandachtig luisterende en politiek bewuste personen mijn wetenschappelijk verantwoorde analyse te geven?

27 februari 1992, juli 1994

Baby Boom Beledigingen

In de krant worden vaak terloops hele volksstammen beledigd. Dat mag natuurlijk want het heeft zijn charme. De laatste tijd zien we steeds vaker tendentieuze berichten over een paar specifieke groepen. Dat vakere en specifieke brengt de aandachtige lezer tot de vraag of hier meer aan de hand is. Niet als hetze, maar als interessante hypothese. Het betreft de geboortegolf generaties. In het Engels: de baby boom.

Zaterdag 9/2/91 was het weer raak, met een bespreking van zelfs een heel boek. Bosscher (1991):

“een door (...) Teachout (...) geredigeerd boekje met de titel ‘Beyond the Boom - New voices on American life, culture & politics’. Het boekje handelt over ideeën en levensstijl van de jongere ‘baby boomers’. De ‘baby boom’, de geboortegolf van na de Tweede Wereldoorlog, was een internationaal verschijnsel. Tot het midden van de jaren zestig bleef het geboortenniveau hoog, zodat er niet van één generatie kan worden gesproken. De oudste druppels van de golf zijn inmiddels al in de overgang. Zij waren het die in de jaren zestig en zeventig her en der de gevestigde orde verstoorden. Na hen kwamen degenen aan wie werd voorgehouden dat zij helaas net te laat waren geboren om het echte leven te hebben meegemaakt. Het is deze laatste groep, nu gemiddeld even voorbij de dertig, die zich in ‘Beyond the Boom’, manifesteert en wraak neemt voor de aangedane vernedering. Aan het gemoraliseer van oudere geboortegolvers hebben Teachout en de zijnen merkbaar een hekel. Met alles wat zweemt naar links engagement steken zij de draak (...)”

“De meeste beschouwingen missen een pointe en blijven daardoor nogal kleurloos (...) Verder lijken alle stukken qua strekking een beetje op de bijdragen van Richard Brookhiser en Walter Olson, die omslachtig maar overtuigend betogen dat generaties als zodanig geen ideologie aanhangen of bezitten. Impliciet en hoogst waarschijnlijk onbewust onderstrepen zij hoe weinig de poging van Teachout en de zijnen de dertigers tegen de midden-veertigers af te zetten om het lijf heeft.”

Wij moeten het boekje eerst lezen voordat we er op kunnen reageren. Anderzijds mogen we direct op Bosscher ingaan. Dat is zijn stelling dat er geen generationeel conflict zou zijn.

Een exemplarisch voorbeeld van een belangenconflict wordt gegeven door hoogleraren aan de KUB Kapteyn & De Zeeuw (1990): hoe de voorhoede van de geboortegolf goede werkplaatsen aan de universiteiten bezette, zodat nakomertjes - ook al waren ze beter - het nakijken hadden.

Daarnaast zijn er welbekende theorieën dat de geboortegolf wel degelijk conflictueuze culturele eigenheden heeft. Vuijsje (1990) probeert zo ook de ‘nieuw flinkse moraal’ te duiden. Hij stelt:

“Pas na de oorlog, toen de niet-joodse Nederlanders bevrijd waren van de zorg om het eigen voortbestaan, drong ten volle tot hen door hoezeer het tekort aan christelijk/humanistische naastenliefde, dat zich zo schril weerspiegelde in het geringe aantal overlevende joden, juist met die burgerlijke Hollandse manieren in strijd was. (...) De voorlopige naoorlogse oplossing was: zwijgen. (...) Voor de oorlogsgeneraties van beide zijden fungeerde deze continue Nationale Stilte als een soort godsvrede, als één van de weinige manieren waarop men samen verder kon. Temidden van die stilte groeide de naoorlogse generatie op (...) Maar toen deze generatie besef kreeg van de jodenmoord en haar ouders vragen ging stellen, moest zij met vage en ontwijkende antwoorden genoegen nemen.”

Algemener en internationaler - en ook ouder - is het “James Dean syndroom” van Geraedts (1988), dat niet gekoppeld is aan het Nederlandse schuldgevoel over de Jodenvervolgung. Hij constateert dat de naoorlogse generatie opgroeide in een welvaart en rust die in de hele geschiedenis van de mensheid nog niet was voorgekomen. Een nieuwe Gouden Periode. Toch was er rebellie. Hij schrijft:

“Hoe bestond het dat die pubers zich eind jaren vijftig, toen er van rebellie of zelfs maar van kritiek op de maatschappij nog lang geen sprake was, herkenden in een rebel die de eigenschappen verpersoonlijkte van de naoorlogse generatie in het midden van de jaren zeventig, toen de rebellie haar hoogtepunt bereikte ? Ze konden toch niet in de toekomst kijken ?

De herkenning was onmogelijk, tenzij ... die rebellie uit een innerlijke noodzaak voortkwam. Uit een syndroom dus, een syndroom dat met de kritiek op de maatschappij niets te maken had en er ook in de tijd aan voorafging; een syndroom, met andere woorden, dat die pubers en James Dean eind jaren vijftig al met elkaar deelden. (...) Ik denk, geachte collegae, dat de naoorlogse generatie rebelleerde ondanks het feit dat ze de troetelkinderen van een gouden eeuw waren, omdat het eerste, diepste en krachtigste beeld van de samenleving dat zij met zich meedroegen, het beeld was van de oorlogssamenleving, het beeld dat ze van hun ouders hadden overgenomen. Ze konden de gouden eeuw niet zien. Het zicht daarop werd hun ontnomen door dat primaire beeld vol angst, dood en schuld. Alleen de negatieve aspecten van de westerse samenlevingen maakten een kans door hen te worden waargenomen.”

De gedachte is dat de ouders over de hele wereld hun kinderen probeerden te sparen, en hun oorlogservaringen daarom in stilte probeerden te verwerken. Maar kinderen, gevoelig als ze zijn, merkten toch dat er grote spanningen leefden. Die kinderen internaliseerden een verzet, al wisten ze niet waartegen. Dat zou dan leiden tot een *Rebel without a Cause* houding. Zelfs wanneer ze later wonnen (bijv. democratisering), dan ging het verzet toch door. Provo, Nieuw Links, kruisraketten, Bagwan, Nieuw Flinks, ... Van den Doel (1979) heeft de ‘draaikonterij’ van Nieuw Links reeds beschreven !

Anders zou het (kunnen) liggen met de kinderen uit de *latere* Wederopbouw. Met name de jaren vijftig springen eruit als een algemeen harmonische periode. Bomhoff (1991) constateert, zie ook Brittan & Lilley (1977):

“De economie groeide snel en dus gingen vanzelf ook de lonen juist in de jaren vijftig heel snel omhoog. Niet meer of minder trouwens dan gemiddeld in de omringende landen (...)”

Maar een gelukkige jeugd is ook niet alles. Ter Horst (1990) rapporteert:

“Een non-conformistische onderzoeker van het ministerie van binnenlandse zaken, dr. Theo Broersen, logenstrafte dit jaar in een rapport alle theorieën over overbelasting door werkdruk. Hij constateerde dat vooral de ambtenaren die tussen 1951 en 1957 zijn geboren verantwoordelijk zijn voor de stijging van het aantal psychische afkeuringen. Onder collega's uit andere leeftijdsgroepen, die toch lijden onder hetzelfde juk, komt het verschijnsel minder voor. Het staat er niet letterlijk, maar Broersen lijkt te suggereren dat er een “weke generatie” bestaat, opgegroeid in de jaren zestig, die nu afvalt. Deze theorie is in het kabinet met veel interesse gelezen, zo weten ingewijden.”

We kunnen hier ook denken aan het portret dat Vrij Nederland onlangs van jonge WAO-ers maakte. Het bewijsmateriaal uit VN is echter niet-systematisch. Kleijwegt e.a. (1990): “120.000 jonge mannen en vrouwen zitten in de WAO. Bijna de helft is om psychische redenen afgekeurd.” Maar het is niet slechts de generatie 1951-1957: “Het zijn niet de goed opgeleide blanke mannen die op jonge leeftijd in de WAO terechtkomen.” Bovendien portretteerde VN een groep met een gemiddelde leeftijd van 26, dus uit 1964, de tijd van de beginnende *Baby Bust*. Van belang kan zijn dat juist deze mensen na 1980 als schoolverlaters op de arbeidsmarkt kwamen toen de werkloosheid zo dramatisch toenam. En terzijde: de stelling van Kleijwegt e.a. “Macro-economisch gezien heeft zo'n gigantische vuilnisbak vol kneuzen grote voordelen” is niet alleen fout maar ook bizar fout.

Overzien we deze (eenzijdige) literatuur, dan kunnen we de gedachte toch niet vermijden dat er een verschil is tussen de generatie van 1936-1950 en die daarna. De latere groep zou consistentere zijn en in een bepaald opzicht gewoonweg ‘aardiger’. Men heeft al een innerlijke rust, het najagen van schijnzekerheden van anderen wekt verbazing, en men concentreert zich op de zaken die er werkelijk toe doen. Hetgeen zou kunnen betekenen dat deze groep maatschappelijk nooit het voortouw kan nemen, het altijd aflegt tegen de gemener draaikonten uit voorgaande en mogelijk ook latere generaties.

Ach, nee, zo'n hypothese is natuurlijk te grof. Het zal wel niet waar zijn. Toch, heel even dacht ik iets gevonden te hebben wat er werkelijk toe deed. Met name dacht ik dat de meeste dwarsliggers uit die oorlogsgeneratie zich - op vrij natuurlijke wijze - in de PvdA hadden verzameld. Dat was niet aardig over deze partij gedacht.

Addendum 1994

Het voorgaande is geschreven in 1991. In 1992 verscheen het boek van de socioloog Henk Becker (1992) over generaties. Hij schrijft:

“(..) de jaren tachtig (...) waren de jaren van de grote universitaire bezuinigingen en vaste banen voor de jonge academici waren er zo goed als niet. (...) Mijn generatie heeft op jonge leeftijd kansen op de arbeidsmarkt gehad waarvan latere generaties alleen maar konden dromen.”

Dit spoort met de eigen ervaring. Afgestudeerd in 1982 kon ik geen baan aan een universiteit vinden. Anders was ik normaal gepromoveerd en was ik inmiddels allang professor geweest. Wel waren er toen aanbiedingen van CBS en CPB - en deze gang van zaken kan achteraf wel zo goed voor mijn begrip van de economie zijn geweest.

Becker onderscheidt vier generaties naar geboortejaren: de vooroorlogse (1910-30), de stille (1930-40), de protesterende (1940-55) en de verloren (1955-70). Na 1970 is niemand geboren of althans waard genoemd te worden. Becker deelt de generaties immers in aan de hand van de “formatieve periode” van pubertijd en adolescentie.

Ik moet Becker’s argumenten nog laten bezinken. Becker beschrijft nogal uiterlijkheden, zoals dat bij de Grote Stagflatie (na 1970) vooral jongeren de dupe zijn geworden. Me dunkt dat hiervoor geen extra theorie nodig is. Wat toen gebeurde is al toereikend beschreven door de arbeidsmarkttheorie t.a.v. *insiders* en *outsiders*, en met name het verschijnsel dat de zittende groep de koek niet wil verdelen met nieuwkomers. Zie immers ook Graaflands (eerdere) werk. Wat veeleer van belang is, is hoe de benadeelde nieuwkomers de klap verwerken. Opvoedkundigen leggen, meen ik, voor de psychologische ontwikkeling de nadruk op de eerste vier levensjaren. Mijn neiging blijft daarom meer waarde te hechten aan de analyse van Geraedts (1988), en te concluderen dat er maar één (bijzondere) ‘generatie’ is - de oorlogsgeneratie - als intermezzo in een proces dat zich verder met normale middelen laat beschrijven en verklaren. Hoe dan ook, wil de discussie over generaties ergens toe leiden, dan moeten vanuit theoretische aannames hypothesen worden ontwikkeld, die dan met nieuw te zoeken feiten kunnen worden geconfronteerd.

Met Paul Scheffer (1954), NRC 28/12/93, ben ik (1954) het:

- eens: “Degenen die over hun ‘eigen’ generatie spreken zijn op zoek naar een alibi voor hun eigen tekorten, een soort collectieve schuld.” (Ik spreek dus niet over de eigen generatie.)
- oneens: “Ergens in de volgende eeuw neemt A.F.Th. van der Heijden met een minzaam knikje deel 14c van *De tandeloze tijd* in ontvangst op het acht uur Journaal. Hoger zal niemand van mijn generatie reiken.” (Raar, ook als alibi.)

CPB directeur Zalm is van 1952 meen ik. Onderdirecteuren zijn Henk Don (1954) en Peter van den Berg (ik meen ook 1954). Paul de Beer is meen ik van 1955. Misschien is deze ‘jaargang’ van rond 1954 ‘aardig en behulpzaam’, maar dan schiet je er nog weinig mee op wanneer ze de verkeerde zaken gaan helpen. Kan Becker die generaties niet uit het raam gooien en als socioloog eens een publieksboek schrijven hoe met machtsprocessen wetenschap gebreideld en informatie gestuurd wordt ?

Februari 1991, 1994

- Becker (1992), “Generaties en hun kansen”, Meulenhoff
Bomhoff (1991), “De mythe van de loonmatiging”, NRC 4/2/91
Bosscher (1991), “Nogal kleurloze wraak van vernederde yuppen”, De Volkskrant 9/2/91
Brittan & Lilley (1977), “The delusion of incomes policy”, Temple Smith Ltd.
Van den Doel (1979), “Het biefstuk-socialisme en de economie”, Het Spectrum
Geraedts (1988), “Het James Dean syndroom”, in Geraedts & De Jong (1988), “Ergo Cogito I”,
Historische Uitgeverij Groningen
Graafland (1990), “Persistent unemployment, wages and hysteresis”, proefschrift EUR, Wibro
Ter Horst (1990), “Massaal vertrek naar volkstuin of visvijver”, NRC 5/12/90
Kapteyn & De Zeeuw (1990), “Changing incentives for economic research in the Netherlands”, FEW
461, Katholieke Universiteit Brabant
Kleijwegt e.a. (1990), “De jonge WAO-ers. Niemand wil de nieuwe kneuzen.”, Vrij Nederland 22/12/90
Vuijsje (1990), “De tweede bevrijding; hoe de geboortegolf generatie haar oorlogsverleden verwerkte, en waarom deze nu doorbroken worden”, NRC 29/12/90

Een memo

Het navolgende memo voor de D66 fractie & fiscale werkgroep d.d. 1 maart 1993
behoeft een toelichting op de voorgeschiedenis.

Het vertrekpunt is de constatering dat ik tot 1993 eigenlijk geen contact had met D66-ers.¹⁵⁰ In 1992 kwam ik (op zoek naar belangstellenden, ik moet stad en land af, mensen reageren nauwelijks op een krantenartikel) ook op bezoek bij de Utrechtse “Werklozenbond” en ontmoette daar Allard Tamsma. Deze zag wel iets in mijn voorstellen, ging met eigen varianten aan de slag en als lid van D66 heeft hij die in november 1992 voor een ledencongres verdedigd. Het congres besloot dat de kamerfractie naar die voorstellen moest kijken, en op verzoek van Tamsma heb ik drie keer een vergaderonderdeel meegemaakt. Het bleek geen sociaal-economische maar een fiscale werkgroep, die vooral bestond uit aardige studenten. Tamsma had inmiddels uitvoerige stukken geschreven waar ikzelf ook weinig mee kon. Voor de derde en laatste bijeenkomst was mij om een kort memo verzocht waarin juist ook de “vraagpunten” benadrukt werden. Het uiteindelijke besluit van kamerlid Ybema was: (i) de fractie is geen onderzoeksinstituut, en (ii) wanneer jullie een concreet voorstel hebben dan wil ik er nog wel naar kijken. In antwoord hierop: als econometrist kan ik daar niets mee, want voor zo’n concreet voorstel heb ik natuurlijk de CPB computer nodig. Tamsma heeft zich daarna op Solidair’93 gestort. PM. Op de hieronder gestelde “vragen” bestaan natuurlijk redelijke antwoorden, die hier vooralsnog niet gegeven worden, want anders krijg ik weer de wind van voren dat ik de discussie doodmaak.

Aan: D66 fractie (Ybema) & werkgroep (-en)
Van: Thomas Cool
Betreft: Korte weergave Oplossing Werkloosheid en “Voorstel Tamsma”;
enkele vragen; over de procedure
Datum: 1 maart 1993

Algemeen principe: In een vrije samenleving is volledige werkgelegenheid beter dan werkloosheid. Werkloosheid verdwijnt wanneer de loonkosten sporen met de productiviteit. Die productiviteit is net zo monetair als de kosten. Jezelf verkopen, zoals Madonna doet, is ook een vorm van productiviteit. Meer gangbare componenten zijn de effectieve vraag en de overheidsregels zoals belastingen. De regels moeten dan zo gekozen worden dat ze geen werkloosheid veroorzaken.

---

¹⁵⁰ Een goed contact was ooit in het bestuur van de Groningse Universiteits Krant eind jaren ‘70 met inmiddels senator en in 1994 zelfs mede-informateur Jan Vis. In 1993 was dit lang geleden en weinig relevant. Een meer algemene politieke hypothese zou kunnen zijn dat de verdeling van economen en juristen over PvdA en D66 tamelijk ongelukkig is.

Feit: In de jaren vijftig/zestig waren laagproductieven vrijwel vrijgesteld van belastingen en premies. M.a.w.: de belastingvrije voet lag op de hoogte van het vigerende bestaansminimum. Sindsdien is de voet geïndexeerd met de inflatie, maar het bestaansminimum met inflatie en welvaart. Een laagproductief persoon moet tegenwoordig niet alleen het bestaansminimum verdienen, maar ook allerlei belastingen en premies. Dit maakt de loonkosten aan de onderkant van de arbeidsmarkt veel te hoog.

Mogelijke oplossingen :

Op korte termijn: (1a) Door bovenstaande analyse zijn loonkostensubsidies toegestaan. Ze zijn een teruggave van verkeerde heffingen. Ze zijn te richten op de laagste loongroepen. Ze zijn overbodig op termijn. Een gebruik van bijv. 50 % van een uitkering als werkgeverssubsidie is effectief en anti-fraude. (1b) Voor bruto-inkomens beneden het wettelijk minimumloon: afschaffing werkgeverspremies en instelling van een aparte tariefgroep, met voet gelijk aan bestaansminimum en daarboven 100 % belasting; door economische groei en algemene heffingsherziening (hieronder) ontstaat hier geen armoeval.

En geleidelijk: Enkele mogelijke eindsituaties:

(1a) Een niet-lineaire belastingfunctie.

(1b) Het “Voorstel Tamsma”: (i) scharnier de eerste schijf, zodat gemiddelde en marginale heffingen voor de hogere schijven gelijkblijven, en (ii) houdt het onderscheid tussen de tariefgroepen in stand.

(1c) Allerlei tussenvormen.

Welke vragen zijn er te stellen ?

Dit is een moeilijke vraag op zichzelf. De analyse is pas aan anderen voorgelegd na grondige toetsing en beantwoording van vele vragen. Na zo'n proces is de term 'vraag' niet meer inhoudelijk maar didactisch. Door de complexiteit is tegelijk niet meer goed te overzien welke 'vragen' allemaal te beantwoorden zijn. Maar goed, in reconstructie luidt een aantal belangrijke kwesties in ieder geval als volgt.

1. Hoe verhoudt de analyse zich tot individualisering, kostwinnersbeginsel, en dergelijke?
2. Wat kost het ? Wat is de stijging van het tekort ?
3. Betekent de verhoging van de marginale tarieven geen ontmoediging ?
4. Is de analyse niet te mechanistisch ?
5. Wat zijn de werkgelegenheidseffecten ?
6. Spoort het model wel met de werkelijkheid ?
7. Hoe lang duurt het ?
8. Welke belangen zijn ermee gemoeid ?
9. Mag het van Europa ?

10. Is het probleem niet veeleer de WAO en niet de werkloosheid ? Vinden velen niet dat in Nederland geen werkloosheid bestaat, alleen hoge uitkeringen ?!
11. Wat te doen met werkloze academici ?
12. Hoe lang duurt het, voordat werkloosheid inderdaad verdwenen is ?
13. Kun je de analyse op een betere manier uitleggen ?
14. Waar staat de analyse tussen de ‘maakbare samenleving’ en de ‘terugtrekkende overheid’ ?
15. Is werkloosheid niet noodzakelijk voor discipline op de werkvloer ?
16. Is het probleem van de werkloosheid aan de onderkant niet veroorzaakt door discriminatie ?
17. Gaat het niet om scholing, scholing, scholing ?
18. Hoe verhoudt het zich tot de “Nederlandse Jobmachine” ?
19. Waarom is dit voorstel geen universeel geluid onder economen ?
20. Hoe past het onder het algemeen overheidsbeleid, m.b.t. subsidiebijbel, balansverkortings, en dergelijke ?
21. Wat met premies AOW, en dergelijke ?
22. Hoe verhoudt de analyse zich tot ecotax, vereenvoudiging, buitenland en dergelijke?
23. Als er meer werkgelegenheid is, wordt het sanctiebeleid dan effectiever ?
24. Subsidies zijn toch ineffectief, zie de WLOM ?
25. Wat vindt Rinnooy Kan ervan ?

Over de procedure

Primo

De analyse komt voort uit intensieve studie.¹⁵¹ Ik heb herhaaldelijk benadrukt dat e.e.a. zich weliswaar kort en helder in gewone mensentaal laat beschrijven - vergelijkbaar aan ‘neem een aspirientje’ - maar dat er nogal wat econometrische en algemeen wetenschappelijke ervaring bij komt kijken om de juistheid en implicaties te doorgronden.

Gezien de complexiteit van de materie en de ermee gemoeide belangen, en gezien de risico's van alternatieve wegen, is een parlementaire enquête niet meer dan een logische conclusie. Deze heb ik dan ook voortdurend bepleit. In concreto: naar de voorbereiding van het economisch beleid. Het parlement kan geen fundamenteel wetenschappelijk

---

¹⁵¹ Thomas Cool, “Definition and Reality in the general theory of political economy; Some background papers 1989-1992”, Magnana Mu Publishing & Research, Stravinskisingel 50, Rotterdam; m.n. pp 237 e.v.. Zie voor Nederland ook: Cool, “Goed WAO-beleid vergt tijd”, Trouw 10/8/1991; Cool & Droppert, “Minimumloon kan met gemak een stuk omlaag”, de Volkskrant 24/4/1992; Cool, ECOZOEK economische onderzoeksdagen 1991 & 1992.

onderzoek plegen, maar wel de bevindingen van wetenschappers (als mij) toetsen en acceptabel bevinden.

Hoe belangrijk de rol van de beleidsvoorbereiding is, blijkt bijv. uit de rol van de studies van George Gelauff van het CPB.¹⁵² Hij rekent een scenario met de voet uit, maar zo dat het effect verwatert:

- (1) Met voetverhoging schuiven de andere schijven mee op.
- (2) De verhoogde voet kent ook voetoverheveling, dus veel gederfde belastingen voor een tariefgroep die relatief weinig werkloos is.
- (3) P.M. geen lagere bruto loonschalen aan de onderkant, en andere aspecten.

De uitkomst van Gelauffs scenario verbaast hierom niet. Het scenario geeft voordelen voor kostwinners en hoge inkomens, welke voordelen echter wezensvreemd zijn aan het onderwerp dat hier ter discussie staat.

Politici hebben zich echter gebaseerd op de uitkomsten van Gelauffs onderzoek, zonder zich voldoende van deze eigenschappen rekening [rekenschap] te geven.

De belangrijke conclusie na twintig jaar stagnatie is dat de structuur van de beleidsvoorbereiding anders moet. Dit is op zich een neutrale constatering, en het is belangrijk om dit neutraal te houden.

Secundo

Benadrukt is steeds dat het een complex probleem is, en dat je dus goed moet weten wat je het CPB laat doorrekenen.

De discussie binnen D66 lijkt nu echter de kant op te gaan, dat men denkt dat het totaalpakket in zijn geheel duidelijk moet zijn, om daarna in het geheel te worden doorgerekend. Zo werkt het echter ook niet.

Iedere econometrische exercitie is een convergentieproces. Je moet je goed bewust zijn van de richting en afzonderlijke stappen, maar dat is wat anders dan van te voren precies weten hoe de weg zal zijn. Je weet alleen de richting. Wanneer je de ene stap hebt gezet, weet je de volgende stap pas.

Ik kwam George Gelauff weer eens tegen, en hij is accoord dat het alleen maar normaal is dat D66 naar een mogelijk eindvoorstel itereert.

Dus ik herhaal het voorstel uit winter 1992, om eerst maar eens te zien wat 1 miljard voetverhoging betekent binnen het “Voorstel Tamsma”, en met aanpassing van het bruto wettelijk minimumloon.

Voor eventuele vragen vermeld ik mijn adres.

(...)

---

¹⁵² George Gelauff, “Taxation, social security, and the labour market”, proefschrift KUB 10/9/1992; Gelauff, “Belastingen en werkgelegenheid”, ESB 30/9/1992 pp 950-953

Enkele reacties van een ander karakter

De afgelopen vijf jaar heb ik een toch niet onredelijk voorstel op een volkomen normale, nette en heldere, en vooral ook geduldige wijze voorgelegd aan nogal wat mensen.

In concreto heb ik een partiële analyse ten aanzien van de al meer dan 20 jaar voortdurende massale werkloosheid gekoppeld aan een algemene overkoepelende analyse ten aanzien van het economisch coördinatiemechanisme. Deze koppeling is ter zake en correct, en wel, omdat je enig falen van dat mechanisme alleen kunt beargumenteren aan de hand van een concreet voorbeeld waar het fout zou zijn gegaan en waar het aantoonbaar beter had gekund. De analyse is vervolgens econometrisch onderbouwd en daarnaast heb ik toegankelijke beschrijvingen gegeven op publieksniveau.

De reacties verschillen:

- Het beeld is niet 100% negatief. Er zijn krantenartikelen, er zijn spreekbeurten aan universiteiten geweest, er is enige belangstelling. Het doel is echter nog niet bereikt.
- Sommigen geven inhoudelijke ‘bezwaren’. Deze, en de antwoorden daarop, komen elders aan de orde in de diverse economische opstellen. Hoe men ook over de bezwaren denkt, geen enkel bezwaar was zo sterk dat doorrekenen bij voorbaat zinloos zou zijn te achten. Er is echter nog niets doorgerekend.
- Daarnaast zijn er reacties van een ander karakter.

Hieronder gaat het om dit laatste. Dat andere karakter laat zich moeilijk classificeren. Het is een combinatie van attitude en volkswijsheid. Terwijl de ‘inhoudelijke bezwaren’ nogal door vulgair-economische vooroordelen geplaagd worden, zijn de anderssoortige reacties helemáál moeizaam. Zelfs redacties van economische tijdschriften blijken de wijze van presentatie van een analyse belangrijker te vinden dan de inhoud van de analyse en de aanpak van de massale werkloosheid. En wat men dan in mijn presentatie schijnt te ontwaren schuilt vooral in de eigen vooroordelen en de angst hoe anderen zouden kunnen reageren.

Blijkbaar zijn mensen zo. Toch, het kan geen kwaad dat Nederland eens in de spiegel kijkt.¹⁵³ Hieronder worden enkele reacties gerubriceerd naar een gezamenlijke noemer - waarbij het vaak voorkomt dat iemand meer tegenstrijdige reacties tegelijk geeft. De reacties zijn weergegeven in de vorm van bondige beweringen waarin schrijver dezes de aangesproken persoon (“je”) is.

---

¹⁵³ En wanneer Nederland schrikt, is de conclusie niet dat dat we massaal naar de psychiater moeten. Iemand die naar de psychiater moet om respect voor de wetenschap te krijgen zal dit ook niet op de divan vinden.

- 1) Econometrie
  - Ik ben geen econometrist, ik kan er niet over oordelen.¹⁵⁴
  - Econometrie, daar deugt niets van.¹⁵⁵
- 2) Doorrekenen
  - Je voorstel is interessant maar krijgt pas waarde wanneer het is doorgerekend.¹⁵⁶
  - We zien onszelf niet als onderzoeksinstituut, we laten het niet doorrekenen.
- 3) Gesloten
  - Je woordkeus “ik heb de werkloosheid opgelost” komt gesloten over. Het nodigt niet uit tot communicatie.
  - Mijn partijprogramma legt nadruk op bestrijding van de werkloosheid. Ik erken dat wiskunde (en Einstein’s $E = mc^2$) een logisch dwingend karakter heeft. Ik erken dat wiskunde zich heel goed laat bespreken. We hebben als overheid expliciet mensen aangesteld om ook zo’n inbreng in de beleidsvoorbereiding te hebben.
  - Dat krantenartikel van je is te open. Het geeft geen concreet voorstel waar de politiek iets mee kan.
- 4) Open
  - We zijn een open partij. Nou ja, we hadden problemen, en werken nu aan openheid. We willen graag de werkloosheid aanpakken.
  - Je mag niet meepraten.
- 5) Gelijk
  - Er is een verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen.
  - Je wekt teveel de indruk gelijk te willen krijgen.
- 6) Malloten
  - We krijgen zoveel post van malloten. Die willen allemaal een parlementaire enquête.
  - Ik ben tegen discriminatie, tegen mensen over één kam scheren.
  - U bent in dienst van het rijk, met een goede staat van dienst met expliciet waardering op het inhoudelijke vlak. Ik erken dat het ARAR ambtenaren geen goede mogelijkheden geeft bij het disfunctioneren van een dienstleiding, en ik erken dat de ambtelijke bezwarenprocedure een lijdensweg is die menig ambtenaar ervan zal weerhouden de mond open te doen. En u bent natuurlijk ook wetenschapper. En de rechter vernietigde nogal wat ... Het zij zo.
  - Het zou nuttig zijn vaker parlementaire enquêtes te houden. Maar alleen voor belangrijke onderwerpen.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ Men heeft dan de rol en verantwoordelijkheid te zorgen voor een goede structuur van het debat. Mensen zien dat echter niet. Ze denken misschien dat het debat al goed geregeld is (terwijl voor hun ogen aangegeven wordt dat dat niet het geval is).

¹⁵⁵ Men geeft dan geen argument waarom iets niet zou deugen. Men straalt dan kritiek op de econometrie uit, tegenover mij, alsof ik geen kritiek (op deelpunten) zou hebben of kennen, terwijl ik juist e.e.a. onderbouw. Ik geef een argument waarom een bepaald onderdeel beter kan. Dankzij veel studie in die econometrie.

¹⁵⁶ Vervolgens gaat men thuis tv kijken in plaats van Kamer en CPB schrijven dat het voorstel doorgerekend zou moeten worden.

¹⁵⁷ Wat belangrijk is, bepaalt het parlement. Dat wil niet zeggen dat wetenschap er niet over kan nadenken en adviseren. Een CPB-er kan adviseren dat Schiphol of de Betuwelijn zoveel kost en zoveel oplevert, en, evenzogoed, dat nadere studie door het parlement een snelle stap is in de richting van aanpak van de werkloosheid.

- Ik erken dat parlement ooit besloten heeft dat werkgelegenheid een van de vijf belangrijke doelen van macro-economisch beleid is.
- 7) CPB
- Er is de laatste tijd wel meer kritiek op het CPB. ¹⁵⁸
  - Het CPB, dat gaat toch goed, daar is toch niets mee ! ¹⁵⁹
  - Je moet het anders doen. Bezwaar instellen is zinloos. Geef het de tijd. ¹⁶⁰
- 8) CPB-ers
- Ik ken de CPB-directie als integere wetenschappers. Ik kan niet geloven dat er iets aan de hand is. ¹⁶¹ Ik heb contacten met verschillende CPB-ers gehad en ik vind het toegankelijke en behulpzame mensen. ¹⁶²
  - U hebt een persoonlijk probleem. ¹⁶³
- 9) Rechtsstaat
- Je kijkt teveel naar het verleden. Kijk toch naar de toekomst.
  - We hebben een rechtsstaat. (Rechters beoordelen zaken uit het verleden.)
- 10) Journalistiek
- Je bent journalistiek niet belangrijk.
  - Deze zaak is te moeilijk om het grote publiek uit te leggen.
  - We hebben graag grote koppen met werkloosheid en CPB.
  - Over professor Buck schrijven we wel.
- 11) Wetenschap
- Als wetenschapper ga ik af op de waarde van de argumenten. Het zou schandelijk zijn wanneer een wetenschappelijke publicatie werd tegengehouden.
  - Ach, u bent maar een eenvoudig wetenschappelijk medewerkertje.
  - Het CPB zal wel zijn argumenten hebben gehad om het tegen te houden. Dat hoef ik niet te onderzoeken.
- 12) Werkgever
- Het werkt natuurlijk niet in de discussie, kritiek op je werkgever hebben.
  - Uw vakgebied is de staathuishoudkunde, het CPB speelt daarin een rol, en ook andere CPB-ers hebben zich over de rol van het CPB uitgesproken.
  - Je bezwaar zou wel eens terecht kunnen zijn. (Vervelend voor je.)
- 13) Rancune
- Je wekt de indruk van rancune. ¹⁶⁴

---

¹⁵⁸ Bepaalde kritiek is dat “het CPB” soms te onafhankelijk is, bijv. waar bij de kabinetsformatie 1994 zelfstandig voorstellen werden doorgerekend. Deze “onafhankelijkheid” is niet van een wetenschappelijk karakter, en deze incidenten zouden niet de aandacht van het structurele probleem mogen afleiden.

¹⁵⁹ Terwijl ik concreet aangeef dat er wat is.

¹⁶⁰ Een collega meldde dat hij vroeger ook met intimidatie te maken heeft gehad. Wachten heeft in dat geval weinig geholpen, en ik volg dus een andere, moeilijker weg. Tevens is van belang dat analyses van CPB collega's Van Schaaijk en Bakhoven, zie ESB resp 1983 en 1988, onvoldoende aandacht hebben gehad in de beleidsvoorbereiding.

¹⁶¹ Voor de kwestie van ‘integriteit’, zie “Beroepscode en casus CPB”. Het gaat niet om “geloven” maar om onderzoeken van deze kwestie.

¹⁶² Ik ben een groot voorstander van het CPB. Punt is wel, dat deze casus bestaat.

¹⁶³ Er is geen sprake van 20 jaar massale werkloosheid in de gehele westerse wereld. De CPB directie heeft geen machtsmisbruik gepleegd en geen artikel tegengehouden. De rechtbank heeft geen besluiten vernietigd. De WAO-voorstellen zijn zorgvuldig voorbereid. De verkiezingsuitslag van 3 mei 1994 was niet historisch. Galileo Galilei had naar het gesticht afgevoerd mogen worden.

¹⁶⁴ Het wekken van de indruk blijkt van belang en niet de vraag of het zo is. Men vraagt zich niet af of het in een ‘taboe situatie’ überhaupt mogelijk is zo'n indruk te vermijden. Voor de goede orde: ik ben niet rancuneus.

- Je voorstel is interessant (maar je wekt de indruk van rancune).¹⁶⁵

Relevant zijn twee citaten van de redactie van ESB en een citaat van de chefredacteur van de opiniepagina van de NRC. Op een paar punten van onbegrip reageer ik hier per voetnoot. Meer in het algemeen: niet begrepen wordt dat de analyse tot de enquête ter zake en correct is, dat die analyse bestond vóór mijn ontslag, en dat het evenzeer een empirisch feit is dat ik met machtsmisbruik ontslagen ben (ook al kost het rechters moeite om dat aan te tonen). “Rancune” bestaat alleen in de ogen van de waarnemer.

ESB brief 21/5/92: “Onlangs ontvingen wij twee stukken van uw hand, waarin wordt gepleit voor het instellen van een parlementaire enquête naar het CPB. Voor het inroepen van een dergelijk zwaar middel zijn bijzonder zwaarwegende argumenten nodig. Die argumenten tref ik in uw artikelen niet aan.¹⁶⁶ De indruk die ik uit de stukken krijg is dat er bij u een zekere rancune bestaat jegens het CPB vanwege een arbeidsconflict dat is uitgemond in uw ontslag. Deze persoonlijke elementen worden vermengd met kritiek op de methoden en werkwijze van het CPB en economische redeneringen. Daardoor ontstaat een soort mengelmoes die voor ons volstrekt niet publikabel is. Los daarvan voelen wij er niets voor om onze redactionele kolommen beschikbaar te stellen voor het uitvechten van persoonlijke conflicten.”

ESB brief 16/10/92: “Geruime tijd geleden ontving ik van u het artikel *Commentaar bij de CPB lange termijn studie*. De beoordeling van het artikel heeft aanzienlijk langer op zich laten wachten dan gebruikelijk, waarvoor onze excuses. Ik heb uw artikel met belangstelling gelezen, maar acht het niet geschikt voor plaatsing in ESB. De belangrijkste reden is dat ESB uitgebreid commentaar heeft laten leveren door drie deskundigen, waarvan u er zelf twee (Visser en De Jong) aanhaalt.¹⁶⁷ Verder moet het mij van het hart dat u ook deze gelegenheid heeft aangegrepen om een persoonlijke vete met het CPB voort te zetten. Door te pas en te onpas CPB-medewerkers aan te halen en van negatief commentaar te voorzien levert u een verwarrende bijdrage aan de discussie.¹⁶⁸”

Harry van Wijnen 17/9/92: “Het stuk dat u ons stuurde heb ik op grond van kwalitatieve overwegingen moeten afwijzen. Voor zakelijke kritiek staan wij open, voor zakelijke kritiek gemengd met ad hominem-elementen niet.¹⁶⁹ Het staat u vrij om met iedereen van onze krant naar aanleiding van deze afwijzing te praten, maar ik heb daar geen trek in omdat ik vermoed dat u grieven hebt tegen het CPB of zijn directeur, en daarin ben ik niet geïnteresseerd.”

¹⁶⁵ Met een interessant voorstel wordt niets gedaan omdat ik *de indruk* van rancune wek. Volgens mij heeft zo'n persoon eerder last van onevenwichtige emoties dan ikzelf.

Waar ik expliciet aangeef dat mijn motivatie zit in de zorg om de ontwikkelingen m.b.t. Oost Europa, weet ik niet wat men wil bereiken door vermeende rancune openlijk ter discussie te stellen.

¹⁶⁶ Ze staan er wel.

¹⁶⁷ Visser en De Jong geven niet mijn analyse. Zie ook Cool (1992n) p251-258.

¹⁶⁸ Juist ter zake aangehaald, met inhoudelijk en opbouwend commentaar, en daarmee verhelderend.

¹⁶⁹ Ad hominem is wanneer op de persoon gespeeld wordt. Bijvoorbeeld van iemand zeggen dat hij niet over economie kan meepraten omdat hij ‘maar’ bakker of tuinman is. Ik heb voorgesteld de bijdrage door een universitaire logicus te laten toetsen doch daarop geen reactie gekregen. Mijn vermoeden is dat juist Van Wijnen een ad hominem toepast: de ontslagene mag niet zeggen dat hij ontslagen is.

De breekbare samenleving

De kritiek over de maakbaarheid van de samenleving is te ver doorgeschoten. Het wordt tijd om juist de breekbaarheid van de samenleving te benadrukken.

Vroeger wilden we kwaliteit hebben, en goed onderwijs zodat we mensen kregen die wat konden. Nu hebben we bestuurskundigen die bijna als hogepriesters door het land trekken en preken dat we niet zoveel pretenties moeten hebben. Je kunt tegenwoordig geen krant opslaan en geen voorstel lanceren of er duikt een universitair gediplomeerde bestuurskundige op die waarschuwt voor illusies ten aanzien van de maakbaarheid van de samenleving. Dergelijke waarschuwingen leiden veel te veel de aandacht af en belemmeren de discussie over het beetje maakbaarheid dat wel degelijk bestaat en waar het om gaat.

Het voorbeeld bij uitstek is het uitblijven van inhoudelijke reacties op het werkgelegenheidsvoorstel van het Sociaal Liberaal Forum. Op 10 augustus 1991 werd in *Trouw* het voorstel gedaan belastingen en premies aan de onderkant van de arbeidsmarkt kwijt te schelden en zo de loonkosten selectief te verlagen voor de groep die daar het meeste baat bij heeft. Het gehele Forum herhaalde het voorstel in *Trouw* van 5 juni 1993, terwijl ook het *Algemeen Dagblad* (25/6/93) en de *Haagsche Courant* (29/7/93) delen van dat artikel afdruckten. Inmiddels wordt breed erkend dat de werkloosheid zich concentreert aan de onderkant van het loongebouw. Echter, de reacties op specifiek dit voorstel bleven uit. Wél kon op diverse plaatsen gelezen worden dat het “niet-maakbaar” is om naar volledige werkgelegenheid te streven. Ook het nieuwe kabinet spreekt slechts over 40 tot 60 duizend banen extra, terwijl anderhalf tot twee miljoen mensen wel een baan zouden willen hebben.¹⁷⁰ Het kabinet vertoont een gebrek aan vertrouwen, moed en hoop. Dit gebrek *moet wel* samenhangen met de ideologie dat de samenleving “niet-maakbaar” zou zijn.

Werk is voor mensen van levensbelang. De overheid moet een beleid voeren dat de bestaanszekerheid van de burgers beschermt. Discussiëren over de maakbaarheid van de samenleving is hier tamelijk zinloos. Wanneer het voorstel tot kwijtschelden van lasten niet-maakbaar gevonden wordt, dan is het handhaven van het huidige heffen blijkbaar wel maakbaar ... De ideologie van de “niet-maakbaarheid” is innerlijk nogal tegenstrijdig en leidt in de praktijk tot het verdedigen van de bestaande situatie. Dit is logisch en moreel niet houdbaar wanneer de bestaande situatie een massale werkloosheid is waar de overheid wel degelijk een taak heeft.

Met het begrip “maakbaarheid” kun je niet uit de voeten wanneer je concrete voorstellen moet beoordelen. Wat eind jaren ‘70 een nuttige kritische instelling was, is geworden tot pathologisch defaitisme. Mensen die op deze manier in de discussie staan zijn niet meer

---

¹⁷⁰ W. Kok, “Geachte voorzitter”, FU 94/584 d.d. 15 augustus 1994 (gestempeld als ingekomen op 12 augustus).

in staat om voorstellen op hun voor- en nadelen te beoordelen. Bestuurskundigen komen niet met een goede oplossing voor de werkloosheid, en praten hun falen goed door te suggereren dat toch niks zal helpen. In dit denkklimaat krijgt het SLF-voorstel niet de aandacht die het toch zou mogen verdienen.

Het voorbeeld van het SLF-voorstel is niet zomaar een voorbeeld maar hét voorbeeld, en wel, omdat het voorstel een eenvoudige en effectieve manier geeft om de massale werkloosheid aan te pakken. De werkloosheid is geconcentreerd bij mensen die blijkbaar niet eens het bruto-minimumloon kunnen verdienen omdat hun produktiviteit lager is. Op dat niveau kunnen de loonkosten verlaagd worden door het kwijtschelden van belastingen en premies, bijvoorbeeld door een aparte tariefgroep voor voltijdswerknemers tot het huidige bruto minimumloon. Deze maatregel hoeft in principe niets te kosten. In het gebied tussen netto en bruto minimumloon wordt nu immers (vanwege de wet op het minimumloon, voor voltijdswerknemers) niet gewerkt, niet verdiend, en toch al geen belasting betaald. Omdat een grote groep uitkeringsgerechtigden aan de slag kan, en er dus uitkeringen worden uitgespaard, verdient de overheid er zelfs op.

De maatschappij is ook breekbaar. De werkloosheid aan de onderkant wordt veroorzaakt door een verkeerde belastingstructuur, met name door een te lage waarde van de belastingvrije voet. In het bestaande beleid wordt die situatie ieder jaar een beetje verder verslechterd. Om deze fout te herstellen moet de overheid bepaalde maatregelen nemen. Het helpt niet wanneer mensen zich dan blindstaren op de term “maatregel” en dan gaan roepen dat “maatregelen” alleen maar voortkomen uit illusies ten aanzien van de maakbaarheid. Een redelijk mens zal toch vinden dat fouten ongedaan gemaakt moeten (kunnen) worden. Gewenst is een open klimaat waarin het onderkennen en herstellen van fouten de normaalste zaak van de wereld is. Het parlement moet kunnen besluiten dat de ambtenaren van het ministerie van Financiën de belastingen op een wat andere manier gaan beheren.

De samenleving is een carrousel van fouten maken en herstellen. Na een ongeluk zijn er allerlei dokters. Het is voortmodderen, maar na de worsteling komen we boven. Geef dat principe nou toch niet op ! Mensen hebben enige invloed op hun omgeving. Mensen die zich zwak en machteloos voelen zijn gediend met het perspectief dat ze verder van huis zijn wanneer ze bij de pakken gaan neerzitten. Het is veel te gemakkelijk hiervan een caricatuur te maken, en het maken van fouten zo te benadrukken dat niemand zich nog durft te bewegen. Een beleidsvoorstel moet beoordeeld worden op de voor- en nadelen en niet afgekraakt puur op het feit dat het een voorstel is.

Het is te hopen dat kabinet en kamer de massale werkloosheid zo belangrijk vinden dat zij meerdere voorstellen een kans geven. Hopelijk krijgt ook het voorstel van het Sociaal Liberaal Forum aandacht. Al een paar jaar roepend in de woestijn kraken de kelen, maar misschien komt de boodschap toch een keer over.

Hier zit een waarschuwing in. Het breken van de samenleving komt het eerst tot uiting in het breken van enkele stembanden.

Naar een betere democratie

Eind 1993 had de Tweede Kamer haar *Grote Debat* over de politieke vernieuwing. Wat groot aangekondigd was en waarover gewichtige commissies (Commissie Deetman) zich hadden gebogen, werd nogal een fiasco. De Kamer verplaatste vooral lucht en heeft hiermee het beeld gevestigd dat onze democratie niet werkelijk te verbeteren valt.

Toch is vernieuwing cruciaal. Problemen rond de WAO hebben twee decennia voortgewoekerd, en met de AOW dreigt hetzelfde te gebeuren, zonder dat ons systeem tot adequate oplossingen leidt. Kiezers wenden zich massaal af van de gevestigde partijen, niet omdat men geen belangen of idealen meer heeft, maar omdat de geloofwaardigheid van het politieke systeem is aangetast. We zien zo'n proces van verwijdering in de hele Westerse wereld, de wereld die steunt op de *Trias Politica*.¹⁷¹ Er is - ergens, hoe dan ook - een groot probleem.

Het probleem krijgt voor Nederland wat meer diepte door naar D66 te kijken. Deze partij werd opgericht vooral vanuit de analyse dat een deel van onze problemen voortkomen uit de wijze waarop we ze proberen op te lossen. Hoe treffend die analyse ook was, een nadeel was dat de oplossingsvoorstellen van D66 nimmer aantrekkelijk waren. Het referendum is geen manier van systematisch bestuur. Het kiezen van de burgemeester levert alleen een zoveelste wethouder, terwijl voor vergaderingen vaak een onpartijdig voorzitter wordt gezocht zodat de huidige burgemeestersrol juist zinvol is. Het rechtstreeks kiezen van de premier gaat ten koste van collegiaal bestuur en pluriformiteit, en het geeft overbodige conflicten omdat zowel premier als parlement zich op democratische legitimatie kunnen beroepen. In Amerika, met referenda en gekozen ambtsdragers van sheriff tot president, zijn er niet minder problemen, en bestaat het zorgwekkende proces van verwijdering ook. De geringere aantrekkingskracht van de oplossingen van D66 blijkt ook een beetje uit de altijd matige verkiezingsuitslagen voor die partij. De huidige groei van D66 is eerder een vlucht vanuit de andere partijen, en betekent nog niet direct inhoudelijke steun. D66, de partij die ooit het bestel wilde opblazen, voerde een *'loyale oppositie'* en is in het denken over bestuurlijke vernieuwing verward geraakt, zodat de nieuwe electorale steun nog geen echte vernieuwing geeft.

Het falen van het *Grote Debat* in de Tweede Kamer heeft het positieve gevolg dat men minder makkelijk om nieuwe voorstellen heen kan. Het Sociaal Liberaal Forum (SLF) heeft de Commissie Deetman een voorstel doen toekomen. De Kamer kan niet zeggen dat het aan ideeën ontbroken heeft. Men heeft deze alleen genegeerd. Hierdoor kan men gaan twifelen aan de belangstelling die bestaande partijen (partijmachines) voor de democratie hebben. Natuurlijk, men is welwillend, er is aandacht, er zijn commissies, er zijn rapporten. Maar, wanneer je gewone burgers echt meer invloed wilt geven, dan blijf je niet in grijsheid steken. Het gaat dan om inlevingsvermogen en om de wil werkelijk de democratie te verbeteren. Mogelijk komt daar nu ruimte voor.

---

¹⁷¹ De scheiding van de wetgevende, uitvoerende en gerechtelijke machten.

Onze democratie is historisch gegroeid. Hij is nooit af. Laten we kritisch kijken naar wat we hebben en wat er verbeterd kan worden. Hieronder volgen enkele suggesties.

Afspiegelingskabinetten

In het begin van de jaren '80 pleitte Hans Wiegel voor een '*nationaal kabinet*'. De gedachte van een afspiegelingskabinet lijkt daarop. Het heeft evenwel andere achtergronden en redenen, en verschilt dus in zijn betekenis.

Politiek is een kwestie van vertrouwen. Wanneer een achterban van kiezers het vertrouwen in een bepaalde partij uitspreekt, dan verdient dat een fundamenteel respect. Zeker wanneer bijvoorbeeld meer dan 10% van de kiezers voor een partij stemt, moet je goede argumenten hebben - wat natuurlijk altijd kan - om zo'n partij van bestuursdeelname uit te sluiten. Het bestuur van een lichaam zou de gekozen moeten weerspiegelen.

Velen zijn geneigd politiek te zien als polarisatie, terwijl zo'n visie toch vooral verschraving van politiek is. In een afspiegelingscollege/kabinet heeft kwaliteit de meeste kansen om tot zijn recht te komen. Discussies krijgen een inhoudelijker karakter. Ook politiek krijgt meer speelruimte, want *creativiteit* en *accentuering* zijn belangrijke politieke signalen. Een partij is juist uitermate politiek bezig wanneer die partij openstaat voor de problemen en wensen van zijn kiezers, en wanneer die partij met een zakelijk voorstel de juiste snaar weet te raken. Je kunt politiek bedrijven met retoriek en mannetjesmakerij of met creatieve doch zakelijke voorstellen. Beide vormen zijn politiek. We moeten naar een politieke structuur waarin dat laatste bevorderd wordt.

In gemeenteraden bestaat reeds een grote en goede ervaring met afspiegelingscolleges. Partijen hebben daar zelden de behoefte elkaar van bestuursdeelname uit te sluiten. Een belangrijke reden is dat iedereen het risico loopt zelf buitengesloten te worden. De "zekerheid van een paar bestuurszetels" blijkt beter dan de "verleiding van méér zetels maar ook het gevaar van helemaal niets". Tenslotte geldt: wie breekt, betaalt.

In Nederland bestaat een curieuse begripsverwarring over *monisme* en *dualisme*. Gemeenteraden heten *monistisch* te zijn en wethouders moeten uit de gemeenteraad gekozen worden, vanuit de gedachte dat wethouders geacht worden dan beter naar de raad te luisteren. In de landspolitiek zou er een *dualisme* bestaan en ministers hoeven niet uit het parlement gekozen te worden, zulks met de gedachte dat parlement en regering afstand tot elkaar zouden houden. In de praktijk is de situatie wat het 'luisteren' betreft net andersom. Gemeenteraden zijn 'dualistischer' dan het parlement en regering. Daarom doet het parlement er goed aan een voorbeeld aan de gemeenteraad te nemen.

Het blijkt van minder belang waar de ministers vandaan komen. Het cruciale punt is de fractiedwang. De fractiedwang is dodelijk voor het parlementair debat. Fractieleden moeten nu vaak hun eigen standpunt verlaten omwille van de retoriek en de mannetjesmakerij. Wanneer de fractiedwang vervalt, kunnen voorstellen zakelijker beoordeeld worden, en kan het parlementaire debat herleven.

Een centrale vraag is of de ervaring met gemeenteraden wel zo gemakkelijk naar het landelijk niveau is te vertalen. Zijn de tegenstellingen op landelijk niveau niet groter dan op plaatselijk niveau? Ampele overweging geeft in dat de tegenstellingen op landelijk niveau *anders* zijn. Ze lijken "groter" omdat ze door de fractiedwang zijn vervormd.

Neem als voorbeeld de economische politiek en de sociale zekerheid. De meningsverschillen tussen de partijen, bijvoorbeeld over het afschaffen van het minimumloon, lijken hier enorm groot. Dit zou in de gangbare mening een meerderheidskabinet rechtvaardigen. Kijken we naar de regeringspraktijk en de vrij grote consensus van de economen van de verschillende partijen, dan vervalt dit argument. De gang van zaken rond de WAO spreekt hier boekdelen. Voor het minimumloon is zeker een compromis¹⁷² te vinden dat eventueel dwars door de partijen loopt maar dat op zakelijke gronden in ieder geval beter is dan een verzinsel dat vooral het gezicht van een coalitie moet redden. Bovendien, diverse economen (ook bijv. PvdA hoogleraar Rick van der Ploeg) hebben gepleit voor een wetenschappelijk en dus onafhankelijk CPB. In zo'n situatie zal het politieke debat over de economie een ander karakter krijgen.

De verschillen in de landelijke politiek rechtvaardigen geen meerderheidskabinet. De grotere partijen, voorzover zij bereid zijn regeringsverantwoordelijkheid te dragen, zouden beter de aandacht kunnen richten op de besluitvorming, en niet op het elkaar vliegen afvangen.

Samengevat is de keuze voor een afspiegelingskabinet niet a-politiek, niet technocratisch, en ook niet een roep om 'sterke personen'. Het is juist puur democratische politiek.

[In maart 1994:] Ook na de komende verkiezingen zal een formatiespel plaatsvinden waarbij sommige burgers machteloos moeten toezien hoe de partij van hun keuze langs de kant blijft staan. Op die manier wordt een groot deel van het electoraat uitgesloten van werkelijke politieke macht. In een democratie zou dat eigenlijk onaanvaardbaar moeten zijn. Een afspiegelingskabinet zal het gevoel van onmacht van de kiezer verminderen.

Opgemerkt zij, dat er goede redenen kunnen zijn om het CDA voor één of heel misschien twee periode(s) van regeringsdeelname uit te sluiten. Deze redenen zijn van politiek-bestuurlijke aard. De politiek van de afgelopen decennia is teveel gedomineerd door de machtsvraag. Wellicht is het CDA daarvan slechts slachtoffer geweest, en heeft ze onbedoeld de meeste macht gekregen. Hoe dan ook, een tijdelijke coalitie van VVD-D66-PvdA-GroenLinks (en andere) helpt het belang van de burger te herstellen. Het is immers gewenst dat deze partijen aan de gedachte wennen dat zij ook met elkaar kunnen regeren. En in het ambtelijke apparaat en het maatschappelijk middenveld moeten de neuzen even de andere kant op.

---

¹⁷² De verschillen zijn miniem bij de volgende analyse. In vogelvlucht. De werkloosheid concentreert zich aan de onderkant van het loongebouw, en wel omdat daar ten onrechte belastingen en premies geheven worden. In de jaren vijftig gold bij benadering dat belastingvrije voet = bestaansminimum = minimumloon, en was er wel werk. Vage analyses over de mentaliteit van die jaren leggen het af tegen dit objectieve economisch gegeven. Voor herstel van de oude situatie is aan een schaarbeweging te denken. (1) Binnen vijf jaar worden belastingvrije voet verhoogd en bruto minimumloon verlaagd naar het niveau van het (met de welvaart stijgend) netto bestaansminimum. Netto gaat niemand er op achteruit, terwijl plotseling veel werk weer lonend wordt. (2) Op korte termijn wordt terugploegen van uitkeringsgelden gebruikt om de loonkosten aan de onderkant sneller te verlagen.

Hierbij zij te beseffen dat goede maatregelen hier niets kosten. Het geld is er al, bijv. in de vorm van uitkeringen. Dat geld wordt alleen verkeerd besteed, door werkwilligen tot ledigheid te dwingen. Overigens, ook de WAO is een inefficiënte regeling, want deze compenseert de werknemer voor verlies aan inkomen, terwijl het moet zijn, dat de werkgever gecompenseerd wordt voor verlies aan productiviteit. Ook dit kan dus beter.

Wim Kok is als minister van financiën helemaal niet zuinig, maar een enorme verspiller van uitkeringsgelden.

Jaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen

Nederlanders hebben een steeds betere opleiding, en de media houden ons in grote lijnen op de hoogte. Mensen willen meepraten en meebeslissen over wat hen zelf aangaat. Een correctief referendum kan op zijn tijd nuttig zijn. Maar je kunt niet voortdurend een referendum houden. Het is onvermijdelijk dat je politieke partijen hebt, om te zorgen voor continuïteit en verandering in de afweging van programmas en personen. De democratische controle is echter nog niet optimaal en kan vergroot worden. Dat verkiezingen eens in de vier jaar gehouden worden, stamt uit het verleden en is niet meer van deze tijd. Een jaarlijkse gang naar de stembus sluit beter aan bij de wensen en noden, en bij de moderne zakelijkheid. Een goed moment is na de vaststelling van de begroting, zodat iedereen kan zien hoe de partijen werkelijk denken, maar vóór de voorjaarsnota waarin de richting van beleidsaanpassingen wordt aangegeven.

Het voorstel van jaarlijkse verkiezingen roept de angst op van wisselvalligheid en populisme. Die angst is ten onrechte. Populisme krijgt juist in de huidige situatie een kans, nu kiezers nauwelijks invloed hebben en er eens in de vier jaar een verkiezingscircus is. Bij jaarlijks stemmen kan de burger een zakelijker oordeel geven. Een partij die consistent voor zijn politieke visie uitkomt, kan op die manier voor de nodige continuïteit zorgen. Nieuwe verkiezingsuitslagen hoeven niet tot geheel andere coalities te leiden wanneer we uitgaan van afspiegelingsbestuur.

Begonnen kan worden met de gemeenteraad omdat dat het laagste orgaan is, dat bovendien in de praktijk al vertrouwd is met afspiegelingscolleges. Wanneer ervaring is opgebouwd, en ook politici aan de grotere controle gewend zijn, kan het jaarlijks stemmen ook voor het land ingevoerd worden. Door het ineenschuiven van verkiezingen kan stemvermoeidheid worden voorkomen. Momenteel worden gemeenteraadsverkiezingen nogal gedomineerd door de landelijke issues. Wanneer de landelijke en gemeentelijke verkiezingen, en een enkel referendum, tegelijk worden gehouden, dan kan die vermenging verdwijnen. Een kiezer kan dan op hetzelfde moment aangeven hoe hij over de aspecten afzonderlijk denkt.¹⁷³

Uitbreiding Trias Politica

Voorgaande voorstellen sluiten aan bij het bestaande gedachtengoed. Radicaler is de mogelijkheid van verfijning van de Trias Politica. We moeten daar serieus over nadenken omdat de problemen een internationaal karakter hebben en omdat de problemen op logische gronden naar dit internationale gegeven van die Trias Politica teruggevoerd kunnen worden. Kernpunt is dat de huidige trits te weinig garanties geeft voor de elementaire bestaanszekerheid en een redelijk bestaansniveau voor alle burgers. De grote problemen zijn alle van economische aard - waarbij een goed milieu te rekenen is als een elementaire levensbehoefte. Volledige werkgelegenheid is te weinig een grondrecht en teveel een speelbal van politiek opportunisme en onvermogen.

---

¹⁷³ Er zijn voorstellen om verkiezingen voor Europa, kamer, provencies en gemeenteraden op een bepaalde manier in te delen, omdat kiezers anders teveel tegelijk zouden krijgen en verward zouden raken. Me dunkt dat het veel overzichtelijker is alle keuzemogelijkheden tegelijk voor je te zien.

Een oplossing is dan ook te zoeken in de instelling van een Economisch Hof - als metamorfose van het huidige CPB. Voor de goede orde zij opgemerkt dat zo'n stap juist democratischer en niet minder-democratisch is. Gezien de complexiteit van de argumentatie wordt verder volstaan met verwijzing.¹⁷⁴

Meer kansen voor nieuwe partijen

De oude partijmachines hebben dramatisch gefaald. Twintig jaar massale werkloosheid, torenhoge belastingen, almaar stijgende criminaliteit, een verschaalde democratie ... Kiezers zijn massaal aan het zweven. Kiezers weten drommels goed dat geen enkele partij perfect bij hun wensen kan aansluiten, maar zien zich in toenemende mate voor een hopeloze keuze geplaatst. Voor velen is er zekerheid dat bestaande partijen weinig aantrekkelijks bieden, en onzekerheid over wat het alternatief moet zijn. Kiezers zijn - al dan niet verrassend - nogal eerlijk. Wanneer ze zich niet in de bestaande partijen kunnen vinden, dan weigeren ze ook de democratische legitimatie. Die falende partijen zijn er door de kiezers neergezet, op grond van beloftes, en wanneer die beloftes gebroken worden, dan doet de kiezer niet alsof er niets aan de hand is.

Niet-stemmen kan eventueel betekenen dat onaangename partijen meer zetels krijgen. Overwogen kan worden of dat werkelijk zo erg is. (Al zouden onaangename partijen vijftig zetels krijgen - wanneer bijv. meer dan de helft van de kiezers thuisblijft - dan is er nog weinig aan de hand.) De grote bestaande partijen zetten zich zo sterk tegen de onaangename partijen af dat ze nauwelijks toekomen aan het publiekelijk onderzoeken van het eigen falen - waar het toch om zou moeten gaan. In plaats van steigerende kiezers naar de stembus te jagen zou geprobeerd moeten worden het werkelijke probleem helder krijgen. Het kernpunt is immers dat de bestaande partijmachines hun legitimatie verliezen en dat herordening van het politieke landschap nodig kan zijn. Bij zo'n herordening zullen eventueel eerder nieuwe verkiezingen uitgeschreven worden. Niet-stemmen verdient herwaardering, en wel als het bewuste en respectabele signaal dat kiezers andere gedachten en politici willen.

Het "serieus zweven" is ook voor de media een signaal om meer ruimte voor vernieuwing te geven. De media zijn tamelijk cynisch, en met reden, omdat kiezers met opmerkelijke trouw op de bestaande grote partijen stemmen. In zo'n klimaat krijgen nieuwe initiatieven minder kans. Wanneer de omvang van het protest helder vaststaat, is er meer kans dat de pers van cynisch tot kritisch wordt, dat mensen zich minder snel bezwaard voelen ergens lid van te worden, en dat we ook meer partijpolitieke concurrentie krijgen.

Ter besluit

Het matte einde van het *Grote Debat* in de Tweede Kamer over de bestuurlijke en politieke vernieuwing zou de laatste zucht van het oude bestel kunnen zijn. Het verlangen naar verandering *bestaat*. De gedachten daarvoor *bestaan*. Verder is het een kwestie van politiek.

---

¹⁷⁴ Thomas Cool (1992), "Definition and Reality in the general theory of political economy. Some background papers 1989-1992", Magnana Mu Publishing & Research, Rotterdam

Het sociaal liberalisme

De volgende eeuw werpt zijn schaduw reeds vooruit. In 1990 telde de wereld nog 5 miljard mensen, in 2020 zullen het er 8 zijn, en iets later 10 of zelfs 12.¹⁷⁵ Bij onveranderd beleid kunnen we rekenen op ecologische overbelasting, hongersnoden, epidemieën, oorlogen en andere rampen.

De mensheid heeft geleerd vooruit te kijken. We zaaien nu om straks te oogsten. We hamsteren nu om straks de winter door te komen. Wie nu een kind of kleinkind geboren heeft, vraagt zich af in wat voor een wereld het zal leven. In de opmaat van de komende eeuw staan mensen niet stil. Mensen kijken vooruit en gaan op z'n minst voorsorteren. Echter, wanneer iedereen gaat voorsorteren, dan lukt dat niet op dezelfde plek. Het gevaar is dat chaos zich met chaos voedt.

Binnen dit geheel is de militaire rekenkunde belangrijk. Het militaire principe is dat men op veiligheid speelt. In een ondemocratische uitgangssituatie betekent veiligheid vooral eigenbelang. Menig generaal zal een preventieve oorlog prefereren boven de risico's van voorspelbare hongersnoden en epidemieën en daaraan verbonden politieke onrust. Wanneer je gelooft dat anderen aan een preventieve oorlog denken, is vermoedelijk een pre-preventieve oorlog verstandig. De oorlogen in Joegoslavië en Ruanda zijn maar kleine voorbeelden van wat deze militaire rekenkunde op wereldschaal kan gaan betekenen.

Angst speelt reeds een rol in de westerse wereld. Er is een begrijpelijke angst voor werkloosheid en inkomensverlies. In de OESO, het verband van de rijke landen, zijn in 1994 zo'n 35 miljoen werklozen. Wie nu de school verlaat, heeft vooralsnog¹⁷⁶ minder kansen dan de ouders destijds - en weet dit. Het westen is politiek in beweging. De proteststem richt zich tevens tegen bureaucratie, betutteling en corruptie. Ook in het westen heeft de volgende eeuw al een voet tussen de deur.

Het voorgaande stemt tamelijk pessimistisch. Wat zegt de wetenschap over de uitkomst van het krachtenspel ?

Juist optimisme blijkt verantwoord. Nimmer in de geschiedenis waren zoveel mensen zo rijk en zo goed opgeleid. Er is een toenemende vrijheid tot het stellen van kritische vragen en het kiezen van een eigen positie. Er is een rijkdom aan informatie. Er is een toevloed aan wetenschappelijke ontdekkingen. Vermoedelijk komen de belangrijkste impulsen de komende tijd niet vanuit technisch-wetenschappelijke hoek maar vanuit de menswetenschappen.¹⁷⁷ En doorslaggevend geldt: dat de economische vervlechting

---

¹⁷⁵ Centraal Planbureau, "Scanning the future", SDU 1992

¹⁷⁶ Met voorbijgaan aan de analyse in dit paper. Met die analyse is het perspectief natuurlijk veel beter.

¹⁷⁷ Appendix.

toeneemt, die ons dwingt tot samenwerking. Met name door die wederzijdse afhankelijkheid zullen ontwikkelingen traag maar gestaag de goede kant uitgaan.

Hoe belangrijk dit optimisme ook is, geluk komt echter niet uit de lucht vallen. Mensen die de veiligheid, welvaart en vrijheid van henzelf, hun kinderen en kindskinderen nastaan, zullen deze toch vooral moeten scheppen en verdedigen. Zij moeten voorsorteren op het verkeerde voorsorteren van anderen. Achteroverleunen en toekijken is onverstandig. Het betere alternatief is, je verantwoordelijkheid nemen.

Meer helderheid over het sociaal liberalisme kan mensen helpen deze - hun - verantwoordelijkheid te nemen. Vandaar deze bespreking.

Twee kenmerken van het sociaal liberalisme staan hier centraal. Het eerste kenmerk is het evenwicht van sociale en liberale elementen, en juist ook de combinatie. Het tweede kenmerk is de nadruk op het wetenschappelijke element. Van de wetenschap zijn inhoudelijke aspecten van belang alsook de wijze waarop politieke partijen met wetenschap omgaan.

Deze presentatie is natuurlijk een keuze. In een ander opzicht hebben we echter weinig keus. Optimisme ten aanzien van de toekomst moet spontaan zijn. Anders gedijt hij niet. Het is de scheppingsdrang van de mens die de aarde omwoelt, de emotie die opwelt bij het horen van prachtige muziek. Het is de levenskracht, de ontroering van een kinderhand. Daar gaat het om. Maar die spontane gevoelens zijn dwaas wanneer ze geen toekomst hebben en naar de afgrond leiden. Levenslust is alleen met recht ongeremd wanneer we ook weten dat het goede leven een kans heeft. Het menselijk leven heeft alleen zin wanneer die wereldproblemen beheersbaar zijn. Dus komt de wetenschap ter sprake.

Een oud Chinees gezegde verwoordt het zo:

“Ieder stelsel van zedelijke wetten moet gebaseerd zijn op onze kennis van ons zelf, getoetst aan onze algemene ervaring en aan betrouwbare gegevens uit vroeger tijden en in orde gebleken, toegepast op de natuurverschijnselen in de levenloze wereld en zonder tegenspraak daarmee bevonden, zonder twijfel of angst aan de goden voorgelegd en geschikt om een honderdtal geslachten te overleven en om onvoorwaardelijk bevestigd te worden door een wijze van de toekomst.”¹⁷⁸

Wetenschappelijk vertrekpunt

Economie is huishoudkunde, van het Griekse ‘oikos’ huis/landgoed en ‘nomos’ wet. De politieke economie is de staathuishoudkunde, derhalve de wetenschappelijke leer van het beheer van de staat. Wanneer Hans van Mierlo bij de formatieonderhandelingen 1994 vermoeid opmerkt dat hij zes weken alleen economie heeft gesproken, dan mag hem dat eigenlijk niet verbazen.

Wel verbaast het, dat er in dit tijdsgewricht relatief weinig economen deel uitmaken van de Tweede Kamer. Een deel van de verklaring is dat economie steeds wiskundiger is geworden. In de oudheid was boven de poort van de Griekse Akademia gebeiteld “alleen wie geometrie kent, trede hier binnen”, tegenwoordig is wiskunde helemaal in het

---

¹⁷⁸ Geciteerd in Theodosius Dobzhansky, “De biologische en culturele evolutie van de mens”, Aula 1965 p 504

onderwijs ingebakken. Wiskunde blijkt gangbare politici eerder af te stoten dan aan te trekken.¹⁷⁹

Als de wetenschap van het staatsbeheer heeft de staathuishoudkunde onze aandacht. De meeste politieke bewegingen hebben hun weerslag gevonden in of gingen gepaard met vernieuwingen in de staathuishoudkunde. Dat geldt in het bijzonder voor het liberalisme.

Primair en sociaal liberalisme

Vanzelfsprekend zijn de interacties tussen politieke en maatschappelijke processen enerzijds en de wetenschappelijke inzichten anderzijds complex. Mogelijk hebben maatschappelijke processen hun eigen dynamiek en gebruiken politici alleen die theorieën die hen uitkomen. Mogelijk ook hebben inzichten van wetenschappers als Adam Smith en Jan Tinbergen toch een eigen impact op het geheel. We duiden hier slechts een grote lijn t.a.v. het liberalisme.

Het 'primaire' liberalisme stelt dat de mens slechts voor zichzelf leeft of moet leven. De leuze is: ieder voor zich en God voor ons allen. Relaties tussen mensen worden bepaald door de ruil. De primaire liberaal zoekt en vindt overal een ruil; en ruil vindt zijns inziens alleen plaats omdat het voor de betrokkenen het maximaal haalbare is. Rond 1800 had het liberalisme - en juist ook dit primaire element - een sterke emancipatorische invloed. Het (primaire) liberalisme verschafte de burgerij een legitimatie om de nieuwe eigen macht te gebruiken en in verzet te komen tegen de oude aristocratie. Tegen 1848 was het primaire liberalisme al een caricatuur. Sociale inzichten die Adam Smith reeds in 1776 formuleerde, kregen meer aandacht. Bijvoorbeeld Thorbecke benadrukte andere, organische, elementen. Marx & Engels schreven in 1848 het "Communistisch Manifest", en ontwierpen hun "wetenschappelijk socialisme".

Het is evident dat mensen groepsdieren zijn. "No man is an island." Mensen zijn primaten. Gezelligheid, meeleven, jaloezie, de voetbalheld op de schouders tillen, met je loonschaal of hoofddoekje niet uit de toon willen vallen, ... de schier onvermijdelijke zondebok ... het hoort er allemaal bij. Van belang is blijkbaar toch hoe politiek en wetenschap dit inzicht invullen, en hoe die invullingen zich tot elkaar verhouden.

Het primaire liberalisme kan wiskundig worden weergegeven met individuele 'nutsfuncties'. Individuen worden geacht hun nutsfunctie te maximaliseren over hun mogelijke activiteiten. Dit wiskundig model kwam juist in de jaren na 1848 tot ontwikkeling, en verschafte primaire liberalen, die onder vuur lagen, munitie voor verdediging. Evenwel, dat eenvoudige wiskundige model is onbevredigend. Op wiskundig economische wijze wordt reeds decennia onderzoek gedaan naar de gecompliceerde nutsfuncties, waarin mensen niet alleen gemotiveerd worden door hun eigen consumptie, maar ook door de consumptie van anderen, en door de nutsfuncties van anderen. In Nederland bijvoorbeeld heeft Tinbergen er reeds rond 1956 aan gewerkt, en later ook Hennipman. Een dergelijk niet-egoïstisch model van de mens is vertrekpunt voor het sociaal liberalisme.

---

¹⁷⁹ Vrijwel iedereen moet enige basiswiskunde kunnen begrijpen, het wordt vaak alleen slecht uitgelegd. Enig wiskundig inzicht bij politici verlangen is niet ondemocratisch te noemen.

Organisch

Een aanbevelswaardig boek ¹⁸⁰ bespreekt de drie hoofdstromen van politiek Nederland: liberalen, confessionelen, socialisten. Een van de belangrijkste stellingen is dat alle (Nederlandse) stromingen na verloop van tijd - a.h.w. bij het volwassen worden - neigen tot een organi(cisti)sche visie op de samenleving. Van Doorn schrijft:

p41: “Ons theologiserend of in ieder geval sterk ethisch bevlogen volk heeft het algemeen belang nooit spelenderwijs besproken willen zien. Onze partijen waren steeds ‘beginselpartijen’, of wendden voor dat te zijn. (...) Niet theorieën maar ethisch geïnspireerde visies hebben het in de Nederlandse politiek altijd het beste gedaan. (... bestaat) een onderliggende overeenkomst in het politieke denken van alle grote stromingen, te karakteriseren als de neiging tot een organicistische filosofie. Het is onze stelling dat dit organicistische denkmodel kan gelden als kenmerkend bij uitstek voor de Nederlandse politieke traditie en als zodanig een beslissend verbindend element vormt tussen de diverse stromingen. Bij organisch of organicistisch - ook wel organologisch (...) - denken is er sprake van een samenstel van noties die dichter staan bij de Tegenverlichting dan bij de Verlichting. Abstracte beginselen, rationele redeneringen en universeel geldende waarden worden gewantrouwd of zelfs afgewezen; in plaats daarvan beroept men zich op de concrete, historisch gegroeide werkelijkheid. Het leven gaat boven de leer. Voorrang wordt gegeven aan intuïtie, niet aan constructie, aan ervaring boven schoolse kennis en aan traditie boven leerstelligheid. De maatschappij is niet ‘maakbaar’ maar ontwikkelt zich zoals een organisme dat geleidelijk groeit. Zij ontwikkelt bij die groei een samenstel van instituties die onderling in harmonisch evenwicht verkeren en kwetsbaar zijn indien er eenzijdig en bruusk wordt ingegrepen. De staat is een dergelijke institutie, steeds in verandering zoals ook de maatschappij verandert, niet als belichaming van een universeel beginsel maar van unieke historische situaties. Deze korte karakteristiek is gebrekkig omdat het organicistisch denken, mede door de afwijzing van theorie en doctrine, geen duidelijke contouren kent. (...) Het Nederlands organicistisch denken is altijd door de filter van onze liberaal-burgerlijke waarden gegaan en het heeft naast verwijzingen naar de betekenis van traditie en historie vrijwel steeds een - letterlijk - vooruitstrevend karakter gekend: niet reactionair maar activerend naar de toekomst gericht.”

p59: “In een gecompliceerde samenleving als de onze, waarin op duizend punten overheid, bureaucratie en maatschappij met elkaar zijn vervlochten tot een ‘interventiestaat’ (...) kan politiek groots en meeslepend avontuur meer zijn. (...) En wat door Bank is getypeerd als de ontwikkeling ‘van maatschappij-beschouwing naar beleidsnota’ (...) is terecht van algemene toepassing verklaard. De professionalisering en verwetenschappelijking van de politiek, aldus de auteur, heeft de partijen gemaakt tot ‘gediplomeerde leveranciers van beleidsopties’. (...) De term beleid is in dit hele proces een sleutelbegrip. Het heeft niets van wat voorheen de politiek karakteriseerde: utopieën, idealen, visies, maatschappijbeelden, doctrines, tradities; evenmin geeft beleid veel ruimte aan dat andere aspect van democratische politiek: politieke verbeeldingskracht, onafhankelijk oordeel, persoonlijke overtuigingskracht, government by discussion. Beleid daarentegen is koel, rationeel zo mogelijk kwantitatief onderbouwd, specialistisch, vaak wetenschappelijk of voorgewend wetenschappelijk gefundeerd. Beleid staat voor technocratie. Dat houdt geen veroordeling in. Politiek is niet autonoom maar weerspiegelt de aard en de ontwikkeling van het maatschappelijk bestel.”

---

¹⁸⁰ J.W. de Beus, J.A.A. van Doorn, P.B. Lehning, “De ideologische driehoek. Nederlandse politiek in historisch perspectief”, Boom 1989.

Pragmatisch

Het denken in termen van *beleid* is historisch heel goed te plaatsen. Reeds Socrates, Plato en Aristoteles vonden dat moraliteit in de eerste plaats pragmatisch is. Een mens is beperkt. Hij heeft geen goddelijke kennis van de hoogste morele principes en goedheid. Een mens zit in een grot met de rug naar de ingang en ziet slechts schaduwen van de werkelijkheid buiten die grot. Een mens worstelt met het beperkte wat hij kan overzien. Maar hij blijft moreel. De relevante morele vragen die een mens kan en moet stellen zijn: hoe, wat, wie en waar. Het maatschappelijk debat is ermee gediend om voortdurend de morele verantwoording te blijven verlangen van juist ook kleine en overzichtelijke onderwerpen. Dat is eigenlijk de beleidsnota - hoewel vermoedelijk beter geschreven dan momenteel gangbaar is.

In de jaren '30 was er in Amerika een beweging van wetenschappers en ingenieurs die heel loffelijk een aantal maatschappelijke problemen wilde oplossen. Ze noemden zichzelf 'technocraten'. Deze beweging heeft een slechte naam gekregen, hoewel het nodige van hun gedachten in de loop der tijd overgenomen is.

Ik kan me heel goed een logisch raamwerk en wiskundig model voorstellen van een organisch groeiproces. Zo'n calculi is nuttig om over het proces te praten en te besluiten. Vanzelfsprekend verschilt het echte organische proces van het model, en is de menselijke ervaring zelf ook weer anders. Ik zie hier ruimte voor het zoeken van evenwicht, eerder dan die onoverkomelijke tegenstelling die Van Doorn suggereert.

Sociaal liberale nuances

De verwijzing naar het onderzoek van altruïstische nutsfuncties, de citaten van Van Doorn en de verwijzing naar het pragmatisme van de oude filosofen, verduidelijken dat er een sociaal liberalisme kan bestaan.

Er hoeft geen tegenstelling te zijn tussen theorie en ethiek, zoals Van Doorn suggereert, wanneer die theorie juist heel sterk op die ethiek betrokken is, en wanneer de theorie benadrukt dat de mens een sociaal en ethisch bevrogen dier is. Ook om die reden heeft het sociaal liberalisme (zeker in Nederland) een natuurlijk bestaansrecht.

Toch kunnen velen zich geen sociaal liberalisme voorstellen en achten het innerlijk tegenstrijdig. Dit komt voor een deel door de politieke strijd tussen liberale partijen en socialistische of sociaaldemocratische partijen, waardoor in de beleving van velen het liberalisme is verworden tot een simpel 'primair' liberalisme. Tegelijkertijd is de beschuldiging van innerlijke tegenstrijdigheid zeer goed voorstelbaar, omdat er wel degelijk een aantal problemen van logische aard bestaan. Hier is het inzicht echter dat die logische problemen zich wel laten oplossen wanneer de woorden met zorg gekozen worden.

We bekijken hier enkele voorbeelden:

- 1) Neem een grootvader die met zijn kleinkind gaat wandelen en die veel plezier ontleent aan het vrolijke plezier van zijn kleinkind. Deze man denkt én aan zichzelf én aan zijn kleinkind. Velen zien hier maar één belang terwijl er twee zijn.

De primaire liberalen zeggen dat grootvader alleen aan zichzelf denkt. Anderen, misschien sociobiologen, stellen dat grootvader alleen aan het welzijn van het nageslacht denkt. Beide groepen menen dat deze zaken niet tegelijk kunnen voorkomen, want tot een innerlijke tegenspraak zouden leiden. Echter, beide verschijnselen kunnen wel degelijk tegelijk en zonder tegenstrijdigheid voorkomen, en allebei waar zijn.

- 2) Bekijk de discussie ‘overheid versus markt’. Primaire liberalen willen zoveel mogelijk markt en zo min mogelijk overheid. Primaire socialisten andersom. Echter, de markt is ook te zien als een vorm van regulering. Het marktmechanisme is soms de efficiënte manier om zaken te coördineren, en de overheid zou wel dom zijn om deze manier niet te gebruiken.
  - Het woord coördineren is daarbij een eufemisme. Bedoeld wordt natuurlijk onderhandelen.
  - ‘De’ markt bestaat niet. Aardappelen, autos, verzekeringen, ... alles is toch wat anders geregeld. Of bekijk de zorg voor kinderen en dieren. Er zijn allerlei reguleringen, en zelfs “eigendomsrechten”. Deze voorbeelden geven aan hoe complex reeds enkele issues kunnen zijn. Men kan moeilijk volhouden dat alles met een simpel principe op te lossen valt. De eigenlijke discussie betreft het hoe, wat, wie en waar.
- 3) Bekijk het begrip ‘rentmeesterschap’. Dit begrip is bruikbaar voor gevallen waarin iemand verantwoordelijkheid draagt voor zaken die buiten zijn eigen onmiddellijk nut liggen. De boer kan de zorg voor zijn beesten worden gelaten. Dan is de boer de rentmeester. De maatschappij in zijn geheel kan echter voorwaarden stellen en inspecties plegen, en dus ook rentmeester zijn.
  - Het is incorrect om de idee van rentmeesterschap als puur christelijk te beschouwen. Ook de Romeinen hadden hun rentmeesters die de zaken waarnamen terwijl de landheer elders verbleef.¹⁸¹ De notie van christendom alleen al is niet eenduidig, door de vele kerkgenootschappen en nationale en culturele invloeden. De belangrijkste grondstromen van de westerse samenleving bestonden bovendien ruimschoots voordat ‘het’ christendom er kwam. Men kan zelfs zeggen dat ‘het’ christendom pas kon slagen of juist zijn vorm kreeg, doordat die grondstromen reeds aanwezig waren.
  - Er is een vermeende tegenstelling tussen ‘de westerse mens die de natuur exploiteert’ en ‘de indiaan die de wereld leent van zijn kleinkinderen’. Er is hier geen echte tegenstelling, want een goede exploitant gaat niet tot roofbouw over. Uiteindelijk resteert er weinig anders dan een discussie over wat ‘goed’ is. Dan gaat het om het hoe, wat, wie en waar.
- 4) Bekijk het debat over determinisme versus vrije wil. Ook hier hoeven we niet te kiezen voor de ene of de andere visie, maar slechts ieder argument in het juiste perspectief te zien.
  - Zodra we wetenschappelijk gaan verklaren dan zullen we steeds zoeken naar determinanten van gedrag.

---

¹⁸¹ De manceps is van ‘manus’ hand en ‘capere’ houden - dus handhaver. Vandaar emancipatie.

- Zodra we een besluit moeten nemen, ervaren we bewustzijn en vrije wil, en kunnen we ons moreel willen verantwoorden.

Dit zijn derhalve twee aparte invalshoeken. Komen die invalshoeken niet tot hun recht, dan ontstaat verwarring, die gauw tot versimpeling zal leiden. De ‘primaire’ liberaal kan bijvoorbeeld zijn morele gemakzucht verdedigen met de noodzakelijkheid en gedetermineerdheid van zijn nutsmaximering. Dan slaat de discussie dood. Alleen moraliteit brengt ons echter ook niet verder, want dat is snel het sluiten van de ogen voor de werkelijke ontwikkelingen.

Actuele voorstellen

Het sociaal liberalisme krijgt gezicht door enkele concrete voorstellen te noemen die onlangs in discussie zijn gebracht:¹⁸²

- kwijtschelden van lasten voor lage inkomens, zodat de loonkosten omlaag kunnen, en meer werkgelegenheid ontstaat, zonder dat er netto ingeleverd hoeft te worden
- afschaffing van de kinderbijslag
- tussentijdse of zelfs jaarlijkse verkiezingen toestaan, te beginnen bij gemeenteraden¹⁸³
- afspiegelingskabinetten (grotere partijen worden niet van regeringsdeelname uitgesloten) en doorbreking van de fractiedwang
- vaker parlementaire enquêtes, zoals oorspronkelijk ook bedoeld, namelijk als neutraal middel van het parlement tot het verzamelen van informatie voor wetgeving
- uitbreiding van de grondwet met een Economisch Hof (ter vervanging van het CPB)
- vervanging van ontwikkelingshulp in de huidige vorm door *trade not aid* en bankieren (dat er krediet voor ondernemers is, is belangrijker dan het rentepercentage op marktniveau); studie naar een AOW op wereldschaal
- privatisering van universiteiten, studieloon op minimumloonniveau met prestatietoetsing
- het binnen de (controle van de) wet brengen van soft- en hard drugs

Wetenschap in de politiek

De maatschappelijke discussie in deze dagen komt tamelijk verstand over.¹⁸⁴ Dat is meer vertoond. Van belang blijkt de rol van de wetenschap.

Die verstarring hangt samen met de relatie tussen liberalen en socialisten. De briljante economist en liberaal John Maynard Keynes heeft de Engelse *Labour Party* ooit

¹⁸² Sociaal Liberaal Forum, “Oprichtingsverklaring”, Den Haag 1993

¹⁸³ Immers, de gekozen burgemeester of president heeft in Amerika ook niet veel geholpen, en referenda hebben maar beperkte betekenis, terwijl een partij die consequent opkomt voor de belangen van zijn kiezers weinig heeft te vrezen, juist ook wanneer verkiezingen zakelijker zijn, want gewoner.

¹⁸⁴ J.K. Galbraith, “The culture of contentment”, Houghton Mifflin Company 1992

aangeduid als *the party of Catastrophy*.¹⁸⁵ In reactie op het verlies van *Labour* in 1992 bepleitte *The Economist* van 18 april 1992 voor die partij een terugkeer naar de liberale principes van William Gladstone van een eeuw geleden. De studie van Siep Stuurman naar de (sociaal) liberalen in Nederland¹⁸⁶ geeft ook voor Nederland het beeld dat verlichte geluiden bij de liberalen van vorige eeuw verloren gingen tegelijk met de opkomst van de socialisten.

Wat in de studie van Stuurman opvalt, is de intensiteit waarmee de Nederlandse liberale politici van vorige eeuw zich met de wetenschap bezighielden. Stuurman is hier ongetwijfeld selectief, want hij richt zich op geschreven bronnen, waarbij de interesse voor kwaliteit evident is. Maar het aangedragen materiaal maakt zonder meer duidelijk dat het een belangrijke activiteit was en dat men die activiteit als belangrijk ervoer. Tegenwoordig is dat nauwelijks het geval. Bekijk vervolgens de socialisten. Gegeven Marx's "wetenschappelijk socialisme" kan niet beweerd worden dat socialisten de wetenschap als optie verwaarloosd hebben. Veel goede wetenschappers zijn sociaal-democratisch geaffilieerd. Toch ontbreekt in onze tijd ook hier de wetenschappelijke bezieling in het politieke debat.

Hier lijkt een goede verklaring te bestaan voor de huidige matheid in het politieke debat. Tegenwoordig ontbreekt de wetenschappelijke bezieling daarin überhaupt. Het is niet zozeer de beleidsnota-cultuur die ons dwars zit. Het punt is dat het ambtelijke nota's zijn en geen wetenschappelijke.

De situatie is zelfs zo erg, dat alleen al deze laatste stelling velen vreemd in de oren zal klinken. Tegenwoordig bestaat immers de neiging om wetenschap en politiek 'gescheiden' te houden. Dat is althans het dogma, hoewel de praktijk minder fraai is. Maar het dogma in zijn huidige vorm deugt nog minder dan die praktijk.

Er is natuurlijk een wezenlijk onderscheid tussen wat Is (wetenschap) en wat Moet (politiek), de kloof tussen *Sein* en *Sollen*. Dit zijn logische categorieën en geen personele. Echter, het hedendaagse misverstand is dat dit logische onderscheid juist persoonlijk ingevuld moet worden. Politici 'zouden' geen wetenschappelijke uitspraken kunnen en behoren te doen, en wetenschappers 'zouden' zich verre van de politiek moeten houden.

Wat beter is, en opvalt aan vorige eeuw, is dat politici juist wetenschappelijk pogen te onderbouwen hoe, wat, wie en waar ze iets willen. Bij zo'n taakopvatting hebben politici er zelf belang bij om het logische onderscheid tussen Zijn en Moeten helder aan te brengen. Het onderscheid blijft zodoende logisch, en niet personeel van aard. Op deze wijze kunnen andere wetenschappers ook gemakkelijk op argumentaties inhaken, en kunnen zij de politieke rol vervullen die voor hen is weggelegd: soms vertellen dat de keizer geen kleren aanheeft. Voor de goede orde: het is dus niet de bedoeling dat wetenschappers de politiek binnen hun vakgebied binnenhalen. Het gaat erom dat de politici wetenschappelijker worden.

De afgelopen twintig jaar is het met name de wetenschappelijke gemeenschap geweest die aanhoudend en geduldig problemen heeft onderzocht en onder de aandacht gebracht. We kunnen hier met name denken aan het probleem waarmee we deze bespreking begonnen, de gevaren voor het voortbestaan van de wereld zoals we deze kennen. Zonder die wetenschappers wisten we niet eens wat de wereld te wachten zou kunnen

---

¹⁸⁵ J.M. Keynes, "Essays in Persuasion", Macmillan 1931.

¹⁸⁶ S. Stuurman, "Wacht op onze daden", Bakker 1992.

staan. Deze kritische rol van de wetenschap kan en moet versterkt worden, met name doordat politici meer waarde aan het wetenschappelijke argument gaan hechten. Het negeren van de kritische rol van de wetenschap heeft al tot twee wereldoorlogen geleid. Is het echt nodig dat de wereld tot nieuwe rampen gevoerd wordt, langs de weg van overbevolking en dus oorlog om schaarse middelen ?

De politiek heeft de macht naar zich toetrokken en deze gevuld met navelstaarderij. Hoe dichter men bij de macht komt hoe meer het gedrag lijkt op dat van een kleuterklas. Tegelijkertijd bestaat er elders een groot reservoir van kennis en ervaring dat niet afgetapt wordt. Het is zaak dat reservoir wel af te tappen, en dus een grotere rol voor de wetenschap te vinden. Het zal wel toekomstmuziek blijven dat we kamerleden en ministers krijgen die geleerde artikelen schrijven, en die uit zichzelf hoor en wederhoor toepassen. Zonder op die muziek vooruit te lopen kunnen we nu reeds proberen de ijzeren ring rond parlement en ministerraad open te breken, en ervoor zorgen dat de informatie en discussie toegankelijk worden voor wetenschap en de media. Wanneer de wetenschap vervolgens de media critiqueert, is een nuttig proces opgestart.

Deze benadering van wetenschap, en ook het pleiten voor versterking van de positie van de wetenschap, is vanzelfsprekend niet exclusief aan het sociaal liberalisme voorbehouden. Toch is het opvallend dat andere groeperingen er relatief veel minder aandacht voor hebben.¹⁸⁷

Anti-wetenschappelijke gevaren

Versterking van de wetenschap is een verrassend moeilijk punt. De geschiedenis laat zien dat wetenschap en het grote publiek elkaar eerder beloeren dan bejuichen. Het grote publiek heeft argwaan tegen wetenschap, want wetenschap lijkt toch verantwoordelijk voor atombommen en zenuwgas. Wetenschappers geven liever geen ongevraagd advies, want daar wordt toch niet naar geluisterd. Wetenschappers hebben een weerzin om complexe zaken versimpeld weer te geven. Wanneer ze zien dat de keizer geen kleren aanheeft, dan aarzelen ze om dat hardop te zeggen, want ze willen geen ruzie met de keizer - juist omdat ze van het grote publiek geen steun krijgen. In dit spanningsveld zijn er twee duidelijke gevaren, de aloude antiwetenschappelijkheid en het doen voorstellen alsof wetenschap tot een dictatuur zou leiden.

- Bij de huidige grote maatschappelijke problemen schijnt een anti-wetenschappelijke stroming de wind mee te hebben. Met name wordt een tegenstelling geschapen tussen natuur en milieu. De 'vrije mens die in de natuur leefde' wordt gesteld tegenover de 'polisdragende werknemer in een milieu dat door wetenschappers aangeharkt en bemeten is op becquerellen, CFK's, etcetera'. De (onder-) toon is hier toch dat het onbegrip t.a.v. de wetenschap ook een rechtvaardiging is voor weerzin en woede. Dit is dus een gevaarlijke visie. Ten onrechte wordt kennis aangeklaagd. Ten onrechte wordt vergeten dat de ongerepte natuur vol haaien, muggen, hondsdoelheid, woestijnen en aids is. Ten onrechte wordt vergeten dat kennis t.a.v. becquerellen heel nuttig kan zijn. Wat de weerzin en woede kan verklaren, is de machteloosheid t.a.v. de gemaakte politieke keuzen. Wellicht wenst men een deel van de Aarde niet te

---

¹⁸⁷ Een bekende uitzondering is dat de pers regelmatig signaleert dat minister De Vries colleges economie geeft. Dat dit als uitzonderlijk feit gemeld wordt is op zich reeds zorgwekkend.

bevolken. Dan moet die discussie ook in die termen gevoerd worden, en kan juist de wetenschap zinvolle kennis aandragen.

- De argumentatie voor een grotere rol van de wetenschap in de politiek blijkt bij sommigen de angst voor een dictatuur van de wetenschap op te roepen. Dit is buiten proportie. Een wetenschapper heeft slechts het voordeel van enige kennis van zijn eigen specialisme. Voor het overige is hij leek als ieder ander. Het landsbestuur en de politiek doen er verstandig aan van die gespecialiseerde kennis gebruik te maken. Er is geen alomvattende regeling hoe dat het beste kan. Ook hier: hoe, wat, wie en waar. In de democratie blijft de gekozen politiek verantwoordelijk. Vandaar ook dat we betogen dat politici wetenschappelijker moeten worden, en niet dat wetenschappers politieker moeten worden.

Ter besluit

We hebben de grote problemen van bevolkingsgroei, welvaartsaspiraties, milieu, conflicterende culturen en religies gesignaleerd. De volgende eeuw heeft reeds zijn voet tussen de deur van het heden.

We hebben nadruk gelegd op de rol van de wetenschap. Bij alle belangen en spanningen is de wetenschap onontbeerlijk, zowel voor de aandacht en rust van de beschouwing, als om het resultaat van een toegenomen inzicht. Een verhoogd samengaan van wetenschap en politiek is geboden, met name in die zin, dat politici meer aandacht schenken aan resultaten van de wetenschap en dat zij zich meer aan de tucht van het wetenschappelijk debat onderwerpen.

Het sociaal liberalisme is hier belicht als een politieke stroming die zo'n plaats toekent aan de wetenschap, en die op inhoudelijke argumenten een overstijging zou zijn van primaire liberale en socialistische visies.

Het politieke proces verloopt vooralsnog stroef. Het probleem met briljante mensen als Keynes is dat ze niet snel begrepen worden. Bestaande partijen hebben hun eigen traditie en interne dynamiek. Waar sprake had moeten zijn van een interne evolutie en convergentie, ontstaat veeleer de externe verkiezingsstrijd - met name weer tussen liberalen en socialisten/sociaaldemocraten. Onze tijd wordt echter hoopgevend gekenmerkt door massa-onderwijs en een overvloed aan communicatiemiddelen. Wellicht is het opleidingspeil nu voldoende gestegen. Wellicht kan de draad van de vorige eeuw weer opgepakt worden en kan de geschiedenis van het sociaal liberalisme (weer) zijn beloop krijgen.

Juni 1992, 1994

Appendix: Het sociale dier

Een econoom zal de nutsmaximerende abstractie van het menselijk handelen altijd in het achterhoofd houden, wat er ook gezegd wordt door andere vakgebieden zoals de sociale psychologie of de moraal. Tegelijk zijn die andere vakken toch ook wetenschappen en kunnen ze het begrip dus verrijken. Een paar recente boeken van Aronson¹⁸⁸ en Wilson¹⁸⁹ zijn hier voortreffelijk.

Beide auteurs plaatsen het menselijk gedrag expliciet in de sociale context. De populaire verwijzing is hier Aristoteles die de mens reeds een sociaal dier noemde. Dat je nadruk legt op ‘sociale’ aspecten of daaraan een bepaald gewicht ontleent, is overigens in belangrijke mate een definitiekwestie. Waar bijvoorbeeld de ene wetenschap (handels-) concurrentie ofwel de strijd van het ene individu tegen het andere ziet, ziet de andere wetenschap een mechanisme om sociale kwesties te regelen. Waar hetzelfde proces beschreven wordt, zijn woorden niet zo belangrijk, en gaat het erom het proces te beschrijven, te verklaren en te voorspellen. In die zin is econometrie hier al het overkoepelende vakgebied. Het nadrukkelijke accent op het ‘sociale’ karakter van de context van het menselijk handelen lijkt daarom meer ideologisch getint. Dit kan wel een goede tegendosis zijn tegen de ideologische mode van de individualisering.

Aronson, hoogleraar psychologie bij UCSC, geeft resultaten van zo’n 40 jaar sociale psychologie, zowel in uiterst toegankelijk Engels, als via een selectie van tijdschrift-artikelen die in de sociale psychologie tot de klassiekers zijn geworden. Hier is het experiment van Milgram, waarin mensen anderen elektrische schokken toedienen. Hier is het experiment van Asch, waarin iemand alleen onder de druk van ‘waarnemingen’ van zes anderen gaat zeggen dat twee duidelijk verschillende lijnstukken toch even lang zijn. Hier is de nagespeelde gevangenis die al na zes dagen stopgezet moest worden. De 22 studenten waren met de dobbelsteen aangewezen als cipier of gevangene, vijf gevangenen moesten tussentijds weggestuurd worden wegens “extreme emotional depression, crying, rage and acute anxiety”, terwijl cipers stipt op tijd op het werk verschenen en graag overwerk deden. Hier zijn studies over de mensen die auto-ongelukken beschrijven in termen van “de lantaarnpaal kwam op me af” en “die voetganger schoot onder mijn auto”. Mensen die een lezing geven, moeten weten dat het begin het duurzaamste effect heeft, maar het slot heeft tijdelijk op korte termijn het hevigste effect. Dus aan de vooravond van de verkiezingen beginnen met “de noodzaak van bezuinigingen” en afsluiten met “stem op mijn partij”, en niet andersom. Voor economen is van belang dat wanneer het onderscheid tussen producten gering is, dat de aankoop vooral toevallig geschiedt, en reclame wordt pas na aanschaf gelezen, met name om de keuze te rationaliseren, hetgeen de mogelijkheid biedt merktrouw te cultiveren.

Wilson, hoogleraar Management & Public Policy bij UCLA, verzet zich tegen een overmatig waardenrelativisme en verdedigt de menselijke moraliteit. Hij plaatst zijn argument in de traditie van het meningsverschil tussen Hobbes en Smith. De basis van de maatschappelijke orde was volgens Hobbes alleen angst en volgens Smith de

---

¹⁸⁸ Elliot Aronson, “The social animal”, Freeman 1992; Elliot Aronson, ed., “Readings about The Social Animal”, Freeman 1992

¹⁸⁹ James Q. Wilson, “The moral sense”, The Free Press 1993

intermenselijke *sympathy*. Hobbes lijkt de laatste eeuw de wind mee te hebben. Tenminste, antropologische studies laten zien dat mensen allerlei waarden kunnen hebben. We worden overspoeld met berichten over geweld en uitbuiting. Dit lijkt tot de conclusie te leiden dat alles kan en dat er geen richtsnoer is, behalve onze eigen overlevingsdrang en individuele nutsmaximering.

Wilson ziet het anders. Het typische van berichten over geweld is, *dat* ze de krant halen, dat ze *nieuwswaardig* zijn, en dat ze ons schokken en blijven schokken. Geweldplegers hebben *abnormale* achtergronden en affectie-*stoornissen*: hetgeen betekent dat *gewoon* anders is. Volgens Wilson kun je het morele debat beter voeren door het morele karakter van het menselijk bestaan fundamenteel te erkennen.

Wilson acht Smith's *sympathy* gedateerd, en breidt het bewijsmateriaal uit met bevindingen van diverse wetenschappen. Hij benadrukt het onderscheid tussen oorzaak en verschijningsvorm. De analogie van software en hardware lijkt me hier geschikt. Volgens Wilson hebben we op laag biologisch niveau niet alleen driften ingebouwd gekregen, maar ook sociale. Sociale aandriften bestaan al op lymbisch niveau en niet slechts in de neocortex, zodat er ook een gelijkwaardige lymbische strijd bestaat tussen de verschillende aandriften.

Wilson's boek bevat een aantal leuke weetjes, zoals dat mensen van het Kaukasisch ras met blauwe ogen tot introvertie en met bruine ogen tot extravertie neigen, en dat kinderen die nauw met elkaar opgroeien moeilijk verliefd op elkaar worden (hetgeen bedreigend is voor het voortbestaan van kibboetsen). Problematisch is dat hij vogels ergens zoogdieren noemt, en wonderlijk is dat hij niet naar Aronson verwijst. Jammer is ook dat hij bij bespreking van de kloof tussen *Sein* en *Sollen* niet de oplossing van economen noemt, om beide op te vatten als aparte dimensies (en uit waarneming van gedrag (*Sein*) een nutsfunctie (*Sollen*) te schatten en daarmee gedrag (*Sein*) weer te voorspellen).

Evident is dat de mens een moeilijk onderwerp is, en dat een paar boeken niet de volledige waarheid bestrijken, ook al kunnen ze de gedachten zeer verrijken.

In Memoriam Jan Tinbergen

Enkele gedachten over en persoonlijke ervaringen met hem

Jan ontmoette ik het eerst eind jaren zeventig. Het Econometrisch Instituut van de Groningse universiteit vierde een lustrum, en in de lustrumcommissie stelde Theo Junius voor Tinbergen uit te nodigen. We vroegen ons met zorg af of we Tinbergen met zijn hoge leeftijd die lange treinreis wel konden aandoen, maar Theo overreedde ons, scheen de situatie te kennen - en natuurlijk maakten we het lustrum graag tot een succes.

Voor mij was “Tinbergen” nog een zeer blanco begrip. Als student had ik van hem gehoord als de officiële Nobelprijswinnaar en nestor van de Nederlandse econometrie. Verder niets. Achteraf is dat wonderlijk, want met econometrie, PvdA en ontwikkelingssamenwerking hadden we reeds veel gemeen.

Het blanco laat zich toch wel begrijpen. Op jongere leeftijd ga je denkelijk wat meer af op labels. De klinkende naam voor de ontwikkelingssamenwerking was “Pronk”. “Tinbergen” klonk saai, als “Pearson” - van die boekjes die bij De Slegte lagen. In de Groningse opleiding econometrie was de naam Tinbergen niet zo vaak voorgekomen. Er is geen “Theorema van Tinbergen” of een andere specifieke kapstok die houvast geeft. Het eerste model voor Nederland uit 1936 is natuurlijk niet zo interessant voor PvdA angehauchte studenten in de periode van het kabinet Den Uyl. Pas later merk je hoe Jan’s werk in alle niches van het vak is terug te vinden.

Op het lustrum maakte Tinbergen geen sprankelende indruk. Oud, vriendelijk, helder, wel een verrassend fijn gevoel voor humor - maar ik weet niet meer wat hij gezegd heeft. Belangrijker was de conclusie van een andere spreker, wiens naam ik wel weer vergeten ben, dat econometristen teveel steunen op CBS statistieken en te weinig zelf materiaal verzamelen. Deze conclusie is nog steeds de moeite waard.

Sinds dat lustrum ben ik “Tinbergen” steeds vaker tegengekomen, op terreinen die ik zelf steeds relevanter begon te vinden. Denkelijk waren mijn ogen geopend - en ergens is de knop omgezet, zodat wanneer ik die naam tegenkom ik het moet lezen.

In 1980/82 heb ik hem, Pronk en Emmerij een analyse gestuurd dat de bestaande concepten van ontwikkelingssamenwerking en destijds van een “Nieuwe Internationale Economische Orde” niet deugen. Van Tinbergen kwam het zinnigste commentaar.

Ik heb het geluk gehad vanaf 1982 op het CPB te mogen werken. Dit versterkte het gevoel van een geestelijke verwantschap. Ik legde me toe op het vak zelf, op de verklaring voor de voortdurende economische problemen, en had, door de positie als planbureau-er, ook meer afstand tot het interne PvdA gebeuren.

In 1983 bakte de PvdA er weer niets van. Een idee kwam op hoe, op afstand en op gepast indirecte wijze, leiding en achterban weer op het rechte spoor gezet konden worden. Ik heb de WBS benaderd en Joop van den Berg voorgesteld om een tv-serie over de gedachten van Tinbergen te maken. Van den Berg reageerde belangstellend. Ik heb Tinbergen toen thuis bezocht. We besloten dat we allebei overtuigde sociaal-democraten en econometristen waren, en we zijn op voornamen overgegaan. Hij ging accoord met het idee van zo'n serie, wilde er graag aan meewerken, maar we waren allebei stellig over het punt dat de gedachten centraal stonden, en niet hijzelf. Ik heb daarop een projectvoorstel bij de WBS ingediend, met veel gespreksmomenten met deskundigen en politici, en ook Tinbergen. Er is nog regelmatig contact met de WBS geweest. De afwikkeling verliep mistig. Er is uiteindelijk een tv uitzending geweest waarin Jan met een paraplu in de buurt van het Vredespaleis loopt. De programmamakers vonden blijkbaar dat tv voor het publiek alleen interessant was wanneer de persoon centraal werd gezet. Jan was er niet tevreden over. Ik kan Joop van den Berg nog steeds op dit punt wurgen.

Ik ben Jan in de navolgende periode weer tegengekomen op een paar congressen. Het was prettig elkaar de hand te geven, en te informeren hoe het ermee stond. Daarna was er niet echt aanleiding meer te zeggen.

De echte 'communicatie' was wat ik over hem las, in WBS teksten zoals van Jan Nekkers, het proefschrift van Knegtmans, en van hemzelf in boeken bij De Slegte, zoals "Lessons from the past" uit 1963. Ik kreeg steeds meer respect voor hem. De vriendelijkheid in de onderlinge omgang, door velen geroemd, achtte ik - verwend als econometristen zijn - niet meer dan vanzelfsprekend. Nee, indrukwekkend was de *non-vriendelijkheid*, de afwezigheid van verwarrende sentimenten, niet alleen in zijn wetenschappelijk werk, en maar juist ook in de onderbouwing van zijn politieke positie. Meedogenloos stuurde hij de mensheid vanuit zijn leunstoel deze of gene kant op, waarheen de logica maar aangaf. Zijn kracht was dat hij niet meedeed met gelegenheidsargumenten, maar juist vertrouwde op de logisch inherente economische en wetenschappelijke ontwikkelingen waardoor op den duur de fundamentele overwegingen de doorslag zouden gaan geven - zoals hij deze althans weloverwogen dacht te zien.

Vanuit WBS kringen werd in toenemende mate het bericht de wereld ingeholpen dat Tinbergen maar naief was. In plaats van op Tinbergen's nalatenschap voort te bouwen, het aan te passen aan deze tijd, werd het afgebroken. De spraakmakende gemeente begon te bestaan uit sociologen en politicologen die elkaar en de omgeving vertelden dat ze de calculerende burger hadden ontdekt. Vergeten was dat economen reeds de homo economicus als uitgangspunt van het vak genomen hadden. Beweerd werd dat Tinbergen de gebreken van de welvaartsstaat niet gezien had, en vergeten was dat hij rond 1960 gewaarschuwd had voor het minimumloon. Waar men hem bekritiseerde en sprak over de calculerende burger, zag men niet dat hij de calculerende rekenmeester was. Men veroorloofde zich te negeren dat hij razend intelligent was en zijn pappenheimers kende van haver tot gort.

In 1989 viel de Berlijnse Muur. Een mijlpaal in de geschiedenis van Oost en West. En tevens voor het denken van Tinbergen, die voortdurend op de krachten heeft gewezen die tot convergentie leiden. Het is aan Gorbatsjov te danken dat die convergentie de vorm heeft gekregen van een snelle overgave, maar het was juist ook Tinbergen die het krachtenspel heeft helpen verhelderen, en die wezenlijk heeft bijgedragen aan het scheppen van die sociale markteconomie waaraan Gorbatsjov zich wel wilde overgeven.

Het was passend dat Gorbatsjov bij zijn bezoek aan Nederland ook een bezoek aan Jan bracht.

De OECD landen hebben hier een belangrijke nieuwe verantwoordelijkheid gekregen. Cruciaal voor het beheersbaar houden van de ontwikkeling in het Oosten is dat de OECD de handelsgrenzen gaat openstellen. De OECD houdt die grenzen echter dicht uit angst voor eigen werkloosheid. Menend dat economen hier een voorlichtende taak hebben, heb ik in 1991 het initiatief tot een proclamatie genomen - nog voor de coup poging tegen Gorbatsjov midden augustus 1991. Jan was de eerste mede-ondertekenaar, anderen waren Harry van Dalen, Robert J. Gordon, J.P. Bénassy-Bénassy en N. Mata. Dit is voorgelegd aan het congres van de European Economic Association in september 1991, welk congres het helaas niet op zijn weg zag om er mee verder te gaan. Een andere invalshoek is het beleid in het Oosten zelf. Met medewerking van André Gerrits en de Alfred Mozer Stichting van de PvdA hebben Jan en ik in 1991 een politiek artikel geschreven - een korte sociaal-democratische variant van "Lessons of the past" voor de USSR - en dit gezonden aan Shatalin en Yavlinski. Het lijkt erop dat hier weinig is bereikt maar het was het proberen waard. Overigens, in Februari 1994 sprak een studie van de ILO nog over een tijdbom. Enig vertrouwen in de fundamentele processen is ook op zijn plaats want op de Europese top op Korfoe werd tenminste een handelsverdrag met het GOS gesloten.

In 1992 was er in het Vredespaleis een conferentie "Economics of International Security". Een *lieu de mémoire*. In een sessie en discussie met Jan Berkouwer zei ik, in een bijzin en in de context van de grensoverschrijdende milieuproblematiek: "die wereldregering, die komt er wel." Dit ontlokte Jan een glimlachje, dat boekdelen sprak. In de marge van het congres heb ik hem mijn analyse ten aanzien van de werkloosheid toegelicht. We waren het erover eens dat het doorgerekend moest worden. Het was voor me een heel bijzonder moment toen ik van een afstand, in een hoekje apart, de twee stokoude oude vrienden Jan Tinbergen en John Kenneth Galbraith met elkaar zag praten.

Begin 1993 kort nadat mijn boek van 1992 bij Guido den Broeder was verschenen, heb ik hem een exemplaar gezonden, een afspraak gemaakt, hem thuis bezocht, en een toelichting op de CPB-kwestie gegeven. We waren het eens dat er sinds zijn vertrek wel meer directies waren geweest en dat de bal hier in het speelveld van de jongere generaties lag. Hij waardeerde het dat ik hem inlichtte, en dat was ook de enige bedoeling. Ik kon hem vertellen dat ik met de nodige moeite de PvdA verlaten had. Hij was bezig te schrijven over de toekomst van de sociaal-democratie [en bij de Europese verkiezingen van 1994 steunde hij de kandidaat van de milieupartij de Groenen]. Zijn 90e verjaardag kreeg dat jaar een officiële viering in het Tinbergen Instituut. Helaas kon ik door verblijf in het buitenland niet aanwezig zijn en dat hebben we via de post goedgemaakt.

Het laatst sprak ik hem begin 1994, aan de telefoon, toen ik hem kon vertellen dat we - het Samuel van Houten Genootschap - zijn leerling Hans van den Doel, die bij hem gepromoveerd was, de eerste Samuel van Houten Penning hadden toegekend. Hij vond dat - als ook zovelen - fijn en verdiend.

In dit verband kwam ik in contact met Jos de Beus, zelf weer een leerling van en gepromoveerd bij Hans van den Doel. De Beus verzamelde in april dit jaar enkele economen voor een congres met de titel "In de schaduw van Tinbergen". Ik vond het perfect en hoog tijd dat het debat weer in de richting van de bedding ging.

Wanneer je zo nagaat, sinds eind zeventiger jaren, econometrisch gaat kwantificeren: een vijftal congressen, twee huisbezoeken, een keer langsgefietst om een paper af te geven, tien telefoontjes, tien briefjes over en weer. Dus voornamelijk veel zelf gelezen en gedacht over zijn werk en zijn vormgeving van zijn positie. Is het zinvol hier voor anderen over te schrijven? Wat moet een ander met dergelijke kanttekeningen, wanneer een in memoriam de persoon zelf moet betreffen, of, wanneer verdriet alleen kan voor dieper persoonlijk contact? Voor een deel: ik weet het niet. Het maakt me niet zoveel uit. Hij - zijn beeld - was me dierbaar, en ik geef daaraan graag uiting. Laaiend enthousiasme. Voor een ander deel, dit. Het lijkt me nuttig uiting te geven aan een bepaalde waarneming, en het is ook nuttig dit beargumenteerd te doen want iemand van een jongere generatie staat sowieso verder op afstand.

Jan is door sommigen 'tragisch' genoemd omdat zoveel in de wereld gebeurde waar hij juist anders hoopte.¹⁹⁰

Ongetwijfeld gebeurt er veel zorgwekkends. Toch: Tinbergen's auto-biografische bijdrage aan Szenberg's "Eminent Economists", CUP 1992, getuigt van levensvreugde. Jan had humor die mogelijk velen is ontgaan. Hij had moed en weloverwogen hoop. Tragiek, dat is wanneer iemand zijn noodlot ziet aankomen, en zich gedwongen ziet daaraan bewust mee te werken en het te bevorderen. Dat geldt niet voor Tinbergen.

Jan ziet juist de mogelijkheden voor en onwikkelingen naar een hoopvolle toekomst voor de mensheid. Jan is de vooruitgeschoven verkenners aan het front van de wetenschap. Jan is de heraut die vanuit zijn leunstoel ook al stiekem grinnikend genoten heeft van het effect van wat hij ontdekt heeft en wat hij de mensen straks kan vertellen.

---

¹⁹⁰ Jan Pen schrijft in Vrij Nederland 18 juni 1994: "Hij werd dagelijks geconfronteerd met feiten die hem niet zinden en die hem soms zeer treurig stemden - mensen houden maar niet op elkaar af te slachten, ze lopen achter de verkeerde leiders aan, de generaals gaan maar door met hun vreselijke werk - maar hij probeerde steeds het positieve in de ontwikkeling te zien. (...) Hij vertoonde trouwens in het algemeen een merkwaardig mengsel van wanhoop en toch maar stug volhouden. En dat werd er de laatste jaren niet beter op. Tinbergen was zonder twijfel een tragische man."

Homo Homini Lupus

Het acht uur journaal van 3 juli 1993 toonde ons de 27 jarige Rus Sasha die in zijn kost voorzag door een stal jongetjes van zo'n 6 tot 8 jaar aan heren in autos ter beschikking te stellen. Gelegen op zijn groezelige matras legde Sasha trots uit dat deze handel winstgevender was dan die in wapens en drugs.

Deze scene beroert de diepe en bittere woede die ieder weldenkend en welvoelend mens al jaren in zich weet. Telkens weer worden grenzen van beestachtigheid overschreden die eerst onmogelijk leken. Waar we afgesproken hadden dat we van WO II geleerd hadden, kregen we eerst armoe en honger ver weg - en toen dicht bij huis de genocide, de concentratiekampen en verkrachtingen in Joegoslavië.¹⁹¹

De mens is de mens een wolf - dit wordt al geconstateerd sinds het begin van de jaartelling. Maar dat de mens zo is, is nimmer een goede reden tot acceptatie geweest. Het is juist reden tot verzet.

Woedend maar waardig, koel en rechtvaardig, verzet tegen de schoften¹⁹² van deze wereld.

Verzet kan. Het werkt. Het middel dat duurzaam gebleken is, is de sociale en liberale rechtsstaat. Ontsporingen worden hier ontmoedigd, worden afgestraft. Het tuig krijgt niet de kans zich te organiseren. Wanneer je je wilt teweerstellen tegen de wrede kant van de menselijke natuur, dan betekent dat, dat je je moet inzetten opdat de hele wereld voor zo'n sociale en liberale rechtsstaat gaat kiezen.

Een klein land als Nederland lijkt weinig te kunnen doen. "Doen" is nauwelijks het goede woord. "Doen" is vrij zinloos wanneer andere landen het vooral zelf moeten regelen. Echter, Nederland kan wel een voorbeeldfunctie vervullen en een lichtend baken zijn voor stuurloze landen die best willen weten hoe het eventueel ook kan. Dit is de belangrijkste bijdrage die Nederland op dit moment kan leveren. Dat dit zo is, is geen hoogmoed. Buitenlandse beleidsmakers zeggen soms zelf dat ze wel eens naar Nederland kijken. Het is ook zeer logisch. Natúúrlijk kijken andere landen naar hoe zaken in het welvarende Nederland geregeld zijn.

---

¹⁹¹ Dit stukje begint met genoemde Rus omdat het volgende te erg is en de lezer had kunnen afschrikken.

Op zondag 15 november 1992 stond voor het programma Mona Lisa op de Duitse tv aangekondigd dat het over de arbeidsmarkt ging. Maar de redactie koos Joegoslavië. Bericht werd dat minstens 50.000 vrouwen systematisch waren verkracht en gemarteld. Kinderen waren voor de ogen van hun ouders verkracht tot ze stierven. Vrouwen waren de borsten afgesneden. Een Joegoslavische vertelde dat ze haar folteraar moest afzuigen en het sperma moest inslikken; en toen ze overgaf, moest ze het braaksel oplikken. Dag in dag uit, maand na maand. Na een half jaar werd ze weggestuurd, zwanger van het kind van haar folteraar, te laat om nog abortus te kunnen plegen.

¹⁹² Sommige schoften ontstaan 'door' een situatie, maar dat is hier niet aan de orde. Een wetenschappelijk verantwoorde definitie van 'schoft' is bijvoorbeeld: iemand veroordeeld door een tribunaal à la Neurenberg.

Het cruciale voorbeeld op dit moment is hoe je de werkloosheid op een nette manier kunt aanpakken. Werkloosheid is de sleutelvariabele. Ook wel voor Nederland, maar we zijn zo rijk dat het voor ons vooral een luxe-probleem is. Het gaat juist om de andere landen. Met name Rusland en Oost Europa. Sinds het vallen van de Berlijnse Muur in 1989 tikt daar een economische, sociale en ook nucleaire tijdbom. De topprioriteit is dat iemand, *een land*, laat zien dat werkloosheid oplosbaar is.

Het is hier, op dit punt, dat Nederland een groot verschil kan maken. Wanneer we bereid zijn tot enige zelfkritiek, dan lukt het ons die werkloosheid aan te pakken, en dan zijn we daarin een voorbeeld voor de rest van de wereld. Dat lukt echter alleen wanneer Nederland bereid is tot het allermoeilijkste. Nederland zou namelijk bereid moeten zijn tot zelfkritiek.

Dit is een oproep aan de waarden van dit land. Aan ons sociaal gevoel, onze vrijheidsdrang en ons gezonde verstand. Zo men wil: de traditie van Erasmus, Spinoza en Tinbergen. Een beroep op die grote namen is nodig en geoorloofd: want voor de bereidheid om ons kwetsbaar op te stellen moeten we het beste in ons aanroepen.

In het voormalige oostblok worden grote volksmassas in hun eerste levensvoorwaarden en bestaanszekerheid bedreigd. Hoge inflatie holt de inkomens uit. Werkloosheid bedreigt een geestelijk weinig weerbare bevolking. Werkloosheid betekent niet een minimale uitkering zoals hier, maar bittere kou en direct gevaar voor het leven. De georganiseerde misdaad rukt op - want een mens moet eten. In februari 1994 (NRC 2/2/94) berichtte de internationale arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties, de ILO, dat de werkloosheid in Rusland al was opgelopen tot minstens 10 procent, en dat het ergste nog moet komen bij de privatisering van de grote staatsbedrijven. De werklozen krijgen 7 dollar per maand, "ongeveer een vijfde van wat volgens de ILO nodig is voor een bestaansminimum". De inflatie is zo'n 20 procent per maand, weliswaar teruggebracht van 30 procent per maand, maar voor hoelang? De Volkskrant van 19/7/94 berichtte:

"In 1993 daalde de levensverwachting voor de Russische man in een tijdsbestek van twaalf maanden met 3,5 jaar tot gemiddeld 59 jaar. (...) Doodsoorzaak nummer één is drankmisbruik (...) Volgens Russische sociologen hebben de veranderingen veel mensen uit het lood geslagen, zoals ook blijkt uit de sterke stijging van het aantal zelfmoorden."

In zo'n wereld vallen bepaalde politici terug op nationalistische sentimenten en bruyt geweld om macht te verwerven en te behouden. Wat er dan kan gebeuren laat zich beschrijven met Joegoslavië en Ruanda - en met Weimar en Hitler-Duitsland.

Wat er in Joegoslavië gebeurde, is vooraf voorspeld. De westerse politici, de pers, de grote massa hadden er alleen geen ogen voor en luisterden niet. Joegoslavië is de eerste vervulling van een voorspelling die bij de val van de Berlijnse Muur in 1989 ten aanzien van heel het oosten is gedaan. De coup poging tegen Gorbatsjov in 1992 had bij een wat ander verloop net zo goed kunnen slagen. En nog is Rusland niet rustig.

Joegoslavië bijt de spits af omdat de wolven daar meer kans kregen. Het waren de "oud-communisten" onder leiding van Milosevic die hun macht niet wilden verliezen. Door een oorlog te beginnen konden zij de teugels aantrekken en hun machtspositie zo lang mogelijk rekken. Er zijn natuurlijk ook andere factoren. Maar die andere factoren mogen de kern niet verduisteren. Nationalistische en religieuze gevoelens zijn instrumenten voor machthebbers om hun macht te handhaven en te vergroten. Het is niet het nationalisme - of antisemitisme - zelf, dat de wolven voedt, nee, het is de bewuste politieke motor, die

dergelijke sentimenten als instrument hanteert. Een uitspraak als deze heette vroeger extreem te zijn. Dat is die dus niet. Velen zullen inmiddels wel hun naïviteit verloren hebben. Velen zullen de rol van de bewuste politiek in Joegoslavië en Ruanda inmiddels wel onderkennen.

Het oosten is explosief. Letterlijk explosief. De kernenergiecentrales aldaar zijn krakkemikkig en nieuwe Chernobyls zijn denkbaar. Voor een centrale kunnen essentiële voorraden plotseling ontbreken, of, door economische tegenslag worden ingenieurs en operators fatalistisch, zelfdestructief of gewoon ladderzat. Het Britse blad *The Economist* schreef in december 1992 in zijn vooruitblik voor 1993:

“Een of andere volksstamleider zou de hand kunnen leggen op een van de 30.000 kernkoppen die in de ex-USSR rondslingeren. Met alles in Rusland zo onbeheersbaar geworden (...) lijkt de westerse nonchalance over het lot van het overbodige kernwapenarsenaal aldaar riskant.”

Sindsdien is de situatie niet echt verbeterd. De Oekraïne gebruikt de nucleaire anarchie op haar grondgebied bewust als breekijzer voor onderhandelingen. De FBI kwam op 4 juli 1994 met het bericht (NRC 4/7/94) dat de georganiseerde misdaad in Rusland en Oost Europa verantwoordelijk is voor

“diefstal en verspreiding van nucleair materiaal, een fenomeen dat tot ‘een nucleaire ramp’ kan leiden”.

Het is meer gezegd: onze kinderen wacht zo een stralende toekomst.

Europa negeert de vulkaan onder zijn voeten. John Kenneth Galbraith heeft die bepaalde vorm van ‘tevredenheid’ al treffend beschreven en aan de kaak gesteld. Maar zelfs Galbraith’s welsprekendheid kan weinig bereiken. Voordat Europa in beweging komt moeten eerst huis en haard bedreigd worden. Het is wederom een kwestie van tijd. Het westen *zal* in beweging komen. De grootste zorg is dus te zorgen dat die onvermijdelijke beweging een *zinvolle richting* krijgt, en dan *zo vroeg mogelijk*.

Het kenmerk van ieder goed voorstel is dat het oosten zichzelf moet helpen. Het westen scheidt slechts de voorwaarden daartoe. Directe inmenging kan maar heel beperkt. Goede suggesties zijn hier vooral subsidies voor scholing, kranten en tv. Zorgen dat het papier er daadwerkelijk is. Een Marshall-plan is zeker nuttig wanneer de zaak begint te lopen maar is dan ook bijna overbodig (hoewel je zoiets toendertijd in Nederland niet moest durven beweren). De topprioriteit is en blijft dat Nederland of een ander Westers land laat zien dat werkloosheid oplosbaar is. Juist de druk vanuit het oosten kan het westen ertoe brengen iets te accepteren waar het zelf voordeel bij heeft.

Het gunstige scenario is dit. Nederland laat zien dat werkloosheid aan te pakken is. Het verzamelde bewijs bestaat dan uit (1) de jaren 1950-1970 voor alle OECD landen, (2) Zweden, (3) Japan, (4) Nederland volgens een reeds bestaand CPB scenario in een lange termijn studie naar 2015, en (5) Nederland anno 1994 als *eye-opener*. Los van tijd en cultuur blijken dan normale economische wetten te gelden en te zijn bewezen.

Vervolgens zullen internationale organen zoals OECD en IMF overstag gaan. Andere westerse landen volgen het voorbeeld. Handelsbeperkingen kunnen dan teruggebracht worden tot het minimum ten aanzien van oneerlijke praktijken zoals uitbuiting van mens en milieu. Dan kan het oosten gaan exporteren en de buitenlandse valuta verdienen voor de aanschaf van moderne investeringsgoederen, die nodig zijn om op de wereldmarkt

mee te komen. Het oosten kan dan ook werkloosheidsregelingen financieren - die weinig gebruikt hoeven worden maar wel het gevoel van zekerheid versterken.

Hoe komt dit scenario van de grond ?

Het verbijsterende van de zaak is deze. Er is geen objectieve noodzaak voor massale werkloosheid. De economische wetenschap heeft vaak genoeg beschreven hoe met de huidige werkloosheid om valt te gaan. Werkloosheid is inefficiënt. Aanpakken van de werkloosheid zorgt dat iedereen erop vooruit gaat. In wetenschappelijke tijdschriften is een en ander al voldoende vaak besproken. Er is alleen een collectief onvermogen om bestaande kennis toe te passen. Dat wil in concreto zeggen: mensen op verantwoordelijke posities weigeren die kennis tot zich te nemen en/of toe te passen.

In Nederland moet vooral gedacht worden aan het kwijtschelden van lasten voor de laagste loongroepen. Het netto minimumloon is te handhaven, wanneer de bruto kosten daarboven afgeschafd worden. Dat kan vooral door de belastingvrije voet op de hoogte van het bestaansminimum te kiezen. Doordat uitkeringen bespaard worden kunnen de lasten voor hogere inkomens uiteindelijk ook omlaag.

Dat dergelijke voorstellen om de werkloosheid aan te pakken toch niet tot beleid leiden, komt vooral door het bestaan van belangen - niet zozeer in 'de maatschappij' maar juist in de beleidsvoorbereiding. Dat verbaast niet. Economen hebben voldoende vaak belangenverstrengeling beschreven. Die kan overal voorkomen. Het cruciale van de huidige situatie is dat de hier relevante belangenposities zijn gebaseerd op een gebrek aan kennis juist ook bij de buitenwacht. Wanneer het grote publiek zou weten dat werkloosheid aan te pakken is, dan zou het op veel maatregelen wel anders reageren.

Medeverantwoordelijk zijn onze belangrijkste politici. Zij allen beweren op te komen voor werk en een redelijke inkomensverdeling, en voor een vreedzame ontwikkeling in Oost Europa. Maar zij allen hebben jaar in jaar uit meegewerkt aan massawerkloosheid, aantasting van de inkomensverhouding, en belemmering van de kansen van Oost Europa. De Nederlandse en Europese politieke leiders weten bijvoorbeeld maar al te goed welke rol Milosevic gespeeld heeft. Zolang ze 'niet weten' wat ze met Joegoslavië aanmoeten, laten ze het maar zo. Men schijnt 'alleen' niet te weten: dat je de werkloosheid kunt aanpakken en dat daardoor de hele politieke situatie anders wordt.

Medeverantwoordelijk zijn onze beleidsvoorbereidende instellingen. In Nederland is er het Centraal Planbureau dat een grote invloed op het denken ten aanzien van de werkloosheid heeft. Het CPB is een ambtelijke bureau onder politieke verantwoordelijkheid en geen naar objectiviteit strevende wetenschappelijke instelling. Wat het CPB, althans de directie daarvan, over werkloosheid schrijft is met een grote korrel zout te nemen.

Er is een gemengde verantwoordelijkheid van CPB en de politici die het werk van het CPB gebruiken. Het zou op zijn plaats zijn een parlementaire enquête te houden naar de voorbereiding van het economisch beleid en met name de rol van het CPB daarin. Bij een meningspeiling onder onderzoekseconomen in 1992 ondersteunde 40% deze gedachte. Zo'n enquête zou de beleidsverstarring doorbreken waardoor nu cruciale informatie niet tot de discussie doordringt.

De westerse samenlevingen zijn ten prooi aan een bepaalde verstarring, en de voortdurende massale werkloosheid getuigt daarvan. De gebeurtenissen in Rusland en Oost Europa bij de val van de Muur hebben een voorbeeld gegeven van bureaucratische en maatschappelijke verstarring. De risico's van de grote onttakeling die daar plaatsvindt

dwingen ons naar de eigen instituties te kijken. De stabiliteit in de wereld blijkt daar sterk van af te hangen. Met name hangt die af van de vraag hoe onze parlementen omgaan met wetenschappelijk advies. Dat is een institutionele kwestie die zich, zolang er weinig expliciete wetten zijn, afspeelt in het bereik van normen en waarden en van sociaal-psychologische conventies. Belangrijke economische besluiten zijn daarmee afhankelijk van omgangsvormen tussen mensen, en niet gereguleerd met voldoende toetsingsmomenten. Het “het oosten zichzelf laten helpen” is daarmee een stuk moeilijker, want het vergt van ons een grote geestelijke inspanning ten aanzien van onszelf, ons eigen falen, onze eigen mensen.

Nederland zou de moed tot zelfkritiek moeten tonen. Dat is een van de moeilijkste politieke processen die er bestaan. Dat is daarmee een taak die zou passen bij een van de duurzaamste democratieën ter wereld. Nederland kan überhaupt weinig anders doen of betekenen. Het is daarom een voorstel dat zinvol aan het Nederlandse publiek en zijn politieke klasse voorgelegd kan worden.

Doorgronden we de menselijke natuur, dan is dit toch de redelijke actie.

Aan de wetenschappelijke collega's van het Centraal Planbureau

Van Stolkweg 14
2585 JR 's-Gravenhage

21 Augustus 1994 ¹⁹³

Beste collega's,

De wereld van econometristen is niet zo groot, en ik hoor wel eens meningen, soms van jullie zelf, wat vaker van anderen, over wat er 'rond mijn persoon' op het CPB speelde. Een frequente impressie is die van 'botsende persoonlijkheden'.

In mijn oordeel echter is een parlementaire enquête denkbaar. De kwestie raakt de beroepsethiek, de traditie van Tinbergen, en de bestaansgrond van het bureau.

Het is nu een goed moment voor een rondschrijven als dit. De rechter heeft op 15 december 1993 geoordeeld dat de directie machtsmisbruik pleegde toen deze mij in 1990 zonder correcte opgave van reden uit de afdeling en het project *Nederland in drievoud* plaatste. Per 16 juni 1994 is de termijn verstreken waarbinnen alsnog een reden gegeven kon worden en momenteel is er sprake van een kennelijke weigering van minister danwel directie om de regels van behoorlijk bestuur te volgen. Iets dergelijks geldt voor het tegenhouden van de publicatiegang van een artikel.

Het navolgende is een wetenschaps-ethische en geen juridische verhandeling. Voor mijn definitieve betoog voor de rechtbank en Centrale Raad van Beroep is mijn advocaat gemachtigd. Voor de goede orde houd ik mij het recht voor deze brief aan anderen ter inzage te geven en te publiceren.

Hieronder behandelde aspecten zijn:

- 1) inleidend
  - informatiestromen
  - juridische posities
  - dit moment
  - status van het bureau
  - onderzoek werkloosheid
- 2) bezwaar t.a.v. D
- 3) positie en scenario

Ik begin met de informatiestromen die bovenstaande verschillende percepties voeden.

---

¹⁹³ Een concept van deze brief is in juni aan de directie ter beschikking gesteld en zeer tegen mijn bedoeling in door de directie reeds in de bibliotheek ter inzage gelegd.

Inleidend

Informatiestromen

De nadruk heeft voortdurend gelegen op het contact met de Dienstcommissie (DC). Daarbij is benadrukt dat er geen sprake is van een 'individueel' geval. De DC kan zich immers niet met individuele gevallen bezighouden. Evenwel, waar de directie (D) arbeidsrechtelijke middelen inzet, lijkt helaas wel sprake van een individueel geval. De DC was bereid, maar D niet, om te denken aan een Commissie van Goede Diensten.

Ik heb mij reeds eerder rechtstreeks tot de verzamelde collega's gericht. Ten eerste met een opiniepeiling naar het publicatiebeleid. Ik had de DC verzocht die peiling te doen, maar dat wilde de DC niet, ook al waren er meer mensen die wel veranderingen in het publicatiebeleid wilden. Ten tweede heb ik gesproken op de algemene personeelsvergadering (APV) van 1991. Daar bleek weinig begrip te bestaan. Het verslag van die bijeenkomst geeft mijn betoog verkeerd weer. Ten derde heb ik op 11/7/91 een briefje rondgestuurd bij mijn ontslag. Ten vierde heb ik op de laatste werkdag een uitvoeriger toelichting als interne notitie ingediend, die evenwel door D is tegengehouden. De DC heeft deze notitie ter inzage gelegd en daartoe tevens een briefje laten rondgaan. Ten vijfde heb ik de APV van 1992 een brief gezonden.

Daarnaast heb ik spaarzaam wel eens op individuele basis met enkelen van jullie gesproken. Terughoudendheid was om twee redenen gewenst. Ten eerste omdat D arbeidsrechtelijke middelen gebruikte. Dit belast iedere discussie omdat naaste collega's eerder getuigen zijn geworden dan eventuele mede-actoren t.a.v. de wetenschappelijke ethiek. Ten tweede omdat bezwarenprocedures termijnen stellen en ontwikkelingen zo sneller kunnen gaan dan anderen bereid zijn om mee te denken. In verkennend contact ontmoette ik veel onbegrip. Soms ontmoette ik ook teveel begrip. Een nog op het bureau werkende collega, aan wie ik beloofd heb zijn naam niet aan anderen te noemen, heeft tegenover mij spontaan gezegd in het verleden ook te zijn geconfronteerd met wat hij als intimidatie beschouwde - en hij ziet zich daarvoor gezwicht. Ik heb met deze collega niet alle argumenten doorgenomen want hij wil het verleden het verleden laten. Mijn bezwaar t.a.v. de huidige directie beperkt zich daarbij strikt tot het gebeuren in mijn casus. Ik kan niet hardmaken wat ik van anderen slechts gehoord heb, hoezeer ik hen ook vertrouw.

De DC beschikt dus over stukken. Daarnaast zijn er de processtukken. Algemene argumenten, d.w.z. algemeen ten aanzien van mijn macro-economische synthese en niet direct de onderhavige casus betreffende, zijn gegeven in enkele interne notities. Relevant is ook mijn boek uit 1992 dat een en ander bundelt.

Een belangrijke considerans is dat de meeste archiefstukken van mijn hand onder moeilijke omstandigheden en grote tijdsdruk geschreven zijn. Er waren de gewone werkzaamheden van een zware lange termijn studie, de noodzaak het vakgebied bij te houden, het uitwerken van de wetenschappelijke onderbouwing aan de achterliggende analyse, de vervelende juridische last, het solliciteren, later het inwerken in tijdelijke betrekkingen, de relatie tot de politiek, etc. etc. In het begin ontbrak juridische bijstand. Gezien de beschikbare middelen is de juridische steun altijd beperkt geweest. Ten eerste was het beperkt tot het arbeidsrechtelijk vlak waarop D zich meende te moeten begeven, ten tweede was het gezien de middelen ook daarin beperkt. De zaak had niet bestaan wanneer niet vanaf het begin het karakter vaststond, en de reële mogelijkheid van een

parlementair onderzoek bestond, maar dit veroorzaakte een veel grotere documentatielast.

Juridische posities

Ik ben niet de enige die vraagtekens in het juridische bereik plaatst. Ook directie en rechter menen bijvoorbeeld dat de EZ bezwarencommissie fouten heeft gemaakt. Hier is het wel nuttig kort aan te stippen wat in ieder geval mijn invalshoek is.

Bestaande procedures en rechtsmiddelen staan niet in verhouding tot wat vereist is voor de wetenschappelijke functie in de beleidsadvisering bij de rijksoverheid.

Een wetenschapper in rijksdienst kan alleen een bestaand besluit voor vernietiging voordragen. Vernietigt de rechtbank een besluit, dan is het aan de beslisser een nieuw besluit te nemen. Dit nieuwe besluit kan alles zijn, eventueel ook weer het oude besluit. De rechtbank kan niet zelfstandig onderzoeken en besluiten. Dit heeft grote nadelen. Een wetenschapper die zichzelf ziet als getuige van een discutabele situatie of zelfs slachtoffer, wordt in deze context tot “klager” en “eiser” geforceerd.¹⁹⁴ Dit Nederlandse systeem is niet het enig denkbare. Een alternatief is dat een wetenschapper een situatie aan de orde kan stellen en dat dan een onderzoeksrechter aan de gang gaat. Aanvullend is denkbaar dat beide partijen een voorstel doen en dat de rechter vervolgens als arbiter optreedt.

Als voorbeelden dienen hier mijn verzoeken om een Commissie van Goede Diensten en om enige betrokkenheid van externe wetenschappers. Dit was op basis van vrijwilligheid van D niet te realiseren - en het is niet reëel te veronderstellen dat de weigering van D hieraan mee te werken door de rechter nietig wordt verklaard.

De uitvoering van de - al zwakke - procedures laat bovendien te wensen over. Ingesteld beroep wordt door (lagere) beroepsinstanties verkeerd voorgesteld, bijv. vernaauwd tot maar een deel van het werkelijke beroep. Korte labels boven paragrafen gaan een eigen leven leiden. Juristen nemen niet de moeite feiten over en weer te checken. Men is ook eerder advocaat voor een zaak dan observerend statisticus. Iedere beroepslaag produceert zijn eigen versie in plaats van dat er cumulatief geconvergeerd wordt naar een samenhangend boekwerk met pro & contra. Het oproepen van getuigen gaat moeizaam en is belast, want een getuige krijgt het odium een ‘getuige vóór iemand’ te zijn in plaats van gewoon getuige te blijven. E.e.a. nijpt te meer waar rechters betrekkelijk weinig te maken hebben met kwesties van wetenschappelijke beroepsethiek, zodat zij argumentaties snel plaatsen in de sfeer van de ambtelijke hiërarchische verhoudingen.¹⁹⁵ Bij situaties van mismanagement, waar rechters wel vaker mee te maken hebben, is ook al reden te vermoeden dat het juridisch instrument niet scherp genoeg is.¹⁹⁶ Juridische

---

¹⁹⁴ Denk aan het meisje dat een verkrachting aangeeft, dat te horen krijgt dat ze het aan zichzelf te wijten heeft, en dat blijkbaar zelf alles moet doen om geloof te wekken en veroordeling te krijgen (t.b.v. andere meisjes). Zo ook is het lijk in de kast dat moet kloppen om ontdekt te worden niet geloofwaardig. Zie hier echter de nuance: niet geloofwaardig als lijk, maar, wie wordt er pas wakker bij lijken? Mag onvrijwillige opsluiting ook een misdrijf heten, of moeten we wachten tot het slachtoffer gestorven is?

¹⁹⁵ Zelfs al zou ik beleidsmedewerker zijn geweest, dan nog heb ik niets fout gedaan, want ik ben slechts in beroep gegaan. Evenwel, in mijn beroep heb ik me moeten baseren op de functie die ik vervul, de wetenschappelijke, en dus heb ik ook termen gebruikt die verwijzen naar een bepaalde verantwoordelijkheid en zelfstandigheid. Dat laatste valt bij de rechter niet in goede aarde.

¹⁹⁶ Wat ik beroepsethiek noem, kan in een ander opzicht ook management genoemd worden. Uit de managementsleer is bekend dat *mismanagement* een bepaalde onduidelijkheid schept die de gelegenheid

termijnen en tempi zijn niet gericht op het behouden van de dienstbetrekking dan wel op snelle terugkeer. Iemand met een bezwaar is al vrijwel machteloos, en tegen de combinatie met de uitvoeringspraktijk helemaal.

Een schrijven als dit, het voor de collega's (en een groter publiek) ter discussie stellen van een kwestie, past binnen de beroepsethiek, doch loopt het gevaar gezien te worden als het definitieve bewijs dat ik niet binnen de organisatie te handhaven zou zijn. De rechtspositie laat hier te wensen over. Ook dit is een risico dat ik blijkbaar moet nemen.

Dit moment

Ik heb mijn advocaat gevraagd bij de rechter bezwaar te maken tegen de *kennelijke weigering* van D, dan wel de minister van EZ, om een grond te geven waarom ik op 18 april 1990 uit mijn functie op de afdeling MSS ben geplaatst.

De rechtbank heeft op 15 december 1993 het eerdere betreffende besluit vernietigd. Dit eerdere besluit van 18 mei 1990 gebruikte artikel 58.1 van het ARAR en hield praktisch in dat voor die verplaatsing geen reden gegeven hoefde te worden. De beroepscommissie van EZ sprak reeds van een "rauweljkse" gang van zaken. De rechtbank vond dat er sprake was van *détournement de pouvoir* (machtsmisbruik). De rechter constateerde dat D vermoedelijke bedoelingen had maar deze nooit zodanig heeft verwoord dat ik mij daar op correcte wijze tegen heb kunnen verdedigen.¹⁹⁷ Na deze vernietiging waren er zes maanden om een nieuw besluit te nemen. Sinds december is driemaal expliciet om zo'n besluit verzocht, bij D, bij de juridische afdeling van EZ, en bij de minister persoonlijk. De voortdurende afwezigheid van een grond betekent dat ik wezenlijk niet weet wat de overweging is, betekent dat ik niet een mogelijkheid heb te reageren, en betekent dat ik ook niet enige overweging ter toetsing aan de rechter kan voorleggen.

De enig correcte grond voor verplaatsing is - lijkt mij - mismanagement.

De verplaatsing uit de afdeling speelt een cruciale rol voor het ontslag. D heeft een situatie geschapen waarin mijn ontslag voor anderen psychologisch 'begrijpelijk' werd. Ik denk dat ook de rechtbank, die het ontslag heeft laten doorgaan, hierdoor beïnvloed is. De ontslagkwestie is daarom naar de Centrale Raad van Beroep (CRvB) doorgeleid.

De recente kennelijke weigering is een zinvolle aanleiding voor dit schrijven. Het vaak benaderen van de verzamelde collega's is niet zo nuttig. Evenwel, wachten op de CRvB kan lang duren. Dan is een tussenweg, te vermoeden dat de cumulatie van mismanagement, en informatie daarover, voldoende groot is, dat voldoende collega's indien zij dit wensen de situatie beter zouden kunnen gaan begrijpen. Het navolgende blijft overigens, gezien de ruimte, niet volledig.

---

geeft om, bij enige kritiek op dit falen, de man in plaats van de bal te spelen. Van iemand kan gesteld worden dat hij een vlekje heeft en dit vlekje kan steeds groter voorgesteld worden. Een paar functioneringsgesprekken, met een beetje hiërarchie is het snel 'vier tegen één', wat dossiervorming, en de betrokkene begrijpt dat hij maar beter kan vertrekken. Voor een betrouwbare overheid zou nodig zijn dat de ambtenarenrechter onzorgvuldigheden *scherp* nietigverklaart, opdat hogere bestuurslagen aanleiding hebben te onderzoeken of inderdaad sprake is van mismanagement en zelfs van poging tot verbergen daarvan.

¹⁹⁷ Toen ik beroep tegen de verplaatsing instelde, in mei 1990, was niet geheel duidelijk wat de vermoedelijke bedoelingen waren - die bleken pas bij de ontslagbrief van juni 1991.

Status van het bureau

De taak en plaats en met name de status van het bureau staan niet centraal in dit schrijven. Het gaat mij, in dit contact met jullie, met name om het optreden van D in deze casus. Het heeft wel zijn nut deze context aan te stippen. Deze casus had niet bestaan wanneer het omvattender probleem niet had bestaan. De casus kan tevens mensen de ogen openen.

In een brochure uit 1989 getiteld “Het Centraal Planbureau” claimt D dat het bureau een “onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut” is. Tevens:

“Het CPB is een rijksdienst en maakt formeel deel uit van het Ministerie van Economische Zaken. Niettemin vervult het zijn adviestaak op een volledig onafhankelijke wijze en zijn objectiviteit wordt dan ook door alle betrokkenen erkend.”

Deze claim is in strijd met de wet en de praktijk.¹⁹⁸

Terwijl ik in het algemeen stel dat de claim misleidend is, gebruik ik hem binnen de rechtszaak ter versterking van mijn positie als wetenschapper. De tegenstrijdigheid in de bestaande regelingen en uitspraken wordt hier slechts nagevolgd - en dit ter verduidelijking van het consistente basisargument. Ik gebruik de claim in de rechtszaak bijvoorbeeld om te benadrukken dat een onvrijwillig ontslag wegens ‘onverenigbaarheid van karakters’ bij echte wetenschappers niet kan bestaan. Wanneer D vindt dat het CPB wetenschappelijk is en dat zijzelf niet zakelijk met mij kan samenwerken¹⁹⁹ dan is de logische conclusie niet dat ik degene ben die van het bureau zou moeten vertrekken.

---

¹⁹⁸ Zie mijn notities uit die periode en mijn boek uit 1992.

NB. Hierbij bestaat de complicatie dat de brochure (dan wel een daarachterliggend besluit tot de brochure) eventueel opgevat kan worden als een besluit van de minister tot een andere status van het bureau.

NB. Vanouds zijn medewerkers betrokken bij de discussie over de plaats en taak van het CPB. Zie de uitnodiging APV 1983, bijlage C p6 vierde streepje. Het D-PC (directie - voorgaande DC) overleg van 22/9/83 maakt melding van een oude “taak en plaatsdiscussie” en doet blijken van een zekere inbreng van het personeel in vragen omtrent invulling dan wel mogelijke verandering van de wet. Een brief van D van 5/8/94 verbiedt publicatie van een relevant citaat. Voor de collega’s: bijlage “Embargo”.

NB. De kwestie van de status van het bureau en de onjuistheid van de claim heb ik in de rondvraag van de APV van 1991 aan de orde gesteld. Dit betoog is niet opgepakt, en het is zelfs onjuist in de notulen vermeld. De notulen vermelden voor de rondvraag dat ik ‘de eigen situatie’ bespreek.

NB. Om elders uitgelegde redenen van zuiverheid heb ik de APV van 1990 niet bezocht.

¹⁹⁹ De landsadvocaat 26/8/91: “Het is duidelijk dat de verhoudingen met eiser, door zijn gedrag, verstoord zijn. Als het ontslag op grond van art. 98 lid 1 niet mogelijk blijkt te zijn - de Minister stelt zich vanzelfsprekend op het standpunt dat die situatie zich niet voordoet - dan nog zal aan de zijde van het CPB worden gestreefd naar de beëindiging van het dienstverband. In dat geval zal, mogelijk, toepassing worden gegeven aan art. 99 ARAR.”

Mijn gedrag is steeds correct geweest. Wat er (*causaal*) ‘door’ mijn gedrag gebeurt, is een tweede, waarbij zorgvuldig gekeken moet worden naar de *verantwoordelijkheden*. In WO II kreeg een Joodse vader eens de mededeling dat zijn twee kinderen neergeschoten zouden worden, doch wanneer hij koos, kon één blijven leven. Is kiezen voor (willekeurig) één, ook het nemen van *verantwoordelijkheid* voor het neerschieten van de ander ?

Mijn positie is fundamenteel gedekt - ook waar het bureau als geheel geen wetenschappelijke instelling is - door mijn wetenschappelijke functie, en dan met name het Functie Informatie Formulier (FIF).^{200 201}

In de rechtszaak werpt D mij voor dat ik mijn functie zou gelijkstellen aan een academische functie aan de universiteiten. Dat heb ik - vanzelfsprekend - nimmer gedaan. De wetenschappelijke functie op het bureau is evident een andere. Professor R. in 't Veld gaf recentelijk de goede analogie van het verschil tussen een academie en een academisch ziekenhuis (AZ). Het bureau zou als een AZ mogen zijn - echter, dit claimen, is weer wat anders. Wat ook t.a.v. die claim, voor mijn functie geeft het FIF wel reeds zo'n soort AZ invulling.²⁰²

De minister zegt voor de rechter:

“Bij het CPB zijn tal van functies van wetenschappelijk medewerker, voor de invulling waarvan de leiding van het CPB de nodige normen heeft gesteld om te kunnen voldoen aan de taakstelling van het bureau.”

Welke normen ? Het blijkt fors tegen te vallen. Bovendien houdt D zich op een cruciaal moment niet aan algemeen aanvaarde beginselen van recht. Van belang is hier het onderscheid tussen de automatische piloot voor maximaal 79/80e deel van de dagelijkse praktijk, bij mooi weer waarin alles mogelijk goed gaat, en het 1/80e deel, wanneer het erop aankomt en waarvoor die beginselen juist cruciaal verworven zijn, waarin het dan niet goed gaat. Het blijkt dan dat de cultuur van redelijkheid die op het bureau bestaat, en die zo vaak mooi weer geeft, ook zijn nadelige kanten heeft. Er bestaat te weinig een formele infrastructuur om op terug te vallen. De menselijk piloot maakt cruciale fouten, en de 'redelijkheid' schijnt te verlangen dat de omgeving maar met de verdwazing van de hiërarchie meedoet. Voor de minister is te adviseren nog eens te kijken of die nodige normen werkelijk wel gesteld zijn, en correct uitgevoerd worden. De minister zou zich mogen realiseren dat de taakstelling van het bureau wel degelijk lijdt.

---

²⁰⁰ Deze positie is denkkelijk van wetenschappelijker gehalte dan die van D, die op de wettekst aanspreekbaar is. Dat leden van D soms op persoonlijke titel, parttime en extern, als hoogleraar zijn aangezocht, komt voor rekening van de betreffende universiteiten.

²⁰¹ Bovendien, zelfs al was ik beleidsambtenaar, dan nog valt mij niets te verwijten, want ik heb slechts (gemotiveerd) bezwaren voorgelegd ter toetsing door beroepsinstanties die daarvoor bestaan.

²⁰² Het verschil met de universiteiten heb ik juist altijd benadrukt. Universiteiten hebben gewoonlijk te weinig begrip voor de positie van de wetenschappelijke adviseur voor het regeringsbeleid. De regering moet een bepaald beleid voeren of niet. Er is geen tussenweg - want het beleid is gewoonlijk al die tussenweg. De adviseur heeft niet de luxe te stellen dat hij het niet weet, zoals op de universiteiten zo gebruikelijk is. Vanzelfsprekend heeft ook de adviseur weinig zekerheid - die fundamentele twijfel is er altijd - want (exacte) gevolgen van het beleid openbaren zich pas wanneer het wordt uitgevoerd. Evenwel, omdat er gekozen moet worden, moet de adviseur aangeven of naar zijn schatting het gewenste effect optreedt of niet. Pas wanneer de adviseur vindt dat een schatting zo onzeker is dat die net zo goed door de bewindslieden zelf gedaan kan worden, kan hij zijn adviestaak - met die mededeling - teruggeven.

In deze context is relevant dat het laatste decennium de gedachte is ontstaan dat de onzekerheid sterk is toegenomen - met derhalve een toegedachte afgenomen rol voor adviseurs. Deze gedachte is minder zuiver, omdat het bestaan van fouten in de structuur van de beleidsvoorbereiding niet hetzelfde is als 'onzekerheid'. Bijv. is de toename van werkloosheid niet veroorzaakt door 'de grotere onzekerheid'. Het mindere begrip bij de universiteiten voor de positie van het beleidsadvies veroorzaakt ook vertragingen in de diffusie van mijn analyse over de werkloosheid en de macro-economische synthese.

Onderzoek werkloosheid

Voor de beoordeling van het optreden van D maakt een eventueel gelijk mijnerzijds t.a.v. de werkloosheid niets uit. Het hieronder geformuleerd bezwaar is te beoordelen op grond van de beroepsethiek en omgangsvormen in het bureau zelf.

De inhoudelijke kwestie ten aanzien van de werkloosheid blijft wel een belangrijke context, juist ook voor pragmatische parlementaire overwegingen, en daarmee ook voor de toekomst van het bureau.

Ik doe een extra beroep op de wetenschappelijke collegialiteit dat jullie ruimte scheppen om mijn analyse te bespreken en door te rekenen - met extra inspanning van jullie kant omdat behandeling zo onheus door D tegengewerkt is.

Benadrukt zij dat het gaat om de inefficiënte aspecten van de werkloosheid, waardoor een Pareto optimerende verbetering mogelijk zou zijn, dus een verbetering zonder dat iemand erop achteruit gaat. Bestaande modellen en rapportages van het bureau suggereren ten onrechte dat de Nederlandse economie zich reeds op de efficiency frontier bevindt, waardoor het ene ten koste van het andere zou gaan. De berichtgeving van het bureau aan de buitenwacht laat hier aan duidelijkheid te wensen over.

Hierbij wijs ik op:

- Van Schaaijk, ESB 1983 ²⁰³
- Bakhoven, ESB 1988
- mijn interne notities, mijn boek uit 1992 (zie ESB 13 januari 1993 p33) en mijn artikel van maart dit jaar (bij dezelfde uitgever)
- MIMIC
- het 'Robin Hood' verhaal in ESB 13 april 1994. Dit artikel herhaalt, bijna vier jaar later, Johan Graaflands notitie I/1990/41 - doch legt een contra-empirische (tegennatuurlijke) nadruk op het vermeende belang van de statutaire marginale tarieven. ESB van 17 augustus 1994 bevat een reactie van Graafland, waarvoor ik nog geen tijd heb gehad.

Waar het loononderhandelingsmodel - in MIMIC gebruikt - de meer relevante belastingeffecten geeft, en dit model verschilt van andere gebruikte modellen in het verleden, is klaarblijkelijk decennia lang een verkeerd beleid gevoerd, gebaseerd op die andere (denk-) modellen. MIMIC houdt bovendien nog geen rekening met mijn analyse ten aanzien van de invloed van belastingen op de Phillipscurve.

---

²⁰³ Zie ook DH verslag 13/7/83 punt 4. In die periode was er naast de discussie over de Wet Investerings Rekening (WIR) ook discussie over een eventuele Wet Arbeids Rekening (WAR). Het ging dan om een nette manier van het terugploegen van uitkeringen zoals dat ook in 1994 weer in discussie komt. Een brief van D van 5/8/94 verbiedt publicatie van een relevant citaat. Voor de collega's: bijlage "Embargo".

Bezwaar t.a.v. D

Het bezwaar is dat de huidige directie (D) arbeidsrechtelijke middelen misbruikt om de inhoud van de wetenschappelijke discussie te sturen.^{204 205}

De aanleiding om gebeurtenissen in die termen te gaan zien, ontstond in december 1989, toen een door de chef voorgestelde tweede periodiek werd ingehouden onder verwijzing naar de *inhoud* van een daarvoor verschenen notitie. Omdat deze aanleiding weinig bekendheid geniet, vraag ik daar met nadruk aandacht voor. Nadien ontstonden helaas nog meer voorbeelden, zoals het door de rechter geconstateerde machtsmisbruik ten aanzien van de verplaatsing uit de werkplek, het door de rechter vernietigde tegenhouden van de publicatiegang van een artikel, en het (vooralsnog aangehouden) ontslag. Deze punten zijn te onderkennen als de nasleep.

Hieronder wordt de aanleiding nader toegelicht en de nasleep meer puntsgewijs behandeld. Ter verduidelijking van het verloop worden de belangrijkste data grafisch weergegeven. NB. Wie in de eerste plaats de hoofdlijn wil zien kan er goed aan doen na “de aanleiding” hieronder door te gaan met “positie en scenario” en “besluit” achterin, alvorens de details van “het vervolg” te bekijken. Tevens geeft mijn brief aan de directeur van 1 februari 1994, die ook in het bezit van de DC is, een meer verhalend en samenvattend overzicht. Voor de goede orde: in navolgende citaten van de rechter heet ik - helaas - “klager” en de minister van EZ heet “verweerder”.

I. De aanleiding

In zomer en najaar 1989 maakte ik met Athena de eerste en “technische” projectie voor de lange termijn studie *Nederland in drievoud*. Voor die studie beschreef ik in een interne notitie van 23 november 1989 een aantal geconstateerde knelpunten voor de economische ontwikkeling.²⁰⁶ Ik zag reeds op middellange termijn problemen ontstaan m.n. met betrekking tot de werkloosheid en de inactiviteit zoals de WAO, en deed een aantal voorstellen voor onderzoek. Het Technisch Pad 1990-2020 dat ik in die periode completeerde (alleen een afdelingsmemo²⁰⁷), ondersteunde toen reeds - en duidelijk was dat het niet anders zou worden - de belangrijkste conclusies van *Nederland in drievoud*.

Mijn werk in die periode was als goed beoordeeld, en ik had op 1 oktober 1989 dan ook de dubbele periodiek ontvangen, volgens het “CPB referentiep pad voor goed functionerende medewerkers”. Om administratieve redenen verschoof kort daarop de periodiekdatum naar voren, van 1 oktober naar 1 maart. Op 17 oktober 1989 stelde de chef voor 1 maart 1990 andermaal de dubbele periodiek volgens het referentiep pad voor. Vervolgens nam mijn werk in oktober en november niet in kwantiteit of kwaliteit af.

---

²⁰⁴ Dit bezwaar is ingekaderd in een ruimer geheel (zie de sectie “Positie en scenario” hieronder).

²⁰⁵ Voorzover D het recht zou hebben ieder moment een arbeidsrechtelijk punt aan de orde te mogen stellen: gebruikt men aantoonbaar gezochte en ongegronde redenen.

²⁰⁶ Cool, “Neoclassieke knelpunten voor de Nederlandse economie voor de ontwikkelingen op langere termijn”, interne notitie 89/III/20, 23 november 1989. Deze notitie is in het bureau verspreid onder degenen die geabonneerd waren op notities van hoofdafdeling HA III.

²⁰⁷ Afdeling Multisectorstudies (MSS), 11 december 1989

In een gesprek begin december 1989 deelde mijn chef echter mee dat genoemde notitie 'slecht was gevallen'. De door hem voorgestelde tweede periodiek werd niet verleend en de chef waarschuwde ten aanzien van mijn bevordering.²⁰⁸

Deze situatie was zeer problematisch. Ik kon en kan mij niet aan de indruk onttrekken dat - vooropgesteld dat de chef het oordeel van D getrouw overbracht - hier arbeidsrechtelijke middelen gebruikt werden om de inhoud en het verloop van een wetenschappelijke discussie te beïnvloeden. Aangezien het mogelijk is dat de chef e.e.a. verkeerd heeft weergegeven, is dit een observatie die slechts met de nodige behoedzaamheid gedaan wordt. Dat de onderzoeksvoorstellen verder niet besproken zijn, bevestigt de observatie echter wel.

Mijn zorg over de kwestie werd in gesprekken niet weggenomen. Om althans mijn arbeidsrechtelijke positie te beschermen heb ik tegen de mijns inziens onterechte beloningsbeslissing beroep aangetekend. Men zal begrijpen dat beter niet zo'n situatie kan ontstaan dat later gezegd zou kunnen worden dat ik accepteer of geaccepteerd heb dat ik minder goed zou functioneren.²⁰⁹ Tegelijk heb ik verzocht om vertrouwenwekkende maatregelen in de sfeer van het management - hetgeen van belang was, kan men begrijpen, om nieuwe onaangename verrassingen bij de bevordering te voorkomen, juist ook, omdat ik blijkbaar een chef had die er geen probleem mee had dat periodieken werden gebruikt om de inhoud van de discussie te sturen. Als context is toen tevens verduidelijkt dat de planning voor de lange termijn studie niet zo realistisch was, en dat waarborgen nuttig waren tegen eventuele misverstanden over vertragingen.

Dat het nodig was maatregelen in de sfeer van het management te vragen legde klaarblijkelijk een last op de relatie met de directe superieuren. Mijn lezing van de nasleep is dat zij de situatie die door het beroep ontstond niet aankonden.

Hoe dit vervolg ook zij, ik maak er ernstig bezwaar tegen dat over de voorstellen van de notitie van 23 november 1989 geen enkele discussie is geweest - dat deze discussie voor zover ik kan zien zelfs in de kiem is gesmoord. Een voorstel zonder waarde zal in het stadium van de interne bespreking vanzelf door de mand vallen. Waarom deze voorstellen niet in bespreking en overweging zijn genomen, is iets waar alleen maar naar te raden is.

De volgende punten verduidelijken de ernst van dit bezwaar.

Ia. Directeur Leniger van POI/EZ verklaarde (brief 12/11/91):

"betrokkene beschikt zeker over het voor zijn functie vereiste intellect, de kennis en de vaardigheden".

De rechtbank constateert:

"Buiten twijfel staat dat klager wat betreft zijn vaardigheden op de computer in combinatie met zijn kennis van de economie als goed functionerend bekend staat, hetgeen onder meer blijkt uit de opgemaakte FPB."²¹⁰

D accepteert dat ik vakinhoudelijk goed ben, maar doet niets met de resultaten.

Ib. Het wekt verwondering dat het basisinkomen-scenario dat later in *Nederland in drievoud* is opgenomen, verwant is aan mijn onderzoeksvoorstel - hoewel het economisch inferieur is.²¹¹ Heb ik 'gelijk gekregen' of is het een 'cover-up' ?²¹²

²⁰⁸ Op 1 oktober 1990 was ik 8 jaar in dienst, en was volgens het referentiepadij bevordering aan de orde.

²⁰⁹ Bijvoorbeeld zou een parlementair onderzoek heden kunnen gaan 'concluderen' dat ikzelf bijv. 'de vakmatige onbruikbaarheid van die voorstellen had ingezien, en dat D slechts correct gehandeld had'.

²¹⁰ FPB staat voor de Functionele Personeels Beoordeling, in casu het 'rapport' opgesteld door chef & HAC (Hoofdafdelingschef).

Ic. *Nederland in drievoud* is verschenen terwijl een van de participanten met machtsmisbruik uit het projectteam is gewerkt, niet in de eindpublicatie enkele opmerkingen heeft kunnen plaatsen, en niet op de betreffende conferentie is genood, zelfs niet na verzoek daartoe: want de directiesecretaris schrijft:

“Voor de internationale conferentie “Scanning the Future” zijn slechts een beperkt aantal genodigden voor gratis deelname verstuurd. [sic] Oud-medewerkers van het Centraal Planbureau behoren niet tot de groep personen, die hiervoor in aanmerking komt. De sprekerslijst voor deze conferentie is reeds geruime tijd geleden vastgesteld en inmiddels gepubliceerd. Uw voorstel kan mede tegen deze achtergrond niet in overweging worden genomen.”

Id. EZ betoogde expliciet voor de rechtbank in oktober 1993, en de directeur schrijft op 28/2/94 in antwoord op mijn brief van februari 1994 wat meer impliciet, dat mij niet gevraagd is oplossingen voor de werkloosheid te bedenken:

“(…) hecht ik eraan op te merken dat de beslissingen met betrekking tot de beoordeling, beloning en - uiteindelijk - ontslag, waren gebaseerd op het oordeel over uw functie vervulling. Aangezien tot de u opgedragen taken niet behoorde het ontwikkelen van oplossingen voor de werkgelegenheidsproblematiek, staan genoemde beslissingen los van het oordeel over uw concept-artikel.”

Deze stelling miskent dat werkloosheid een centraal onderwerp van de macro-economie is. De directeur gebruikt zijn hiërarchische positie om voor de rechter te suggereren dat hier expliciete taakopdrachten nodig zouden zijn, en hij tast ook op deze manier de wetenschappelijke vrijheid van denken aan.

Voor de goede orde zij gemeld dat mij formeel en praktisch niets te verwijten valt, zelfs al was ik beleidsmedewerker. De notitie van 23 november 1989 is met overwerk thuis geschreven in het kader van het lopende project. De andere notities over de werkloosheid zijn geschreven op de kamer apart en onder de nieuwe taakopdracht “lezen en schrijven” (edoch, *vide* de tekstverwerker, ook thuis getypt).

Ie. Deze taakopdracht “lezen en schrijven” omvatte niet ‘rekenen’. Er was derhalve geen toestemming voor gebruik van het mainframe.

i. Mijn verzoek om met Athena een werkgelegenheidsvoorstel door te mogen rekenen, heeft D afgewezen, eerst mondeling met het argument dat dit te duur was, en later, toen ik een schriftelijke verklaring verzocht, met het argument dat D het voorstel niet begreep. Den Hartog schrijft op 30 september 1991:

“Naast de ontoereikend geadstrueerde relevantie en de onduidelijke onderbouwing van ‘uw voorstellen t.a.v. werkloosheid met ATHENA op de computer door te rekenen’ en gegeven de vigerende prioriteitsstelling in de lopende werkzaamheden, hebben ook kostenoverwegingen in de afwijzing van uw verzoek een rol gespeeld.”

Juist op het terrein waar officieel mijn kwaliteiten werden gewaardeerd, juist waar door rekenresultaten ‘begrip’ - als dát het werkelijk is - zou kunnen ontstaan (ook bij collega’s die minder ingevoerd zijn), verbood D voortgang.

---

²¹¹ Inhoudelijk, voor de goede orde: Een basisinkomen betekent, voor wie in het eigen bestaan kan voorzien, hetzelfde als kwijtschelding van lasten onderin het loongebouw. Voor wie aangewezen is op een (deel-) uitkering, is een basisinkomen niet onmiddellijk de meest efficiënte vorm van die uitkering.

²¹² Ik zeg niet dat er een cover-up is, er is slechts een aannemelijke grond voor nader onderzoek in die richting. De uitkomst van zo’n onderzoek maakt weinig uit, waar eerdere besluiten van D al bezwaarlijk zijn, maar is wel relevant voor een adequaat beeld van de historie.

- ii. Ik heb voor de rechter moeten betogen dat toegang tot de computer een wezenlijk deel uitmaakt van de wetenschappelijke functie van econometrist. D heeft hier het computergebruik laten controleren: ²¹³

“Onderzoek heeft uitgewezen dat klager in de maanden januari tot en met maart 1991 geen gebruik heeft gemaakt van het Mainframe terwijl het aantal files van klager op het Mainframe verminderd is. Kortom: het gebruik van het Mainframe is beperkt.”

De landsadvocaat heeft voor de rechter betoogd dat mijn bewering t.a.v. het belang van de computer in strijd was met mijn feitelijk handelen - hierbij ook met de toon suggererend dat die bewering daardoor niet geloofwaardig was. D ‘vergat’ dat ik geen toestemming tot het gebruik van het mainframe had. ²¹⁴

II. Data in beeld

Het is nuttig de belangrijkste data grafisch weer te geven.

- Figuur 1 geeft een *lange* periode, vanaf afstuderen & indiensttreden ²¹⁵ tot de recente kennelijke weigering.
- Figuur 2 geeft een *korte* periode, vanaf oktober 1989 met ‘tweemaal twee periodeken’, tot de breidel van het artikel in juni 1990.
- Figuur 3 geeft het planningsverloop tot medio 1991 van de lange termijn studie.

De assen van de figuren zijn in decimalen en niet in maanden. Data zijn {jaar, maand, dag}:

---

²¹³ Citaat vzn de landsadvocaat bij de BBV 26/8/91. Er is nog iets gerekend t.b.v. enkele tests van ISIS uit hoofde van deelname van een werkgroep terzake.

²¹⁴ (a) Het laat zich vermoeden dat indien het mainframe wel was gebruikt, mij diefstal van rijkeigendommen verweten was gaan worden. (b) Waar de notitie van 23/11/89 het gebruik van een klein PC model als ZOEM adviseert, heb ik dit niet zelf gebruikt. Voor mij was dat een riskante investering in het leren van nieuwe programmatuur tegen een vage horizon van bezwarenprocedures. Voor anderen was er de geloofwaardigheidsdrempel van een onbekend en blijkbaar onvolledig model ZOEM, gebruikt door een uit de afdeling geplaatste medewerker. Sindsdien volg ik de literaire en wiskundig-economische aanpak. PM. Bij mijn afstuderen kreeg de wiskundig-economische scriptie een 9 en in 1988 kreeg ik een tweede prijs bij een korte verhalen wedstrijd.

²¹⁵ Ten eerste voor een beeld van het dienstverband. Ten tweede omdat zich laat vaststellen dat het ESB artikel van Van Schaaijk en bepaalde DH-verslagen ook bij ondergetekende in die periode niet de betekenis hadden die deze later konden krijgen.

afstuderen	1982, 3, 25	FPB	1990, 1, 31
begin bij CPB	1982, 10, 1	IPP incident	1990, 3, 16
ESB Van Schaaijk	1983, 9, 21	functioneringsgesprek	1990, 4, 6
begin afd. MSS	1986, 9, 1	verplaatsing	1990, 4, 18
ESB Bakhoven	1988, 1, 13	breidel publicatiegang	1990, 6, 5
2 periodieken	1989, 10, 1	ontslagbrief	1991, 6, 12
voorstel 2 periodieken	1989, 10, 17	ingang ontslag	1991, 10, 1
notitie 23/11/89	1989, 11, 23	Nederland in drievoud	1992, 6, 11
brief aan directie	1989, 12, 18	uitspraak van de rechter	1993, 12, 15
dienstbevel	1990, 1, 29	kennelijke weigering	1994, 6, 16

Fig.1: Periode 25/3/82 - 16/6/94

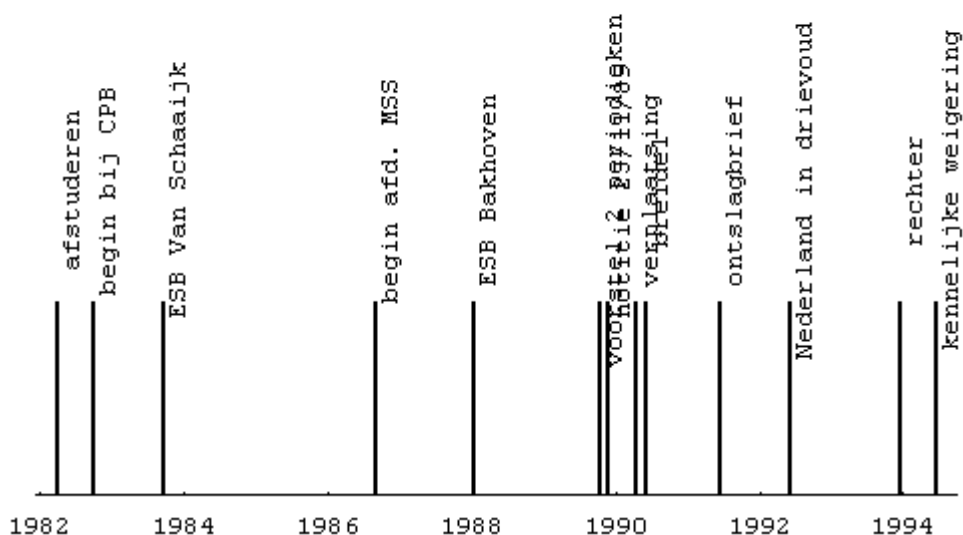
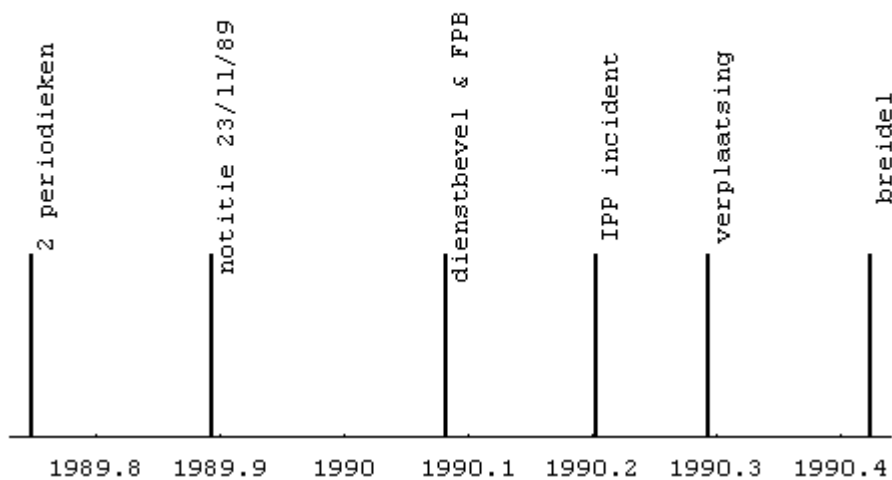
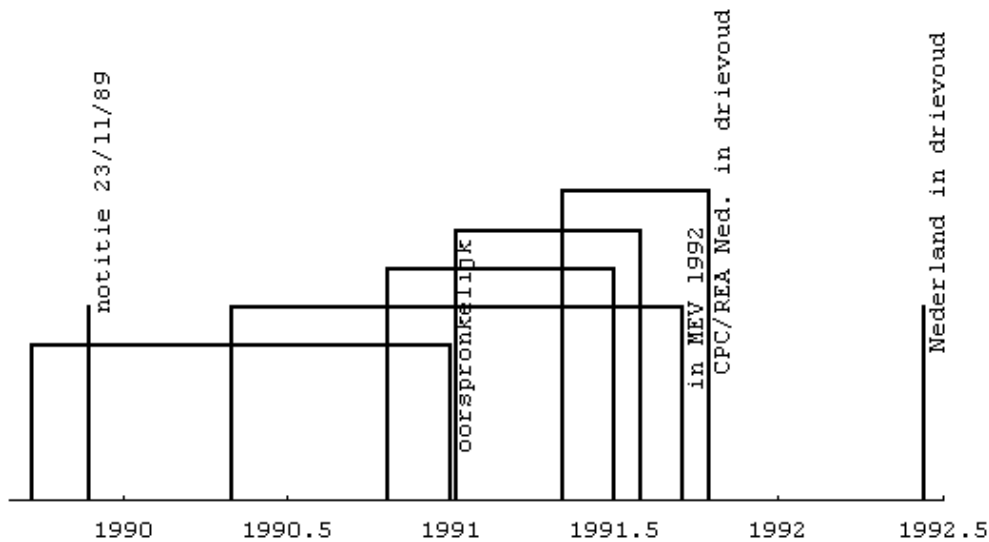

Fig.2: Periode 1/10/89 - 5/6/90

In figuur 3 worden werkplannen uit die periode gegeven, als rechte vorken met de labels aan het geplande eindpunt. Het werk op de afd. Lange Termijn is natuurlijk onmiddellijk na afronding van de vorige studie van 1985 begonnen, aanvankelijk ook met een relatief vage einddatum. Na enkele mislukte aanzetten werd in september 1989 de afronding gepland op 31 december 1990 (hier: "oorspronkelijk"). Het project heeft twee keer zo lang geduurd, nl. tot medio 1992. Tussentijds zijn er diverse herzieningen geweest, soms ook met het oog op een MEV en bespreking in de CPC/REA. Een apart moment was mijn notitie van 23/11/89 die de vraag opwierp of e.e.a. niet handiger en echt sneller kon. Niet afgebeeld is de 'WAO-zomer' van 1991 (bij 1991,5).

Fig.3: Planningsverloop lange termijn studie

III. Het vervolg

Bij nummering van deelbezwaren uit het vervolg kan het voorvoegsel “III” vervallen.

Eerst een algemeen overzicht:

1. Ondanks valide argumenten mijnerzijds had D onvoldoende begrip voor mijn zorg om de situatie, werkte niet mee aan een redelijke oplossing, en maakte alles daardoor alleen maar erger.
Hier is te denken aan de vraag of bevordering überhaupt aan de orde was, aan tijdschrijven en andere vertrouwenwekkende maatregelen, aan aanwijzing van beoordelaars voor de FPB.
2. D ‘draait’ t.a.v. mijn functioneren in 1989.
  - a. Verkorte beoordeling en FPB zouden eerst *niet* betekenen dat ik niet goed zou functioneren. Men beweert uiteindelijk *wel* dat ik niet goed functioneerde.
  - b. De FPB spoort niet met de verkorte beoordelingen van 1988 en 1989.
D accepteert dat (en grijpt niet in t.a.v. chef en HAC).
  - c. De weging van (scores voor) taken spoort niet met de opgedragen taken.
  - d. Na vaststelling van de FPB werd een geheel nieuwe definitie van “goed” ingevoerd.
3. Andere oneigenlijke middelen. D:
  - a. vermijdt en verbiedt de gedachtenwisseling,
  - b. poogt te intimideren met machtsmiddelen uit de ambtelijke hiërarchie,
  - c. weerhoudt publicaties.
4. D gaat over tot ontslag.
  - a. dit is extreem gezien de beroepsuitoefening
  - b. D dreigt met een ongeschiktheidsontslag en biedt wachtgeld en tussen de regels incompatibiliteit om een ‘vrijwillig’ vertrek te bewerkstelligen; wanneer ik dit afwijs dan wordt ik zo zwart gemaakt dat ik geen wachtgeld krijg
  - c. D wil zo nodig onverenigbaarheid van karakters aanvoeren, terwijl zij het is die blijkbaar niet meer zakelijk zou willen samenwerken
  - d. D laat mij opdraaien voor het feit dat procedures lang duren
  - e. D ontslaat (pas?) na geruchten over wat ik op ECOZOEK gezegd heb, maar geeft andere redenen
5. D haalt zaken uit het verband en hanteert het resultaat als rechtvaardiging voor de toepassing van de arbeidsrechtelijke maatregelen. D maakt de kwestie complexer dan hij is, en belast begrip en aandacht van anderen onnodig. Dit is misbruik van omgevingsruis. Dit betreft zaken als: moeilijke notities, economische kennis, contact in de afdeling en met collegas, uitvoeren van opdrachten, “werkweigeren”, herplaatsing in een andere afdeling.
6. D accepteert allerlei fouten van het management en gaat niet over tot nader onderzoek, zelfs wanneer in de procedures voldoende naar boven komt

Vervolgens meer in de diepte:

1. Ondanks valide argumenten mijnerzijds had D onvoldoende begrip voor mijn zorg om de situatie, werkte niet mee aan een redelijke oplossing, en maakte alles daardoor alleen maar erger.
  - 1a. Ik heb me coulant opgesteld. Behoud van de twee periodieken was voor me acceptabel. Onnodig was de daaropvolgende gang van zaken.
    - i. Over behoud van de twee periodieken viel niet te praten.
    - ii. Het verdere beroep is voor de duidelijkheid gericht op de bevordering (ten aanzien waarvan de chef gewaarschuwd had).
Studie van de situatie maakte destijds immers duidelijk dat, in de redenering van de referentiepaden, door de verschuiving van periodiekdatum (naar voren, 1/10/90 werd 1/3/90) eigenlijk bevordering aan de orde was.
    - iii. Dit werd in alle toonaarden door de dienstleiding ontkend. (Ook de DC had geen oog voor het hiermee gemoeid financieel nadeel.) Ik heb derhalve om een FPB verzocht.
    - iv. De bezwarencommissie constateerde dat bevordering aan de orde was.
Het bleek dat de door D gehanteerde regeling van “referentiepaden” niet met BiZa was afgestemd (en nog niet schijnt te zijn). Dat heeft D al die tijd geweten en verzwegen. Wat was normaler geweest dan constateren dat bevordering aan de orde gesteld kon worden, en vandaaruit verder praten ?
  - 1b. D werkte niet mee aan nadere regelingen voor bijvoorbeeld ‘tijdschrijven’ en voor het beheersen van misverstanden.
  - 1c. D heeft de FPB laten opmaken door chef en hoofdafdelingschef (HAC). Mijn verzoek dit te laten doen door chef en plv. HAC had niet geweigerd mogen worden. De redenen voor het verzoek waren dat er meer werkcontact met de plv. HAC was en dat inmiddels bezwaren tegen de HAC waren geuit - bijv. dat notities in de la bleven liggen.²¹⁶ Het is weinig collegiaal, het is hiërarchisch en niet wetenschappelijk gedacht, en het is welbeschouwd ook bestuurlijk onjuist, dat dit toch alleszins redelijk verzoek om een andere mede-beoordelaar is geweigerd.
2. D ‘draait’ t.a.v. mijn functioneren in 1989.
  - a. Verkorte beoordeling en FPB zouden eerst *niet* betekenen dat ik niet goed zou functioneren.
Men beweert uiteindelijk *wel* dat ik niet goed functioneerde.
  - b. De FPB spoort niet met de verkorte beoordelingen van 1988 en 1989.
D accepteert dat (en grijpt niet in t.a.v. chef en HAC).
  - c. De weging van (scores voor) taken spoort niet met de opgedragen taken.
  - d. Na vaststelling van de FPB werd een geheel nieuwe definitie van “goed” ingevoerd.
- 2a. Eerst niet, dan wel.
  - i. In najaar 1989 stelde de HAC dat het onthouden van de tweede periodiek *geen* signaal was dat ik niet behoorlijk zou functioneren. Ik zat boven het referentiepad. Bovendien en vooral: waar de oude periodiekdatum 1 oktober

²¹⁶ Op 13/12/89 heb ik chef en HAC schriftelijk om een standpunt t.a.v. de ‘tweede periodiek’ verzocht. Toen zij het besluit van D ondersteunden, heb ik Den Hartog op 18/12/89 een brief ter hand gesteld met een analyse van de situatie. Begin januari 1990 kreeg ik de brief van Den Hartog terug met de woorden ‘als je dit stuurt dan is er een probleem’. Deze brief zit niet bij de processtukken. De HAC heeft deze brief gezien.

was, zou een periodiek per 1 maart 'voor twee tellen' ('1 = 2'). Bevordering was zijns inziens alleen niet aan de orde.

De DC - die met D had besproken dat de wisseling van periodiekdatum de medewerkers niet financieel zou benadelen - accepteerde deze redenering, en kan hiervan ook getuigen (december 1989, APV 1991).

De directeur schrijft op 24 januari 1990:

"Tot mijn genoegen bevestig ik U hiermee, dat ik - gelet op artikel 7 van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1984 - heb besloten U een salarisverhoging toe te kennen."

De directeur schrijft op 10 april 1990:

"Ik merk daarbij op dat de beloningsbeslissing nog geen afwijking van het referentiepadi - dat geldt voor goed functionerende medewerkers - betekent."

Tevens: "Ik ben zeer tevreden over het functioneren van uw hoofdafdelingschef." (die dus '1 = 2' had beargumenteerd).

- ii. In de rechtszitting - nu bevordering aan de orde bleek - werd gesteld dat de tweede periodiek werd onthouden wegens twijfel aan het functioneren.

2b. De verkorte beoordeling van 17/10/89 rekende

- kwaliteit: "naar behoren (= goed)"
- kwantiteit: "zéér goed / uitstekend"
- gedrag in de werkplek: "minder dan naar behoren".

De chef stelde de normale dubbele periodiek voor.

Voor de FPB is van belang te weten dat chef en HAC eerst 'gemengde scores' hanteerden. Ter zitting van de bezwarencommissie bleken deze niet toegestaan. De FPB is ter plekke aangepast - in plaats van gewoon vernietigd. Deze ter zitting vastgestelde FPB heeft 3 B's ("voldeed op een of meer aspecten niet geheel aan de gestelde functie-eisen"), 1 problematische blanco, 3 C's ("voldeed aan de vastgestelde eisen, functioneerde naar behoren") en een D ("ging boven de gestelde functie-eisen uit") (voor kennis & vaardigheden). De beoordeling in zijn geheel is

- kwaliteit: B (was eerst B/C)
- kwantiteit: D (was eerst C/D).

Hiermee is het de vraag of betrokkene überhaupt voor één periodiek in aanmerking komt.

Het beeld is duidelijk anders. De D, voor kennis & vaardigheden, betreft een kwaliteitsaspect. De kritiek op het gedrag in de werkplek zou moeten inhouden dat de voor het bureau zinvolle kwantiteit van het geleverde werk juist afneemt van C/D naar C (en niet toeneemt naar D). Ter zitting is de kwaliteit verlaagd die dan echter eerder gelijk had kunnen blijven aan de verkorte beoordeling.

2c. D schrijft op 10/4/90:

"Bovendien is de taakomschrijving vrij sterk toegespitst op de relatief sterke punten in de huidige F.P.B. hetgeen u goede kansen biedt."

Dat gold ook in het verleden, dus zou weging van B en D tot minstens C mogen leiden. Quod non.

2d. De reactie van de directeur bevat de noviteit van een nieuwe definitie van het "goed" functioneren, ingevoerd nadat de FPB op 19/2/90 door hem was vastgesteld.

- i. Oud en vertrouwd was:

De onder alle medewerkers verspreide nota "Referentiepadien voor honorering van CPB-medewerkers" van november 1987, vermeldt wel het "goed functioneren" maar definieert dit niet. Bijgevolg laat deze nota begrijpen dat een nadere definitie niet nodig is, cq. dat de oude definitie eruit bestaat dat men

geacht wordt goed te functioneren wanneer men voldoet in de functie waarin men is aangenomen. Een beoordeling geldt ten aanzien van het FIF. De FPB hanteert code C voor “voldeed aan de vastgestelde eisen, functioneerde naar behoren”. Een C zou tot honorering van de aan het FIF verbonden schaal leiden. Wat is tenslotte de betekenis van *voldoen* ? Het formulier voor de verkorte beoordeling vermeldt “naar behoren (= goed)”.

- ii. De directeur voert in april 1990 een nieuw verschil in tussen “goed” en “voldoende”. Hij scheidt een extra criterium voor het krijgen van de schaal van de functie waarin men functioneert en waarvoor men beoordeeld wordt. Het “goed” zijn vereist een soms “boven de gestelde eisen uitgaan” (code D).

De directeur stelt:

“Er is sprake van goed functioneren indien op alle in de F.P.B. genoemde algemene gezichtspunten aan de vastgestelde eisen wordt voldaan (dit is het naar behoren functioneren, waarderingscode C bij de F.P.B.) *en* [cursivering van TC] op een of meer gezichtspunten boven de eisen wordt uitgegaan. In het geval op een gezichtspunt niet aan de eisen wordt voldaan kan niettemin van goed functioneren worden gesproken indien het gezichtspunt niet van overwegend belang is voor de functie en indien op andere gezichtspunten in ruime mate boven de eisen wordt uitgegaan.”

- iii. De directeur stelt t.a.v. mijn functioneren in 1989:

“Dit beeld laat een ‘voldoende’ functionerende medewerker zien, met enige kanttekeningen ten aanzien van het gedrag. Dit beeld werd bevestigd door de, op uw verzoek opgemaakte, F.P.B. Bovenstaande, naast het totale beeld van uw functioneren in het beoordelingstijdvak, heeft mij geen aanleiding gegeven om u een normale salarisverhoging (periodiek) te onthouden. Evenwel ontbrak mijns inziens juist dié voorwaarde in uw functioneren, die een extra salarisverhoging dan wel een bevordering op dit moment zouden rechtvaardigen.”

- iv. De rechter heeft deze nieuwe definitie van de directeur gewoon overgenomen. Dat is wonderlijk. Omdat ik voldeed - volgens het BBRA - had de rechter moeten bevorderen.
De kwestie van deze nieuwe definitie is ook aan de orde gesteld bij de DC, en er is nog geen adequate reactie ontvangen.
- v. D is in de war t.a.v. de beoordeling voor de functie waarop men zit en de beoordeling voor een nieuwe en hogere functie. Het beroep geldt ook of de directeur tussentijds definities mag veranderen en af mag wijken van algemeen gangbaar beleid.²¹⁷

3. Andere oneigenlijke middelen. D:

- a. vermijdt en verbiedt de gedachtenwisseling,

---

²¹⁷ D heeft het “referentiepadd” ingevoerd in 1987 bij een formatieve herwaardering. Juristen blijken geneigd negatief te interpreteren dat ik in 1987 niet onmiddellijk om schaal 12 gevraagd heb. Ik zou hiermee impliciet hebben erkend minder goed te functioneren, of zo. Er is echter niets anders gedaan dan wat op het bureau normaal was, en wat collega’s ook in 1994 nog doen. De bezwarencommissie EZ d.d. 17 december 1990 stelt: “6.2. In het vervolg op het bovenstaande merkt de Commissie op dat betrokkene wel zijn gebruikelijke periodieken heeft gekregen en zelfs, salarieel gezien, iets voorloopt op het door de Dienstleiding (thans niet meer terecht) gehanteerde “Referentiepadd”. Daarnaast stelt de Commissie vast dat het bezwaar van betrokkene gebaseerd is op de wens om volgens dat referentiepadd bevorderd te worden, hoewel hij daar al op vooruit loopt, en niet op het BBRA 1984. Daarbij had voor klager de mogelijkheid bestaan om reeds op 01 januari 1988 bezwaar te maken tegen het hem onthouden van een bevordering naar de formatieve schaal.”

- b. poogt te intimideren met machtsmiddelen uit de ambtelijke hiërarchie,
 c. weerhoudt publicaties.
- 3a. Toen in januari 1990 geen vertrouwenwekkende maatregelen werden genomen, en juist het tegendeel daarvan, was daar, ipso facto, een empirische constatering van “Public Choice” verstarring in de economische beleidsvoorbereiding. Voor de goede orde: mijn opleiding en functie kwalificeren tot het doen van dergelijke statistische observaties. De kwestie is verder met open vizier gebracht en met argumenten onderbouwd.
- Een (K)WEK over mijn artikel over de werkloosheid en het advies tot een parlementaire enquête is niet gehouden. Een brief van Den Hartog van 3 mei 1991 verbiedt gebruik in de pauze van kamer 328 om ECOZOEK presentaties te oefenen, expliciet vermeldend dat D bezwaar heeft tegen de *inhoud*. (Zie het citaat onder, punt p12.) Mijn kritiek op de “welvaartscirkel”, in het concept van de lange termijn studie,²¹⁸ is niet besproken. Als ik nu een malloot was, net komen aanstormen uit de Scheveningse bosjes, ... misschien. Maar het is de ervaren collega, die al heel wat lange termijn paden gezien heeft, en die in een onvriendelijk FPB toch niet enige kennis wordt onthouden.
- Het kàn toch niet dat D de inbreng van een collega zo behandelt - en helemaal niet wanneer men in 1989 bij het grote publiek een claim van wetenschappelijkheid indient.
- 3b. De directeur heeft tegenover mij over het bureau gesteld:
 “dit is een militaire organisatie”.
- Een onderdirecteur noemde me een “knecht”.
- Meer controleerbaar schrijft de directeur in een brief van 10 april 1990:
 “De prioriteitenstelling die dus nodig is, en waarbij de taakvervulling van het CPB als geheel centraal staat, komt veelal zonder problemen tussen medewerker en chef tot stand. In het geval echter een verschil van mening blijft bestaan tussen medewerker en chef dan is het uiteindelijk aan de chef om prioriteiten te stellen. Eenzelfde bevoegdheid om beslissingen te nemen heeft de chef ook voor de interpretatie van een taakomschrijving en de daarbij behorende prioriteiten en tijdsbesteding.”
- De directeur formuleert voor de relatie chef-medewerker een geheel eigen beleid dat haaks staat op het FIF en de EZ bezwaarschriften procedure. De directeur beschrijft de relatie chef-medewerker als die in een leger, met de chef als opperbevelhebber en staatshoofd. Volgens de directeur heeft de chef het laatste woord, volgens het FIF beschikt de wetenschappelijk medewerker over een bepaalde zelfstandigheid, en volgens de regeling bezwaarschriften zijn er wel degelijk mogelijkheden van beroep. De mening van D dat geen enkele chef vergissingen kan maken, en dat men altijd de chef gelijk zal geven, is onhoudbaar.²¹⁹

²¹⁸ CPB, “Scanning the future” SDU 1992 p47; Cool, “A critical rejection of my colleagues’ so-called ‘prosperity circle’”, CPB interne notitie 91/III/21; Cool, “Definition & Reality”, MMP&R 1992 p251

²¹⁹ (a) De chef had in najaar 1989 de normale dubbele periodiek voorgesteld: die D echter heeft onthouden. (b) Het is wonderlijk dat de rechtbank de visie van de directeur accordeert en zelfs prijzend citeert. Eventueel kan de rechtbank menen dat de directeur per ongeluk geen vermelding maakt van FIF en bezwaarschriftenprocedures, omdat deze ‘vanzelfsprekend’ zijn. Maar dan is de brief van de directeur vaag. Dan is onduidelijk wat de rechtbank prijst - en dan is de betreffende passage in de brief - en de daaraan verbonden conclusie - te vernietigen. Ik heb overigens niet zo’ n behoefte aan het overdoen van de discussie over *Befehl ist Befehl* waar het mij gaat om Galilei voor de paus. Ik ben ook geen ‘whistleblower’ maar een gebreidelde wetenschapper.

3c. Voor publicaties is er geen van D onafhankelijke redactie. Voor publicaties op naam van de auteur hanteert D een verborgen criterium van “commitment van het CPB”. D heeft publicatiegang van een artikel tegengehouden. Dit laatste bespreek ik apart.

4. D gaat over tot ontslag.

- a. dit is extreem gezien de beroepsuitoefening
- b. D dreigt met een ongeschiktheidsontslag en biedt wachtgeld en tussen de regels incompatibiliteit om een ‘vrijwillig’ vertrek te bewerkstelligen; wanneer ik dit afwijs dan wordt ik zo zwart gemaakt dat ik geen wachtgeld krijg
- c. D wil zo nodig onverenigbaarheid van karakters aanvoeren, terwijl zij het is die blijkbaar niet meer zakelijk zou willen samenwerken
- d. D laat mij opdraaien voor het feit dat procedures lang duren
- e. D ontslaat (pas ?) na geruchten over wat ik op ECOZOEK gezegd heb, maar geeft andere redenen.

4a. Ontslag is wel heel extreem voor de leerlingen van Jan Tinbergen - niet eens in bijzonder ethisch opzicht, ook heel praktisch beroepsmatig.

Het werk dat op het bureau plaatsvindt is in hoge mate gespecialiseerd. Er zijn zacht gezegd weinig andere instituten die op deze manier de economie bestuderen en de overheid van advies voorzien. De investering die een medewerker in dit soort werk doet, betekent ook een zekere beperking van de mogelijkheden om snel wat anders te doen. Bijv. gebruikt het bureau veel zelf ontwikkelde programmatuur die derhalve niet bij anderen bekend is. Bijv. heb ik geen lijst van publicaties m.n. omdat mijn werk verdween onder de noemer ‘CPB’. Bij universiteiten kun je tegenwoordig vrijwel alleen terecht wanneer je gepromoveerd bent. Vervolgens is ‘de wereld van het economisch advies’ zeer klein. Men kent elkaar. Een onvrijwillig ontslagen medewerker staat vrijwel met lege handen, zeker wanneer hem ongeschiktheid aangewreven wordt en hem referenties worden onthouden. Dat weet iedere medewerker overigens drommels goed.

4b. In voorjaar 1990 dreigde D met een ongeschiktheidsontslag, maar was bereid tot een ontslag op grond van onverenigbaarheid van karakters bij een vrijwillig vertrek. Den Hartog heeft expliciet gesproken over “de techniek”.

- i. D schrijft mijn advocaat op 18 mei 1990, in een wat andere combinatie van *stick and carrot* omdat men een aanbod van onverenigbaarheid niet expliciet op schrift kan zetten:

“Op 11 mei j.l. is met de heer Cool gesproken over de mogelijkheid om met zijn instemming te komen tot een zogeheten ongeschiktheidsontslag met toekenning van wachtgeld. Een en ander tegen de achtergrond dat aannemelijk is, dat toekomstige werkverhoudingen ernstig zullen zijn belast.”²²⁰

Bij de BBV (Beschikking Bij Voorraad; de ambtelijke versie van het kort geding) is echter wel met getuigen expliciet over ‘comparitie’ met een aanbod van onverenigbaarheid gesproken.

- ii. Bij *duidelijke* ongeschiktheid zou het verbergen daarvan onverantwoordelijk zijn.
- iii. Nu kan het heel goed zijn dat D mij *ongeveer* ongeschikt vindt, en dat het collegiaal is dat mij een nieuwe kans op de arbeidsmarkt geboden wordt door zulks niet expliciet als ontslaggrond te noemen. In de context van de

---

²²⁰ Ook aangeboden was: gebruik van outplacement en nog een jaar solliciteren vanuit een werkende positie.

wetenschappelijke beroepsethiek is echter niet goed te begrijpen waarom dan de conditie van vrijwillig vertrek nodig is - d.w.z. dat ik mijn beroep en kritiek intrek. Bovendien, nu ik niet vrijwillig vertrek, is niet goed te begrijpen waarom D zijn best doet mij wachtgeld te onthouden (zie onder).

Het laat zich begrijpen dat het inslikken van kritiek (m.n. op het oneigenlijk gebruik van arbeidsrechtelijke middelen voor het sturen van de wetenschappelijke discussie) iemand geschikter maakt voor bijv. een ambtelijke loopbaan. Maar mijn functie is toch wel een wetenschappelijke.

Het dreigen met ongeschiktheidsontslag terwijl je gewone onverenigbaarheid van karakters van toepassing acht, expliciet om kritiek te smoren en 'vrijwilligheid' af te dwingen, is in strijd met de wetenschappelijke waarden.

iv. De rechtbank oordeelt:

“Hiertoe zij overwogen dat (...) in een geval waarin zowel termen voor een ontslag ex artikel 99 ARAR zijn te onderkennen, verweerder een zekere vrijheid van keuze toekomt. Van belang is slechts dat de juistheid voor de uiteindelijke gedane keuze duidelijk moet kunnen worden aangetoond.”

Zorgvuldig lezen toont ons een open deur.²²¹

De rechter heeft daarmee toch te weinig begrip voor de optie van 'dreigen om te smoren'. Waar de rechtbank spreekt over "onderkennen" is in zo'n geval gewoon sprake van verzinnen.

Zoals gezegd, een wetenschapper (wat D claimt te zijn) die zich reeds bereid heeft verklaard (bij intrekken van kritiek) tot onverenigbaarheid, kan niet meer volhouden dat er sprake is van *duidelijke* ongeschiktheid. Dat zou immers onverantwoordelijk zijn.

v. Blijkbaar ziet de rechtbank in mijn geval ongeschiktheid 'duidelijk' aangetoond.

- De kwestie wordt derhalve het helderst wanneer wordt aangetoond dat dit rechterlijk oordeel onjuist en onzorgvuldig is. De uiteindelijk door D gedane keuze is op zijn minst onduidelijk te noemen.
- Zou er "duidelijke" ongeschiktheid zijn dan is D ter zitting van de BBV onder de ogen van de rechter accoord gegaan met 'comparitie' - wat onder (ii) hierboven juist onverantwoordelijk is gebleken.

4c. Er bestaat het verschijnsel dat wanneer de ambtenarenrechter de aangevoerde ontslaggrond afwijst, de rechter gangbaar het ontslag toch wel zal laten doorgaan 'omdat de verhoudingen verstoord zijn'. Welbeschouwd is er dan geen sprake van ontslagbescherming.²²² In een stuk van EZ wordt D aangeraden deze weg te volgen, o.a. via 'het opbouwen van een dossier'.

Wetenschappelijk gezien is dit geen correcte gang van zaken. Wanneer D vindt dat zichzelf niet zakelijk met mij kan samenwerken, dan is de logische conclusie niet, dat ik zou moeten vertrekken.

4d. In 1990 heb ik besloten de toetsing van de beroepsinstanties af te wachten. Aan outplacement wilde ik gaarne meewerken, maar het was niet te beloven dat dit binnen een bepaalde termijn zou lukken. D heeft toen het aanbod van outplacement ingetrokken. Het dreigement van ontslag is niet uitgevoerd, en D besloot ook de uitspraak af te wachten. Dit laat zich uitleggen als een redelijk gebaar, echter, het is ook niet meer dan een conventie om ontslag voor de rechter aanvaardbaar te maken (en dossier op te bouwen).

²²¹ Cf. 'In het geval dat er termen bestaan de deur zowel als open als geveerd te onderkennen ... etc.'

²²² De landsadvocaat 26/8/91 verwijst hier naar "Mondt-Scholten, TAR 1990, blz. 457 e.v." en spreekt over de "gedektverklaring van de nietigheid" van ongeschiktheid.

- Deze procedures blijken lang te duren. Dat schijnt tegen je te werken. Het lijkt me dat D en EZ verantwoordelijkheid dragen voor deze procedures, en niet ik.²²³
- 4e. Het ontslag is pas aangezegd een paar dagen nadat ik mij in de huishoudelijke vergadering van ECOZOEK 1991 had uitgesproken over de claim van de wetenschappelijke status van het CPB. In het ontslaggesprek werd gesteld dat ik de integriteit van de directeur had aangevallen. Dit heb ik ter plekke weersproken - en in de ontslagbrief die een paar dagen later arriveerde staat dit punt niet vermeld. Brieven van getuigen van ECOZOEK geven het bekende beeld van slechte luisteraars - waarbij de voorzitter van de vergadering, professor Den Butter van de VU, het 't bontst maakt' - maar het beeld is divers genoeg om te kunnen constateren dat ik de integriteit van de directeur niet ter discussie heb gesteld. Het is hoogst aannemelijk dat dit incident een rol heeft gespeeld. D heeft de "techniek" van ontslag, hoewel bestudeerd, niet volledig toegepast. De rechtbank:
- “(…) hecht de rechtbank eraan op te merken dat de Dienstleiding van het CPB over het functioneren van klager in de periode na de meergenoemde FPB geen beoordeling in de zin van het BBRA 1984 heeft opgemaakt, hetgeen wel op haar weg had gelegen. Het opmaken daarvan is immers het instrument bij uitstek om aan het functioneren van een betrokkene bepaalde gevolgen te verbinden.”
- Bij opmaken van een FPB in 1991 had men moeten constateren dat ik op het kamertje apart, met de dienststopdracht "lezen en schrijven", loyaal, ondanks de enorme inbreuk op mijn (rechts-) positie, heel goed gefunctioneerd had. Het is alleszins redelijk te vermoeden dat mijn (nette maar door de voorzitter van de vergadering verkeerd overgebriefde) uitspraak op ECOZOEK de aanleiding was waardoor D, zagezegd, 'de kans schoon zag'.
5. D haalt zaken uit het verband en hanteert het resultaat als rechtvaardiging voor de toepassing van de arbeidsrechtelijke maatregelen. D maakt de kwestie complexer dan hij is, en belast begrip en aandacht van anderen onnodig. Dit is misbruik van omgevingsruis.
- 5a. T.a.v. moeilijke notities. Ik schrijf wel eens iets, met name thuis, wat veel mensen niet kunnen volgen. Dat zij zo. Het bestaan van dergelijke artikelen gaat echter niet ten koste van kwaliteit en kwantiteit van mijn feitelijke werkzaamheden op het bureau. (Al wordt dat wel eens gezegd.)^{224 225}
- 5b. T.a.v. economische kennis. Het FIF betreft de functie van wetenschappelijk medewerker kwantitative economie of econometrie. Kennis en vaardigheden zijn volgens de FPB met score D

²²³ Dit was vooraf bekend. Een belangrijke reden om de procedures toch te door te laten gaan is dat anders het verwijt zou kunnen ontstaan dat niet van bestaande procedures gebruik is gemaakt.

²²⁴ Zie de context. Bijv. heb ik 200 pagina's aanzet tot een proefschrift over de productiekant van de papier- en grafische industrie en uitgeverijen in 1986 in de kast gelegd, toen HA III gereorganiseerd werd en Athena gemaakt moest worden. De notities van medio jaren '80 hebben onvoldoende de kans gehad voor het bureau nuttig te blijken. Laat ik eraan toevoegen dat HA III heel anders is dan bijv. HA I.

²²⁵ Moeilijke notities zijn geen grond van ontslag. In februari 1994 vroeg mijn brief aan de directeur of ik alsnog notities mocht bespreken en publiceren, nu de rechter het tegenhouden daarvan nietig had verklaard. Met meer publicaties zou het ongeschiktheidsontslag beter te toetsen zijn door de CRvB. De directeur deelt mee dat het ontslag niet op deze grond gebaseerd is. (In Id hierboven geciteerd.)

gewaardeerd. Hier is ook te verwijzen naar het oordeel van EZ en rechter, aangehaald onder Ia hierboven.

Het FIF is niet die van wetenschappelijk programmeur.²²⁶

Toch wordt wel eens gesuggereerd dat ik niet zo goed ben in economie en alleen in programmeren. Dit doet m.n. de chef op 1 mei 1990:

“Als sterke punten kwamen naar voren zijn bekwaamheden op programmeergebied, en de werklust die hij daarbij aan de dag legde. Matig waren zijn prestaties op het gebied van de toegepaste economie.”

- i. Mogelijk heeft de chef de FPB verkeerd ingevuld. Hij beweert hier wat anders dan wat de FPB geeft, nl. score D t.a.v. het FIF voor kwantitatief econoom. Een verkeerde invulling is niet ondenkbaar, want sommige opmerkingen in de FPB leggen veel nadruk op computerwerk. Dus, wat de rechter onder Ia hierboven zegt, kan komen door verkeerd invullen door de chef.
  - ii. Of, de chef heeft een andere mening dan de HAC, mede-opsteller van de FPB.
  - iii. Of, chef & HAC & D hebben hier een dubbele positie.
    - Naar collega's doet D alsof in ieder geval kennis en vaardigheden erkend worden.
    - Maar, zodra, ook in andere kring, de vraag ontstaat waarom mijn economische voorstellen dan niet zijn doorgesproken en doorgerekend, dan zegt D dat ik alleen maar goed ben in programmeren.
  - iv. Ik heb D het oordeel gevraagd van meer collega's met wie ik gewerkt heb. Ik heb een aantal voorbeelden genoemd waarin ik een andere economische analyse had dan chef en/of HAC. D heeft deze voorbeelden niet aan de collega's voorgelegd. Gezien de complexiteit van het werk is een matige kennis van economie niet reëel. Denk aan het (mede-) maken van Athena en lange termijn paden daarmee. Je moet de statistieken kennen en de samenhangen zien. Een model van 7000 variabelen voor 30 jaar gesimuleerd, en daar dan zinvol over praten. In het model komt het werk van collega's samen, collega's met wiens reacties je te maken hebt. Wie kijkt naar mijn cv, naar het werk op het bureau, naar de diverse notities en analyses, zal afstand nemen van de suggestie dat ik alleen maar goed ben in programmeren.
- 5c. T.a.v. het contact in de afdeling.

Multisectorstudies (MSS) was in 1989/90 samengesteld uit een chef, een senior wetenschappelijk medewerker, ikzelf, en drie statistisch medewerkers. Twee statistisch medewerkers deelden samen een duobaan. De afdeling was een van de weinige multiculturele afdelingen op het bureau, met twee statistisch medewerkers van Surinaamse herkomst. De senior collega was vroeger, vóór de reorganisatie van 1986, chef geweest van zowel mij als een van de statistisch medewerkers.²²⁷

Verkorte beoordeling en FPB beoordelen het gedrag op de werkplek als minder bevredigend. Dit is ten onrechte. Onder complexe omstandigheden is juist goed gefunctioneerd. De chef nam te weinig zijn verantwoordelijkheid en accepteerde bijv. aantoonbaar te grote werklasten. Het is controleerbaar dat plannings regelmatig niet gehaald werden. Bijv. de Athena-publicatie stond geboekt voor najaar 1988, dit werd

²²⁶ Daarenboven was er sprake van een overmaat aan 'gewoon' programmeren.

²²⁷ De twee Surinaamse collega's zijn een jaar na mijn vertrek van de afdeling wegens onderlinge onmin uit elkaar geplaatst. In 1992/93 was de chef hoofd van een andere afdeling, de plv. HAC is hoofd van de afdeling geworden, een statistisch medewerker is naar de Antillen verhuisd, een statistisch medewerker loopt in de ziektewet (en een medewerker is ontslagen). In 1994 is de afdeling ook aan een andere hoofdafdeling toegewezen, met de nieuwe naam "bedrijfstakken model ontwikkeling" (BMO) terwijl genoemd medewerker vanuit de ziektewet vermoedelijk naar de WAO zal gaan.

zomer 1990. Het onderzoek t.a.v. Athena stagneerde. De lange termijn studie wierp begin 1989 al een schaduw van irreële plannen vooruit. Collega's op de afdeling plaatsten ook vraagtekens, hadden ook kritiek op de gang van zaken, ook al voelden ze zich niet geroepen zich in de onderhavige kwestie te mengen. Mijn opstelling ook in de afdeling is steeds constructief geweest.

In antwoord op de FPB is D verzocht om afdeling en management te onderzoeken. D heeft dit steeds afgewezen, terwijl er toch voldoende aanwijzingen zijn dat zo'n onderzoek op zijn plaats was en is. Deze weigering is oncollegiaal, onwetenschappelijk en oneigenlijk.

Doordat er geen onderzoek is geweest, en doordat de rechtbank voor dit gebrek geen oog voor heeft gehad, ben ik nu in de onmogelijke positie gekomen de volgende twee punten te moeten noemen. Het betreft hier twee beschuldigingen van de kant van de dienstleiding die een centrale plaats innemen. De voorstelling van zaken door de directie is eenzijdig, waarbij m.i. de visie van de collega's niet correct verwoord is en waarbij onvoldoende rekening met mijn positie gehouden wordt. Voor het volgende is van belang te beseffen dat ik me concentreer op wat m.i. in de weergave van D ontbreekt. Zo terughoudend mogelijk:

- i. De meeste mensen kunnen zich, konden zich destijds, niet voorstellen wat een multiculturele samenstelling betekent. Uit het proefschrift van Pinto p23:²²⁸

“Maatschappelijk werkers, (...) artsen, politieagenten, juristen, (...) journalisten, (...) onderzoekers ervaren in hun contact met nieuwe ingezetenen, dat zij in hun opleiding, hun beroepsvoorbereiding totaal niet voorbereid zijn op deze situatie, die door hun aangeleerde en jarenlang gehanteerde vaardigheden, werkmethode, omgangsvormen en gesprekstechnieken niet meer het gewenste resultaat bereiken, maar zelfs het tegendeel.”

Een voorbeeld van wat vaak voorkwam, is dat ik een bepaalde collega iets uitlegde, vroeg of het duidelijk was, en dan “ja” ten antwoord kreeg - terwijl later bleek dat toch meer uitleg nodig was. Mijn vermoeden is dat dat “ja” dan samenhangt met de Hindoestaanse herkomst van die collega. Het is belangrijk te zien dat de persoonlijke relatie met mij goed bleef.

De chef en de senior collega kenden het communicatieprobleem niet in dezelfde mate. Dat zal ermee samenhangen dat er voor chef en senior formelere gezagsverhoudingen bestonden. Vervolgens kwamen de statistische medewerkers bij mij voor de vragen van complexe technische aard.

De FPB maakt hiervan dat mij verweten kan worden dat uitleg “onduidelijk” was.

- ii. De indiensttreding in mei 1989 van een afgestudeerd psycholoog als part-time statistisch medewerker voor veel computerwerk, was weer zo'n complicatie.
  - In het sollicitatiegesprek had deze medewerker gezegd dat hij in NOS/BE had gewerkt. Dat was voor de afdeling van belang omdat we net in de overgang van dat systeem naar NOS/VE zaten. In de eerste werkdagen bleek dat hij niet wist wat een EOR-kaart was. Op zich is voorstelbaar dat je vanuit NOS/BE onmiddellijk een applicatie ingaat. Het kon een misverstand zijn. Maar in combinatie met de voor het bureau experimentele achtergrond van de nieuwe medewerker, en de parttime aanwezigheid, ga je toch twijfelen of wel de goede man op de goede plek komt. Na overleg met de chef heb ik deze

---

²²⁸ D. Pinto, “Onderwijs over cultuurverschillen”, proefschrift RUG 1993, Bohn Stafleu Van Loghum p23

nieuwe medewerker intensief begeleid. Ik kon in oktober 1989 heel positief adviseren tot voortzetting van het dienstverband.

De medewerker oordeelde toen wel, dat wanneer de intensieve begeleiding bleef voortduren, hij niet zou blijven. Dit laatste was voor de chef aanleiding om bij de verkorte beoordeling op 17 oktober 1989 mijn gedrag op de werkplek als minpunt te noteren - overigens met handhaving van het advies tot de dubbele periodiek.

- Bij de bezwarencommissie van EZ in november 1990 beweerde de chef dat mijn verplaatsing uit de afdeling in april 1990 nodig was omdat deze medewerker *in die periode van april* dreigde weg te gaan. Het verslag van de zitting noteert dat de chef:

“(…) antwoordt dat de dienstleiding constateerde dat de situatie onwerkbaar was geworden zodat bezwaarde verplaatst moest worden. Een van de collega's van betrokkene, een statistisch medewerker, had zelfs te kennen gegeven om die situatie weg te willen. De heer Den Hartog erkent dat het ook mogelijk was geweest om die collega te verplaatsen.”

N.a.v. deze uitspraak op de zitting heb ik de betreffende collega om toelichting gevraagd, en deze heeft in 1991 een schriftelijke verklaring gegeven dat zijn werksituatie sinds oktober 1989 sterk verbeterd was en dat er geen sprake van was dat hij in maart 1990 om mij weg wilde of dat hij niet met me kon werken.

D doet niets met die verklaring.

NB. Door procedurele fouten is deze verklaring van de collega niet bij de rechter gekomen, en heeft dus geen rol gespeeld bij het besluit van 15 december 1993.

Deze toelichting is regelmatig gegeven. Het lijkt niet correct dat er nog steeds geen onderzoek van de afdeling heeft plaatsgevonden - laat staan andere maatregelen, waar de chef voor de bezwarencommissie de waarheid geweld aangedaan heeft.

5d. T.a.v. contact met andere collega's.

Voor het oordeel over mijn gedrag gebruikt D alleen opinies uit de hiërarchische lijn. (Dit blijkt voor de rechter acceptabel - hetgeen een grond is voor de CRvB.)

Op zijn minst zou het wetenschappelijk karakter van mijn functie, en het coördinerend karakter van het werk voor studies als Europa'92 en de lange termijn, vereisen dat men breder kijkt.

Dat zo'n bredere blik in de processtukken ontbreekt, heeft een verklaring.

D heeft wel bij collega's gepolst, maar heeft daar bot gevangen.

Bovendien, de HAC verdraait de daar verkregen informatie. Bij de bezwarencommissie EZ noemt de HAC een voorval waarbij collega's van de afd. Lange Termijn waren betrokken, en gebruikt dat in kritiek naar mij toe, terwijl onderzoek door D bij de betreffende collega's juist had doen blijken dat er geen kritiek was, eerder het tegendeel.

5e. T.a.v. het uitvoeren van opdrachten.

De FPB stelt:

“Betrokkene geeft de indruk weerstand te voelen bij het ontvangen van leiding hetgeen tot uiting komt in de eigen interpretatie van gegeven opdrachten en de te uitvoerige discussies hierover.”

De FPB is opgemaakt op 31 januari 1990, en betreft naast 1989 ook januari 1990, de periode waarin gesprekken zijn gevoerd. Het is niet aan te nemen dat de FPB suggereert dat beroep niet zou mogen. De formulering in de FPB kan niet van toepassing zijn op mijn verzoek om vertrouwenwekkende maatregelen.

De bewering in de FPB is buiten proportie. Ik ben met argumenten aanstuurbaar. Heel loyaal is langdurige uitholling van de wetenschappelijke functie met een overdaad aan computerwerk geaccepteerd. Bij de verkorte beoordeling in 1988 deed de chef beloften tot verbetering. Dat lukte in 1989 niet o.a. door zwangerschapsverlof en uiteindelijk part-time gaan werken van een collega, en door de overgang van NOS/BE naar NOS/VE, d.w.z. een verandering van besturingssysteem waarin weinig economisch werk valt te zien. De belofte tot verbetering werd bij de verkorte beoordeling 1989 herhaald.

De gesprekken in januari 1990 leidden tot een voorstel van chef en directie tot een taakomschrijving 'die uitzicht bood op bevordering in 1991'. Qua intentie kwam de taakomschrijving neer op veel computerwerk voor de lange termijn studie. De eerdere toezegging van de chef uit 1989 werd dus ongedaan gemaakt.²²⁹

Vervolgens weigerde D - hoe kwantitatief onderlegd ook - een kwantitatieve indicatie te geven van de tijd die gemoeid zou zijn met de voor de functie wezenlijke studie en schriftelijke rapportage. In andere afdelingen heeft men hiervoor CEP-luwe periodes, bij MSS heerste een constante drukte, en enige regulering was volgens mij verstandig. D weigerde echter hier duidelijkheid te verschaffen en de beperkingen te erkennen die het FIF aan haar oplegt.

D verlangde een positieve instemming met de taakomschrijving, als signaal dat de kwestie nu geregeld was. Omdat de taakomschrijving eerder het tegendeel van een vertrouwenwekkende maatregel was, heb is deze positieve instemming, met deze argumenten, onthouden.

De taakomschrijving is toen op 29 januari 1990 als *dienstbevel* gegeven.

Dit is uitzonderlijk. Den Hartog schrijft ook op 29/1/90:

“Ik betreur het dat deze uitkomst thans in deze in mijn ervaring ongebruikelijke brief moet worden vastgelegd.”

Het is niet goed te begrijpen waarom Den Hartog spreekt over “moeten”. Het is niet te volgen waar zo'n dienstbevel voor nodig zou zijn. Ik heb nimmer gezegd of gesuggereerd dat ik taken zou weigeren.

Uiting is alleen gegeven, en het is toch relevant dat de dienstleiding dat weet, dat die taakomschrijving niet gezien kon worden als een antwoord en regeling van het verzoek om vertrouwenwekkende maatregelen. Je kunt afwezigheid van positieve instemming niet behoorlijk uitleggen als negatief signaal.

Het is incorrect dat de FPB van zo'n nette en redelijke houding maakt dat ik moeite zou hebben met wetenschappelijke leiding, en te uitvoerige discussies zou veroorzaken.

5f. T.a.v. werkweigeren.

De HAC had gevraagd om een notitie over de kapitaalkosten - die langer dan een jaar in de la had gelegen - af te maken. De chef vond andere dingen belangrijker, en gaf ook zelf tegenstrijdige opdrachten. Bij een werkbespreking dienaangaande liep hij boos weg. De chef is gaan spreken over werkweigeren. Deze aantijging wordt hieronder apart behandeld.

5g. T.a.v. herplaatsing in een andere afdeling.

D stelt dat herplaatsing niet mogelijk bleek ook al werd de afdelingshoofden het bod gedaan dat plaatsing boven de formatie mocht totdat er een vacature was.

---

²²⁹ D erkent deze nadruk in de brief van 10/4/90 (zie 3c). De taakomschrijving was overigens zonder beschermende werking want bevatte de term “en overige” waardoor dus alles gevraagd kon worden. Dat gebeurde ook meteen bij de varianten exercitie voor de Athena-publicatie.

- i. Binnen het bureau weet men snel ‘dat er wat aan de hand is’. Afgezien van de onderlinge contacten, is er een omroepsysteem, en wanneer in een periode frequent de namen van een medewerker, chef, HAC en met name de personeelschef voor vergadering worden omgeroepen dan weet, zagezegd, het domste onkruid in de omringende Scheveningse bosjes hoe laat het is. Je moet het dan wat verstandiger aanpakken. D heeft aan een formeel criterium voldaan. D heeft niet gedaan wat binnen het bureau gepast zou zijn geweest. Dat vonden, in enkele gesprekken, ook collega’s.
- ii. Ik heb vanzelfsprekend in voorjaar 1990 met een paar chefs gesproken. Men had geen kennis van de werkelijke situatie, kende geruchten, zag dat D arbeidsrechtelijke maatregelen nam. Er was een terughoudendheid, die begrijpelijk voorkomt. (De onderhavige kwestie controleren vereist nogal wat.²³⁰) Dit is niet aan mij te wijten, aan D te wijten, en geen argument dat gebruikt kan worden om mij maar te ontslaan.
- iii. D heeft een dubbele houding:
  - Ter eerste wordt het herplaatsingsprobleem geweten aan mijn “visie”. *Ikzelf* zou hebben aangegeven *door die “visie”* niet elders te kunnen werken. De landsadvocaat bij de BBV van 26 augustus 1991:

“Er is geprobeerd om klager naar een andere functie te laten overplaatsen. Zijn visie op de werkwijze van het CPB is echter dusdanig dat op iedere andere werkplek onmiddellijk dezelfde problemen zullen ontstaan als thans bij de afdeling Multisectorstudies.”²³¹

Het verweerschrift van 20 december 1991:

“Hij stelt enige gesprekken met hoofden van andere afdelingen te hebben gevoerd, waarbij hem zou zijn meegedeeld dat de gerezen problemen op de afdeling Multisectorstudies eerst intern moesten worden opgelost. Hij meent dat het in dit licht niet vreemd is dat hij niet kon worden herplaatst, maar dat dat niet aan hem was te wijten. Hij verwijt de dienstleiding in deze een gebrek aan actieve sturing tot plaatsing in een andere afdeling. De voorstelling van zaken die klager hier geeft is niet juist. Er is onderzocht of er binnen het CPB een plaats voor hem zou zijn te vinden waarvan klager zelf meende dat er geen problemen zouden rijzen, gegeven zijn hiervoor bedoelde opvattingen. [²³² / TC] Dat bleek niet mogelijk, hetgeen geen verband hield met de opstelling van anderen, maar nu juist voortvloeide uit de spanning tussen klagers opvattingen over het werken bij en het werk van het CPB en die van de leidinggevenden bij het CPB daarover.”
  - De voorgaande suggestie dat het ‘aan mij’ zou liggen, staat haaks op de positie van de directeur die in een gespreksaantekening van 8 maart 1991 (BBV 55) schrijft, cursivering van mij:

“De optie blijven bij het CPB zou slechts dan weer aan de orde kunnen komen indien een *afdelingschef* alsnog tegenover de directie *overtuigend* weet te beargumenteren dat Cool een *goede aanwinst* voor zijn afdeling is. Alsdan zal de directie zich opnieuw beraden hetgeen, gelet op de

²³⁰ Ook: in mijn steekproef zei een hoog percentage ‘al voldoende managementsproblemen’ te hebben. In januari 1990 begon op het CPB de eerste “management-training”. Ik leg hier geen nadruk op.

²³¹ Misschien is sarcasme geoorloofd: ik had natuurlijk al bijna 8 jaar problemen veroorzaakt die X keer per jaar tot ontslagdreiging leidden.

²³² Feitelijk onjuist. Er is rondvraag gedaan bij de afdelingschefs zonder dat ik daarvan wist en zonder dat mij gevraagd was of ik aan herplaatsing wilde denken. D stelt dat die rondvraag neutraal is gedaan. In gesprekken met de chefs naderhand bleek dat men de context van de ‘neutrale vraag’ wel begreep.

geschiedenis en de bredere belangen van het Bureau als geheel, *geenszins* een positieve belissing garandeert.”

Er is derhalve een duidelijk verschil in positie van D en de advocaat van EZ.

NB. In mijn brief van 10 maart 1991 kom ik op dit laatste gesprek van 8 maart 1991 terug, en bevestig ik dat ik loyaal opdrachten accepteer. Aan mijn “visie” mankeert dus niets.

NB. Waar de directeur spreekt over een “optie” doet hij geweld aan het feit dat ik in vaste dienst ben - en dat hij mijn positie met *détournement de pouvoir* en met breidel heeft beschadigd.

NB. De directeur verwijst naar de “bredere belangen van het Bureau als geheel”. Aannemelijk is dat hij hier doelt op mijn analyse t.a.v. de werkloosheid en de zinvolheid van een parlementaire enquête. Het is onduidelijk wat D in deze aan ‘overtuigingskracht’ van een chef zou verlangen.

- iv. Ik ben buiten de normale werkzaamheden geplaatst. Ik heb mij keurig gehouden aan de taakopdracht “lezen en schrijven”. Men telt en leze de notities. Het laat zich echter vermoeden dat de taakopdracht niet gericht was op herplaatsing, eerder het tegendeel. Allerlei alternatieve taakopdrachten waren te verzinnen. Waar een wil is, is een weg. Bijv. is een promotie-onderzoek voorgesteld.
- v. Toen D mij een conflict aandeed t.a.v. de publicatiegang van een artikel, werd het animo van de chefs natuurlijk niet groter. Scherp redeneren t.a.v. verantwoordelijkheid en verwijtbaarheid is hier nodig voor behoud van de wetenschappelijke integriteit.

5h. Het rookgordijn resumerend.

De rechtbank stelt:

“Vast staat derhalve dat klager erg moeilijk leiding kan accepteren alsmede onvoldoende vermogen tot samenwerking bezit, zodat verweerder in redelijkheid tot de conclusie is kunnen komen dat klager ongeschikt was voor de vervulling van zijn functie.”

Dit is nogal in contrast met mijn uitstekende vermogens tot samenwerking en het accepteren van (wetenschappelijke) leiding.

Het oordeel van de rechtbank is onzorgvuldig en derhalve doorgeleid naar de CRvB. De CRvB kan het zinvol achten getuigen te horen. Correct is dan, dat collega’s getuigen zijn voor de gang van zaken, en niet een getuige voor of tegen een van de partijen. Het lijkt me passend - ook bij een eventueel parlementair onderzoek - dat er inderdaad getuigen gehoord worden.

- 6. D accepteert allerlei fouten van het management en gaat niet over tot nader onderzoek, zelfs wanneer in de procedures voldoende naar boven komt
- 6a. Chef en HAC. Er is voldoende genoemd.
Ik geef hierbij aan dat kwesties met name in de loop van het beroep vorm en omvang hebben gekregen. Ik heb het interne beroep vooral t.a.v. de HAC geformuleerd gezien zijn verantwoordelijkheid - waardoor ook de relatie met de chef gespaard bleef.
- 6b. T.a.v. de personeelsfunctionaris: De op het bureau gehanteerde loopbaanregeling bleek niet afgestemd met BiZa. Deze eigen loopbaanregeling is t.a.v. mij verkeerd toegepast. De FPB spoort niet met de verkorte beoordeling. Het managementsargument is niet opgepakt terwijl de functionaris de afdelingsproblemen kende. De functionaris werkt mee aan het dienstbevel voor de taakomschrijving. Van

het functioneringsgesprek van 6 april 1990 is geen verslag gemaakt. Daaraan ontleende de functionaris wel een bizarre beschuldiging van werkweigeren, zulks in strijd met procedures rondom functioneringsgesprekken en gangbare begrippen van werkweigeren. Zowel bij de bezwarencommissie als bij de rechtbank verschijnt de verkeerde FIF tussen de stukken. De verklaring van de statistisch medewerker t.a.v. de verplaatsing zit niet bij de processtukken terwijl D daar wel over beschikt. De functionaris notuleert slecht en biedt gespreksnotulen niet ter kontrasignering aan.

De beschuldiging van “werkweigeren” en het tegenhouden van de publicatie zijn vervolgens nader te behandelen.

Beschuldiging van “werkweigeren” (ad 5f)

Vermoedelijk is de uitspraak van de rechtbank van 15 december 1993 het redelijke vertrekpunt voor bespreking. De rechtbank schrijft:

“In dat licht bezien komt de rechtbank tot het oordeel dat klager onvoldoende in staat is binnen de structuur van het CPB en binnen de bestaande gezagsverhoudingen loyaal uitvoering te geven aan opdrachten die hem door zijn superieuren gegeven worden. Aan klager moet worden toegegeven dat op zichzelf het leveren van kritiek, mits goed onderbouwd en zakelijk, in een functie als de zijne niet ontoelaatbaar is. Echter, in een organisatie als de onderhavige is leiding accepteren een essentiële voorwaarde voor het goed functioneren van die organisatie. Daarmee strijdig is de wijze waarop klager zich heeft opgesteld. Hij heeft - dit blijktens de vele brieven van zijn hand en de verslagen van de vele gesprekken die met hem zijn gevoerd - gedurende de periode waarin de problemen zijn ontstaan, vastgehouden aan zijn eigen ideeën omtrent de wijze waarop (naar hij meende) zijn functie zou moeten worden vervuld. De rechtbank stelt vast dat klager de zijdens verweerder gegeven voorbeelden van werkweigeren niet zozeer ziet als werkweigeren, maar meer als een zeer kritische benadering van de wijze waarop binnen bepaalde projecten prioriteiten werden gesteld. Naar het oordeel van de rechtbank mag dergelijke kritiek echter in beginsel niet zo ver worden doorgevoerd dat daardoor bepaalde opdrachten niet meer worden uitgevoerd, althans niet door klager. Daarbij zij verwezen naar de brief van klager aan prof. Zalm d.d. 10 april 1990 (gedingstuk 18) [moet 14 zijn /TC]. De rechtbank stelt verder vast dat verweerder het ontslag met name gebaseerd heeft op bovengenoemde punten.”

Dit oordeel is doorgeleid naar de Centrale Raad van Beroep. Punten van overweging - overigens niet definitief, want die komen van mijn raadsman - zijn de volgende. Er zijn twee hoofdpunten, en de rest is subsidiair.

- b1. De rechtbank herhaalt slechts de suggestie van D dat er van werkweigeren sprake zou zijn, terwijl dit vooralsnog slechts een beschuldiging is. De rechtbank pleegt noch toetsing, noch nadere studie, noch koppeling aan normale begrippen van werkweigeren. De rechtbank gaat voorbij aan een goede procedurele afhandeling van beschuldigingen van werkweigeren.
- b2. De “*periode waarin de problemen zijn ontstaan*” heeft ook een vervolg. Ik was behoorlijk geschrokken toen ik in april 1990 hoorde dat D aan ontslag dacht. Vanzelfsprekend had ik in december 1989 wel voorspeld dat de dienstleiding het niet zou accepteren dat ik in beroep ging, en dat er wel of andere aanleiding van het een of ander zou zijn - zeker met mijn analyse t.a.v. de enquête. Er was immers al de ervaring dat een periodiek met een bizar argument geweigerd was. En er was niet voor niets gevraagd om vertrouwenwekkende maatregelen ook in de sfeer van het management. Hoe dan ook, wanneer ‘het moment daar is’, is het toch altijd anders. Gepast geschrokken heb ik bij de directeur van een positieve grondhouding getuigd. Directeur en chef is aangeboden voor de duur van de beroepsprocedures geen andere pretenties dan die van een soort beleidsmedewerker te hebben, zulks conform het gestelde in de brief van de directeur van 10 april 1990 (zie 3b). Het verslag van de chef van 1 mei 1990 vermeldt:

“Nadat Cool van de directeur te horen heeft gekregen dat ontslag dreigt geeft hij mij op 10 april te kennen voortaan wel de gegeven opdrachten te willen uitvoeren met als enige motivatie dat hij niet ontslagen wil worden. Dit biedt mijns inziens geen basis om de werkrelatie voort te zetten.”

Derhalve, het was de *keuze* van de *chef* dat hij een werkwillende niet wilde accepteren.

Ik was zeer gemotiveerd om niet ontslagen te worden. Dat heb ik ook bij chef en D aangevoerd. Het is niet oneervol en ongeloofwaardig, wanneer men zeer gemotiveerd is om niet ontslagen te worden. Het hebben van een baan en inkomen is een alleszins aanvaardbare en zeer honorabele motivatie voor mensen om te werken.

Daarenboven is de clausule - voor de duur van de lopende beroepsprocedures - alleszins begrijpelijk. Men mag verwachten dat iemand die beroep instelt, dit gemotiveerd doet, en vervolgens gemotiveerd is het resultaat af te wachten. De afwijzing van de chef is niet redelijk.

De woorden zijn misschien zo gekozen dat het wel redelijk lijkt.

De echte gang van zaken is dat de chef in dat gesprek wilde dat ik verklaarde dat ik in de voorgaande maanden alles verkeerd gezien en beoordeeld had. De chef verlangde dat ik mijn beroep introk.

Subsidiair:

b3. Het is evident dat de lange lijdensweg door de beroepslagen de buitenstaander sceptisch maakt.

Hierbij zij te begrijpen dat het ontslag plaatsvond ná de bezwarencommissie. Het ontslag is alleen behandeld in de BBV in augustus 1991 en de bodemprocedure in oktober 1993.

a. De uitspraken van bezwarencommissie en rechter tonen een duidelijke spanning.

i. De bezwarencommissie EZ meende nog in 1990:

“5.2. De Commissie wenst hierbij nog op te merken dat zij zich, gezien toch de vele betogen van betrokkene, niet aan de indruk kan onttrekken dat bezwaarde enigermate moeite heeft met gezagsverhoudingen en met het feit dat van de Dienstleiding niet kan en mag verwacht worden, dat zij haar verantwoordelijkheden m.b.t. de door het CPB te verrichten werkzaamheden en de daarin te stellen prioriteiten ten aanzien van hem maar laat varen.”

“8.1. Ten aanzien van de verplaatsing van betrokkene naar een andere kamer -gelegen buiten de afdeling-, overweegt de Commissie dat de Dienstleiding van het CPB, nu het blijkbaar een maatregel met een enigszins disciplinair karakter betreft, meer zorgvuldigheid had moeten en kunnen betrachten. [²³³ / TC]

De Commissie heeft met name toch de indruk gekregen, dat e.e.a. nogal rauwelijks heeft plaatsgevonden, terwijl toch als algemeen rechtsbeginsel aanvaard is dat (ook) een (deels) disciplinaire maatregel niet genomen kan worden dan nadat op behoorlijke wijze hoor en wederhoor aan betrokkene is geboden.”

---

²³³ De minister schrijft in zijn contramemorandum: “Met de commissie ben ik het eens dat deze ordemaatregel met meer overleg gepaard had kunnen gaan.” De commissie zegt ook *moeten*, geachte minister.

“8.2. Nu enerzijds volgens de Dienstleiding sprake is van ruimtegebrek, hetgeen ook door betrokkene niet is bestreden [²³⁴/TC] en anderzijds de indruk gewekt is bij de Commissie dat betrokkene, gelet op het karakter van zijn werkzaamheden, in feite niet ontevreden is met die andere kamer, [²³⁵/TC] acht de Commissie de nadelen voor betrokkene zo klein, dat het gebrek aan zorgvuldigheid in deze voor gedekt verklaard kan worden. Derhalve oordeelt de Commissie ook dit bezwaar ongegrond.”

ii. De rechtbank schrijft:

“Wat er ook zij van het feit dat verweerder daarmee [met de verplaatsing / TC] in strijd heeft gehandeld met het verbod van détournement de pouvoir, staan blijft dat de situatie zich zodanig ontwikkeld heeft dat klager niet meer op zijn afdeling te handhaven viel.”

Het verschil is, ook qua toon, opvallend. De commissie spreekt over “indruk” en “enigermate”. De commissie geeft *beide* partijen een tik op de vingers, en sluit niet uit dat het daarmee goed zou kunnen komen. De rechtbank tikt D harder, maar beloont D daarna door mij de woestijn in te sturen.

Mogelijke verklaringen zijn:

iii. De rechtbank heeft ook een ontslag voorliggen.

De vraag is echter of ik op de kamer apart slecht gefunctioneerd heb.

iv. Denkbaar is dat de commissie de beschuldiging van “werkweigeren” niet serieus getoetst heeft, en de rechtbank wel. Hierbij:

- Op de zitting voor de BBV gaf de rechter als eerste reactie op het feit dat de chef boos uit een werkoverleg wegliep, dat dit van mijn kant geen werkweigeren was. Daarop neeg Den Hartog het hoofd en mompelde “ja”. Het is niet te begrijpen wat de rechtbank er nu van maakt. Het is overigens ook niet te begrijpen dat zo’n belangrijke erkenning niet in het verslag van de BBV zitting is terug te vinden
- Bij de BBV was al sprake van de mogelijkheid van ‘comparatie’ - ontslag op onverenigbaarheid van karakters e.d. - wanneer ik mijn beroep maar inslikte en vrijwillig vertrok. Wanneer D werkweigeren meende te kunnen bewijzen, dan had ze denkkelijk geen reden gehad zo’n aanbod te doen.
- Het schijnt tot de discretie van de rechtbank te behoren, dat men iets toetst waarvoor geen expliciet besluit bestaat. De rechtbank spreekt hierboven een oordeel uit over het blijven liggen van opdrachten, terwijl er geen concreet directiebesluit terzake ligt. De vraag die dan ontstaat is in hoeverre zo’n discretionaire toetsing zorgvuldig is. Wanneer ik niet weet waartegen ik mij moet verdedigen - en mij juist verdedig door te zeggen dat D een beschuldiging niet onderbouwd heeft - dan kan de rechtbank toch niet zorgvuldig menen die eventuele punten van verdediging *reeds gehoord* te hebben.

---

²³⁴ Door mijn verplaatsing was een extra kamer nodig. De redenering van de commissie is niet te volgen.

²³⁵ Ik heb me ook tijdens de zitting loyaal opgesteld. Bovendien, het geringste onvertogen woord zal uitgelegd worden als teken dat (van mijn kant) de verhoudingen verstoord zijn. Het is evenwel niet te begrijpen dat de commissie het feit dat ik beroep instel niet opvat als ... beroep. Misschien ook als signaal, hoe subtiel ook, dat er zekere gedachten bestaan die in de richting van ontevredenheid uitgaan. De commissie schijnt te hebben gedacht dat er alleen een ander kamertje was, en geen verandering was in rechtspositie, soort werk, werkverhoudingen, hoe collega’s tegen je aankijken, carrière-perspectief, overlast zoals het bezwaar bij de commissie instellen (en hoe chefs daar tegenaan kijken), en dergelijke.

- b. Evenwel, boven staat de teleurstellende uitspraak van de rechtbank. Hier kunnen slechts de overwegingen voor de stap richting CRvB gegeven worden.
- b4. De rechtbank spreekt over *voorbeelden van werkweigeren* terwijl maar *een - unieke - beschuldiging* van werkweigeren bekend is, en, schriftelijk pas zeer laat en nooit in concreto (per besluit).
Indien er meer voorbeelden van werkweigeren zijn, waarom heeft D mij dan niet reeds eerder uit de kamer geplaatst ? Bijv. in oktober 1989 toen ik mijn tweede periodiek wel kreeg en de chef andermaal twee voorstelde ? Hoe is een maniakale werkweigeraar ooit boven het referentiep pad gekomen ? Het is bijna niet te geloven dat de rechtbank, die weet met welke regelingen het begrip werkweigeren omkleedt is, hier zo te werk gaat.
- b5. Er is nimmer een adequate gelegenheid is geweest om me te *kunnen* verdedigen.
- a. D heeft nooit een besluit terzake genomen.
  - b. Er moet een besluit bestaan. (Dat schrijven beroepsprocedures voor.)
  - c. Het besluit tot verplaatsen is zonder grond gegeven, en is in december 1993 vernietigd.
  - d. Per 16 juni 1994 pleegt D, dan wel EZ, een *kennelijke weigering* een besluit te geven waarom verplaatsing uit de afdeling nodig was.
  - e. Er is (dus) nog steeds geen besluit en nog steeds geen mogelijkheid van verdediging.
  - f. De ontslagbrief van zomer 1991 is het eerste moment dat de *beschuldiging* van werkweigeren naar mij toe *officieel* vastgelegd werd - d.w.z. door D geuit (doch vooralsnog niet onderbouwd). Dus:
    - i. het *ontslag* is het *besluit*,
    - ii. de toelichtende brief noemt als *argument* (zgn. ‘onderbouwing’ van het besluit tot ontslag):
 “U weigert zelfs - al dan niet expliciet - opdrachten uit te voeren.”
 Dit is derhalve een beschuldiging.
- Er is nimmer concreet aangegeven, middels een besluit, *welke gebeurtenis* D zo opvat.
- b6. De beschuldiging is steeds vaag gehouden.
- a. Het vermoedelijke incident vond plaats toen ik op 16 maart 1990 (zij het, dat D daar nog een besluit over moet nemen).
  - b. Op 6 april 1990 is een functioneringsgesprek gehouden. Namelijk, in het vorige gesprek van 17 oktober 1989 was afgesproken ook tussentijds zo met elkaar te spreken.²³⁶ I.v.m. de situatie zijn HAC en personeelsfunctionaris ook uitgenodigd.
  - c. In dat gesprek concludeerde de chef dat de situatie z.i. “*onwerkzaam*” was. Er was geen beschuldiging van “werkweigeren”.
  - d. Ik kreeg schriftelijke beschuldigingen van personeelsfunctionaris en chef t.a.v. “werkweigeren” pas laat onder ogen. Er is een memo van de personeelsfunctionaris aan EZ van april 1990 met een beschuldiging van werkweigeren ‘ontleend’ aan dit functioneringsgesprek, welk schrijven in strijd is met de inhoud van dat functioneringsgesprek, met procedures rondom functioneringsgesprekken en met gangbare begrippen van werkweigeren. Er is een verklaring van de chef ten behoeve van D, van 1 mei 1990, toen ik al buiten

²³⁶ Er was sprake van een bevorderingsjaar terwijl gebleken was dat chef en ik (en de afdeling) verschillend tegen de afdelingssituatie aankeken (zie bijv. punt 5c hierboven).

de afdeling was geplaatst. Deze stukken kreeg ik pas te zien bij de hoorzitting van de bezwarencommissie in najaar 1990. Dat was de eerste keer dat ik de beschuldiging van werkweigeren op schrift zag. (Maar niet als directiebesluit.)

- e. Tegen een mondelinge beschuldiging (dat een onwerkzame situatie aan mij te wijten was) heb ik mij op 10 april 1990 in een gesprek met de directeur effectief verdedigd. D heeft op dat moment dan ook niets officieel gemaakt. Dit had tot gevolg dat ik mij er ook niet officieel tegen kon verdedigen. Op 18 april 1990 verplaatste D mij naar een andere kamer en buiten het normale werk. De, een maand later, op 18 mei 1990 verschaft officiële reden was een neutraal artikel van het ambtenarenrecht, 58.1 ARAR, welk artikel een dienstleiding een grote mate van vrijheid van handelen geeft. Ik kon mij daar dan ook niet inhoudelijk tegen verweren. De rechtbank heeft deze gang van zaken vernietigd als zijnde machtsmisbruik, omdat, waar D kennelijke overwegingen had, zij ook die grond had moeten verwoorden. Pas dan zou er sprake zijn geweest van een correcte gang van zaken.
- f. Een gevolg van de hele gang van zaken is dat de aantijging van “werkweigeren” nooit correct behandeld is. Mij is nog nooit enig concreet geval van werkweigeren officieel ten laste gelegd. Zo’n beschuldiging zou bovendien onjuist zijn.
- g. De ontslagbrief gebruikt de frase “al dan niet expliciet”. Dit zou kunnen inhouden dat er alleen impliciete werkweigeren voorkomt, wat dat ook moge zijn. Mogelijk ook is bedoeld dat sowieso werkweigeren optreedt. Dit is toch wat vaag. Waarom niet gewoon een artikel uit het ARAR ?
- h. Het verweerschrift van de minister van EZ van 20 december 1991 schrijft:
“In de stukken heeft klager geen voorbeelden van expliciete werkweigeren kunnen vinden. (...) Een voorbeeld van expliciete werkweigeren is genoemd op blz. 3 van de notitie [van de chef / TC] van 1 mei 1990 (3): tot drie maal toe heeft klager geweigerd uitvoering te geven aan de opdracht de resultaten van het invoerprijzenprogramma op plausibiliteit te beoordelen.”

Ik kan notities van mijn chef aan D die mij een half jaar na dato onder ogen komen niet beschouwen als directiebesluiten. Aangehaald verweerschrift kan trouwens ook niet beschouwd worden als het (verlate) officiële besluit van de minister van EZ terzake.

b7. Behoorlijk is anders. Immers:

- a. D heeft in april 1990 nagelaten de chef duidelijk te maken dat, waar hij *na dato* over “werkweigeren” *is gaan spreken*, in feite niet van werkweigeren sprake was. Op deze wijze belemmerde D een regeling van de situatie in de afdeling. De tekst die de chef op 1 mei 1990 schreef, is doorgelaten en naar de beroepscommissies gestuurd, met grote schade voor mijn positie t.a.v. de FPB en bevordering.
- b. De beschuldiging heeft ruim een jaar boven de markt gehangen, voordat hij genoemd werd in de ontslagbrief, en is in 1994 nog steeds niet onderbouwd met een besluit.

b8. Het vermoedelijke incident is dit (nog wel door D te besluiten).

- a. In maart 1990 verkeerde ik in de bekende situatie dat er erg veel verschillende zaken gedaan moesten worden die ‘lieft gisteren af’ moesten zijn. Melding is reeds gemaakt van de nogal ambitieus geplande lange termijn studie.

Extra was dat de HAC had gevraagd de kapitaalkostennotitie, die een jaar in de la had gelegen, af te maken.²³⁷ Op z'n minst is er sprake van conflicterende opdrachten van chef en HAC. Bovendien bestond er een directiebesluit dat het verzoek van de HAC gewicht gaf (zie hieronder).

De chef kwam met een onverwacht nieuw verzoek. World-Scan werkte nog niet (zoals wel gepland was), maar de afd. Lange Termijn had zelf cijfers verzonnen, en deze aangeleverd aan het Invoer Prijzen Programma (IPP) van de afd. BC, en het leek de chef een goed idee mij te vragen de uitkomsten op plausibiliteit te toetsen. Hij gaf geen redenen voor een eventuele urgentie, deed een beroep op mijn timmermansoog, en meende dat het in een half uurtje gedaan kon worden. Ik lichtte hem in dat dit voor mij niet zo doenlijk was, dat controle op de hem voorgestelde wijze inefficiënt zou zijn, dat het beter was te denken aan een meer systematische toets wanneer er meer gegevens waren, bijv. wanneer World-Scan wel zou werken (wat toch beloofd was), en dat zijn verzoek zo onderaan de rol terecht kwam. In de loop van een paar weken gaf de chef een paar maal aan dat controle zijns inziens toch wel urgent werd, en hij noemde de datum van een interne vergadering op 19 maart 1990 waarop hij graag wilde vertellen dat er voortgang had plaatsgevonden.²³⁸ Het woord 'voortgang' kan natuurlijk niet als een *argument* beschouwd worden wanneer het om windowdressing gaat met inefficiënte bezigheden ten koste van andere opdrachten waarvoor mij de verantwoordelijkheid is gegeven en waarvoor echte voortgang van belang is. De chef gaf niet aan wat kon blijven liggen, en meende dat de taak er wel bijkon. In werkoverleg over de kwestie op de vrijdagochtend van 16 maart 1990 heb ik melding gemaakt van wijzigende en conflicterende opdrachten.²³⁹ Ik heb genoemde inhoudelijke en redelijke argumenten herhaald of althans gepoogd te herhalen. De chef is boos uit dit gesprek weggelopen. Hij heeft die dag verder niet de gelegenheid genomen om te bepalen wat zijns inziens die dag urgent was en coûte que coûte gedaan moest worden.

- b. Het gaat niet aan, dat de rechtbank een situatie van conflicterende opdrachten voorstelt als eigenmachtig optreden. Dat opdrachten blijven liggen, is geen argument wanneer de opdrachten tegenstrijdig zijn. Dat de opdrachten tegenstrijdig waren, is m.i. evident. Je kunt niet *en* schrijven *en* praten *en* uitdraaien controleren. D kan geen beroep doen op middelen die er niet zijn. Bovendien is de taak niet 'blijven liggen'. Een medewerker van de afd. Lange Termijn heeft de uitdraai uiteindelijk zelf - en evenzeer morrend - 'gecontroleerd'. De kwestie is derhalve een normale managementszaak van schaarse middelen en conflicterende doelstellingen. Het management heeft hier even gefaald.

---

²³⁷ Cool, "Kapitaalkosten in de prijzen van Athena?" CPB Interne notitie 90/III/6, 28 maart 1990

²³⁸ Waar de advocaat van EZ stelt dat 'tot driemaal toe geweigerd' is, is dit incorrect, omdat een deadline voor iets dat een half uurtje zou duren betekent dat uitstel tot de laatste dag mogelijk is.

²³⁹ Toen de genoemde datum naderbij kwam, kreeg ik ook een onverwacht en dringend verzoek van collega dr. Huizinga om uitvoeriger iets door te spreken. Wij hebben gezamenlijk expliciet toestemming van de chef gevraagd en gekregen, in aanwezigheid van de senior collega van de afdeling. Wat mij betreft wijzigde de chef zijn eigen prioriteiten weer. Formeel gesteld: waar de chef mij de vrijheid heeft gelaten om zelf te bepalen wat kon blijven liggen t.b.v. de door hem gevraagde activiteit, heb ik datgene gekozen wat nu is afgedekt met zijn gewijzigde prioriteit en toestemming t.a.v. dit gesprek met Huizinga.

- c. Ik heb niet voor niets om vertrouwenwekkende maatregelen in de sfeer van het management gevraagd. Er bestond een situatie van beroep, waarin evident ook naar de situatie in de afdeling gekeken zou moeten worden, en waarin evident de chef het daarmee moeilijk zou kunnen hebben. In 1989 kende Nederland nog de cultuur dat bij managementproblemen iemand naar de ziektewet werd verwezen. Ik doe daar niet aan mee. Het betreffend incident bewijst slechts dat ik gelijk had bij wat ik omtrent de taakomschrijving gesteld heb. Ik heb D naar behoren en in voldoende mate op de hoogte gesteld. Het gaat niet aan mij de aantoonbare gevolgen van mismanagement te verwijten, zeker niet wanneer het management zich van de werkelijke gang van zaken bewust is. (Dat laatste blijke wat mij betreft uit het feit dat de beschuldiging van werkweigeren of iets anders op dat moment niet officieel gemaakt is.)
- d. Denkelijk laat het punt zich ook zo beschrijven. De chef maakte er een soort principekwestie van. Dat mocht en mag. De chef heeft evenwel geen gebruik gemaakt van het goede instrument daartoe, de schriftelijke dienststopdracht. Bij zo'n opdracht had de mogelijkheid van beroep bestaan - wat geen opschortende werking heeft. Dan hadden de argumenten aan anderen voorgelegd kunnen worden. Dan had in net hoor en wederhoor getoond kunnen worden dat de kwestie onredelijk is, en dat hier geweld gedaan werd aan de wetenschappelijke omgangsvormen. Het ontbreken - nalaten - van zo'n schriftelijk diensbevel is m.i. de reden waarom D de beschuldiging van werkweigeren op dat moment niet officieel gemaakt heeft, waarom men ook tot 'comparitie' bereid was, en waarom de beschuldiging nog steeds niet onderbouwd is.
- e. Zelfs vanuit de eventuele optiek van een beleidsmedewerker is er niets verkeerd gedaan. De functie is evenwel een wetenschappelijke, en het is alleen correct wanneer beroep daarop gebaseerd is.²⁴⁰ Enige zelfstandigheid en discretie hoort bij de functie. De werkzaamheden betroffen projecten als Athena en de lange termijn studie die over meer afdelingen verspreid waren. Het is niet redelijk het werk te laten bepalen door welke collega of superieur het meest boos wordt. Ik meen dat ik hier uitstekend functioneer.
- f. Boosheid kan allerlei oorzaken hebben. De kapitaalkostennotitie beschrijft voor de prijsvorming een andere aanpak dan welke de chef prefereerde. De kwestie van de prijsvorming is ook anno 1994 nog een belangrijke kwestie. Het Athena model verschilt op dit punt van het macro-model FK (althans in 1990²⁴¹). Met name bij rentestijging vertonen de modellen andere prijsontwikkelingen. Echter, de afspraak voor de Athena-projectgroep, en het directiebesluit, was te streven naar consistentie. Er waren op dit punt geen empirische gegevens waarom van FK afgeweken zou moeten worden. Er is nog wel een "optie" in Athena opgenomen voor wanneer gelijkheid "essentieel" is. Het gebruik van de extra conditie van "essentieel" is m.i. in strijd met het directiebesluit tot consistentie. De "optie" leidt per project tot discussie over de vraag of vergelijkbaarheid "essentieel" is, en geeft snel aanleiding tot onduidelijkheid bij publicaties.

²⁴⁰ Hoezeer de rechtbank zich daaraan ook stoort. Zie de sectie "Status CPB".

²⁴¹ Athena, CPB monografie 30, juni 1990. Relevante passages zijn p60-62, p87-92.

De kapitaalkostennotitie is *de facto* zolang opgehouden dat er geen effect is geweest op de Athena-publicatie. Ik heb D gevraagd te toetsen of de persoonlijke preferentie van de chef t.a.v. de modelversie geen oneigenlijke rol heeft gespeeld. Gaarne zag ik verduidelijkt of de prioriteiten van de chef sporen met het expliciete directiebesluit dat consistentie van FK en Athena prioriteit had. Gaarne zag ik aangegeven wat de verhouding is van het belang van dat “half uurtje” t.a.v. het IPP versus de consistente beschrijving van de miljarden stromen gemoed met de prijsontwikkelingen in de Nederlandse economie - welke beschrijving nu nog steeds relevant is. Dit verzoek tot verduidelijking doe ik natuurlijk alleen in de veronderstelling dat het werkoverleg tussen wetenschappelijk medewerker en afdelingshoofd gebaseerd is op argumenten.

De vooralsnog hiërarchische stellingname van D (zie 3b), alles goed te keuren wat een chef besluit, lijkt hier tot problemen te voeren. Wat heeft de organisatie nog aan directiebesluiten wanneer de chef de prioriteiten bepaalt ?

D heeft nog geen toelichting verschaft (anders dan genoemd onder 3b).

- g. Resumerend. Een incident als dit zou zich denkkelijk goed door de rechter laten toetsen (indien D daartoe aanleiding geeft). Maar dan moet er wel *due process* zijn, en is nodig dat D zich aan de regels houdt en besluiten ter zake neemt.

Vervolgens moet de rechter niet ‘twee kanten’ horen, maar ook mensen die geen partij zijn en die zich iets van de werksituatie op het bureau kunnen voorstellen.

- b9. De minister geeft het argument ‘Uiteindelijk bleef er geen andere mogelijkheid’. Dat is niet zomaar vol te houden. Maatregelen t.a.v. chef en HAC waren ook mogelijk. Denkbaar moet D eerst wel een besluit nemen en hoor en wederhoor plegen, voordat het tot zo’n maatregel komt. Het is de vraag of de chef zijn keuze om de situatie onwerkzaam te noemen, niet herzien zou hebben, wanneer D de correcte consequenties van zo’n keuze had aangegeven.

- b10. Bij werkweigering is een gangbare reactie een disciplinaire straf, en niet ontslag.

D is alleszins bekend met mogelijkheden van disciplinair straffen. Bijv. was er een medewerker, van een andere afdeling van het bureau, die leuk dacht te zijn, de telefoniste opbelde, en zonder zijn naam te geven een bommelding deed. Hij meende, in zijn verdediging, dat de telefoniste zijn stem wel zou herkennen. Dat deed de telefoniste op het moment zelve helaas niet, en kort daarop was een aantal mensen in rep en roer. De zaak is bijgelegd en de betrokken medewerker is disciplinair gestraft. Het punt is, derhalve, dat D wel degelijk het verschijnsel van disciplinair straffen kent. D had dan ook een procedure tot een disciplinaire straf moeten opstarten - waartegen ik me, zoals de bommelder - had kunnen verdedigen.

Het is niet te volgen dat de directeur werkweigeren zou constateren en geen disciplinaire maatregel neemt. De directeur heeft mij uit de afdeling geplaatst, maar - officieel - niet op grond van werkweigeren waartegen ik me dan had kunnen verweren, maar op een andere grond. Dit is zoals gezegd door de rechter vernietigd. Het ontslag is ook eervol en op grond van ongeschiktheid. Dat lijkt me ook een andere situatie dan “werkweigeren”.

- b11. Juridisch taalgebruik is moeizaam.

- a. De rechtbank verwijst naar “mijn brief van 10 april 1990” aan de directeur. Daarin verhelder ik de gebeurtenissen, maar, toch niet zodanig dat ik zou erkennen dat ik werk zou hebben geweigerd.²⁴²

---

²⁴² Overigens verwijst men naar de verkeerde brief van 10 april. BBV 18 leest ten onrechte als een brief, omdat het woordje “concept” driemaal is verdwenen. Het kan zijn dat potlood onder een copieerapparaat

- b. De rechtbank spreekt over “de vele brieven van zijn hand en de verslagen van de vele gesprekken die met hem zijn gevoerd - gedurende de periode waarin de problemen zijn ontstaan”.
- i. Het probleem is ontstaan begin december 1989 toen D een tweede periodiek onthield onder verwijzing - door de chef - naar de inhoud van een interne notitie van 23 november 1989.
Voor die periode bestaan er nauwelijks brieven en verslagen.
  - ii. De rechtbank schijnt vervolgens de nadruk op het “vele” te leggen, alsof het aantal de inhoud kan vervangen.
  - iii. De vele brieven in de navolgende periode zijn geschreven in de context van een wetenschappelijk verantwoorde analyse t.a.v. de mogelijkheid van een parlementaire enquête. Zij hebben D een eerlijke kans geboden om vertrouwenwekkende maatregelen te nemen en iets te doen aan het (eigen) management. De rechtbank mag er niet aan voorbijgaan dat dit een reële verklaring is, en kan niet stellen dat alleen een andere verklaring bestaat. Deze brieven kunnen moeilijk in mijn nadeel worden gehouden.
  - iv. De “vele gesprekken” zijn gevoerd in een situatie van beroep. De rechtbank mag worden geacht het onderscheid te zien tussen het *doen van beroep* en het door de werkgever voeren van *disciplinerende gesprekken*. Vervolgens ben ik op een aantal punten in het beroep gelijk gesteld: (a) dat een bevordering aan de orde was, (b) dat de verplaatsing nauwelijks (commissie) en niet terecht was (althans vernietigd door de rechter), en (c) dat publiceren van een artikel op naam van de auteur wel ontvankelijk is. Het is lastig praten geweest met mensen die in het beste geval overtuigd waren van het eigen gelijk.
  - c. De rechtbank stelt dat kritiek “toelaatbaar” is. In de wetenschap: daar gaat het om. Vanzelfsprekend netjes en voorkomend.
  - d. De rechtbank stelt dat ik mezelf als “zeer kritisch” beschreven zou hebben. Dat is weliswaar correct maar in de formulering van de rechtbank weer te ongenueanceerd. Mijn oordeel is evenwichtig en mijn opstelling lijkt me hoogst fatsoenlijk. Een aanwijzing moge zijn, dat ik in een andere betrekking al in schaal 12 heb gefunctioneerd. In de onderhavige casus ligt het probleem bij D. De schaal 12 context is niet iets om je op blind te staren. Het voert te ver om in te gaan op hoe deze affaire dwars heeft gezeten bij sollicitaties naar gewichtiger functies die ik m.i. uitstekend zou vervullen.
  - e. Het gaat niet om mijn mening (“naar hij meende”) maar om wat wetenschappelijk gangbaar is. De rechtbank heeft de situatie overigens niet door (externe) collega’s laten toetsen - en het is vermoedelijk dan ook heel eerlijk wanneer ze zegt dat ze ook alleen maar mijn mening kent.
- b12. Ik blijf geen wachtgeld te krijgen.
D en EZ hebben daarop aangestuurd (in strijd met het aanbod uit 1990, zie 4b).
- a. De vernedering wachtgeld te moeten aanvragen heb ik op 5 augustus 1991 ondergaan. Ik kijk terug op 3 jaar wachten op wachtgeld. Een besluit van BiZa is eerst opgehouden door EZ. In oktober-december 1991 heb ik geleefd van vacatiegeld en een voorschot. De directeur POI/EZ schreef, pas op 12 november 1991:

---

verdwenen is. Bij de bezwarencommissie staan de woordjes er nog wel, bij de BBV niet meer, zodat er wel verschillende copieverapparaten gebruikt zijn. De reden van verdwijning is nog te onderzoeken.

“Hij weigerde echter zich te voegen in de door het Centraal Planbureau (en overigens ook met hem besproken) taakopdracht. [sic/TC] Dat hij daarnaast heeft getracht zich tot de Minister persoonlijk te wenden om te pleiten voor een parlementaire enquête naar het Bureau, laat ik in dit verband buiten beschouwing.”

De bewering dat ik zou weigeren mij te voegen is in strijd met de verklaring van de chef (zie b2) die de directeur POI/EZ onder ogen gehad moet hebben. EZ geeft vervolgens een “chronologisch overzicht” dat me helemaal zwart maakt. BiZa verleende daarop geen wachtgeld.

Ik bleek aangewezen op een RWW die minder is dan mijn vaste lasten, en ik kreeg een strafkorting omdat ik mijn ontslag zelf veroorzaakt zou hebben.

Ik zag me genoodzaakt tot een additionele beroepsprocedure tegen de misleidende informatie die D en EZ aan BiZa hebben verstrekt. E.e.a. is lastig omdat er geen directiebesluit bestaat, alleen een beschuldiging.

Deze zaak heeft zelfs nog niet eens voor de rechter gediend.

De zaak was eerst afhankelijk van het loskomen van het verslag van de BBV, hetgeen door een reorganisatie van de rechtbank anderhalf jaar heeft stilgelegd. Daarna heeft de zaak vorig jaar gewoon bij BiZa stilgelegd. Pas in december 1993 kreeg mijn advocaat het besluit van BiZa, waartegen beroep kon worden ingesteld. BiZa gaf op 30 juni 1994 een reactie op dit beroepschrift, en het is onvoorspelbaar hoe lang het duurt voordat de rechter de zaak in behandeling neemt.

- b. Vanzelfsprekend heb ik al vanaf begin 1990 gekeken naar andere banen. Iets vinden was toen al moeilijk. Na 1991, met de breuk in mijn cv en het ontbreken van een positieve referentie (op directieniveau), is het schier onmogelijk. (Zie punt 4a hierboven.) Mijn kwaliteiten zijn toch zodanig dat ik een drietal tijdelijke functies heb kunnen krijgen om in het levensonderhoud te voorzien, helaas niet op het terrein van de staathuishoudkunde. Momenteel echter ben ik alweer vanaf januari werkzoekend zonder baan, weer teruggevallen op de RWW onder het niveau van de vaste lasten. Deze RWW wordt eventueel op een overwaarde van het eigen huis verhaald. Dat ik eigen huis en haard zou moeten verlaten, zou ik toch wel als een grens ervaren.
- c. Een mogelijkheid was, met behoud van uitkering te gaan promoveren op mijn onderzoek van de laatste jaren, en zo ook te voldoen aan de tegenwoordige eis voor universitair docent. Mijn beoogd promotor heeft te dien einde in najaar 1991 een verklaring voor BiZa opgesteld. De onwaarachtige opstelling van D en EZ t.a.v. de ontslaggrond en het wachtgeld blokkeerde die weg.²⁴³

---

²⁴³ Wie denkt dat van 1991-1994 voldoende tijd heeft bestaan de analyse voor anderen nader uit te werken en te publiceren, heeft hier een antwoord. Een opgejaagd bestaan en mankerende faciliteiten.

Publicatie van een artikel (ad 3c)

Het oordeel van de ambtenarenrechter (AR) wordt in stappen besproken:

AR1: “Verweerder heeft bij dit besluit klagers bezwaar tegen de weigering van de dienstleiding van het CPB om tot publicatie van een artikel over te gaan, niet-ontvankelijk verklaard, omdat klager niet rechtstreeks in zijn belang getroffen zou zijn. De rechtbank kan verweerders oordeel echter niet tot het hare maken. Zij stelt vast dat klager aan de Dienstleiding van het CPB verzocht heeft om het bewuste artikel als een CPB-publicatie uit te brengen (gedingstuk 32). Voorts blijkt uit het functie-informatieformulier van klager, dit in combinatie met de taakomschrijving van 29 januari 1990, dat tot klagers taak behoort het concipiëren en schrijven van teksten ten behoeve van officiële publicaties, nota’s, working papers, etc. Tegen deze achtergrond bezien moet naar het oordeel van de rechtbank van de weigering van verweerder een bepaald artikel van klager als CPB-publicatie uit te brengen, gezegd worden dat die klager rechtstreeks in zijn belang als ambtenaar treft. Klagers beroep is derhalve in zoverre gegrond. Het onderhavige besluit dient nietig te worden verklaard.”

p1. Ik baseer het bezwaar ten aanzien van D met name op de onderhavige breidel in 1990.²⁴⁴

Subsidiair:

- p2. Het (vernietigde) besluit betreft dus *onontvankelijkheid*.
- a. Men realiseert zich dat de bezwarencommissie van EZ dus werkelijk van mening was dat mijn bezwaar niet ontvankelijk was. Het hele motief om een publicatiereeks op naam van de auteur te hebben, het hele concept wetenschap, is de commissie ontgaan.
  - b. Dit geldt ook D, die n.a.v. de uitspraak van de commissie en het besluit van de minister beweerde ‘op alle fronten in het gelijk te zijn gesteld’ (zie ook onder).
  - c. Prof. dr. J.E. Andriessen, minister van EZ, cq. zijn vertegenwoordiger, moet op de hoogte zijn geweest van het FIF, van het begrip wetenschap, en van de rol van publicaties in de wetenschap, met name ook van publicaties van het eigen instituut. We hebben de paus & Galilei gehad, de boekverbrandingen in Nazi-Duitsland, etcetera, etcetera. Een Nederlands minister anno 1991, en zijn staf, moet genoegzaam bekend zijn met de positie van het (wetenschappelijk) geschreven woord. En toch.
  - d. Zo’n opmerking geldt helaas ook de DC²⁴⁵ en de APV²⁴⁶ van 1991, zij het, dat de verantwoordelijkheid hier minder formeel en meer beroepsethisch is.

---

²⁴⁴ Het voorval in 1989 - de onthouding van de tweede periodiek i.v.m. de notitie van 23 november 1989 - is voor anderen minder helder. Dit is altijd een complicatie geweest. Bijv. mijn brief aan de DC 6/5/90 noemt de poging tot intimidatie in 1989 op pagina 11 als een punt temidden van vele andere punten. De alerte lezer heeft aan een half woord genoeg. Ook al weet de schrijver dat lezers gangbaar niet alert zijn, is het voor hem niet zinvol nadruk te leggen op een punt dat moeilijk te onderbouwen is, terwijl andere punten dat wel zijn.

- e. Het onontvankelijk verklaren van het verzoek tot de publicatiegang is breidel van de wetenschap.²⁴⁷
De minister kan zich eventueel beroepen op het feit dat hij ‘slechts’ het advies van de adviescommissie heeft opgevolgd. Het gaat niet aan, hier de eigen verantwoordelijkheid af te wijzen. Een advies is een advies en geen voorschrift. Er is de zelfstandige beslissingsverantwoordelijkheid. Bij zeer duidelijke argumenten volgt men een advies niet op. De onderhavige kwestie is duidelijker dan duidelijk. Bovendien is de minister in een persoonlijke correspondentie op de hoogte gesteld (en heeft de minister dienaangaande ook persoonlijk gereageerd).
- p3. Verzocht is om een normale publicatiegang: interne notitie, bespreking, en vervolgens, na eventuele verbeteringen, publicatie. De weigering tot behandeling betrof derhalve dit geheel.
Daadwerkelijk heeft D in juni ook de interne notitie geweigerd. Na de zitting voor de bezwarencommissie, stond D in december 1990 alsnog zo’n verschijning toe.²⁴⁸
Voor het te publiceren CPB onderzoeksmemorandum acht ik de discussiefase op het bureau - voor belangstellenden - wezenlijk. Bespreking met collega’s werd evenwel niet toegestaan, zelfs niet in de pauze voor ECOZOEK (zie punt p12 onder).
Het is niet goed te begrijpen waarom de interne notitie niet eerder kon, waarom ook na uiteindelijke interne verspreiding de interne bespreking werd tegengehouden, en waarom, juist ook wanneer D oneigenlijke argumenten gebruikt, er geen van D onafhankelijke redactie gevormd wordt. Het beroep geldt deze hele gang van zaken. De rechtbank gaat voorbij aan het feitelijke besluit en het feitelijke beroep daartegen, betreffende de *gehele publicatiegang*.
- p4. Op het moment van het verzoek was ik uit de afdeling geplaatst met de taak “lezen en schrijven”. Verwijzing door de rechter naar de eerdere taakomschrijving is dan niet correct. De tegenstelling is des te groter.
- p5. Ik ben niet alleen getroffen in mijn belang als ambtenaar, maar ook in mijn belang als wetenschappelijk medewerker.
Kennis van geleverd werk is voor vakgenoten van belang. Ik heb een moeilijke tijd omdat vakgenoten mijn werk nauwelijks kennen, en doordat vakgenoten de onderdelen die ze tegenkomen niet kunnen relateren aan een opgebouwde reputatie. Ik heb te vaak een publiek dat bij voorbaat denkt het beter te weten, in plaats van een publiek dat me met normaal respect behandelt en dat gewoon zonder zeuren zijn best doet me te volgen. Doordat D mijn werk van publicatie uitsluit, kan D langer voor de buitenwacht beweren dat ik “ongeschikt” ben. Vanzelfsprekend kunnen andere

---

²⁴⁵ N.a.v. mijn brief 17/7/90 antwoordt de DC 26/7/90: “De directie is verantwoordelijk voor de uitgave van publicaties op naam van het bureau. Wij kunnen ons daarom goed voorstellen dat ze inhoudelijke eisen stelt aan een potentiële publicatie. Overigens worden door redacties van tijdschriften ook eisen gesteld aan te publiceren artikelen; het beleid van de directie lijkt daarmee in overeenstemming.” Redelijk. Ook ‘n open deur. Dat komt vooral door de vaagheid. De nuances t.a.v. “inhoud”, “op naam” e.d. komen niet tot hun recht.

²⁴⁶ Op de APV van 14/5/91 heb ik de kwestie van de publicatiegang genoemd en gekaderd. Het besluit van de minister van 28/1/91 raakt onze rechtspositie, en de rechter 15/12/93 heeft inderdaad vernietigd. Terzake zouden ook jullie toendertijd het besluit van de minister hebben moeten veroordelen. Ga na waarom dat toen niet gebeurd is, probeer het mechanisme te onderkennen, en vraag je af, in hoeverre datzelfde mechanisme nog steeds werkt en of je er werkelijk mee tevreden bent.

²⁴⁷ Op zijn best is het een bewuste vertragingstactiek om mijn gelijk t.a.v. het falen van de beleidsvoorbereiding zo helder mogelijk te maken - maar een dergelijke bijdrage blijft bezwaarlijk.

²⁴⁸ Cool, “After 20 years of mass unemployment: Why we might wish for a parliamentary inquiry”, 18/12/90, uitwerking lezing Albeda conferentie, CPB interne notitie 90/III/38, ECOZOEK 17/5/91.

wetenschappers in de tussentijd verwante en gelijke zaken herontdekken en wel publiceren, en dan lijkt mijn werk minder relevant (en kan weer gedaan worden alsof ik “ongeschikt” was).

- p6. Het betrof een paper dat - in hoofdlijn - reeds op een congres gepresenteerd was, en daar een enthousiaste reactie had gekregen van prof. Meidner (in een ILO publicatie omschreven als een van de twee grondleggers van het ‘Zweedse systeem’). Voorzitter van de sessie was prof. Adriaansens van de WRR, en deze kan dit getuigen. De analyse vormt de kern van mijn beoogd proefschrift. De latere interne notitie versie van het paper is gepresenteerd op de onderzoeksdag van economen ECOZOEK, besproken in een gastcollege aan twee (andere) universiteiten, en gepubliceerd in mijn boek van 1992. Dat D soms naar kwaliteitsnormen verwijst, lijkt ook hierom niet geloofwaardig.
- p7. PM. Sommige mensen hebben moeite zich een wetenschappelijke gang van zaken voor te stellen. Daartoe de volgende toelichting. De huidige gang van zaken levert enkele suggesties op hoe het beter kan.
- a. Een van D onafhankelijke redactie.
  - b. Het is geen onredelijke regel, dat wanneer een redactie zich niet aan de correcte publicatiegang houdt, zij zonder meer tot publicatie moet overgaan. Een dergelijke regel blijkt nodig om misbruik onaantrekkelijk te maken.
  - c. Op dezelfde wijze is een regel gewenst t.a.v. misbruik van de inhoudelijke toetsing. Indien de redactie een artikel de publicatiegang correct laat doorlopen en dan ‘gemotiveerd’ publicatie afwijst (bijv. ‘dit artikel heeft niet het vereiste niveau’ of ‘dit artikel bevat geen cijfers’), zou men toch tot publicatie gehouden zijn, indien een andere wetenschappelijke instelling, dan wel redactie, wel tot publicatie bereid is (zonder dit daadwerkelijk te hoeven doen). Het is voor medewerkers gewenst dat zij niet voor de buitenwacht gebrandmerkt worden als uitbijters die alleen elders publiceren. Er zijn dan drie mogelijkheden. Een medewerker die van de zinvolheid van een afwijzend oordeel van een eigen redactie overtuigd is, zal er geen moeite mee hebben om zijn werk te heroverwegen. Een medewerker die meent dat het oordeel inhoudelijk niet zorgvuldig tot stand gekomen is, moet het niet nog moeilijker gemaakt worden, door hem te forceren geheel extern te gaan. Een medewerker die het gewoon niet weet, zal de weg van 1 belopen voordat hij eventueel bij 2 uitkomt.

AR2: “In dit verband verdient aantekening dat gemachtigde van verweerder ter zitting een betoog terzake heeft gehouden dat erop neer komt dat het CPB een aantal criteria hanteert in het geval een medewerker publicatie van een artikel in een van de reeksen van het CPB wenst. Verweerder heeft daarbij gesteld dat klagers artikel niet aan die voorwaarden voldoet, zodat niet tot publicatie daarvan is overgegaan.

Dienaangaande merkt de rechtbank op dat gemachtigde van verweerder daarmee een nadere motivering geeft die de onderhavige beslissing niet kan dragen, aangezien die motivering een inhoudelijke toets aan de criteria betekent, en het bestreden besluit dat gericht is op niet-ontvankelijkheid, daarop geen betrekking heeft. Dit betoog kan dan ook geen rol spelen bij de door de rechtbank hier te verrichten beoordeling.

Het voorenstaande leidt ertoe dat klagers beroep ter zake gegrond is en dat het onderhavige besluit nietig dient te worden verklaard.”

- p8. Dat de minister begin 1991 tot onontvankelijkheid besluit, en dit in oktober 1993 voor de rechtbank laat vallen en spreekt over de kwaliteit, laat zich goed verklaren door de gehouden contacten. Ik heb op meer plaatsen het tegenhouden van de

publicatie veroordeeld, inmiddels heeft het parlement al de uitvoeringspraktijk van de sociale zekerheid onderzocht, en dergelijke. Hoe de verandering in opstelling exact heeft plaatsgevonden zou nog wel onderzocht mogen worden.

p9. Blijkens een telefonisch gesprek begin januari 1994 met onderdirecteur prof. dr. F.J.H. Don ziet D het zo, dat zijzelf steeds zou hebben gesteld dat de publicatie op de kwaliteit is afgewezen, terwijl de bezwarencommissie eigenmachtig het advies van onontvankelijkheid zou hebben gegeven.

Deze stelling van D van januari 1994 is helaas incorrect.

a. Op de uitspraak van de commissie reageerde de directeur met de stelling in alles gelijk te hebben gekregen. (Zie ook de stelling van diens gespreksnotitie van 8 maart 1991, BBV gedingstuk 55.)

b. Het punt is besproken bij de bezwarencommissie.

Het verslag van de commissie vermeldt:

“De voorzitter vraagt betrokkene in welk belang hij nu precies getroffen is. Deze stelt dat wetenschappers moeten publiceren. Het trachten à titre personnel zijn stukken te publiceren kost teveel tijd. De voorzitter wijst hem er op dat het CPB toch ook kan weigeren onder ‘CPB-vlag’ te publiceren.”

Tijdens de zitting was de strekking van de voorzitter helder. Den Hartog heeft toen niet geprotesteerd.

c. D heeft duidelijk geweigerd de correcte publicatiegang in te zetten. *Daar gaat dit beroep over.* Dat men tegelijkertijd praat over definitieve publicatiecriteria, is in deze optiek niet relevant, omdat die criteria juist in die publicatiegang getoetst moeten worden. D doet alsof de publicatiegang reeds doorlopen is en afgesloten met een beargumenteerde afwijzing, terwijl die publicatiegang aantoonbaar nog moest beginnen (dwz. heden voortgaan met de volgende stap, de interne discussie voor belangstellenden).

d. D heeft ook een *motief* gegeven om publicatie tegen te gaan, nl. de *inhoud* van het paper. Zie punt p12 hieronder.

Dit gegeven motief spoort beter met de houding van ‘we hoeven niet te publiceren’ dan met een beargumenteerd oordeel op de kwaliteit (wat er nu van gemaakt wordt).

e. Nette behandeling is er ook in ander opzicht niet geweest.

i. In juni en juli 1990 beschikte ik niet over een leesrapport. Iets wat erop leek dook pas op bij de BBV in 1991. Dit lag dus ook niet voor bij de bezwarencommissie in 1990.²⁴⁹

ii. Wel beschikte ik over een krabbel van 5/6/90 waarmee de directeur de publicatiegang afwees:

“Stuk lijkt me niet geschikt voor publicatie. Toonzetting is die van een ‘elderly statesman’; dit wordt niet gedekt door inhoud en ervaring. Laatste twee paragrafen zijn nog het meest storend.”

---

²⁴⁹ BBV gedingstuk 31 bevat een leesrapport van Den Hartog. Dit ontbreekt bij de stukken voor de bezwarencommissie. Ik zag het pas bij de BBV van augustus 1991. De datum van het stuk is met de hand geschreven terwijl het stuk verder geheel getypt is. De datum is 28/5/90, derhalve dezelfde datum waarop ik het stuk aan D aanbod (BBV gedingstuk 29). Het leesrapport heeft het karakter van door een horzel gestoken te zijn, doch, het blijft verbazingwekkend dat Den Hartog dezelfde dag gereageerd heeft. De inhoudsopgave van de stukken voor de BBV meldt dat het rapport aan directeur Zalm gericht is. Van directeur Zalm ontving ik alleen een hele korte afwijzende reactie van 5 juni 1990 (commissie, beroep publicatie, 10 juli 1990, productie 4). Zalm heeft m.a.w. voor mij geen kopie van Den Hartog’ s notitie toegevoegd. Mijn commentaar op het leesrapport is afwijzend, en ik zou dat natuurlijk destijds reeds graag toegevoegd en bij de commissie besproken hebben.

Ik vind dit voor een wetenschapper een hele rare opmerking. De geschiktheid wordt beoordeeld op toon, inhoud en op de status van de auteur. Ik zie het in de publicatiegang-discussie niet overeenind blijven.

AR3: “Desalniettemin hecht de rechtbank eraan - zulks derhalve geheel ten overvloede en ter voorkoming van onnodige procedures - op te merken dat zij geen redenen ziet om aan te nemen dat de uiteindelijke door verweerder verrichte inhoudelijke beoordeling van het artikel de hierboven in de aanhef van deze rubriek genoemde toetsing niet zou kunnen doorstaan.”

p10. Dat de rechtbank “*geen reden ziet om aan te nemen*” is correct, en deze uitspraak van de rechtbank is in aanleg onschuldig.

De rechtbank kan inderdaad niet stellen dat zij inhoudelijke redenen “gezien” heeft. Die zijn ook niet gegeven. Het bezwaar is niet op dit punt gegeven, en de verdediging is niet op dit punt gevoerd. Immers, de onontvankelijkheid is aangevochten.

Echter, de formulering suggereert wel een inhoudelijk oordeel.

De suggestie van een oordeel is problematisch. Want dat kan nergens op gebaseerd zijn omdat men geen argumenten ter zake gehoord heeft.

De zinsnede “*zulks derhalve geheel ten overvloede en ter voorkoming van onnodige procedures*” is suggestief en wraakbaar.

De rechtbank doet schade. Wie deze uitspraak leest, ziet iemand afgeschilderd wiens artikelen de inhoudelijke toetsing niet kunnen doorstaan en die nodeloos procedures voert. De rechtbank vergeet dat het hier gaat om een wetenschappelijk medewerker, dat die ‘boven het referentiep pad’ functioneert, dat andere interne notities wel zijn verschenen, dat artikelen toegelaten zijn tot de wetenschappelijke fora. Men verliest de verhoudingen uit het oog.

Verder:

p11. De rechtbank weegt niet mee dat ik me in deze kwestie zeer geforceerd heb gevoeld.

Er zijn ook andere artikelen die de dienstleiding niet de publicatiegang heeft willen laten maken. Voor bijvoorbeeld een artikel over de input-output analyse werd als oneigenlijke voorwaarde gesteld dat een statistische uitwerking nodig was. Bezwaar tegen deze gang van zaken is niet doenlijk. Ieder beroep zal in eerste aanleg bij anderen psychologisch tegen me werken. Bij de analyse ten aanzien van de al twintig jaar voortdurende massawerkloosheid en de economische voordelen van een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het beleid, kan ik me niet permitteren niet in beroep te gaan. Het in deze zaak ingestelde bezwaar is het logisch minimale.

p12. Het *motief* om publicatie tegen te houden was de *inhoud* van het artikel.

Het verslag van de bezwarencommissie EZ 1990:

“De heer Den Hartog geeft aan dat er naast de schriftelijke weigering vaak informele contacten zijn geweest. Het stuk paste niet in de opvattingen van het CPB dat toch bij publicatie gecommitteerd is aan de inhoud. (...) Het CPB kan zich niet aan dit stuk committeren, zeker niet nu daarin ook nog gepleit wordt voor het houden van een parlementaire enquête.”

N.a.v. het verzoek op 3 mei 1991 om in de pauze in zaal 329 voor belangstellende collega's de ECOZOEK presentaties te mogen oefenen, schrijft Den Hartog:

“(…) de reden om uw verzoek om faciliteiten ter voorbereiding van uw ECOZOEK-presentaties af te wijzen berust op bezwaren van de CPB-directie tegen de inhoud van uw presentaties. Deze bezwaren zijn van dezelfde strekking als die ten grondslag liggen aan de weigering om artikelen van uw hand over de dezelfde onderwerpen als van uw voorgenomen ECOZOEK-presentaties in een CPB-publicatiereeks op te nemen. Meer concreet, in de ene presentatie is klaarblijkelijk de positie van het CPB in negatieve zin in het geding (...)”

In reactie:

- a. Voor de goede orde: over dit stuk is nauwelijks informeel contact geweest.
- b. Ik accepteer en zie graag dat het CPB als instituut zich gecommitteerd voelt aan kwaliteit. Graag zie ik het bureau geschaard achter de analyse van de zinvolheid van een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid. Dat is wat iedere zinnige econoom heden ten dage zal adviseren. Bij een meningspeiling op ECOZOEK vond zo'n 40 % dit.²⁵⁰ Het *Centraal Planbureau* dat ik hier accepteer is dat van alle wetenschappers gezamenlijk, niet alleen D. Voor de goede orde: om die kwaliteit te bewaken, is er een publicatiegang, waaronder indien gewenst ook een openlijke interne discussie.
- c. De *inhoud* van een artikel op naam van de auteur, komt voor rekening van de auteur. Of wil de paus weer eens bepalen wat Galileï moet schrijven? D hanteert een verborgen criterium voor de publicatie “op naam van de auteur”, en pleegt derhalve misleiding naar de buitenwacht.²⁵¹ CPB publicaties op naam van de auteur zijn niet meer te vertrouwen, wanneer blijkbaar druk en censuur mogelijk blijken die geweld doen aan wat de auteurs werkelijk verantwoord achten.
- d. D gebruikt wel eens vage argumentaties dat stukken van mij “onduidelijk” zouden zijn (zie ook 5a). Zoiets kan in het onderhavige geval niet zonder inconsistentie. Je kunt niet *en* tegen de inhoud zijn *en* onduidelijk noemen waar het over gaat.
- e. Den Hartog geeft de inhoud van het paper gechargeerd weer. (Eigen ‘conclusies’ uit een artikel trekken: dat is toch wat anders dan het artikel correct weergeven.) Het paper verdedigt de stelling dat voor oplossing van de al meer dan twintig jaar voortdurende massawerkloosheid (incl. WAO-deel), een parlementaire enquête naar de voorbereiding van het economisch beleid, of zijn equivalent, logisch noodzakelijk is. Over het bureau ben ik lovend - met kanttekeningen. Dat Den Hartog deze inhoud gechargeerd weergeeft, komt niet door enige onduidelijkheid van het paper. Dat D chargeert, laat zich begrijpen doordat in 1990 toch wel een taboe op de parlementaire enquête rustte. Sinds de instelling van de enquête o.l.v. Buurmeijer per 28 augustus 1992, en met name het verloop daarvan, is het taboe fors afgenomen.
- f. Dit motief is dus geen wetenschappelijk-inhoudelijk en geldig arbeidsrechtelijk *argument*. Wat D denkt dat argumenten zijn, zijn *motieven*, motieven van *anti-wetenschappelijke* aard.

---

²⁵⁰ Den Broeder, “Economisten over beleidsmodellen”, Magnana Mu Publication & Research, Rotterdam 1992

²⁵¹ Onderzoeksmemoranda staan op naam van de auteur. Werkdocumenten zijn van ‘het CPB’.

p13. Inmiddels heeft de minister van EZ een nieuw besluit genomen, namelijk publicatie tegenhouden omdat het artikel geen wetenschappelijke kwaliteit zou hebben. Dit is bezwaarlijk. Het oorspronkelijke verzoek in zomer 1990 was een publicatiegang. Het is het niet meer dan betamelijk dat de collega's de kans krijgen om met me van gedachten te wisselen over een artikel dat voor een deel betrekking heeft op het eigen bureau. Wellicht ook dat zo'n discussie wijst op passages die (eventueel in overleg met de EVD) wat anders geformuleerd kunnen worden. Wellicht ook is het nuttig, tussentijds eerst nog een notitie over aspecten van de werkloosheid te schrijven - voor collega's die dit terrein minder goed kennen, en die hier de meeste problemen hebben - alvorens de definitieve versie van het integrale argument wordt afgerond. Ik moet hier naar bevind van zaken kunnen besluiten. Het nieuwe besluit van de minister is prematuur, omdat er nog geen definitieve versie voor het onderzoeksmemorandum ligt. Vervolgens is het onjuist dat de minister van EZ de rol van redactie op zich neemt. De minister mag de kwaliteit slecht vinden, maar kan niet daarom publicatie tegenhouden. Alleen een redactie verkeert in zo'n positie. D kan niet de rol van de eigen onafhankelijke redactie vervullen, zeker niet wanneer men ten aanzien van het onderhavige artikel reeds breidel heeft gepleegd met het motief van de inhoud.

Positie en scenario

Naar aanleiding van het concreet aantoonbare tegenhouden van de publicatiegang van een wetenschappelijk artikel heb ik de minister, in casu de plv. SG van EZ, op 31 juli 1990 geschreven. Ik kon niet anders dan oordelen dat D schade deed aan de goede naam van het bureau en

“dat men er niet in geslaagd is om binnen het bureau een meer open en wetenschappelijke sfeer te scheppen, waarin zakelijke argumenten de doorslag geven, en waarin medewerkers met de nodige vrijheid en verantwoordelijkheid hun bijdragen kunnen leveren.”²⁵²

Het heeft op mijn weg gelegen de minister te melden dat deze directie naar mijn mening niet te handhaven was. Dit is nog steeds mijn positie.²⁵³

Deze positie heeft geen andere status dan een mening van een individueel wetenschapper en ambtenaar in rijksdienst. Ik leg nadruk op de argumenten. Iedereen moet voor zichzelf oordelen. Hierbij is evident dat niet iedereen onmiddellijk de achterliggende analyse zal doorzien, de feiten zal kennen dan wel nagaan, en deze positie zal accorderen. Ook al zou het bijvoorbeeld het beste zijn dat we allemaal de minister verzoeken D te schorsen, dan nog is dat niet onmiddellijk de situatie. Openheid en respect over en weer zijn dan vanzelfsprekende, voorwaarden voor de bredere meningsvorming.

In het verlengde hiervan is het nuttig melding te maken van de volgende mogelijkheid. Wanneer de affaire daadwerkelijk tot schorsing van D leidt, hetzij door het personeel gevraagd, hetzij door de politiek geïnitieerd, dan is er de kwestie van (tijdelijke) vervanging. Niet ondenkbaar is dat er een begeleidingscommissie komt, bijv. bestaand uit Theil, Buiten en Cramer. Vervolgens, er bestaat iemand die volgens mij door het personeel als directeur zeer gewaardeerd zal worden. Iemand die ook ik zeer zou vertrouwen. Ik kan vanzelfsprekend zijn naam niet noemen, terwijl me bovendien onbekend is of hij zelfs maar interim wil functioneren. Ik zou genoemde begeleidingscommissie diens naam kunnen noemen. De minister benoemt de kandidaat die die commissie voorstelt. Zo'n scenario zou de affaire beheersbaar houden.

De nieuwe (interim-) directeur zou een eigen mening terzake moeten vormen. Mijn voorstel aan hem zal zijn:

- een commissie van onderzoek voor de casus, die er een CDi van maakt zodat iedereen makkelijk conclusies kan controleren

---

²⁵² Dit is een algemene beschrijving. Het bezwaar t.a.v. het gebruik van arbeidsrechtelijke middelen om de inhoud van de discussie te sturen, hierboven aan de collega's voorgelegd, is daarvan een onderdeel, dat zich meer concreet laat toetsen. Andere punten, zaken die collega's tegen me gezegd hebben, dragen bij aan het algemene oordeel, doch zijn minder zinvol door mijzelf voor te leggen en uit te werken.

²⁵³ Dit betekent niet dat D zou bestaan uit 'slechte mensen'. Alles afwegende is schorsing wél de minst slechte regeling. Een opmerking over de personele wisseling. Den Hartog is overleden, Van den Berg heeft zijn plaats ingenomen. Don heeft in het verleden geen afstand genomen en heeft nu deze casus in portefeuille genomen. Te betreuren is dat Don en Van den Berg geen contact hebben opgenomen om nadere vragen te stellen, hetgeen toch had gepast bij de nieuwe posities, zeker ook na de uitspraak van de rechtbank van december 1993 en mijn brief aan D van februari 1994. De wisseling in D blijkt voorsnog geen wisseling in argument t.a.v. "de huidige directie". Binnen de structurele analyse verbaast het niet, maar het blijft wel jammer. Deze brief rond ik af op 21 augustus 1994, en volgens de media zal Zalm morgen beëdigd worden als minister van Financiën.

- ik word projectleider voor het doorrekenen en binnen een half jaar publiceren onder mijn verantwoordelijkheid van het project ‘Nederland in eenvoud’ - vanzelfsprekend in alle openheid en controleerbaarheid
- t.a.v. mijn persoon zou ik hierna gaarne tijd krijgen mijn promotie af te ronden.

Ter besluit

Jullie kunnen veel doen.

Bij de buitenwacht is een cruciale vraag waarom ik ‘alleen’ sta. Er bestaat terecht respect voor ‘het CPB’ - maar dit laatste label wordt in een casus als deze ten onrechte vrijwel gelijkgesteld aan D, die juist de problemen geeft, en dit bemoeilijkt een meer onbevangen beoordeling van de argumenten. In de optiek van anderen zal de balans veranderen wanneer meer CPB-ers afstand nemen van de wijze waarop deze directie deze zaak heeft behandeld.²⁵⁴

Ter bewaring van jullie positie als getuigen is de nodige terughoudendheid gepast. In herinnering mag gebracht worden dat ook mijn opstelling terughoudend is geweest. Het gaat erom het evenwicht te bewaren tussen de nodige distantie en de wetenschappelijke medeverantwoordelijkheid voor het gehele proces.

Er zijn verschillende vormen van afstand nemen:

1. het plaatsen van vraagtekens
2. het uiten dat vermoedelijk ‘van twee kanten’ fouten zijn gemaakt
3. het oordelen dat er een onderbouwd verzoek tot schorsing van D ligt
4. het ondersteunen van dit laatste verzoek.

(Ad 1) Wanneer reeds enkele collega’s vraagtekens plaatsen, zouden externe wetenschappers kunnen besluiten dat het zin heeft dat zij de zaak serieus gaan onderzoeken.

(Ad 2) Voor politici en pers zou interessant zijn dat collega’s zouden vinden dat er ‘van twee kanten’ fouten zijn gemaakt. Waar ik voor hen niet tel, is voor hen interessant dat dan gevonden zou worden dat ook D fouten heeft gemaakt. Met name wordt het interessant wanneer die fouten in verband gebracht kunnen worden met vertraging in het onderzoek en het doorrekenen van voor de Nederlandse economie bijzonder relevante voorstellen.

(Ad 3 & 4) De laatste twee punten zijn met name relevant voor de DC. Wanneer er een onderbouwd verzoek is D te schorsen, dan kan de DC besluiten dat de kwestie het hele bureau aangaat. Waar de DC blijkbaar nog niet zelfstandig tot dit oordeel gekomen is, kunnen jullie het signaal geven dat mijn verzoek onderbouwd is, en dat bemoeienis van de DC verdedigbaar is.

---

²⁵⁴ Vide het ministerie van Landbouw. Wellicht waren er 10 op de 11.000 ambtenaren die echt hun mond opendeden over vermeende misstanden. Voor de media is “10” van belang, en uiteindelijk kwam er een commissie-Kroes. In de huidige casus gaat het vooralsnog om 1 op de 80 wetenschappelijke CPB-ers dan wel 1 op de 10 voor de kerngroep van *Nederland in eenvoud*. Een hoger percentage & van functionarissen waarvan je verwacht dat ze zich wetenschappelijk opstellen. Het blijkt voor de media niet voldoende.

Wanneer je vreest voor je interne positie kun je - voor de goede orde op eigen kosten - een notaris mij schriftelijk van je anonieme oordeel op de hoogte laten stellen.²⁵⁵

Laat ik memoreren dat ik in bepaald opzicht niet ‘alleen’ sta. Al melding is gemaakt van de andere CPB collega die zich zag geconfronteerd met intimidaties maar die voorsnog het verleden het verleden wil laten. Het advies tot een parlementaire enquête beperkt zich niet tot deze casus en bevat de redelijke verwachting dat er wel meer naar boven zal komen. Met nadruk: redelijke verwachting. Mijn bezwaar beperkt zich strikt tot de huidige directie in het gebeuren in deze casus. Het zou onverantwoord zijn dit te veralgemeniseren naar andere directies en collega's. Toch is tegelijkertijd een andere peiler in de analyse dat enige veralgemenisering verantwoord gedaan kan worden. Zie immers mijn papers in het kader van de macro-economische synthese. Ontwikkelingen in de economisch wetenschap zullen me ondersteunen en gaan reeds in de goede richting.²⁵⁶

Daarnaast zijn er de maatschappelijke ontwikkelingen. Voor politici en pers telt zoals gezegd minder het argument maar tellen aantal en reputatie. Om deze laatste te doen groeien is tijd nodig. Enigszins geamuseerd constateer ik dat Kees Schuyt voor de werkloosheid in mijn richting denkt, en dat Eduard Bomhoff kritiek op het CPB heeft. Nu nog samenwerken, heren. In 1989 schatte ik dat het zo'n tien jaar zou duren, wanneer er geen parlementaire enquête kwam, voordat de maatschappelijke krachten zich zouden bundelen. Op de oude manier, bijvoorbeeld zonder jullie ingrijpen, duurt het dus nog zo'n vijf jaar. 'CPB' is dan wel een scheldwoord geworden.

Jullie kunnen de bestaande stukken lezen, vragen stellen, met studie de kwestie mogelijk beter gaan begrijpen.²⁵⁷ Jullie kunnen me voor een bijzondere APV uitnodigen. Jullie kunnen een Commissie van Goede Diensten of een Onderzoekscommissie instellen ook zonder medewerking van D. Jullie kunnen de werkloosheidsdiscussie met me doornemen. Jullie kunnen een congres over het CPB organiseren, en mij als spreker uitnodigen. Jullie kunnen de twee opiniepeilingen invullen die ik recent aan de DC voor het bureau heb voorgelegd. Dit is geen uitputtende lijst van de mogelijkheden.²⁵⁸

Dit was een uitvoerig schrijven dat heel veel werk heeft gekost. Veel tijd is gaan zitten in het afwegen van opmerkingen betreffende collega's, ook in het licht van mogelijke publicatie. Ik hoop dat de zorgvuldigheid - die voor begrip van de kwestie nodig is - ook daarin herkend wordt.

Met vriendelijke groet,

Thomas Cool

Scheveningen

---

²⁵⁵ De Gele Gids noemt nabij Mr. O. Van der Schatte Olivier, Scheveningseweg 120, tel. 070-3501000.

²⁵⁶ Prof. Siebrand (EUR) schrijft in ESB 22/6/94 over de werkloosheid en in ESB 29/6/94 met Swank over het CPB. Hij denkt sterk in dezelfde richting. Hij heeft echter nog niet mijn inhoudelijke analyse, maar zou de argumenten nog eens langs kunnen lopen.

²⁵⁷ Aanbevelenswaardig is: M.A.P. Bovens, "Verantwoordelijkheid en organisatie", Tjeenk Willink 1990. Overigens is deze auteur helaas geen econoom, en hij heeft het niet zozeer over wetenschap.

²⁵⁸ Een chef kan me voor een vacature voordragen.

Lijst van afkortingen

APV	algemene personeelsvergadering (van het CPB)
AR	ambtenarenrechter (arrondissementsrechtbank, sectie bestuursrecht)
ARAR	algemeen rijksambtenaren reglement
B	score FPB “voldeed op een of meer aspecten niet geheel aan de gestelde functie-eisen”
BC	CPB afdeling Bedrijfstakkencoördinatie
BBRA	besluit bezoldiging rijksambtenaren
BBV	beschikking bij voorraad (ambtelijk kort geding)
BiZa	ministerie van Binnenlandse Zaken
C	score FPB “voldeed aan de vastgestelde eisen, functioneerde naar behoren”
CEP	Centraal Economisch Plan
CPB	Centraal Planbureau (niet te verwarren met D)
CPC	Centrale Plan Commissie
CRvB	Centrale Raad van Beroep (hoogste beroepsinstantie)
CV	curriculum vitae
D	Directie CPB (niet te verwarren met “het CPB”)
D	score FPB “ging boven de gestelde functie-eisen uit”
DC	dienstcommissie (medezeggenschapscommissie met minder bevoegdheden)
DH	(wekelijkse) vergadering van D en HAC’s van het CPB
E	score FPB “ging in opvallende mate boven de gestelde eisen uit”
ECOZOEK	NWO stichting voor economisch onderzoek (tegenwoordig ESR)
ESB	Economisch Statistische Berichten (een weekblad voor economen)
EZ	ministerie van Economische Zaken
FK	CPB basismodel (opvolger van Freia en Kompas)
FPB	functionele personeels beoordeling (‘rapport’)
FIF	functie informatie formulier (beschrijving van de functie)
HA	hoofdafdeling (aantal afdelingen)
HAC	hoofdafdelingschef
IPP	invoerprijzen programma
ILO	International Labour Organisation
ISIS	modelverwerkingsprogrammatuur (experimenteel)
MIMIC	een algemeen evenwichtsmodel van het CPB
MEV	macro-economische verkenningen (CPB publicatie t.b.v. prinsjesdag)
MSS	multisectorstudies, afdeling op het CPB
NOS/BE	operating system mainframe
NWO	Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
PC	personeelscommissie (voorganger DC)
PC	personal computer
POI	directie Personeel, Organisatie en Informatie (personeelszaken van EZ)
REA	Raad voor Economische Aangelegenheden (onderraad van de ministerraad)
SG	secretaris generaal
WAO	wet arbeidsongeschiktheid
(K)WEK	(kleine) wiskundig economische kring (discussiebijeenkomst CPB)
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
ZOEM	klein economisch model voor de PC (“Zo Eenvoudig Mogelijk”)

Ander werk van de auteur

Artikelen met een * zijn opgenomen in Cool (1992n) . Afzonderlijke vermelding blijft gewenst wanneer er een afzonderlijke publicatie of interne CPB notitie is geweest.

Logica, methodologie, filosofie

- (1979b) “De valkuil van de waardevrijheid”, *Intermediair* 23/11
- (1980a) “Logica; een kritische inleiding”, concept-boek
- (1980b) “Four essays on the fundamentals of logic”
- (1981a) “In memoriam Philetas of Cos”
- (1981b) “Over de waardevrijheid van wetenschap”, concept

Economie

- (1979a) “Simspeel; een wereld computer/mens simulatiespel”
- (1980c) “An alternative interpretation of the dynamic Leontief model with an application to vintages”
- (1982a) “On the fundamentals of input-output analysis”, concept
- (1982b) “De NIEO-discussie op een rijtje gezet”
- (1979/85) “On the causal indeterminacy of the dynamic Leontief model”, concept
- (1984/85) met C.J.J. Eijgenraam: “Een onderzoek naar productie en verbruik in bedrijfstakken”, CPB concept
- (1986a) “A theory of production”, concept; bundelt verschillende CPB interne notities, zoals: “The horrors of real value added”, “Increasing returns & competitive equilibrium”, “Production in the short run: the intensity of use approach”, “A perspective on the dual approach to capacity development”, “On the link between consumption and production duality: using the IADS for production”.
- (1986b) “Central Banking and Stagflation: An essay on the foundations of the economic research program”, concept
- (1987a) “Herschattning Vintaf in voorjaar 1987” CPB/ MSS memo
- (1987b) “Begrippen uit het productieblok van Athena”, concept
- (1988a) “Aandachtspunten voor een mogelijke opvolger van Athena”, CPB concept
- (1988b) “Op zoek naar sectormodel-specifieke indicatoren”, CPB concept
- (1988c) “Data overdracht van FK naar Athena”, CPB concept
- (1989a*) “Neoklassieke knelpunten voor de Nederlandse economie voor de ontwikkeling op langere termijn”, CPB III/90/20 (23 november 1989)
- (1989b) “Beschrijving ‘technisch pad Nederland 1990-2020’”, CPB / MSS memo
- (1990a) “Opmerkingen over de loonvergelijking in lange termijn perspectief”, CPB III/90/5
- (1990b) “Kapitaalkosten in de prijzen van Athena?”, CPB III/90/6
- (1990c) “Gebruik van multisector-analyse in Athena, FK-sectoren & AEM”, CPB III/90/11
- (1990d*) “Different input-output matrices for different output categories (in the context of aggregation)”, CPB III/90/15
- (1990e*) “Axioms for competitive equilibrium, with a perspective on increasing returns to scale”, CPB III/90/18
- (1990f) “De computer als strategische variabele in het modellenbeleid: integratie van kwartalen, jaren, decennia, CPB intern memo
- (1990g*) “Why a social welfare (meta-) function *does* exist: The Arrow Impossibility Theorem for Social Choice resolved, A better analysis suggested” CPB III/90/26 herschreven III/90/37, Ecozoek’91
- (1990h*) “After 20 years of mass unemployment; Why we might wish for a parliamentary inquiry” CPB III/90/38, Ecozoek’91

- (1990j) “Enkele macro-economische aspecten van indexatie van staatsleningen”, concept
 (1991a*) “Macro-economische synthese, en gevolgen”, CPB III/91/19
 (1991b) “Eenvoud niet alleen via prioriteitsstelling”, III/91/15
 (1991c) “The CPB seen as a Computer Programming Bureau (a sceptical note with some suggestions for economic modelling)”, CPB III/91/16
 (1991d) “A critical rejection of my colleagues’ so-called ‘prosperity circle’”, CPB III/91/21
 (1991e*) “A proclamation on unemployment and public choice: introductory comment”
 (1991f*) “Public Choice en politieke instituties”, Economenblad 27/11
 (1991j) “Matrices en jaargangen”, CPB III/91/4
 (1991k) “Van Eclecticisme naar synthese”, CPB III/91/6
 (1992a*) “Balansverkorting in beeld”, Ecozoek’92
 (1992b*) “In reactie op: De Klerk en Van der Ploeg over overheid en markt in het maatschappelijk debat”
 (1992c*) “On the political economy of employment in the welfare state”, Ecozoek’93, (1994c)
 (1992d*) “Commentaar bij ‘de CPB lange termijn studie’”
 (1992e*) “Een nieuwe en eenvoudige belastingformule: presentatie en analytische inzichten”
 (1992f*) “On the reasonableness and the moral desirability of the conditions of Arrow’s Theorem”
 (1993a) “Levies and stagflation” (wordt 1994a)
 (1993b) “Werkloosheid en inflatie”
 (1993c) “Statistics of reported frauds and irregularities in the EU budget”, Intern Europese Commissie
 (1994a) “Tax structure, inflation and unemployment”, Magana Mu Publishing & Research, Rotterdam
 (1994b) “De Samuel van Houten Penning voor Prof. Dr. J. van den Doel”
 (1994c) “On the political economy of employment in the welfare state”, vervangt (1992c)

Computer programmatuur

- (1979c) coproductie, “Simspeel”
 (1983) “Familib”, CPB
 (1986c) “Some FORTRAN routines for using E04JBF of Naglib for maximum likelihood estimation”, CPB interne notitie
 (1990i) “Mssxlib”, CPB

Deelname in CPB publicaties

- CPB 1983-86: Centraal Economisch Plan
 CPB (1988) “De macro-economische gevolgen van een aantal alternatieven m.b.t. de electriciteitsvoorziening in de periode 1989-2010”, werkdocument 26
 CPB (1989) “Nederland en Europa’92”, werkdocument 28
 CPB (1990) “Athena. Een bedrijfstakkenmodel voor de Nederlandse economie”, monografie 30
 CPB (1992) “Nederland in drievoud”, SDU

Persberichten - ANP

- (1991g*) “Parlementaire enquête naar CPB gewenst”
 (1992g*) “Parlementaire enquête naar CPB gewenst II”
 (1992h*) “Parlementaire enquête naar CPB gewenst III”
 (1993d) “Parlementaire enquête naar CPB gewenst IV”
 (1994c) “Parlementaire enquête naar CPB gewenst V”
 (1994d) “Parlementaire enquête naar CPB gewenst VI”

Perspublicaties - economie

- (1992i*) bijdrage aan het Nationaal Economiedebat, NRC 14 maart
 (1992j*) “Minimumloon kan met gemak een stuk omlaag”, de Volkskrant 24 april (met Hans Droppert)
 (1992k*) “Blinde vlek. Laagproductieve werknemers moeten worden vrijgesteld van belastingen en premies”, Intermediair 3 juli (met Hans Droppert)

Perspublicaties - politiek

- (1991h*) “Goed WAO-beleid vergt tijd”, Trouw 10 augustus
(1991i) “In PvdA dreigt debacle als bij rel Duivesteijn / Van Otterloo”, Haagsche Courant 11 december
(1992l*) “PvdA en Wolfson zijn in de war”, Haagsche Courant 7 maart
(1992m*) Oproep tot nieuwe politieke partij “Sociaal Liberaal Forum”, Haagsche Courant 10 maart
(1993e) “Sociaal liberale aanpak werkloosheid”, Trouw 5/6/93, AD 25/6/93, Haagsche Courant 29/7/93, met Fred Kromhout en Eric van Stappershoef

Politiek

- Cool & Tinbergen (1991) “What might the Soviet Union learn from the OECD countries in economics and politics ?”
Sociaal Liberaal Forum (Cool, Heeneman, Kromhout & Van Stappershoef) (1993) :
“Oprichtingsverklaring”

Bundel

- (1992n) “Definition and Reality in the general theory of political economy; Some background papers 1989-1992”, Magnana Mu Publishing & Research, Rotterdam

Over de auteur

Naam	Cool, Thomas Herman Anthonius Maria
Geboren	Jakarta, Indonesia, 5 augustus 1954
School	gymnasium bêta, met Spaans, 1966/72 foreign exchange program, Burbank Highschool, California 1972/73
Hobbies	computers, schrijven, zingen, gastronomie
Doctoraal	econometrie, RU Groningen 1982 inclusief openbare financiën, wiskundige logica, wetenschapsfilosofie, en scriptie over vertragingen in multisector modellen
1982-1991	wetenschappelijk medewerker Centraal Planbureau eerst als specialist voor de papier- en grafische industrie en uitgeverijen, later voor de multisector analyse
1992-1993 1993	senior wetenschappelijk medewerker Rijksgebouwendienst consultant bij de <i>Unité de Coordination de la Lutte Anti-Fraude</i> UCLAF - SG - Commissie van de Europese Unie
Vroegere posities	raad en bestuur faculteit econometrie bestuur Groningse universiteitskrant (UK) bestuur PvdA afdeling Scheveningen voorzitter Hobby Computer Club afdeling Den Haag lid steungroep financiën PvdA gemeenteraadsfracties (Groningen en Den Haag) tweede prijs King Kong SF korte verhalen wedstrijd 1988 voorzitter Sociaal Liberaal Forum
Huidige positie	secretaris a.i. Sociaal Liberaal Forum secretaris Samuel van Houten Genootschap
Lidmaatschappen	beroepsorganisaties KVS, NVMC, ESR, EEA

Personenregister

—A—

Aarts, L. 31
Adriaansens, H. 220
Agt, A. van 60
Alders, H. 124
Andriessen, J.E. 17, 21, 48, 60,
86, 218
Aronson, E. 72, 169, 170
Arrow, K. 39, 40, 75, 80, 229,
230

—B—

Bakhoven, A. 13, 15, 24, 31,
32, 123, 150, 186, 191
Bank, J. 162
Barend, S. 134
Becker, H. 142, 143
Beek, A. ter 48
Beer, P. de 93, 121, 122, 123,
127, 135, 138, 143
Bénassy, J.P. 173
Berg, H. van den 10
Berg, J. van den 77, 172
Berg, P. van den 42, 143, 225
Bergeijk, P. van 9
Berkouwer, J. 173
Beus, J. de 162, 173
Biesheuvel, B. 28
Bomhoff, E. 56, 139, 141, 143,
227
Boot, P. 106, 107, 108
Borst, P. 52, 53
Bosman, R. 66
Boumans, M. 68, 70
Bovenberg, L. 101, 131
Bovens, M. 51, 227
Brinkman, E. 136
Broeder, G. den 32, 37, 173,
223
Brouwer, L.E.J. 20
Bruno, M.. 75
Buchanan, J. 13
Buck, H. 49, 150
Butter, W. 225
Butter, F. den 200
Buurmeijer, F. 45, 77, 123, 223

—C—

Clinton, W. 21
Coase, R. 75

Cohen Stuart, A.J. 26, 27, 29,
90
Colijn, H. 18
Cool, Thomas 8, 13, 14, 18, 21,
31, 32, 33, 41, 43, 47, 57,
60, 67, 76, 81, 93, 99, 100,
101, 105, 106, 110, 124,
125, 126, 127, 130, 131,
132, 135, 144, 146, 151,
158, 187, 197, 198, 205,
209, 213, 219, 227, 229,
231, 232, 239
Couzy 20, 48
Cramer, J.S. 225
Cruiff, J. 15

—D—

Dahl, R.A. 13
Dalen, H. van 88, 173
Dam, M. van 120, 121, 135
Dean, J. 141, 143
Debreu, G. 75
Deetman, W. 154
DeLong, H. 74
Doel, J. van den 11, 36, 127,
129, 141, 143, 173, 230
Don, F.J.H. 9, 143, 221, 225
Doorn, J.A.A. van 162, 163
Drees, W. 18
Droppert, H. 146, 230
Duijn, J. van 78, 79, 81
Duisenberg, W. 60
Duivesteijn, A. 125, 126, 135,
231

—E—

Eijgenraam, C.J.J. 229
Eijgenraam, F. 63
Einstein, A. 47
Ellman, M. 5
Elo 70
Emmerij, L. 171
Empel, F. van 9
Evers 63

—F—

Fase, M. 9
Friedman, M. 95

—G—

Galbraith, J.K. 165, 173, 177
Galilei, G. 47, 54, 150, 197,
218, 223
Gallo 49
Gardeniers, T. 135
Gelauff, G. 30, 32, 91, 98, 101,
104, 105, 147
Geraedts, F. 22, 141, 143
Gerrits, A. 173
God 64, 160, 161
Gorbatsjov, M. 172, 173, 176
Gorden, R.J. 75, 173
Graafland, J. 101, 107, 143,
186
Greenspan, A. 95
Groot, A.D. de 66, 81, 137
Groot, L. de 8, 33

—H—

Hahn, F. 74
Harland, P. 9
Harris, S.E. 70
Harrod, R. 5, 33
Hartog, H. den 9, 189, 194,
197, 198, 203, 204, 210,
221, 222, 223, 225
Heeneman, F. 231
Heide, H. ter 78, 79
Heijden, A. van der 143
Hek, Y. van 't 30
Heldring, J.L. 18
Hennipman 161
Hertogh, M. 46
Herzog, R. 117
Hicks, J. 75
Hirsch Ballin, E. 60
Hirschman, A. 13
Hofstee, W.K.B. 66
Hofstra, H.J. 26, 90
Huizinga, F. 213
Huysmans, G. 10, 13

—J—

Jong, H.W. de 151
Jong, L. de 143
Jong, Ph. de 31
Junius, T. 171

—K—

Kalma, P. 127, 138
Kalma, Sr. 48
Kalshoven, F. 87
Kam, F. de 80, 139
Kapteyn, A. 107, 140, 143
Kayzer, W. 69
Kemenade, J.A. van 60, 121, 132
Keuning, S. 114, 116
Keuzenkamp, H. 65, 71, 124
Keynes, J.M. 5, 18, 26, 33, 70, 95, 103, 165, 166, 168
Keynes, M. 5, 33
King Kong 232
Klerk, R. de 76, 77, 78, 79, 81, 130, 230
Knegtmans, P. 172
Kok, W. 123, 126, 127, 128, 129, 134, 135, 136, 156
Korsan, R.J. 24
Kosto, A. 62
Kroes, N. 226
Kromhout, F. 21, 231

—L—

Lende, P. van der 46
Leniger 35, 188
Lindblom, C.E. 13
Lof, E. 8
Louw, A. van der 114, 127, 128, 129
Lubbers, Rob 86
Lubbers, Ruud 30, 78, 86, 111, 132, 134
Lucifer 24
Luttikhuisen, R. 114, 116

—M—

Marx, K. 103, 161, 166
Mata, N. 173
Melkert, A. 124, 127, 131, 135
Metten, A. 135
Mijnten 62
Milosevic 176, 178
Mooij, R. 101, 131
Mulisch, H. 10
Münchhausen, Von 21, 84, 86

—N—

Nederhorst, G. 10
Nekkers, J. 172
Niemeijer, E. 47
Nordholt, E. 48

—O—

Oort 98, 104

Oosting, M. 46
Otterloo, Gerard van 126
Otterloo, Gertjan van 134

—P—

Paling, K. 48
Passenier, J. 9, 10, 45
Patinkin, D. 103
Pearson 171
Pen, J. 79, 80, 81, 95, 124, 174
Ploeg, F. van der 56, 60, 76, 77, 78, 79, 81, 101, 104, 105, 130, 131, 135, 156, 230
Popper, K. 71
Pous, J.W. de 111
Pronk, J. 128, 171
Pythagoras 73, 74

—R—

Reagan, R. 95, 96, 100
Reuten, G. 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74
Rigutto, B. 47
Rinnooy Kan, A. 146
Ritzen, J. 78, 79, 81
Robin Hood 8, 21, 101, 104, 131, 186
Rottenberg, F. 128, 129, 131, 133, 134
Ruiter, J. de 60

—S—

Sachs, J. 75
Schaaijk, M. van 9, 13, 15, 31, 97, 100, 123, 150, 186, 190, 191
Schaefer, J. 128, 133
Schatte Olivier, O. van der 227
Scheffer, P. 143
Schuurmans, F. 8
Schuyt, C. 120, 227
Shatalin 173
Siebrand, J. 86, 227
Sint Juttemis 105
Sint, M. 124, 132
Skidelsky, R. 5, 18, 33
Sluys, K. 69
Smith, A. 50, 143, 161, 169, 170
Soest, A. van 107
Stappershoef, E. van 9, 21, 46, 124, 231
Steen, J. 68
Stegeren, T. van 62, 125
Stekelenburg, J. 99, 134, 136
Stuurman, S. 166
Sulloway, F. 63
Suurhoff, B. 131, 132
Swaan, A. de 127

Swank, O. 227

—T—

Tamsma, A. 93, 144, 145, 147
Tempel, A.J. van den 21
Theil, H. 225
Thijn, E. van 48
Throgmorton 60, 61, 63, 67, 73
Timmer, H. 40
Tinbergen, J. 13, 18, 22, 26, 30, 31, 33, 41, 47, 66, 68, 69, 70, 79, 131, 138, 161, 171, 172, 173, 174, 176, 180, 198, 231

—U—

Uyl, J. den 28, 122, 133, 171

—V—

Veld, E. ter 134
Velema, W. 87
Velthoven, B. van 11
Velzen, W. van 135
Ven, P. van de 24
Vermeend, W. 97, 134, 135
Vis, J.J. 144
Visscher, G. 45, 77
Voltaire 75
Vording, H. 28
Vreeman, R. 128, 134, 135
Vries, B. de 29, 82, 112, 135, 167
Vuren, Van 48

—W—

Wiegel, H. 155
Wijers, G.J. 17
Wijnen, H. van 151
Wilman, J.F. 24
Wilson, J.Q. 169, 170
Wolfson, D. 96, 112, 134, 135, 136, 137, 138, 231
Wöltgens, T. 128, 134, 135

—Y—

Yavlinksi, G. 173
Ybema, G. 144

—Z—

Zalm, G. 9, 17, 34, 48, 80, 93, 123, 143, 208, 221, 225
Zeeuw, A. de 140, 143
Zijl, J. van 111, 112, 113, 130, 135
Zjirinovski 18
Zwan, A. van der 126, 127, 137

Uitgebreide inhoudsopgave

Inhoud	6
Voorwoord	8
Inleiding	10
Econometrie	12
Democratie voorop	12
Eigen positie	12
Ontstaan van de bundel	14
Beroepsethiek en politiek	14
Ter Afronding	18
Samenvatting	18
Overzicht	19
De artikelen	19
Enkele diagrammen	24
Het falen van de Trias Politica, en de gewenste uitbreiding met een Economisch Hof	26
Massale werkloosheid	26
Nadere verklaringen	28
Collectieve verstandsverbijstering	29
Reddende wetenschap	30
Parlementaire enquête & herziening Trias Politica	31
Aan de directie van het Centraal Planbureau	34
Een brief aan de collega's	42
Vragen	44
M.b.t. Centraal Planbureau en parlementaire enquête	44
Toelichting	45
Acties	46
Gedachten over "Couzy"	48
Beroepscode en Casus CPB	49
Casuïstiek	51
Status quo - laissez faire	52
Regulering	53
Casus Centraal Planbureau	55
Ter afronding	55
Appendix	56

Omgangsvormen in Politiek en Wetenschap en het Niemandslaan daartussen	57
Democratie	57
Institutionalisering	58
Omgangsvormen	59
Voorbeelden	60
Diagram van Throgmorton	60
Journalistiek	62
Ter afronding: probleemstelling en voorstel	63
Appendix: een logisch raamwerk	64
Wie wat waarheid	65
Extern: verschillende actoren	66
Herformulering: intern wetenschappelijk	68
Herformulering: eerste reactie	68
Tinbergen Two	69
Falsificatie gefalsifieerd	70
Voorbeelden van begripskeuze	72
Ter afronding	75
In reactie op: Overheid en markt in het maatschappelijk debat	76
Ad (1) recht door zee	77
Ad (2) logisch noodzakelijk	77
Ad (3) iets van wantrouwen	78
Sociaal liberale aanpak van de werkloosheid	82
Belastingbeleid van Baron von Münchhausen	84
Grondmodel	84
Varianten	85
Complicaties	85
Conclusies en gevolgen	86
Wat stampen we lekker, zegt muis	87
In woorden	87
In formules	88
In beeld	88
Regimewisseling	90
Technisch wezenlijke aspecten	90
Het echte effect van de basisuitkering	91
Uitnodiging	91
Bewuste misleiding ?	92
Ter afronding	92
De wig weg ! Maar welke wig ?	94
Primaat van het beleid	94
Terugblik op veertig jaar beleid	94
De voet als vergeten variabele	95
Marginale tarieven	96
Basisdefinities	97
Elementaire theorie (“het OESO beleid”)	97
Elementaire feiten	98
Beleidstheorie botst tegen de feiten	98
Verklaring en alternatieve analyse	99
Ter besluit	100

Van Robin Hood en de rand	101
Intuïtie als kritiek	101
Aanvulling op MIMIC	103
Twintig jaar beleid	104
Nuances bij de minimumloon-discussie	106
Sanctiebeleid	107
Financiële prikkels	108
Voucher	109
Afsluitend	110
Verlaging van de minimumloonkosten is de koninklijke weg	111
Banen op Maat ?	114
Mensen die andere gasbel wijzen	117
Soms loopt het zo	120
Wiardi Beckman Stichting	121
Paul de Beer	122
Ad Melkert	124
Adri Duivesteyn	125
Arie van der Zwan	126
André van der Louw	127
Jan van Zijl	130
Rick van der Ploeg	130
Felix Rottenberg	131
En anderen	134
Aangestoken Mossel	136
Baby Boom Beledigingen	140
Een memo	144
Welke vragen zijn er te stellen ?	145
Over de procedure	146
Enkele reacties van een ander karakter	148
De breekbare samenleving	152
Naar een betere democratie	154
Afspiegelingskabinetten	155
Jaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen	157
Uitbreiding Trias Politica	157
Meer kansen voor nieuwe partijen	158
Ter besluit	158
Het sociaal liberalisme	159
Wetenschappelijk vertrekpunt	160

Primair en sociaal liberalisme	161
Organisch	162
Pragmatisch	163
Sociaal liberale nuances	163
Actuele voorstellen	165
Wetenschap in de politiek	165
Anti-wetenschappelijke gevaren	167
Ter besluit	168
Appendix: Het sociale dier	169
In Memoriam Jan Tinbergen	171
Homo Homini Lupus	175
Aan de wetenschappelijke collega's van het Centraal Planbureau	180
Inleidend	181
Informatiestromen	181
Juridische posities	182
Dit moment	183
Status van het bureau	184
Onderzoek werkloosheid	186
Bezwaar t.a.v. D	187
I. De aanleiding	187
II. Data in beeld	190
III. Het vervolg	193
Beschuldiging van "werkweigeren" (ad 5f)	208
Publicatie van een artikel (ad 3c)	218
Positie en scenario	225
Ter besluit	226
Lijst van afkortingen	228
Ander werk van de auteur	229
Over de auteur	232
Personenregister	233
Uitgebreide inhoudsopgave	235
Bijlage: BiZa(r)	239

Bijlage: BiZa(r)

In de brieven aan de collega's (directie en anderen) citeer ik reeds uitvoerig uit stukken van directie, EZ en beroepsinstanties, zodat ik niet het gevoel heb dat ik een eenzijdig beeld geeft. Wel heb ik natuurlijk de vrijheid van selectie, ordening en commentaar, welke vrijheid ik gebruik niet alleen om de visie van de andere partij zo goed mogelijk weer te geven maar natuurlijk ook om me te verdedigen.

Het is nuttig de werkgever ook zelf aan het woord te laten. Een stuk van het ministerie van Binnenlandse Zaken is heel goed bruikbaar omdat hier expliciet de vraag aan de orde is of het ontslag aan mij te wijten was. BiZa schijnt te vinden van wel, en noemt nogal was overwegingen.

N.a.v. mijn verzoek om wachtgeld van 5 augustus 1991, een afwijzing op 28 november 1991 en een bezwaar daartegen, luidde het besluit van december 1993:

“Voor de beantwoording van de vraag of bij beschikking van 28 november 1991 terecht is besloten de heer Cool op grond van eigen schuld of toedoen geen wachtgeld toe te kennen, is van belang of hij redelijkerwijs kon of moest verwachten dat zijn gedrag voor zijn werkgever aanleiding zou zijn het dienstverband met hem te beëindigen. Uit het dossier blijkt dat de werkgever pogingen heeft gedaan de onwerkbaar situatie op te lossen door het voeren van gesprekken. Daarnaast is aan de heer Cool een gunstig voorstel gedaan ten aanzien van het ontslag om zich vanuit een formeel werkende positie op de arbeidsmarkt te oriënteren en is hem de mogelijkheid van out-placement aangeboden. Ondanks de toezegging van de heer Cool om zijn best te doen, werd dit voornemen niet gerealiseerd. Hij had in alle redelijkheid kunnen en moeten begrijpen dat zijn gedragingen tot zijn ontslag zouden leiden. Vooral op het moment dat hem ontslag onder redelijke voorwaarden werd aangeboden, had de heer Cool moeten inzien dat dit voorstel niet ongegrond werd gedaan.”

De constructie is toch dat het verwijtbaar wordt geacht dat ik niet vrijwillig ben vertrokken. Ik zou a.h.w. een dienstbevel hebben geweigerd vrijwillig ontslag te nemen.

De volgende brief van juni 1994 geeft een nadere argumentatie.

De cruciale zin is “Daarmee is, zij het in iets andere bewoordingen dan de door de Raad gebezigde, een zelfde toets aangelegd als door de Raad bedoelde.” Ik bewaar hier even het zwijgen.